

III

*V spomin
na julijsko stavko 1935,
kovačnico
akcijske enotnosti
jeseniškega delavstva*

Vencelj Perko

STAVKA JESENISKIH KOVINARJEV LETA 1935

Po uvedbi šestojanuarske diktature leta 1929 so bile odvzete še že tako okrnjene politične svoboščine. Prepovedano je bilo politično združevanje delavcev v njihovih organizacijah, do skrajnosti je bila omejena svoboda tiska, govora in zborovanja. Podjetja in državna oblast so brezobzirno preganjala napredne delavce, zlasti pa tiste, ki so kljub terorju upali povedati resnico in se upirali storjenim krivicam. Delavske strokovne organizacije (sindikalne) — takrat skoro edina legalna oblika organizirane borbe delavskega razreda — je notranje slabila ideološka razdvojenost, njihovo udarno moč pa je slabil tudi skrajni oportunizem nekaterih vodstev teh organizacij. Zaradi takih političnih razmer in notranjih slabosti delavskega razreda so podjetniki brezobzirno izkoriščali delavce, kršili že priborjene pravice, samovoljno in nezakonito diktirali pogoje delovnih odnosov, ignorirali zakonite predstavnike delavstva in breme takratne svetovne gospodarske krize prevalili na delavska ramena.

V tem času so Nemca Avgust Westen in Pfeiffer, slovenski bankir Avgust Praprotnik in drugi odkupili od Italijanov delnice Kranjske industrijske družbe (KID) na Jesenicah. Westen kot glavni lastnik delnic je prišel na Jesenice že z izdelanim konceptom rekonstrukcije železarne. Modernizacija tovarne in njena razširitev je sicer pomenila gospodarski napredek kraja, toda Westnov namen, da se zaradi rekonstrukcije ne odpove profitom, da le-to izvede na račun delavcev itd., vse to je pomenilo novo poglavje v borbi jeseniškega delavstva. Z rekonstrukcijo tovarne je namreč Westen začel sistematično uvajati nove metode v odnosih med delavci in tovarno. KID je postopoma, korak za korakom delavstvo izigravala in mu odvzemala že pridobljene pravice. Delavcem je vsiljevala nove slabše akorde, jim zniževala plače, ukinila je stanovanjsko in otroško doklado ter cenejšo nabavo kuriva, kršila kolektivno pogodbo, leta 1932 pa je zaradi pritiska na narodno banko zaradi državnih kreditov odpovedala vsemu delavstvu.

To začetno obdobje KID pod novimi lastniki je bilo za jeseniške železarje najtežje v njihovi zgodovini in ga bo treba podrobno obdelati. Jaz bi se omejil tu samo na bežen oris, potreben za razumevanje dogodkov v letu 1935.

Leta 1930 je vsililo podjetje nove akorde, s katerimi je bilo delavstvo zelo nezadovoljno. Hotelo je ta problem, obenem pa tudi druge probleme

svojih odnosov s podjetjem urediti s kolektivno pogodbo. Ta je bila sklenjena oktobra 1931. leta. Podjetje pa jo je že čez dober mesec odpovedalo. Začela so se dolgotrajna pogajanja. Podjetje je zahtevalo znižanje plač, stalež delavstva pa je znižalo od 2.400 na 2.100. Posledice splošne gospodarske krize je podjetje hotelo prevaliti na ramena delavstva. S 15. marcem 1932 je Westen odpovedal službo vsem delavcem in ustavil obratovanje tovarne. Delavci martinarne so bili zaradi grobe izjave šefa tega obrata — češ, da je za delavce dovolj, če je čebulo in nosi coklje — tako ogorčeni, da so ga odnesli iz tovarne na cesto. Žene pa so demonstrirale pred njegovim stanovanjem in mu prinesle jerbas čebule in coklje. Vseeno pa je podjetje ustvarilo tako psihozo strahu, da delavstvo ni hotelo poslušati najbolj revolucionarnih delavcev, ki so hoteli razkrinkati špekulantski manevar KID.

Po 14 dneh je začelo podjetje s postopnim obratovanjem. 600 delavcev je ostalo na cesti. Odpovedali so tudi nekaterim delavskim zaupnikom, kar pa je podjetje na pritisk strokovne organizacije SMRJ kasneje preklicalo. Podjetje je znižalo tudi mezde (plače) za 10 %, ukinilo cenejšo nabavo kuriva delavcem ter stanovanjsko in družinsko doklado. Pod takim pritiskom je bila podpisana nova, za delavce skrajno neugodna kolektivna pogodba. Zgodilo se je, kar so napovedovali komunisti: Westen je dosegel svoj namen. Delavstvu pa so se vendarle začele odpirati oči.

Proizvodnja je rasla, draginja življenjskih potrebščin pa se je dvignila za 19 %. Zato je delavstvo oktobra 1932. leta odpovedalo kolektivno pogodbo in zahtevalo nazaj, kar je izgubilo. KID pa je vnovič zahtevala novo znižanje plač od 10 do 20 % in novo redukcijo delavstva, misleč, da bo kljub naraščajočemu nezadovoljstvu in razburjanju med zaposlenimi obdržala delavstvo na uzdi. Sprejela je sicer odpoved kolektivne pogodbe, nove pa ni bila pripravljena sprejeti takoj, ker se je čutila suvereno. Pogajanja so se vlekla v nedogled. Preteklo je leto in pol, a nove pogodbe še ni bilo. Ker se stvar ni premaknila z mrtve točke, je delavstvo mimo svojih strokovnih (sindikálnih) organizacij 27. aprila 1934. leta prekinilo delo. Najprej na Savi, nato pa še na Javorniku in šlo protestirat pred pisarno direkcije. H generalnemu direktorju je odšla posebna delegacija in mu povedala, zakaj delavstvo protestira. To pa je bilo znamenje, da komunisti in drugi neuklonljivi delavci niso več »glas vpijočega v puščavi«.

Naslednji dan, dne 28. 4. 1934. je bila kolektivna pogodba podpisana. Z njo so se le delno izboljšali plačilni pogoji. Toda kmalu po njenem podpisu je prišlo do ponovnih sporov. Podjetje je kršilo kolektivno pogodbo s samovoljnim postavljanjem akordov in samovoljnim tolmačenjem njenih določil. Intervencije delavskih zaupnikov so bile brezuspešne. Odnosi pa so se zlasti zaostрили v obratih na Javorniku — spor Vister — Lautenschläger.

Nemški državlján Lautenschläger je bil tehnični vodja novega obrata fine pločevine. V spor se je vmešal celo nemški konzul iz Zagreba, obenem pa sta ga reševala tudi delavska zbornica in banovinski inšpektor dela. Vistra je obratovodstvo prestavilo iz obrata na slabše delovno

mesto — na prosto. Kaznovalo in premestilo pa je na slabše delovno mestu tudi delavca Cirila Grintova in Glaviča.

V decembru 1934 so se odnosi v obratu fine pločevine ponovno zaostрили. Vodilni Nemci v obratu so delavce priganjali do skrajnosti. Bili so primeri, da je delavec zaradi vročine in izčrpanosti padel v nezavest. Proizvodnjo so dvignili za 1/3, pri tem pa je mezda ostala ista. 21. decembra je obratovodja tega obrata sporočil delavcem, da bodo zaradi pomanjkanja dela šli na brezplačni dopust, in to od 22. decembra 1934 do 3. januarja 1935. Delavci so takoj ustavili delo, stavkali 4 ure in zahtevali drugo delo. Zato je podjetje, ne da bi vedelo, kdo je organizator štiridnevne stavke, odpustilo 5 delavcev. Ker podjetje ni hotelo sprejeti odpuščenih nazaj, so na sestanku strokovnih organizacij na Javorniku dne 6. januarja 1935. predlagali, naj bi javorniški delavci stopili v stavko, če bi KID do 10. januarja zopet ne sprejela odpuščenih delavcev. Strokovni organizaciji SMRJ in NSZ z Javornika sta predlog podprli, JSZ pa ga je odklonila z izgovorom, da je čas za stavko neprimeren. Tako je ostalo samo pri protestnem shodu delavstva in pri mnogih brezplovnih intervencijah zaupnikov.

Posebno sporne zadeve v javorniških obratih so še bile: plačevanje akordnih tarif za nedoločene caglje (unbestimmt), na katere so delavci zahtevali 20 % pribitka, podjetje pa je to zahtevo vztrajno odklanjalo. Predelava posebno trdnih materialov — označenih pod 6 A, ki jih niso plačevali po pogodbi, spornost nadomestnih mezd, ureditev plač v lužilnici itd. Vsi poizkusi delavskih zaupnikov in neodločne intervencije strokovnih organizacij niso rodili uspeha. Po pogajanjih na direkciji, 2. aprila, so ostala glavna vprašanja še vedno nerešena in odprta.

Neposredni kršitelji določil pogodbe so bili šefi posameznih obratov, med katerimi so bili skoraj vsi Nemci. Tudi druga vodilna mesta so zasedli večinoma tujci. Izjema sta bila generalni sekretar dr. Obersnel in pa šef martinarne ing. Rekar. Tako je bilo v tem času kar 45 vodilnih oseb podjetja — tujcev. Ti ljudje so bili svet zase, ki se je menil ne glede na izbiro sredstev, samo za položaj. Zato jim ni bilo do rešitve spornih vprašanj, izigrali so na vsakem koraku kolektivno pogodbo, niso se menili za intervencije in predloge delavskih in organizacijskih zaupnikov.

Tudi v obratu na Savi so se ta vprašanja množila (zamudne dnine v žičarni in pocinkovalnici, nadomestne mezde za zidarska dela v martinarni, higiensko-tehnična zaščita delavcev — njeno ureditev so zahtevali delavski zaupniki v posebni resoluciji), se zaostrovala in terjala rešitev.

Nove delavce so v KID sprejemali brez upoštevanja predlogov delavskih zaupnikov. Lovro Humer, ki je urejal sprejem delavcev, je odkrito izjavljal, da bo sprejel le tiste, ki so volili na volitvah v parlament 5. 5. 1935. Na Jesenicah pa so na teh volitvah kandidirali le kandidati obeh meščanskih strank.

Lovro Humer in seveda tudi drugi hlapci delničarjev so kazali zlasti oster odnos do pristašev marksističnih delavskih organizacij, ki so bili vsa leta nosilci borbe jeseniških kovinarjev. Ti so bili prvi na listi kaznovanja, premeščanja na slabša delovna mesta, ali pa so bili odpuščeni. Njihovi sinovi in hčere so zaradi tega zelo težko dobili zaposlitev v tovarni.

Zadeve, ki so jih zaupniki ponovno predložili v rešitev 18. aprila 1935 pri tehničnem direktorju Dostalu, je ta vse odklonil, obenem pa še tiste, ki jih je prej že odobril. Pri intervenciji zaupnikov pri obratnih šefih so se ti izgovarjali, da bodo že vse uredili, da sedaj nimajo časa, mnogokrat pa, da zato niso pristojni, ker je to stvar direkcije.

Tehnični direktor Dostal in drugi iz direkcije pa so se izgovarjali, da je to stvar obratovodij, ali da se morajo še s tem ali onim pogovoriti.

Stvari so lebdele v zraku in se niso premaknile nikamor. Zato je strokovna organizacija SMRJ na zahtevo glavnih delavskih zaupnikov Ignaca Kralja in mene sklicala velik protestni shod 31. 5. 1935 v nabito polni dvorani Delavskega doma pri Jelenju. Na shodu so bili tudi tovariši iz »Tovarne verig« v Lescah, ki so prav v tem času stavkali in vodili borbo za obrambo svojih pravic.

Ignac Kralj in jaz sva poročala o spornih zadevah, o tem, kako je KID ignorirala vsa naša prizadevanja, mimo tega pa sva pojasnila težko stanje, ki bi peljalo še v večjo negotovost, če spornih zadev v tovarnah KID ne bi uredili. Kralj je omenil tudi to, kar je izjavil že Dostalu, da bodo v primeru, če se stvari ne bi uredile, zaupniki odklonili vsako odgovornost za posledice, ki bodo zaradi brezbržnega odnosa do delavskih pritožb in zahtev sledile. Dostal pa mu je na to odgovoril, da bi v takem primeru zahteval samo razrešitev Ignaca Kralja kot delavskega zaupnika.

Ko smo na shodu govorili o naši solidarnosti s stavkajočimi v Lescah, so zborovalci manifestirali svojo neomajno odločitve, da bomo, če bo treba, tudi mi na Jesenicah šli v stavko. Brez dvoma je stavka lesčanskih kovinarjev dajala zgled tudi tistemu delu jeseniškega delavstva, ki je na to sredstvo delavskega boja gledal s strahom in nezaupanjem. Bila je vzpodbuda naših namenov, da bi poleg boja za rešitev spornih vprašanj naša stavka manifestirala tudi široko akcijsko enotnost delavstva in bila obenem tudi izraz protesta proti obstoječim družbenim razmeram. Tako bi naša stavka dobila še prav poseben pomen za delavstvo v vsej državi, prvič že zaradi borbene tradicije jeseniških kovinarjev in njihove potencialne moči takrat največje železarne v Jugoslaviji. Prav to pa bi vplivalo na borbena razpoloženja delavstva v drugih industrijskih središčih in krajih Slovenije in Jugoslavije.

Tak je bil naš namen, ko smo stavko pripravljali. Zaradi lažjega razumevanja same stavke pa je potrebno pred tem povedati nekaj tudi o silah, ki so vplivale na njen nastanek in potek — na njeno realizacijo.

Vloga delavskih strokovnih organizacij in vloga delavskih — po zakonu izvoljenih — zaupnikov

V času stavke leta 1935 je bilo zaposlenih v vseh obratih KID na Savi, Javorniku in Dobravi, približno 2.470 delavcev. V delavskih strokovnih organizacijah je bilo organiziranih ca. 1870 ali 76 % delavcev, neorganiziranih pa je bilo okrog 600 delavcev. Po številu je bila najmočnejša marksistično usmerjena strokovna organizacija, imenovana »Sa-

vez metalskih radnika Jugoslavije (SMRJ), ki je imela takrat 1.070 članov ali 43 % zaposlenih delavcev oziroma 57 % vseh organiziranih. Druga je bila »Jugoslovanska strokovna zveza (JSZ) s približno 19 %, tretja pa »Narodna strokovna zveza« (NSZ) s ca. 14 % zaposlenih organiziranih delavcev.

Ob času volitev delavskih zaupnikov januarja 1935 je bilo zaposlenih le nekaj nad 2.200 delavcev. Kakšen vpliv so imele posamezne organizacije na delavstvo, nam pove izid teh volitev, ki so bile 25. januarja 1935. SMRJ je dobila 1314 ali 59,18 % glasov in 21 delavskih zaupnikov, JSZ 495 ali 22,27 % glasov in 7 zaupnikov, NSZ pa je dobila 351 ali 15,79 % glasov in 6 zaupnikov.

Skupno smo imeli 34 delavskih zaupnikov in to za obrate na Savi 16, na Javorniku 12 in elektrodna tovarna na Dobravi 6. Za starešino delavskih zaupnikov celotnega podjetja in obrata na Savi sem bil izvoljen jaz, za obrate na Javorniku Ignac Kralj in za elektrodno tovarno na Dobravi Jože Bucek — vsi izvoljeni na listi SMRJ.

Nameščenci KID so imeli svojo strokovno organizacijo, ki pa z nami ni imela nobene zveze in je javno sploh ni bilo čutiti.

Odnosi med strokovnimi organizacijami niso bili dobri, čeprav je šlo za enotno ekonomsko-socialne interese vseh zaposlenih delavcev in je stalni pritisk podjetja na že priborjene pravice delavcev zahteval odločnejših akcij.

Vzrok takih odnosov je bil tudi v tem, da sta bili JSZ in NSZ pod močnim vplivom političnih faktorjev iz vrst državnih političnih strank, JNS in JRZ, oziroma pod vplivom duhovščine in nekaterih vodilnih ljudi pri KID, ki so bili pripadniki teh strank. S tem pa ne trdim, da v teh organizacijah ni bilo delavcev z razredno zavestjo, ki so zahtevali skupne akcije in so bili pripravljeni tudi na ostrejšo spopade s podjetjem, kar je pozneje pokazala tudi stavka.

Marksistično sindikalno gibanje v železarni na Jesenicah je imelo od prve svetovne vojne naprej vodilno vlogo. Vpliv te vloge je bil v različnih obdobjih različen, odvisno od ljudi, ki so stali v vodstvu organizacije in njene notranje trdnosti. Tako stanje v sindikalnem gibanju se je manifestiralo tudi v taktiki podjetja proti delavstvu.

Institucija delavskih in nameščenskih delavskih zaupnikov je bila na zahtevo delavskih organizacij uzakonjena v zakonu o zaščiti delavcev v decembru leta 1927. Delavske zaupnike so volili delavci na splošnih tajnih volitvah po proporcionalnem sistemu vsako leto v mesecu januarju.

Delavski zaupniki so imeli nalogo, da:

1. delujejo na zaščito gospodarskih, socialnih in kulturnih koristi delavcev, zaposlenih v podjetju,
2. vplivajo na vzdrževanje dobrih odnosov med delavci in njihovimi delodajalci,
3. sodelujejo pri pripravljanju in izdelovanju kolektivnih pogodb med delavci in delodajalci,

4. skrbe, da se delodajalci in delavci strogo drže vseh kolektivnih in individualnih delovnih pogodb,

5. posredujejo med delavci in delodajalci v sporih, ki izvirajo iz delovnega razmerja,

6. posredujejo pri določanju akordnih tarif,

7. stremijo za tem, da se strogo uporabljajo vse odredbe, ki jih predpisujejo zakonodajna in administrativna oblastva za zaščito delavcev,

8. stremijo za tem, da se vzdržuje v podjetjih red in disciplina,

9. podpirajo delavce in delodajalce z nasveti ob izstopu z dela ali odpustu delavcev,

10. vračajo delodajalcem vloge za izboljšavo organizacije dela v podjetjih,

Delovanje delavskih zaupnikov je bilo posredniškega — pomirjevalnega značaja. O sprejemanju in odpuščanju delavcev, o določanju mezd in akordov so imeli zaupniki samo posredovalno funkcijo. Zbor delavskih zaupnikov je na prvi seji po volitvah izvolil predsednika, imenovanega »starešina zaupnikov«, ki smo ga nazvali glavni delavski zaupnik. Starešina je bil zakoniti predstavnik delavcev v podjetju. Delavskim zaupnikom je zakon predvideval zaščito, da zaradi opravljanja svoje funkcije ne morejo biti odpuščeni ali drugače preganjani.

Prošnje in pritožbe so sprejemali delavski zaupniki za tisti oddelek, v katerega so bili izvoljeni in jih posredovali starešini zaupnikov, da bi jih rešil na pristojnem mestu. Če starešina ni uspel v svojih intervencijah in če je grozila zaradi tega stavka, je moral o tem nujno obvestiti pristojno inšpekcijo dela ter zahtevati, da bi ta posredovala in bi se tako nevarnost odvrnila. Med stavko ali izporom ni smel starešina zaupnikov, dokler stavke ali izpora ni bilo konec, nastopati — niti kot govornik, če bi namereval s svojimi govori zavleči nastali spor, niti kot vodja stavke v dotičnem podjetju.

Tudi v naši (SMRJ) strokovni organizaciji sta obstajali dve struji. Eno smo sestavljali mlajši tovariši, ki smo gradili svojo razredno zavest v delavsko prosvetnem društvu »Svoboda«, oziroma »Enakost«, in delovali pod vplivom KPJ. Desno strujo pa so sestavljali v glavnem takratni vodilni tovariši v podružnici SMRJ. Ti so se izogibali ostrejši borbi in hujšim spopadom tako s podjetjem kot z oblastmi. Ta struja je bila pod političnim vplivom desnih socialistov. Eden ostrejših spopadov med obema strujama je bil ob sklepanju kolektivne pogodbe aprila 1934, ko smo mlajši nasprotovali čl. 16 kolektivne pogodbe, po katerem bi podjetje lahko avtomatično znižalo mezde, če bi na trgu padle cene izdelkom železarne, in zato, ker je vodstvo podružnice grozilo in kritiziralo mlajše zaradi ustavitve dela in demonstracij pred direkcijo 27. aprila 1934, čeprav je ta akcija omogočila takojšen podpis kolektivne pogodbe. Ideološka razdvojenost in različna gledanja na metode borbe so močno slabili našo borbeno sposobnost.

Tiste, ki se niso strinjali s taktiko vodstva, so nazivali »opozicija«. Ta je zahtevala od sindikalnega vodstva, da organizira odločne akcije proti podjetju in da se odnosi v organizaciji normalizirajo. Vodstvo orga-

nizacije je odklanjalo predloge »opozicije« in se izmikalo borbi. Predlogi »opozicije«, da bi se sporazumno izoblikovala platforma za nadaljnje akcije borbe, so naleteli na gluha ušesa. Stanje je bilo tako, da je večina članov, ki je podpirala »opozicijo«, zahtevala akcije, vodstvo pa se je izogibalo borbi. Podobno stanje je bilo tudi v Jugoslovanski strokovni zvezi (JSZ) in v Narodni strokovni zvezi (NSZ). Zaradi tega je podjetje še lažje kratilo pravice delavstva. Delavski zaupniki so hodili na intervencije, toda brez uspeha.

Posebno mesto v gibanju jeseniških kovinarjev je pripadalo delavsko-kulturno-prosvetnemu društvu »Svoboda« oziroma »Enakost« in podružnici »Zveza delavskih žena in deklet«. Jedro najbolj borbenega dela jeseniških delavcev so poleg članov KP sestavljali člani »Enakosti«. Zato so bili njeni člani tudi pod posebnim nadzorstvom oblasti in so bili preganjani. V »Enakosti« je imel v tem času pomembno vlogo naš delavski pesnik in pisatelj Tone Čufar. Njegove pesmi, zlasti pa njegova drama »Polom«, so takrat izredno močno vplivale na zavest jeseniških delavcev. To, kar smo pred letom dni igrali z njegovo dramo »Polom«, smo v nekem smislu doživljali v veliki stavki leta 1935.

Naše žene, organizirane v Zvezi delavskih žena in deklet, prekaljene v preteklih borbah — saj so že leta 1932. pri izprtju (odpoved delovnega razmerja) vsega delavstva manifestirale svojo visoko borbeno zavest, so bile pripravljene tudi na to borbo, ki nas je čakala.

Vpliv KPJ na borbeno razpoloženje jeseniških kovinarjev

Meseca decembra je bila v Ljubljani IV. konferenca KPJ. Sklepi te konference so bili objavljeni v brošuri, ki je imela prikrit naslov »Turizem v Sloveniji«. Ta brošura je krožila med jeseniškimi komunisti in simpatizerji, saj so bili v njej objavljeni sklepi izrednega pomena za delo med delavci.

Sklepi te konference so predvidevali naslednja sredstva razrednega boja v tem obdobju:

1. stavke in množična gibanja (zborovanja, demonstracije in shodi) za uresničevanje neposrednih zahtev,
2. razvijanje dnevnih ekonomskih bojov v velika politična gibanja in stavke; razširjanje stavke in gibanj iz posameznih podjetij, vasi in krajev na celotne industrijske panoge in področja, itd.

Za pripravljanje odločilnih bojov za oblast pa je konferenca postavila naslednje neposredne naloge borbe:

1. borba za izplačevanje, proti znižanju in za povišanje mezd,
2. skupne akcije vsega proletariata proti poslabšanju socialnega zavarovanja delavcev in za takojšnjo pomoč brezposelnim na račun države in podjetnikov,
3. borba celih vasi proti rubežem in prisilnemu izterjevanju davkov in dolgov ter proti kuluku,

4. borba proti vsem oblikam nacionalnega zatiranja,
5. borba za pravice političnih obsojencev in njih amnestije; borba za ukinitve zakona o zaščiti države, za svobodo tiska in organizacije,
6. borba za ostvaritev akcijske skupnosti delavskega razreda in enotnosti socialnih organizacij na temelju razrednega boja.

Sklepi IV. partijske konference so imeli močan vpliv tudi na naše delo, saj so bili odraz teženj širokih delavskih množic, posebno pa odraz borbenega razpoloženja naprednih delavcev v industrijskih centrih.

V tem času je Slovenijo zajel širok stavkovni val. Januarja 1934 je bila stavka kovinarjev v Guštanju (Ravne), v maju so stavkali tekstilci v Mariboru, 5. junija so zasedli trboveljski rudarji rudnike in šli v hudo gladovno stavko. V Hrastniku so rudnik zasedli žandarji. Septembra so stavkali grafični delavci v Ljubljani in tekstilci v »Ika« v Kranju. Februarja 1935 so začeli s stavko gradbinci v Celju, aprila rudarji v Libojah, maja, kakor sem že omenil, kovinarji v Lescah in od 2. maja do 6. junija so stavkali tekstilci v Kočevju zaradi odpuščanja delavcev.

Tudi jeseniški kovinar je moral seči po zadnjem orožju — stavki, čeprav so ga bremenile stvari, ki so slabile njegovo moč.

Nerešena vprašanja, polno drobnih spopadov in pa psihološka pripravljenost delavcev na borbo so bili močnejši faktorji kot pa neaktivna vodstva strokovnih organizacij. Edina organizirana politična sila, ki je stala za borbeno razpoloženimi delavci, je bila mlada, sorazmerno maloštevilna partijska organizacija, ki je naslanjala svoje delo na širok krog simpatizerjev in borbene akcije v tovarni in kraju.

Priprava na stavko, njen začetek in njena legalizacija

Dne 3. julija sva šla s predsednikom podružnice SMRJ Ivanom Čelensnikom k tehničnemu direktorju KID ing. Dostalu, da bi še enkrat poizkusila reševati sporne zadeve. Toda Dostal naju ni sprejel. Proti takemu postopanju sva protestirala pri generalnemu tajniku KID dr. Obersnelu, ki je zadevo sporočil generalnemu direktorju Nootu. Le-ta je za dan razprave določil 5. julij. Tega dne pa je Noot le obljubil, da bomo obveščeni, kdaj se bodo naše zahteve reševale.

To je bila pred stavko naša zadnja intervencija na direkciji. Vsak nadaljnji poizkus, da bi rešili obstoječa nesoglasja s posredovanji, se nam je zdel zaradi vedno hujšega izigravanja uprave KID nesmiseln. Intervencij zaupnikov je bilo dovolj, saj sem samo jaz kot glavni zaupnik od izvolitve konec januarja 1935 pa do 17. julija 1935 napravil 71 raznih intervencij, da ne omenim intervencij glavnih zaupnikov Kralja in Bucka ter drugih zaupnikov.

Kaj sedaj? Delavski zaupniki so svojo posredovalno nalogo, ki jim jo je določal zakon, opravili. Vodstva delavskih organizacij niso bila pripravljena na ostrejšje intervencije. Ostalo nam je le, da mimo strokovnih organizacij stopimo v akcijo in da odločno povemo, da tako ne moremo in ne bomo več.

Odločili smo se za stavko!

Stavkati bi začeli že prej, pa smo se pripravljali na zlet Svobod v nedeljo 7. julija v Celju. Na zlet smo se peljali s posebnim vlakom. Velike manifestacije delavske solidarnosti in izrazi borbenega razpoloženja v Celju so izredno močno vplivali na naše tovariše. Ta faktor nam je zelo olajšal odločitev za stavko, ki smo jo večkrat omenjali po zadnjih razpravah pri generalnem direktorju Nootu 5. julija.

Zadnji sestanek, na katerem smo se dogovorili, kdaj in kako bomo začeli stavkati, smo imeli v četrtek pozno popoldne pri Koniču na Javorniku.

Navzoči so bili le nekateri delavski in organizacijski zaupniki SMRJ. Računali smo, da bo na njih ležalo glavno breme stavke. Na sestanku so bili: Ignac Kralj, Franc Sirc, Alojz Žnidar, Janko Noč, Janez Šmid, Viktor Stražišar, Karel Preželj, Edi Giorgioni, Franjo Federl, jaz in morda še kdo. Dogovorili smo se, da bodo začeli delavci obratov KID na Javorniku stavkati v petek, 12. julija ob 6. uri zjutraj, tako da ostaneta v tovarni nočna in dopoldanska izmena. Ob 14. uri naj bi se jim pridružila še popoldanska izmena. Za vsak obrat je bil zadolžen po eden od prisotnih, da bo poskrbel, da bo delo ustavljeno in da bodo pazili, da ne bi v obratih nastala kaka škoda. Dogovorili smo se tudi, kako bi zavarovali izhode, da bi onemogočili poizkus odhoda morebitnim stavkokazom iz tovarne, oziroma prihod kakšnega provokatorja v tovarno. Federl in Giorgioni sta prevzela nalogo, da bosta obvestila naše žene in dekleta, da bodo zjutraj ob 6. uri že ob tovarni in tako z zunanje strani zavarovale tovarno med drugim tudi pred žandarji, če bi le-ti poizkušali s silo izgnati delavce iz tovarne.

Zvečer sva se z Ignacem Kraljem pogovorila, kako bova v stavki nastopala kot delavska zaupnika, da ne bi dala videza, da sva med organizatorji stavke. Dogovorila sva se tudi, kako bomo legalizirali stavko. V tem tednu sva oba delala v dopoldanski izmeni, Kralj v obratu grobe proge na Javorniku, jaz pa v obratu žične valjarne na Savi. Domenila sva se, da mi bo Kralj takoj, ko bo »izvedel« za stavko, sporočil po telefonu kot starešini vseh zaupnikov KID, jaz pa bom poskrbel, da se stavka legalizira.

Tisto noč nisem mogel zaspati, ker sem razmišljal samo o tem, kako bo stavka uspela. Računali smo, da bo ta borba huda, da nam bodo nasprotovali ne le podjetje, marveč tudi državna oblast z žandarji in da stavke morda ne bodo podprla niti oficialna vodstva strokovnih organizacij na Jesenicah. Zato smo morali izbrati previdno taktiko, s katero smo iznenadili vodstvo KID, ki je bilo v prvem trenutku stavke popolnoma dezorientirano.

Dne 12. julija sem bil že kot običajno približno 10 minut pred 6. uro na svojem delovnem mestu v obratu na Savi. Ko sem z žerjavom prekladal caglje, me je okrog 6.30 prišel nekdo poklicat, naj grem takoj k telefonu v pisarno, ker me nujno zahteva glavni zaupnik na Javorniku Ignac Kralj. Ta mi je z »zaskrbljenim« glasom sporočil, da so delavci javorniških obratov začeli stavkati in da so zasedli tovarno. O tem sem

hotel obvestiti generalnega tajnika KID dr. Obersnela, a je bil ta dan odsoten, zato sem poklical po telefonu ing. Cirila Rekarja, šefa martinarne, in mu povedal o stavki na Javorniku. Prosil sem ga, da o tem nemudoma obvesti generalnega direktorja Noota. Sam nisem mogel Noota neposredno obvestiti, ker nisem znal nemškega jezika, Noot pa kljub desetletjem, ki jih je preživel v naši dolini, slovenščine ni razumel.

Po razgovoru z ing. Rekarjem sem se z motorno železnico odpeljal na Javornik. S Kraljem sva našla direktorja javorniških obratov ing. Fischerja in mu očitala, da je stavka posledica njihovega izigravanja pravic delavcev in da ti sedaj nočejo poslušati niti svojih zaupnikov. Imel sem vtis, da je bil zelo prizadet. Njegovo reagiranje je bilo zelo umirjeno-defenzivno.

Kako se je stavka začela, naj povedo delavci, ki so takrat v stavki na Javorniku sodelovali. Delavec Jože Stražišar se tega spominja takole:

»Drugi dan ob tričetrt na šest grem mimo vratarja javorniške tovarne na delo. Pri vratarju ni nihče posumil na stavko; delavci so hodili na delo kot ob drugih dnevih. Grem skozi dvorišče v obrate, ne opazim nobenega izrednega gibanja. Vse je bilo videti normalno, nikjer nobenega znamenja za stavko. Pet minut pred 6. uro je nenadoma zaživel v tovarni. V vseh obratih so se pojavili ljudje, ki so poročali, da je izbruhnila stavka, da nihče ne sme domov, da so ženske pred vratarnico in ne pustijo nobenega delavca iz tovarne. Nekaj minut pred šesto uro, ko je bilo treba zamenjati nočno dnino, ki nas je že klicala na izmeno, smo »zankarji« dneve dnine imeli posvet o ustavitvi male proge. Vendar, preden smo do sklepa prišli, da ne gremo zamenjat nočne dnine, je od adjustaže prišlo 15 delavcev. Postavili so se tako blizu proge, da predprogarji niso mogli valjati cagljev, iz peči pa ne dovažati. Tako je mala proga obstala.

Tej grupi 15 ljudi, smo se pridružili tudi mi ter odšli proti grobi progi in naprej na progo grobe pločevine. Tudi ta je ob našem prihodu takoj obstala.

Zadnja proga, ki smo jo ustavili, je bila proga fine pločevine; tu se je natlačilo toliko ljudi, da je bil prostor med pečmi in progami popolnoma napolnjen in ni bilo več mogoče valjati. V dobrih petih minutah so obstale vse proge na Javorniku. Zanimalo me je, kaj je delal ta čas Kralj, glavni zaupnik delavstva na Javorniku. Prepričan sem bil, da je za stavkovnim gibanjem v ozadju Kralj sam, Perko Vencelj in nekaj njunih najožjih prijateljev. Kot zaupnik ni mogel z drugimi delavci ustavljati obrate, navduševati z govori, zagovarjati stavko pred delavci, njegova naloga je bila posredovalna. Zato je bilo videti, kot da delavci vodijo stavko brez vodstva. Ko smo šli skozi obrat grobe proge mimo globoke peči, sem videl Kralja, ko je zapisoval kvalitete ingotov v svojo beležko. Globoko zaverovan v svoje delo »ni videl« množice delavcev, ki so ustavljale delo v obratih. Šele ko je bilo delo ustavljeno, je šel za množico v adjustažo grobe pločevine. Ko je Kralj prišel med delavce, je opravil prvo formalno dolžnost, ko jih je vprašal, zakaj so ustavili delo, zakaj ne delajo. Delavci so drug za drugim začeli stavljati pritožbe in zahteve.»

Delavec **Žumer** pa se spominja začetka stavke takole:

»Da se pripravlja stavka, se je že dalj časa govorilo. O stavki je bilo govorja tudi na izletu v Celju. Lojze Žnidar je dobil nalogo, naj zjutraj ustavi obrat. Zjutraj ob pol šestih sem stopil k Tomažu in dejal, naj konča. Rekel je, da ima še nekaj cagljev v peči, ko bo to podelal, bo končal. Delavci so vedeli, zakaj gre in niso odhajali domov, temveč so čakali. Medtem je prišla že jutranja skupina. Ob 6. uri je prišel mojster Kučina in zahteval, da začnemo delati. Ko so vprašali, zakaj stojimo, je bil odgovor: »Štrajkamo.«

Potem smo ustavili delo še v adjustaži in na težki progi. Nato smo vsi odšli v obrat fine pločevine. V tem je pritekel k meni obratovodja ing. Semlak in

zakričal, da sem jaz tisti, ki ustavlja delo. Rekel sem: »Da«. Delavci so ga napadli. Pozneje se je govorilo, da je Semlaku en delavec grozil z nožem. Res je imel žepni nož, ki ga je kazal Semlaku. Nato smo šli pred pisarno. Po obratih smo potem organizirali red. Postavili smo stavkovni odbor.«

Tako kot delavci v obratih, so tudi žene izpolnile svojo nalogo in to bolje, kot smo pričakovali. Blokirale so vse dohode v tovarno in manifestirale svojo borbeno solidarnost z možmi, brati in sinovi. Začetek stavke je bil spodbuden in prva skrb je bila premagana.

S Kraljem sva o nastali situaciji telegrafsko obvestila glavnega inšpektorja za delo pri banski upravi ing. Evgena Barago, Delavsko zbornico in oblastnega tajnika SMRJ za Slovenijo v Ljubljani Franca Leskoška. Nato me je delavec Čemažar peljal z motornim kolesom na srezko načelstvo v Radovljico. Tam sem obvestil srezkega načelnika dr. Vrečarja o stavki in o vzrokih, ki so jo povzročili.

Ko smo pripravljali stavko, smo na nekaj pozabili. Nismo vnaprej pripravili zahtev stavkajočih. Zato je bilo potrebno, da povemo in napišemo, zakaj so delavci ustavili delo. To sem omenil Kralju in predlagal, da bi to napravila skupina, ki naj bi jo sestavljali pripadniki vseh treh strokovnih organizacij. Skupino so sestavljali: iz SMRJ Ignac Kralj in jaz, iz JSZ Valentin Smolej in Anton Smolej, iz NSZ pa Matevž Kalan in Cena Praprotnik. **Ta skupina se ni imela za uradnega predstavnika teh organizacij, temveč le za predstavnika vsega delavstva.**

V adjustaži grobe pločevine, kjer je skupina imela sestanek, smo na hitro napisali zahteve stavkajočih delavcev v 18 točkah, ki jih navajam v originalu tako, kot so bile predložene direkciji:

Delavci obrata Javornik vlagajo naslednje zahteve:

1. priznanje obratnih zaupnikov in organizacijskih zaupnikov
2. nedoločeni cagljji fine proge
3. fina proga — računano moštvo 32 mesto 36 mož, kakor je v pogodbi
4. 6 A material naj se plačuje po pogodbi
5. akord adjustaže fine proge
6. rezervarjem adjustaže fine proge 55 din dnevno
7. mehanična delavnica — zvišanje plač
8. akord težke proge, odprava nadomestne mezde med obratovanjem
9. takojšnja rešitev vloženih predlogov pri direkciji KID
10. ureditev plač v lužilnici in cinkarni kot dodatek kolektivne pogodbe
11. da se izda nov delovni red
12. reducirani in kaznovani naj se vrnejo na svoja mesta v obrate
13. sprejem delavcev na Javorniku v sporazumu z obstoječimi organizacijami
14. še enega tekača na fino progo
15. nobenih konsekvenc nasproti posameznikom zaradi ustavitve dela in spornosti, kakor tudi za plačilo zamujenega dela

16. škarjevcev in ravnalcev fine proge še enega rezervarja
17. priznanje lažjega dela rekonvalescentom
18. delavstvo vztraja pri tem, da se o tem razpravlja na Javorniku

Delavska deputacija: Vencelj Perko,
Matevž Kalan, Valentin Smolej

Podpisniki in glavni zaupnik Ignac Kralj so bili zadolženi, da te zahteve posredujejo direkciji.

Iz formulacije zahtev je razvidno, da so bile na hitro sestavljene in da niso vsebovale podrobnejših utemeljitev. Točke so imele tako bolj obliko tez ali gesel. Sicer so pa na direkciji dobro vedeli, za kaj gre. Podrobno obrazložitev smo potem dali na razpravi. Tam se je pokazalo, da tako formulirane zahteve niso predstavljale take nejasnosti, da se ne bi vedelo, kaj se s tem hoče. Bile so zadostna osnova za pogajanja.

Z vložitvijo zahtev je bila stavka legalizirana.

Okrog 11. ure dopoldne je prišel na Javornik podnačelnik, komisar Andrej Bizjak. Zbrane žene pred tovarno ga niso pustile v tovarno. Ob tem mi je neka žena zaklicala: »Vencelj, glej, da boš tak kot Jurman v Čufarjevi drami Polom!« Jurman je namreč predstavljal delavskega voditelja in nepopustljivega borca za delavske pravice.

Bizjaku je uspelo priti v tovarno šele z našo intervencijo skozi stranska vrata.

Sestali smo se v obratni pisarni, pred njo pa so se zbrali stavkajoči delavci. Bizjak jih je skozi odprto okno pozival, naj se vrnejo na delo in jim dopovedoval, da niso upravičeni stavkati. Da bi lažje vplival na delavce se je skliceval na mene, češ, da sem tudi jaz njegovega mišljenja. Ker je videl, da drugače ne bo šlo, je še poizkusil s to provokacijo, misleč, da ne bom upal povedati drugačnega stališča. Zato sem se oglasil in povedal delavcem, da ne mislim tako, kot pravi podnačelnik, in poudaril, da je za stavko odgovorno podjetje, ki jo je izzvalo s svojim brezobzirnim ravnanjem.

Po daljšem razgovoru z nami nam je komisar Bizjak naročil, da skličemo vse stavkajoče delavce in jih pozovemo, da se vrnejo na delo.

Ker smo bili delavski zaupniki po zakonu dolžni v takih primerih pomirjevalno vplivati na delavce, smo sklicali vse delavce v obrat fine pločevine in jim povedali to, kar je »želel« Bizjak. Tak poziv smo že predvidevali, zato smo že pred sklicem zbora naročili našim zanesljivim delavcem, naj naš poziv za prenehanje stavke z ostrim reagiranjem odločno odklonijo. Delavci so res ogorčeno odgovorili na naš poziv in odločno povedali, da ne bodo nehali stavkati, dokler KID ne bo zagotovila, da bo uredila sporne zadeve. Padali so vzkliki — seveda po našem naročilu — na račun zaupnikov: »Tudi vi držite s podjetjem!« Tako reagiranje nam je bilo potrebno, da smo lahko potem kot zaupniki ostreje nastopili proti podjetju.

Očitno je bilo, da je srezki načelnik poslal Bizjaka z nalogo, da likvidira stavko. Ta pa je naletel na odločen odpor delavcev. Niti za to pri-

liko izbrani orožniki, ki so prišli takoj za Bizjakom na Javornik, niti Bizjakove besede: **»Pazite, če bomo morali to noč tu prespati, jo boste drago plačali!«** niso omajale borbenega razpoloženja stavkajočih.

Takratni komandir orožniške postaje na Javorniku Jarc je povedal, kako je bilo takrat, takole:

»Takoj po izbruhu stavke je prišel iz Radovljice Bizjak in mi naročil, da moramo izprazniti tovarno. Odgovoril sem mu, da mora za tak ukrep prevzeti tudi vso odgovornost za vse posledice, ki bi iz tega sledile.

Povedal sem mu, da tak nalog lahko da samo za to pristojni politični uradnik in da zato ne morem dati povelja za izpraznitev tovarne.

V družbi z Bizjakom so bili še štirje pomembnejši faktorji, med njimi neki major, komandir žandarmerijske čete iz Kranja, in Joco Jovanovič, šef javne varnosti, ki je bil takrat na Bledu za zaščito kralja Petra in njegove matere Marije.

Tovarna je zahtevala, da se poveča žandarmerijska postaja na Javorniku za 100 orožnikov, prišlo pa jih je le 40. Hrano, prenočišča in druge stroške je plačala KID. Na hrani in stanovanju so bili orožniki pri Dežmanu in Kosmaču ter drugod. Vsak dan opoldne so dobili poleg kosila tudi pol litra vina na osebo, ki ga je plačala KID za dobre odnose z oblastjo. Kapetan Trbojevič, ki je tudi prišel na Javornik, je zahteval poleg hrane tudi dnevnic. Ko sem to sporočil Karlu Luckmanu (KID), je ta obljubil in dal meni denar, da ga izplačam. V razgovoru, ki sem ga imel z Luckmanom, je ta določil sledečo višino dnevnic: major 150 din, kapetan 120 din, meni 50 din, podnarednikom 40 din po 30 dinarjev na kaplarje.«

Orožniki so zastražili tovarno od zunaj. Najmočnejša straža je bila pri glavnem vhodu, kjer je stražilo stalno od 8 do 12 orožnikov. Vsi orožniki so bili s čini, navadnega orožnika ni bilo. S silo si niso upali izprazniti tovarne, ker je bila vsa javnost z redkimi izjemami na strani stavkajočih in ker so se bali, da se bodo delavci uprli zlasti, ker so se širile govorice, da imajo nekateri delavci orožje in eksploziv.

Nekoč po stavki me je Bizjak ob neki priložnosti vprašal, kaj bi storili, ko bi dal nalog, da nas s silo izženejo iz tovarne. Odgovoril sem mu, da bi se v tem primeru uprli tudi taki sili. Orožja pa nismo imeli in so bile take govorice brez vsake osnove. To, kar je banu Natlačenu uspelo s silo izgnati stavkajoče tekstilce v Kranju leto pozneje, si oblastniki ob naši stavki še niso upali storiti.

To jutro sta se zgodila dva incidenta. Kot že rečeno, so stavkajoči izgnali iz tovarne asistenta Ramovža, za katerega so sumili, da zapisuje delavce, ki so najbolj izstopali v stavki.

Ramovža so se delavci lotili tudi fizično, toda le bolj v opozorilo kot pa z namenom, da bi mu storili kaj hujšega. Le pri vratarju, ko ga je nekdo porinil, da naj gre ven, je padel.

Drug primer se je pripetil mojstru Kučini, ki so ga nagnali iz tovarne zato, ker je delavce priganjal, naj začnejo z delom. Žene, ki so stražile pri vratarju, so mu metale pesek v oči. Zaradi teh incidentov smo imeli pozneje pri pogajanjih precej težav. Štirje delavci, za katere so menili, da so pri tem sodelovali, so bili po stavki aretirani in zaprti, podjetje pa jih je odpustilo iz službe.

Žene in delavci niso pustili v tovarno niti vojaške komisije, ki je prišla iz Beograda za prevzem materiala in je material že nekaj dni prevzemala.

Ob dveh popoldne je prišel oblastni tajnik SMRJ za Slovenijo **Franc Leskošek**. Prišli so tudi predstavniki delavske zbornice, inšpektor za delo banske uprave ing. Evgen Baraga, pozneje pa še predstavnik centrale JSZ iz Ljubljane Jožko Rozman.

Vsi poklicani in zainteresirani faktorji so pohiteli, le predstavnikov delavskih strokovnih organizacij z Jesenic ni bilo. Nekateri od teh so se ta dan umaknili z Jesenic, eden pa je celo izjavil: »Kar ste skuhali, to sedaj pojejte!« Prepričani so bili, da stavka ne bo uspela, ker niso verjeli v zmago, nekateri pa tudi niso želeli zmage te stavke.

Inšpektor dela Baraga in zastopnik delavske zbornice so na direkciji poskušali, da bi se pogajanja čimprej začela. Mi smo vztrajali, da bi bila le-ta na Javorniku, tam, kjer so nastajali spori, posebej pa še zato, ker smo sodili, da bodo pogajanja bolje potekala, če bodo pod neposrednim psihološkim pritiskom stavkajočih.

KID je vedela, kam meri ta naša zahteva, zato se je temu upirala in vztrajala pri tem, naj bodo pogajanja na direkciji. Srezki načelnik je predlagali kompromis, naj bi bila razprava v občinskem uradu na Jesenicah. Tudi na to nismo pristali. Končno smo le dosegli sporazum, da bodo pogajanja na nevtralnem mestu in to v osnovni šoli na Koroški Beli. Prvi dan stavke so se pogajanja nanašala le na vprašanje, kje naj bi le-ta potekala.

Ponoči tega dne smo šli z Leskoškom med stavkajoče v tovarno. Čeprav močno utrujeni od napornega dne, polnega negotovosti in razburljivih dogodkov, smo bili dobro razpoloženi. Razpoloženje delavcev v tovarni je bilo tudi odlično in njihov borbeni duh je bil na višini. Razen redkih izjem je vladala popolna akcijska enotnost in volja vztrajati do zmage. Pogovarjali smo se dolgo v noč in določili nadaljnjo taktiko borbe.

V soboto, 13. julija ob dveh popoldne so se pod vodstvom inšpektorja Barage začela pogajanja v šoli na Koroški Beli. Začeti bi se morala že dopoldne ob 9.30 pa so se zaradi spora o kraju pogajanj zavlekla do popoldneva.

Delavci so bili zastopani z enainštiridesetimi delegati, s strani podjetja pa so bili generalni direktor Noot, tehnični direktor ing. Dostal, generalni tajnik dr. Obersnel, podpredsednik upravnega sveta KID Avgust Praprotnik, Ike Panič iz Beograda in srezki načelnik dr. Vrečar, ki je prišel v policijski uniformi.

Med razgovori se je podpredsednik KID Avgust Praprotnik obregnil ob dejstvo, da v naši borbi sodelujejo tudi žene. Cinično je izjavil: »Baba je za k šparhetu (štedilniku) in za v španpet (posteljo),« Ta žalitev nas je prizadela in smo nanjo tudi reagirali. Praprotnikova izjava pa je že tako napeto vzdušje samo še poslabšala.

Podjetje je trdovratno odklanjalo vsak sporazum in zavračalo zahteve delavstva. Tako stališče je KID opirala na dejstvo, da vodstva strokovnih organizacij na Jesenicah ne podpirajo stavke, da so neaktivna in da se bo zato podjetju posrečilo stavko zlomiti. Stališče KID ni omajalo

naše odločnosti, ker smo računali na pomoč delavcev savskih obratov. Naši tovariši na Jesenicah so medtem že začeli pripravljati teren za razširitev stavke v obrate na Savi.

Na razpravi v ponedeljek, 15. julija je bil dosežen sporazum o nekaterih nebitvenih vprašanjih: podjetje pa je vztrajalo, naj se najprej začne z delom in naj se sporna vprašanja na Javorniku najprej obravnava s šefom javorniških obratov ing. Fischerjem.

Temu nismo nasedli, ker smo v tem čutili samo nov poizkus KID, da po ovinku zlomi stavko. Prav zaradi tega in pa ker so popoldne tega dne stopili v stavko tudi delavci obratov na Savi, je delavska delegacija zapustila pogajanja.

V stavko stopijo tudi delavci savskih obratov

Že pri dopoldanski razpravi v šoli, so zastopniki podjetja izjavili, da so obveščeni, da bo tudi delavstvo na Savi ob 14. uri ustavilo obratovanje. Odgovorili smo, da bomo vplivali, da do tega ne bo prišlo, če bodo razprave zadovoljivo potekale, da pa ne moremo jamčiti za to, če se hoče delavstvo Save solidarizirati z delavci na Javorniku.

Obvestilo, da se delavci na Savi pripravljajo na stavko, je Dostal ob 11. uri poslal Nootu in to tako:

»Štev. 21

15. 7. 1935.

Zelo spoštovani gospod generalni direktor!

1. Gospod Praprotnik je ob 10.45 telefoniral, da bo ob 2. uri prispel na Jesenice.

2. Gospod Luckman pravkar sporoča, da je bilo pri Jeleni sklenjeno, danes ob drugi uri začeti stavkati. Jutranja posada naj ob dveh ne odide, pač pa naj prideta popoldanska in nočna posada v obrat. Prosim, izposlušajte pri g. okrajnemu načelniku, **da bo orožništvu izdan nalog, naj že ob četrtna dve zasede (na Jesenicah) vrata, dohode in obratne ograde, da popoldanska posada ne bo mogla v obrat.** (podčrtal pisec).

Za interno obratno varnost skrbim jaz! Šarže, plin itd.

Ob 11. uri odpravljen!

Dostal«

Kako dramatičen učinek je imelo to obvestilo nam pove odgovor, ki ga je generalni direktor Noot poslal Dostalu. Odgovor se je glasil:

»Odločitev je strašno težka. Zastopnik okrajnega načelstva in ing. Baraga menita, da če je bilo sporočilo le strašilni strel in ne bodo stavkali, mi sami napravljamo položaj nevzdržen.

Gospod Baraga bi se o vprašanju negotove situacije rad pogovoril z gospodom ... in z vami. Povedal sem mu, da pride g. Praprotnik ob pol treh in se bo z vami o vsem pogovoril. Zaupniki trdijo, da stavka še ni sklenjena, da pa ljudje z Javornika silijo k odločitvi.«

Odločitev je padla. Albin Pibernik, Nande Pogačnik, Anton Thaler, Franc Rozman, Janez Mlakar, Franjo Federle, Filip Brajc, Albert Vergelj, Franc Ravnik in mnogi drugi so znotraj tovarne, Tone Čufar, Ivan Sedej, Angela Saračević, Julka Pibernik, Lovro Albreht in drugi pa zunaj tovarne pripravili vse, da so stopili v stavko tudi delavci na Savi. Orož-

niki so že pred poldrugo uro zasedli glavne vhode v tovarno, pred glavno pisarno, pred delavskim domom, kinom Radio, mojstrsko hišo in drugod. Imeli so nalog, da ne pustijo delavcev v tovarno. Šele na protest delavcev in privolitev orožniškega kapetana so pustili delavce popoldanske izmene v tovarno. Tude žene so se že zbrale pred vhom v tovarno in pri Jeleni ter vzpodbujale delavce, naj stopijo v stavko. Orožniki so jih začeli surovo odganjati, suvali s puškinimi kopiti, itd. Celo noseči ženi niso prizanesli. Odganjali so žene in otroke, ki so prinesli kosilo možem, ker le-ti niso prišli domov. Neka žena je vrgla kosilo orožniku v obraz, ker je ni pustil, da ga odnese možu.

Kako so začeli stavkati na Savi, pa naj povedo nekateri tovariši, ki so pri tem sodelovali:

Nande Pogačnik je o tem povedal:

»Pibernik me je poklical na razgovor in me obvestil o tem, da greva na Javornik in se pomenimo s stavkovnim odborom, ki so mu načelovali Nace Kralj, Viktor Stražišar, Viktor Kejžar in drugi. Dogovorili smo se, da je nujno potrebno, da tudi obrati na Savi stopijo v stavko in s tem pokažejo enotnost in solidarnost. Stavko je bilo treba izvesti strogo zaupno. Ko sva bila s Pibernikom na Javorniku, je stavkovni odbor zahteval od naju, da takoj obvestiva zaupniški delavski zbor, naj stopi v stavko Sava in naj nihče ne zapusti delovnega mesta, oziroma tovarne. Takoj nato sva s Pibernikom odšla na njegov dom; tu je bila tudi njegova žena Julka. Tu smo dokončno izdelali načrt. Tedaj je prišel k Piberniku tudi Albreht z Javornika. Bil je zelo razburjen in ni vedel, da imava s Pibernikom že vse naloge in sklepe za stavko. Predlagal je, da bi tudi žene podprle može s svojo revolucionarnostjo. Zato naj bi obvestili Angelo Saračević, naj organizira žene, ki bodo stražile pred tovarno, da ne bo stavko-kazov.

Po najkrajši poti smo obvestili bolj zanesljive delavske zaupnike in ustavili obrate. Najprej smo ustavili predelovalne obrate, potem pa še druge.

Vedeli smo, da bi najtežje ustavili delo v mehanični delavnici, zato sva se odločila s Pibernikom, da gredo vsi iz predelovalnih obratov pred mehanično in tako vplivajo na prekinitev dela.«

Franc Rozman pa je pripovedoval:

»Takoj smo postavili zvezo z Javornikom. O vsem smo bili sproti obveščeni — kako poteka stavka, kakšno je razpoloženje med stavkajočimi in — kako potekajo razprave. Zastopniki KID pa niso imeli razumevanja, da bi takoj popravili krivice, ki so bile storjene delavcem na Javorniku. Storili so ravno obratno. Prenehali so se pogajati. 15. julija dopoldne smo dobili obvestilo, da naj tudi jeseniški delavci takoj stopijo v stavko.

Ker smo bili na to že pripravljeni, naloge pa že imeli razdeljene, smo takoj začeli ukrepati. Bil sem povezan z Alojzom Kavčičem v hladni valjarni in tov. Matevžem Jeklerjem v žični valjarni. Ta dan sem bil zaposlen na popravilu martinove peči št. 4. Ko sem dobil obvestilo za akcijo, sem se napotil skozi žično valjarno, kjer mi je Jekler povedal, da imajo v peči še nekaj ingotov in ko bodo te predelali, bodo ustavili delo. Šel sem naprej v obrat valjarne, kjer so mi Kavčič in še nekateri tovariši rekli: »Začeti je težko.« Povedal sem jim, da je treba ustaviti delo in da je to naloga. Začeli so stroje ustavljati. Šel sem naprej skozi obrat žičarne in gledal, kako delavci ustavljajo stroje, pa je prišel za menoj šef obrata Schiller in me vprašal, kaj delam tu. Odgovoril sem mu, da pomagam ustavljati delo, kot vidi. Opozoril me je na škodo, ki bo nastala na materialu, pa sem mu odgovoril, da oni vedno vso škodo prevajajo na rame-nar delavcev.

Nato sem odšel nazaj na svoje delovno mesto. Spravil sem orodje in šel pomagat delavcem iz predelovalnih obratov in žične valjarne, ki so imeli nalogo, da gredo ustavljat druge obrate. Zidarji so šli z menoj. Ko sem prišel pred mehanično delavnico, je bilo tam polno delavcev iz navedenih obratov.

Zahtevali so, da se ustavi delo tudi v mehanični delavnici. Albin Pibernik in Jože Čelesnik sta mi rekla, naj grem z njima h glavnemu vratarju, češ da so tam delavci, ki silijo domov.

Pojasnili smo jim, zakaj moramo stavkati. Večina navzočih je to tudi razumela in so se vrnili v svoje obrate.

Naše žene so preprečile slabičem, da bi odšli domov, pa čeprav so se za njihovimi hrbti zbirali orožniki.

Kmalu za tem so prišli martinariji in postavili stražo na glavnem vhodu v tovarno. Med njimi so bili Janez Zlebir, Jože Trebušak in Albin Vister, drugih pa nisem poznal po imenu. Delavci so straže postavili tudi na drugih mestih. Ko je bilo pred glavnim vratarjem vse v redu, smo se vrnili v obrate. Videli smo, da vsi obrati stojijo, stavkajoči pa se zbirajo po skupinah in se pogovarjajo o stavki. Začetek je bil težak, ampak uspešen.

Na sestanku, ki je bil ob 16. uri v žični valjarni, je bilo stavkajočim pojasnjeno, zakaj je moralo priti do stavke. Dobili so tudi navodila, kako morajo ravnati v tovarni, da morajo paziti na stroje, se pokoravati vodjem straž, vzdrževati red in čistočo po obratih itd. Poleg vsega tega pa je bila naša glavna naloga, da gremo po dva in dva po tovarni in obratih in pazimo na omahljivce in nasprotnike stavke. Na teh obhodih sva bila vedno skupaj s Čelesnikom. Temeljito sva pregledala vse obrate, skrita mesta, kjer bi se lahko sestala kaka nezaželjena skupina. Ko sva videla, da stavkajoči že počivajo, da vladata red in mir in da so straže na svojih mestih, sva si tudi midva poiskala prostor za počitek. Šla sva v žirilnico, vzela vsak svoje poleno za vzglavje, se vlegla vsak na eno talno peč in zaspala.«

Janez Zlebir pa je povedal:

»Spominjam se, kako je bilo za časa stavke v martinarni. Dneva se ne spominjam, pač pa se spominjam, da smo na ta dan prvo saržo izpustili okrog 10. ure dopoldne, potem pa nismo več nakladali. Zadnja sarža je stekla okrog 16. ure. Tako je tudi martinarna prenehala delati. Še poprej, ko je obstala zadnja peč, me je določilo vodstvo stavkovnih straž, da grem na stražo pred glavni vhod. V tem času, ko smo bili na straži, smo bili obveščeni, da nameščenci martinarne razkladajo premoč. Ustavili smo tudi to delo.«

Ciril Bukovnik pa se spominja takole:

»Okrog 13.30 smo zvedeli, da nekateri obrati še stojijo, kako bo z našim obratom, pa nismo ničesar vedeli. Kar naenkrat so se odprla vrata, med njimi pa so se pojavili delavci iz hladne valjarne, žičarne in žične valjarne, zahtevali so, da tudi mi ustavimo delo. Pri vratih sta stala šefa obratov ing. Vagner in ing. Sauer. Ko sta videla, kaj se dogaja, sta se umaknila na drug konec delavnice, stavkajoči pa so vedno bolj pritiskali v mehanično delavnico in zahtevali, da se mora delo ustaviti. Na kraju, kjer sta bila Vagner in Sauer, sem bil tudi jaz pri svojem stroju. Ko je Vagner videl, da je zahteva po ustavitvi obrata vedno večja, je stopil k meni in mi rekel: »Bukovnik, ustavite obrat, ker preko sile ne moremo da idemo!« Tako se je ustavil tudi obrat mehanične delavnice.«

Ker orožniki na Savi niso mogli preprečiti stavke, je Luckman poizkusil z gasilci, ki naj bi pregnali stavkajoče z vodnimi curki. Zaradi velike ogorčenosti delavcev, ki jih je vodil Albin Pibernik, so se gasilci umaknili.

Uprava podjetja je uvidela, da tako ne bo zlomila delavcev, zato je v torek, 16. julija izdala poziv stavkajočim. V tem pozivu pravi med drugim:

»Kdor izmed stavkajočih bo v sredo, 17. julija, ob 12. uri opoldne še na tovarniških tleh, naj sebi pripiše posledice svojega protipravnega postopanja.«

Hkrati s tem pozivom pa je podjetje izdalo apel z naslovom »Vsej javnosti«, v katerem je pojasnilo položaj in svoje postopanje. Ta apel se je glasil:

»Delavstvo naših železarskih obratov na Jesenicah in na Javorniku je pristopilo v stavko. Stavka je izbruhnila dne 12. t. m. na Javorniku, ob 6. uri zjutraj, brez vsakršne napovedi. — Zahteve stavkajočih, ki so bile sporočene ravnateljstvu šele popoldne, se opirajo deloma na nesoglasja v tolmačenju kolektivne pogodbe, deloma terjajo povišanje sedanjih pogodbenih mezd. Pogajanja s stavkajočimi niso imela uspeha, čeprav je bilo podjetje pripravljeno urediti vsa sporna vprašanja iz kolektivne pogodbe s kompromisom, pri razsodišču ali rednem sodišču in proučiti predlog povišanja posameznih zaslužkov, toda šele po tem, ko bi se obnovilo redno obratovanje. Ko so pogajanja še trajala, so se priključili stavki dne 15. t. m. tudi jeseniški obrati.

Širijo se glasovi, da je stavkovno gibanje nastalo zaradi tega, ker je podjetje hotelo znižati pogodbene mezde. — Te vesti so neresnične. Podjetje mezd ni znižalo in tudi ni imelo tega namena. Mezde, ki se pri nas plačujejo, so razmeroma visoke, morda najvišje v vsej Jugoslaviji. Višina zaslužka se v zadnjih letih ni zmanjšala, ampak povečala. Povprečni delavski zaslužek na 8 ur dela je znašal v naših železarskih obratih npr. v juniju 1932. leta 53 din, meseca junija 1935 pa 61 din; pri čemer so vštete tudi ženske in pa mladoletni delavci. Strokovni delavci v posameznih oddelkih podjetja zaslužijo tudi po 60 do 100 din na delovni dan. Kdor pozna sedanje gospodarske in socialne razmere, bo moral priznati, da te mezde niso slabe in da ne morejo biti pravi vzrok za stavko, ki onemogoča delo prav podjetju, ki je v vsej državi največ storilo proti brezposelnosti in proti znižanju zaslužkov, ki je v zadnjih petih letih investiralo nad 100 milijonov dinarjev, da bi omogočilo nadaljevanje dela in proizvodnje novih izdelkov, in ki je — poleg rudarskih — menda edino industrijsko podjetje v državi, pri katerem je delavstvo deležno tudi starostnega zavarovanja.

Podjetje ve, da je večina njegovega delavstva voljna delati in da je razmeroma manjša skupina dobro organiziranih hujskačev po znanih metodah dovedla večino v sedanji položaj, ki postane za podjetje in za delavstvo prav lahko usodno. (podčrtal pisec).

Podjetje apelira na vso objektivno javnost, naj se ne da varati po lažnih vesteh in naj ohrani tako podjetju kakor delavstvu, ki je voljno delati, vse svoje simpatije in mu nudi s tem moralno pomoč.«

Podjetje je obenem proglasilo, »da je stavka delo manjše skupine hujskačev, ki so dobro povezani med seboj in imajo šolo za svoje metode hujskanja (podčrtal pisec).

Toda javnost, na katero se je tovarna obračala, je bolj razumela bistvo borbe delavstva, kot je to mislila KID.

Pod vplivom članov KP in njenih simpatizerjev, krojačev Ivana Sedeja, Franca Benedičiča in Ivana Stojana, brivcev Pavla Demaka in Slavka Saračevića, trgovca Franca Kraševca, peka Joža Čopa in drugih so trgovci, gostilničarji in obrtniki imeli v sredo, 17. julija ob 10. uri v gostilni

Tancar na Jesenicah protestno zborovanje ter v znak solidarnosti z delavci izvedli šesturno stavko. Ti so se dobro zavedali, da je s takim stanjem ogrožen tudi njihov obstoj in da jim ga ne morejo zagotoviti delničarji družbe, marveč le zaslužek pridnih rok delavcev.

Vodstva delavskih strokovnih organizacij na Savi se združijo v medstrokovni odbor in aktivno posežejo v stavko

Stavka je trajala že četrti dan, a vodstev delavskih strokovnih organizacij na Jesenicah ni bilo čutiti, vsaj kar se tiče pomoči stavkajočim. Razlike v metodi borbe, ideološki predsodki, oportunizem in osebna užaljenost so bili močnejši faktorji kot enotnost borbe za skupne pravice delavcev. Ta vodstva so se že prvi večer stavke na Javorniku sestala, a niso sprejela sklepa, da bodo to borbo podprla. Šele ko so v stavko stopili tudi delavci na Savi, so se ponovno sestali in formirali »Vrhovni medstrokovni odbor« (VMO), ki se je postavil na čelo stavke. Sedaj se ni bilo mogoče več izmikati in je tudi zanje prišel čas, ko je bilo treba odkrito povedati, kakšen je njihov odnos do stavke in do zahtev delavcev. Čeprav so vodstva pozno priznala stavko kot dejstvo in ne glede na to, koliko so posamezni člani VMO iskreno sprejeli zahtevo delavstva za svoje, je pomenilo to dejstvo pomembno zmago stavkajočih. KID sedaj ni zmogla več računati z odkritim razdorom med delavci in vodstvi strokovnih organizacij, pa četudi je stavka z nastopom VMO izgubila svojo udarnost.

VMO so sestavljali po dva zastopnika vsake strokovne organizacije. Na Savi so bili za SMRJ Ivan Čelesnik in Franc Škrlj, za JSZ Albin Gasar in Peter Arnež, za NSZ pa Tine Zupan in Janko Avsenek, oziroma Ivan Markovič in Rado Lavsegar. Na Javorniku so tvorili medstrokovni odbor Anton Gerdej in Jože Praprotnik za SMRJ, Vinko Praprotnik in Matevž Kalan za NSZ in Valentin Smolej in Anton Smolej za JSZ. Na seje VMO sem bil vabljen tudi jaz kot glavni zaupnik KID, toda brez pravice glasovanja in odločanja. Predstavnik SMRJ me je opozoril, da nastopam preveč revolucionarno. VMO je na prvem sestanku sklenil, da bo izdajal dvakrat dnevno obvestila o poteku pogajanj in drugih dogajanj med stavko, da bi bili delavci in ostala javnost pravočasno in pravilno informirani. Obvestila so bila podpisana od VMO. V drugi številki svojega obvestila z dne 16. julija je VMO pojasnil svoje stališče do stavke, o zahtevah delavcev in o vzrokih stavke. Obvestilo se je glasilo:

»1. Ugotovi se, da je bilo delavstvo na Javorniku prisiljeno stopiti v stavko, ker kršitev kolektivne pogodbe od strani podejtja ni hotelo biti ne konca ne kraja in so bile vse intervencije od strani tako delavskih zaupnikov kakor tudi organizacijskih zaupnikov popolnoma brezuspešne.

2. Na razgovorih in razpravah, ki so se vršile med delavskimi in podjetniškimi zastopniki v petek, soboto in ponedeljek, so se zastopniki podjetja izmikali rešitvi jedra spora in niso hoteli ustreči zahtevam delavskih zastopnikov, da se tudi odgovorni obratni, kakor tudi tehnični ravnatelji udeležijo

razprav. Ker so tako delavski zastopniki uvideli, da podjetniški zastopniki nimajo volje spor čimprej rešiti, in da skušajo stvar zavleči, so zapustili včeraj zvečer razpravo.

3. Delavstvo na Savi je vseskozi spremljalo borbo javorniškega delavstva z vsemi simpatijami, ker je bilo prav tako prizadeto po kršitvah kolektivne pogodbe, kakor tudi z zavračanjem in šikanami KID nad del. zaupniki, kakor javorniško delavstvo. Ustavitev dela na Savi so pospešila še tale dejstva: a) v ponedeljek ob 6. uri zjutraj vratar na Savi po nalogu direkcije ni dovolil na delo trem delavcem, ki so bili prejšnji teden na Javorniku; b) brezuspešno razpravljanje na Javorniku v ponedeljek; c) zaradi dogodkov pod a) in b) so prišle okrog 2. ure popoldne tudi delavske žene pred vhod v tovarno na Savi, kjer jih je pa sprejelo orožništvo in jih hotelo s silo razgnati. Že pred 2. uro popoldne je orožništvo zasedlo vse dohode k tovarni (pred mojstrsko hišo, pred glavno pisarno, pri kinu Radio, pri delavskem domu itd.) ter je zavračalo in ustavljalo delavce, ki so bili na poti, da začnejo ob 2. uri delati. Po teh dogodkih se je delavstvo prve izmene odločilo, da tovarne ne zapusti, ker ni imelo nobenega jamstva, da bo prihodnjega dne spet pripuščeno v tovarno. Njihovo odločitev je še posebno utrdilo ravnanje orožnikov z delavskimi ženami, ki so po 2. uri, ko mož in svojcev ni bilo domov, prinesle tem kosilo. Orožniki so zavračali delavske žene z brutalno silo in nekatere celo poškodovali. To je prisililo zvečer tudi še tretjo izmeno, da se je pridružila prvi in drugi.

4. Odbor izjavlja, da ima javorniške zahteve, ki so bile predložene vodstvu KID, za popolnoma upravičene ter izjavlja, da bodo podjetju predložene tudi za tovarno na Savi zahteve delavstva, kakor tudi zahteve, ki se tičejo vsega delavstva KID. O teh zahtevah bomo delavstvo in javnost obvestili.

5. Vsa jeseniška in javorniška javnost je na strani delavstva. Pridobitni sloji so v javen dokaz svoje solidarnosti celo proglasili za danes popoldne 6-urno manifestacijsko stavko.«

Šestnajstega julija je VMO poslal obširno »pojasnilo delavstvu in javnosti« o vzrokih in o stanju stavke naslednjim časopisom: Slovencu, Jutru, Slovenskemu narodu, Glasu naroda, Delavski politiki, Delu, Ljudski pravici in Pohodu. Glasilo vladajoče stranke — Slovenec pojasnila ni objavil, medtem ko pa je pred tem objavil pojasnilo KID.

Življenje delavcev med stavko

Zaradi slabih okoliščin, v katerih so delavci bivali podnevi in ponoči v tovarni, spali na deskah, železnih ploščah in drugih trdih predmetih, je bil sprejet sklep, da gredo žene, mladoletniki in bolni delavci domov. Donašanje hrane je bilo določeno za zajtrk od 7. do 9. ure, kosilo od 12. do 14. ure in za večerjo od 18. do 20. ure. Od stavkajočih delavcev je lahko šel iz tovarne le tisti, ki je potreboval zdravniško pomoč ali v podobnih nujnih primerih.

Prva in zadnja misel delavca je bila vsak dan, kaj bo prinesel naslednji dan, ker so se ves čas tako napeto prepletale stvari. Zaupniki v obratih so sproti tolmačili položaj, pojasnjevali potek dogodkov, bodrili omahljivce in budno pazili na provokatorje, da ne bi le-ti dobili prilike za razdiralna dela. Zasluga teh zaupnikov, katerih jedro so tvorili komunisti in njih simpatizerji, je bila v tem, da je bila morala stavkajočih na višini. Od časa do časa smo zbranim delavcem na skupnih zborovanjih poročali tudi zastopniki na pogajanjih in iskali pri delavcih oporo za stališča, ki naj jih uveljavljamo na pogajanjih.

K dobremu razpoloženju stavkajočih so pripomogle tudi razne družabne igre in zabave, ki so jih pretežno organizirali člani delavsko kulturnih društev »Enakost« z Jesenic in »Svoboda« z Javornika. Pevski zbori so peli borbene, delavske in narodne pesmi. Zbor na Savi je pel take pesmi nasproti Kazine, takrat ko so bila tam pogajanja. Sekstet Korenovih je zabaval delavce in pel na nasipu tovarne ob cesti. Mimo-idoči so se ustavljali in poslušali lepo petje. Stavkajoči so prirejali razprave o političnih in drugih problemih, igrali šah in karte ter balinali. Ob pesmih so se slišali zvoki harmonik, kitar ter drugih instrumentov. Pokoj-nemu Tomazinu, ki je medtem umrl v bolnišnici Bratovske skladnice za-radi poškodb pri delu, so priredili na nasipu pred bolnico in pri glavnem vходу v tovarno na Javorniku komemoracijo. Združeni pevski zbori so mu zapeli v slovo žalostinke. Kako lepo je bilo videti to v borbi in sedaj v žalovanju složno družino, ko so se očetje, bratje in sinovi na notranji strani, matere, sestre in žene ter hčere pa na zunanji strani tovarne poslavljali od dragega pokojnika.

Pogajanja in konec stavke

Z objavo stališč vodstva delavskih strokovnih organizacij do stavke in do zahtev delavcev na Savi, ni mogla tovarna več izigravati pogajanj. VMO mi je naročil, da kot zakoniti predstavnik delavstva posredujem na direkciji sestanek med predstavniki podjetja in VMO ter to, da se prekinjena pogajanja obnovijo.

Prvi sestanek med predstavniki podjetja in VMO je bil v sredo, 17. julija 1935 dopoldne. Navzoča sva bila tudi Ignac Kralj in jaz. Naj-prej smo zahtevali od KID, naj prekliče in umakne ultimat delavcev, da morajo do 12. ure v sredo zapustiti tovarno. Po daljšem razpravljanju so zastopniki podjetja rok za izpraznitev tovarne podaljšali za 24 ur in pri-volili v obnovo pogajanj. Začela so se še istega dne ob 2. uri popoldne v prostorih Kazine na Savi. V začetku smo se sporazumeli za vrstni red točk za razpravo, ki je bil tak:

1. Sporne točke iz kolektivne pogodbe
2. Spremembe in dodatki h kolektivni pogodbi
3. Načelne stvari:
 - a) zaupniki in organizacije
 - b) delovni red
 - c) postavitve reduciranih na stara mesta
 - č) sprejemanje v delo
 - d) amnestija
 - e) pričetek obratovanja
 - f) podpis sporazuma.

Za prvi dve točki je bila določena posebna komisija, ki je dobila na-logo, da v obratih na Javorniku na kraju samem ugotovi pomanjkljivosti, kršitve in sporne zadeve ter izdela konkretne predloge za njihovo

rešitev. Komisijo je vodil inšpektor Baraga. Sestavljali pa so jo še oba glavna zaupnika, člani javorniškega medstrokovnega odbora, okrajni načelnik, zastopnika delavske zbornice, zastopnika SMRJ in zastopnika podjetja. Komisija je šla takoj na delo in je delala od 5. ure popoldne do 3. ure zjutraj.

Komisija je raziskala ter analizirala nekatera vprašanja ter izdelala predlog v 4. točkah. Odprti sta ostali dve točki.

V četrtek ob 9. uri je bila zopet glavna razprava, na kateri so potrdili predlog komisije. Razprava je trajala do 7. ure zvečer. Obravnavali smo ostale sporne točke, najdlje pa tretjo, pri kateri je podjetje v načelu ugodilo našim zahtevam. Določen je bil čas intervencij delavskih obratnih in glavnih zaupnikov. KID se je obvezala, da bo predložila v razpravo predlog novega delovnega reda in revidirala namestitve kaznovanih delavcev, da bodo prišli nazaj v obrate. Rešeno je bilo vprašanje rekonvalescentov.

Tudi v petek so trajala pogajanja ves dan. Dopoldne je zasedala še komisija za Javornik, ki je rešila še od prejšnjega dne preostale sporne točke. Popoldanska glavna razprava je najprej potrdila predlog komisije. Za vse ostale točke, ki niso bile definitivno rešene, se je KID obvezala, da se začnejo pogajanja o tem 23. julija. Tudi ta pogajanja je vodil inšpektor Baraga. Pri točki o likvidiranju stavke in obnovitvi obratovanja v začetku ni prišlo do sporazuma, ker je podjetje vztrajalo, da bo kaznovalo tiste, ki so fizično nastopili proti njihovim uslužbencem. Zato so bila pogajanja o tem vprašanju prejšnji dan odložena. 19. julija je KID le privolila, da ne bo izvajala nobenih posledic, razen proti tistim, ki bi bili zaradi tega sodno kaznovani.

Dogovorili smo se, da bo delavstvo v treh urah po podpisu izpraznilo tovarno. Podjetje pa se je obvezalo, da bo začelo 23. julija obratovati tako, da bo najkasneje v štirih tednih tovarna v polnem obratovanju.

V petek, 19. julija ob 9. uri zvečer so bila pogajanja končana. Za kar smo se sporazumeli na pogajanjih, smo morali dobiti še soglasje od delavcev. V obratih na Savi in Javorniku smo delegati poročali delavcem o pogojih sporazuma. Poročila so bila po daljšem obravnavanju sprejeta. delavci so dali soglasje, da se sporazum podpiše.

V soboto, 20. julija ob 1.30 ponoči je bil zapisnik o koncu stavke podpisan. S tem je bila stavka končana. Na Javorniku je trajala 7 dni in 19,30 ur, na Savi 4 dni in 14. ur. Pred izpraznitvijo tovarne so delavci pospravili obrate, delavski zaupniki pa so predali obrate v popolnem redu zastopnikom podjetja. V soboto dopoldne sva predsednik VMO Ivan Čelesnik in jaz kot glavni zaupnik tudi formalno predala obrate obratovodjem, kar se je tudi zapisniško potrdilo.

Po podpisu sporazuma o koncu stavke je tovarna za delegate, ki so sodelovali na pogajanjih in bili navzoči pri podpisu zapisnika ob koncu stavke, priredila zakusko. Leskošku in meni je bilo ob tem zelo neprijetno. Z izgovorom, da se ne počutiva dobro, sva zato zapustila zbrane in odšla spat. Zaradi storjenih krivic, groženj in nasilja ter zaradi razo-

čaranj, ki so jih povzročili nekateri predstavniki delavskih organizacij, je bila premočno prizadeta razredna zavest jeseniškega kovinarja. Zato sva imela za neprimerno, da tako končamo ta hudi spopad. Tudi ob tej priliki sem se spomnil Čufarjeve drame »Polom« in njegovega mešetarja Rojnika. Če bi imel razlog, da se veselimo konca stavke, potem bi to lahko storili le v družbi tistih, ki so se v tem času utrujeni od ostre borbe vračali na svoje domove.

Odmevi na stavko in njen pomen

Stavka je imela dva cilja. Urediti medsebojne, zlasti ekonomske odnose med tovarno in delavci. Drugi cilj pa je bil političen, dvigniti borbenega duha jeseniškega delavca in ne glede na njegovo politično pripadnost ustvariti akcijsko enotnost vsega delavstva. Najpomembnejši uspeh stavke je bil prav v dosegi tega cilja. Na Javorniku sta vladala borbeni duh in enotnost vsega delavstva že od vsega začetka. To je priznal celo »Slovenec«, ko je zapisal, da je delavstvo kompaktno in da bo odklonilo ultimatum KID. Med stavko so morali kloniti tudi tisti v delavskih vrstah, ki niso verjeli borbenemu razpoloženju in enotnosti akcije delavcev. Še več, akcijska enotnost je s solidarnostno stavko obrtnikov in drugih zajela zelo široke množice občanov.

Stavko jeseniških kovinarjev so spremljali izrazi solidarnosti delavcev širom po Sloveniji in drugod.

Izid te stavke ni imel posledic samo za jeseniške kovinarje in prebivalce v kraju. Stavka je imela velik pomen in vpliv tudi na nadaljnjo stavkovno gibanje Slovenije, zlasti je imela močan vpliv na metodo in obliko stavke tekstilcev v Kranju 1936. leta.

Borbo jeseniških delavcev je spremljala vsa slovenska javnost kot dogodek izrednega pomena. Vsi pomembnejši časniki Jutro, Slovenec, Slovenski narod, Ljudska pravica, Delavska politika, Delo, Delavska pravica, Delavec in drugi so obširno poročali o stavki in obveščali javnost o njenem poteku.

Meščanski časopisi niso nudili opore stavkajočim. Pri svojem poročanju so poizkušali držati nevtrarno stališče, čeprav ni bilo vedno mogoče povsem prikriti njihovih simpatij do podjetja. Slovenec je 14. 7. še poročal, da je delavstvo z majhnimi izjemami kompaktno in da pričakuje ultimatum z zahtevami, ki jih delavstvo ne bo sprejelo. Dne 17. julija pa ta list že odklonil objavo »pojasnilo vsej javnosti«, ki jo je poslal VMO,

S tem, da je »Slovenec« odklonil to objavo, priobčil pa Apel KID, s tem se je ta list odkrito postavil na stran podjetja.

Tudi »Jutro« daje v svojem poročilu z dne 17. 7. več poudarka prizadetim interesom podjetja, češ da ima s stavko ogromno škodo, da delavstvo ni pustilo odpreme 58 vagonov gradiva za železnice in da stavkajoči niso pustili v tovarno komisije za prevzem materialov.

Še najbolj nepristransko je od meščanskega tiska pisal »Slovenski narod«. Ta je poročal tudi o družabnem življenju stavkajočih med stavko.

Delavski tisk, poprej imenovani listi, pa je prinašal obširnejša poročila o vzrokih in o stanju stavke in s svojimi stališči podpiral borbo kovinarjev. Ljudska pravica, legalno glasilo partije, je obširno in slikovito opisala vzroke in nastanek stavke (kolikor je takrat mogla zaradi cenzure), in poudarila, da so vsi pošteni ljudje na strani borbenega delavstva.

Zahteve delavcev niso bile v celoti izbojevale, vendar pa so bile pomembnejše sporne točke, ki so bile neposreden vzrok stavke, v glavnem rešene.

Zaradi tega in ker so razdiralni elementi, predvsem pa nekateri desni elementi iz vrst NSZ in JSZ zaradi utrujenosti delavcev začeli dobivati godna tla za akcijo proti stavki, smo se odločili, da stavko končamo, da se bodo razprave za rešitev nekaterih še odprtih vprašanj nadaljevale po stavki. Vedeli smo, da to ne bo lahko in da bo borba še ostra. Toda pridobiti smo morali na času, da utrdimo svoje vrste in se pripravimo na nove spopade. Tako je računala tudi KID, tako je računala tudi oblast in dogodki leta 1936 in 1937 so to jasno potrdili.

Razmere, ki so bile v sindikalnih organizacijah na Jesenicah, posebno v SMRJ so nujno zahtevale, da se to stanje popravi in duh enotnosti kot je bil med stavko dobi konkretne organizacijske in akcijske oblike. Le tako smo lahko računali na uspeh naše nadaljnje borbe.

V naši organizaciji SMRJ se je stanje po stavki poslabšalo. Vodstvo podružnice je bilo pasivno in ni organiziralo nobenih sestankov, sej in drugih aktivnosti. Le po delavskih zaupnikih je ta aktivnost napram podjetju še potekala. Septembra 1935 je stari odbor podružnice sklical občni zbor, ki pa je bil slabo pripravljen. Tudi mi — tako zvana »opozicija« v podružnici nismo bili dovolj organizacijsko pripravljeni. Na občnem zboru nam vodstvo ni dalo besede, le glavna zaupnika Ignac Kralj in jaz sva lahko govorila. Nad 900 takrat organiziranih članov se je občnega zbora udeležilo komaj nekaj čez 300. Izvoljen je bil nov odbor večinoma iz starih članov, le predsednika Ivana Čelesnika je zamenjal Franc Škrlj. Ker je stari odbor odklonil sodelovanje »opozicije« v novi upravi, smo nastopili s svojo listo. Odborova lista je dobila okrog 200 glasov, »opozicija« pa nekaj preko 100. Mnogi, ki se niso strinjali s starim odborom, a so po svojih stremljenjih pripadali »opoziciji«, so ostali doma.

Tudi pod »novim vodstvom« se razmere v organizaciji niso spremenile. Odbor je šel po starih poteh.

Borba med naprednimi silami opozicije in starim vodstvom SMRJ je stopila v novo fazo z volitvami obratnih zaupnikov za leto 1936. Priprave za te volitve so potekale povsod pod parolo partije: »Enotnost delavskega razreda proti skupnemu sovražniku«. Levičarji smo se trudili, da bi prišlo do enotne liste vseh treh strokovnih organizacij. Vodstvo naše organizacije je bilo proti. Smatralo je, da je prišel čas, da obračuna z »opozicijo«. Tako je iz sestavljene liste in potrjene od plenuma organizacije črtalo nekatere vidne predstavnike opozicije, med njimi starega borca tovariša Franca Ravnika in mene. Delavci po obratih so protestirali in zagrozili, da ne gredo na volitve. Do sporazuma ni prišlo. Tako je bila »opozicija« prisiljena postaviti svojo listo za jeseniške obrate. Name-

sto enotne liste so bile kar štiri: »Opozicija«, SMRJ, JSZ in NSZ. Kakšna ironija! Lista »opozicije« je dobila relativno največ glasov. Od osmih zaupnikov SMRJ je bilo izvoljenih pet na listi »opozicije«. Pokazalo se je, komu delavstvo zaupa. Tudi naslednji občni zbor SMRJ marca 1936 je potrdil isto, saj je »opozicija« dobila vse glasove in tako prevzela vodstvo sindikalne organizacije. Občni zbor je soglasno glasoval proti razrešnici starega odbora. Tega občnega zbora se članstvo iz sekcije martinarjev ni udeležila. Bila je pod močnim vplivom Ivana Čelesnika in njegovih ožjih privržencev. Pozneje smo na posebnih sestankih poizkušali urediti odnose z njimi, a nam to žal ni uspelo.

Progresivne sile so dobile ono mesto, ki jim je pripadalo. Sindikalno življenje je začelo dobivati novo vsebino in obliko dela kljub vsem težavam. K aktivnemu delu je bila pritegnjena mladina, sestavljen je bil program dela in delavski tisk je postal bolj množičen.

To leto je bila 30-letnica ustanovitve marksistične sindikalne organizacije na Jesenicah. Zato je novi odbor v avgustu organiziral veliko proslavo in izdal brošuro »Jesenice«. Proslave so se udeležili kovinarji iz vse Slovenije. Povabili smo tudi kovinarje iz Čehoslovaške in Francije. Francoski tovariši so nam poslali čestitke s pozdravi in se opravičili, da se proslave ne morejo udeležiti, ker so pod vplivom ljudske fronte imeli v tem času veliko dela z organiziranjem članov.

Proslava je razgibala vso jeseniško javnost. V sami povorki je sodelovalo več tisoč ljudi.

Spremembe v SMRJ so imele določen vpliv tudi v ostalih sindikalnih organizacijah. Tudi pri njih so dobile progresivne sile več moči. Na našo pobudo se je ustanovil enotni »medstrokovni akcijski odbor« vseh treh organizacij tako imenovani »MAO«. Ta je sprejel svoj program dela in ga v tiskanem letaku posredoval delavstvu. Program je obsegal naslednje:

- boj proti vsaki fašizaciji strokovnih (sindikalnih) organizacij in njih razpustu,

- za svobodo združevanja, svobodo tiska, govora, prepričanja in štrajka,

- za dosledno izvajanje delavske socialne zakonodaje,

- za mezde, ki naj zagotovijo obstoj delavski družini,

- za dosledno izvajanje delavske zakonodaje,

- za takojšnjo rešitev vseh spornih vprašanj itd.

Organizacije MAO so se obvezale, da se bodo borile za uresničitev teh nalog z vsemi razpoložljivimi silami. Odbor je izdal enoten proglas in poziv javnosti. Vse tri strokovne organizacije (SMRJ, JSZ in NSZ) so poslale enoten poziv na vodstvo svojih organizacij v Ljubljano. V tem pozivu so zahtevale, naj se na enak način ustanovijo akcijski odbori tudi po drugih industrijskih središčih.

MAO je izdelal program skupne proslave prvega maja. Oblast jo je prepovedala. MAO je sprejel zahteve za ureditev odprtih vprašanj in jih v 20. točkah posredoval podjetju v reševanje.

Organizirana so bila velika skupna zborovanja vsega delavstva, kjer so enotno nastopili predstavniki vseh treh organizacij. Vloge na teh zborovanjih so bile razdeljene. Eden je govoril o krivicah, ki jih dela podjetje delavcem, drugi o zahtevah, tretji pa o potrebi enotnosti vseh delavcev. Preko konzorcija je MAO začel izdajati enotno glasilo »Jeseniški kovinar«. Kakšna bistvena sprememba! Nasprotna stran se je zavedala nevarnosti procesa, ki se je začel med delavstvom. Zato je tudi ta stran pripravljala protiudarce. Vprašanje je bilo, kdo bo hitrejši in močnejši. Nadaljnji razvoj je pokazal, da je bil nov organizem delavske enotnosti organizacijsko še prešibak, da bi bil kos vsem napadom.

Akcije podjetja: KID je organizirala poseben oddelek za delovne odnose. V svojem sklopu je imel tudi obveščevalno službo. Obveščevalci so bili označeni s svojimi številkami in so bili za svoje informacije posebno honorirani. Njihovih podatkov se je posluževala tudi policija.

— Po sporazumu med KID in banovino, oziroma JRZ oblast organizira na Jesenicah policijski komisariat s posebno nalogo za preganjanje komunistov in drugih naprednih delavcev.

— Komisariatu je podjetje preskrbelo opremljene prostore in stanovanja za njihove uslužbenke.

— KID je organizirala ekskurzijo z nekaterimi njej naklonjenimi delavci v Hitlerjevo Nemčijo, da jih pridobi za sistem sožitja kot ga je imel nacional-socializem v Nemčiji. V ta namen je začela izdajati posebno glasilo »Tovarniški vestnik« in prirejati »družinske« izlete za tovarniške delavce.

— Ker so bili v tem času najvidnejši nosilci borbe za delavske pravice delavski obratni zaupniki, je KID predlagala ministrstvu socialne politike naj se zmanjša število zaupnikov od 31 na 16 in banski upravi, da razreši mandate nekaterih zaupnikov, kateri so odločno zastopali in branili interese delavcev. Ministrstvo socialne politike in Banska uprava sta te predloge odobrila, podjetje pa je odpustilo iz službe razrešene delavske zaupnike in nekaj drugih borbenih delavcev.

KID je zagotovila vodstvu režimske stranke JRZ, da bo pri nastavitvah na nekatera vidnejša in vodilna delovna mesta nastavljala njihove pristaše, kar je pozneje tudi storila.

Po ustanovitvi policijskega komisariata so se začele množične aretacije, preiskave, zasliševanja, politične pravne kazni, zapiranja in celo pretepanje.

Konec leta 1936 je tovarna odpovedala kolektivno pogodbo in predložila novo pogodbo, v kateri so bile znatno znižane plače in bile okrnjene druge pravice. Pogajanja za novo pogodbo je prenesla iz Jesenic v Ljubljano, da bi se tako izognila neposrednemu pritisku delavcev.

Centralna uprava SMRJ v Beogradu je zahtevala od podružnice, da izstopi iz MAO in umakne vložene zahteve na KID. V tej upravi je bilo tudi nekaj ljudi, ki so bili proti delavski enotnosti.

Ker se tej zahtevi nismo mogli niti hoteli ukloniti, je centralna uprava odbor podružnice razrešila, nekatere od nas pa izbrisala iz članstva.

Narodna strokovna zveza je izstopila iz MAO na poziv iz Ljubljane in z obrazložitvijo, da je MAO delo trojk (komunistov). Tudi v JSZ je prišlo do razcepa.

Med pogajanjmi za novo kolektivno pogodbo so ustanovili desni elementi te organizacije fašistično sindikalno organizacijo »Zveza združenih delavcev za Jesenice« z Gaserjem na čelu.

Oblast je prepovedala skupno zborovanje delavcev med pogajanjmi. Pri takem stanju strokovnih organizacij in zaradi takega položaja delavstva podjetje ni bilo pripravljeno popuščati, nasprotno — postavljalo je vse hujše pogoje. Naši predstavniki niso hoteli podpisati take pogodbe.

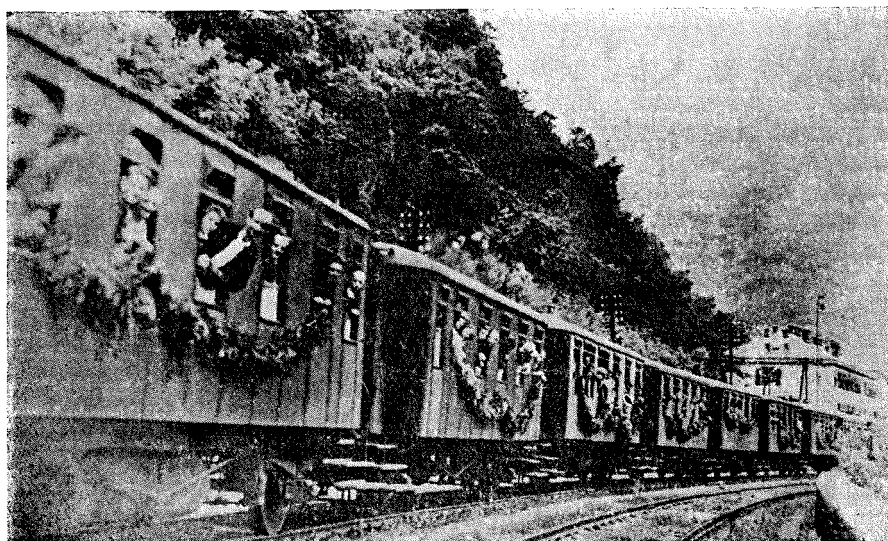
Takemu pritisku MAO ni bil kos, kakor tudi delastvo še ni bilo pripravljeno v tem času na ostrejšo borbo. Formalno so se organizacije zaprle vsaka v svoj krog, toda duh enotnosti je med delavstvom ostal.

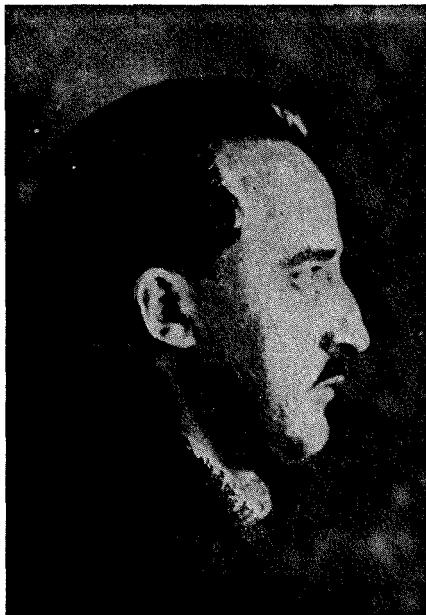
Franc Leskošek-Luka, veliki revolucionar in borec, ki se je v vseh zgodovinskih trenutkih vpisal v zgodovino jeseniškega delavstva, govori na zletu Svobod v Celju leta 1935

Zbor delavskih zaupnikov SMRJ leta 1932, ko so bili komunisti v tej strokovni organizaciji še »glas vpijočega v puščavi«. Šele po izprtju delavstva marca 1932 in posledicah, ki so jih že pred izprtjem napovedovali komunisti, je ugled članov ilegalne KPJ med jeseniškim delavstvom začel ponovno naraščati in jih spremenil v vodilno silo v boju jeseniškega delavstva za delavsko stvar

Posebni vlak članov jeseniške Enakosti, kjer se je kalil jeseniški revolucionarni kader, na zlet Svobod v Celje. Pri tretjem oknu z leve Tone Čufar

Vencelj Perko, starešina delavskih zaupnikov pri KID in vodilni organizator julijske stavke javorniško-jeseniškega proletariata v letu 1935

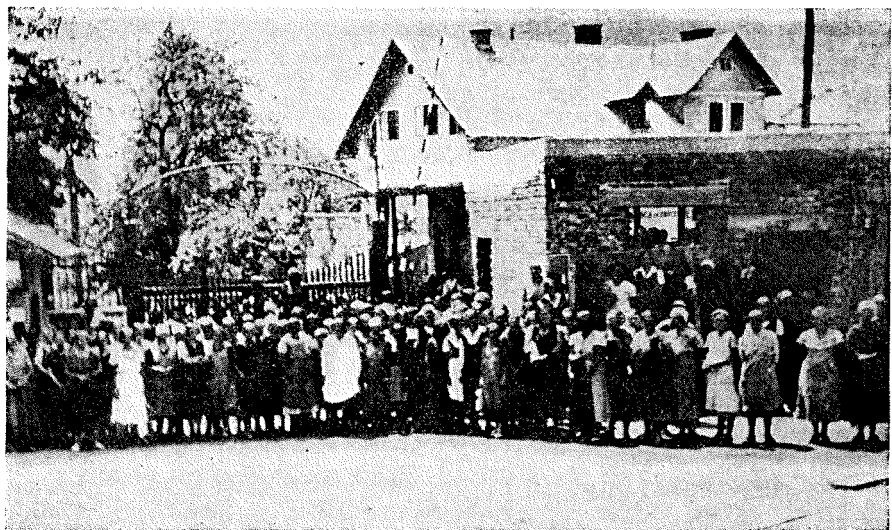
Ignac Kralj, glavni delavski zaupnik v valjarnah na Javorniku in začetnik julijske stavke 1935 v javorniških valjarnah

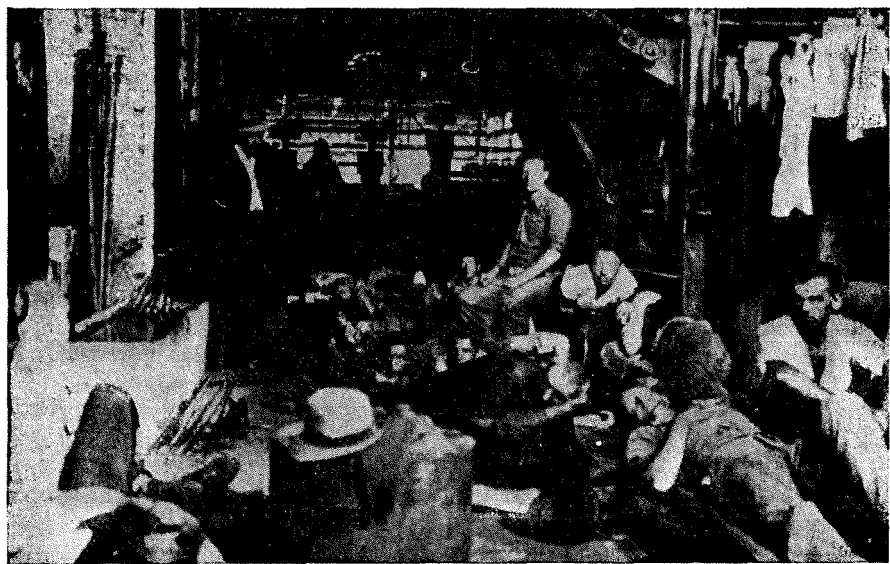
Predvojne valjarne KID na Javorniku, kjer se je julijska stavka 1935 začela

Delavci javorniških valjarn

Njihove žene so zastražile glavni vhod in vse druge vhode in izhode iz javorniške tovarne

Delavci so ostali v tovarni

2000 kovinarjev stopilo v stavko!

Stavka javorniških in jeseniških kovinarjev

Dne 12. 7. 90. je izbruhnila stavka kovinarjev na Javorniku. Povod za stavko je dalo podjetje KID, ki je krilo delovno pogodbo v nekaterih kot 18 točkah. Ob razglasitvi stavke delavstvo ni zapustilo podjetja, ampak je ostalo v tovarni, v nameri, da tamkaj počaka zaključek pogajanj, ki so se kmalu potem pričela. Delavske žene so med tem pridigale stavkoločni mužen na potbo. Zasedle so vse vhode v tovarni in prenašajo svojimi mužen in sinovom okrepčila. Delavstvo v tovarnah na Jesenicah in Savi je izreklo svojo solidarnost s

stavkarjimi.

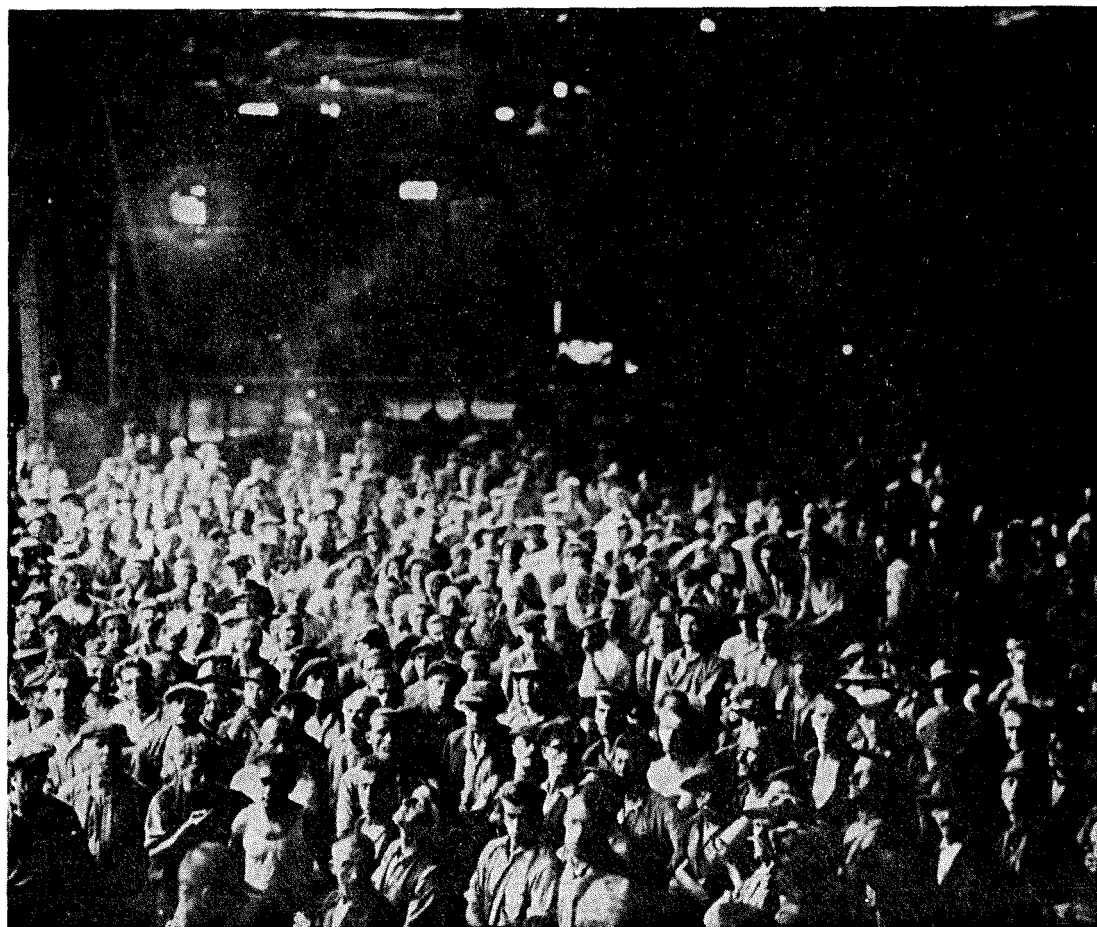
Pogajanja počasi napredujejo. Udeleženi se jih za KID inž. Dostal in dr. Obersnel, za organizacijo SMRI s Leskošek ter 16 zaupnikov vseh v obratu zastopanih organizacij. Oblast zastopata sreski načelnik g. dr. Vrečar in pa inspektor dela g. inž. Baraga.

Ako podjetje ne bo po nepotrebnem ostrilo situacije, bo spor vsekar kmalu končan. Krivda na sporu zadene vodstvo podjetja in na njem je tudi, da in krivdo popravi.

Iz stavke na Javorniku se je razvila splošna stavka kovinarjev pri KID. Včeraj, v ponedeljek dne 15. julija je stopilo v stavko 2000 kovinarjev iz protesta, ker je podjetje KID krilo kolektivno pogodbo in ni maralo razgovarjati z zaupniki, ki so

hotel posredovati. Stavka je izbruhnila ob 2. uri popoldan. Vse prebivalstvo je na strani stavkarjev. Oblast pa je koncentrirala v območju obrata KID veliko število krožništev.

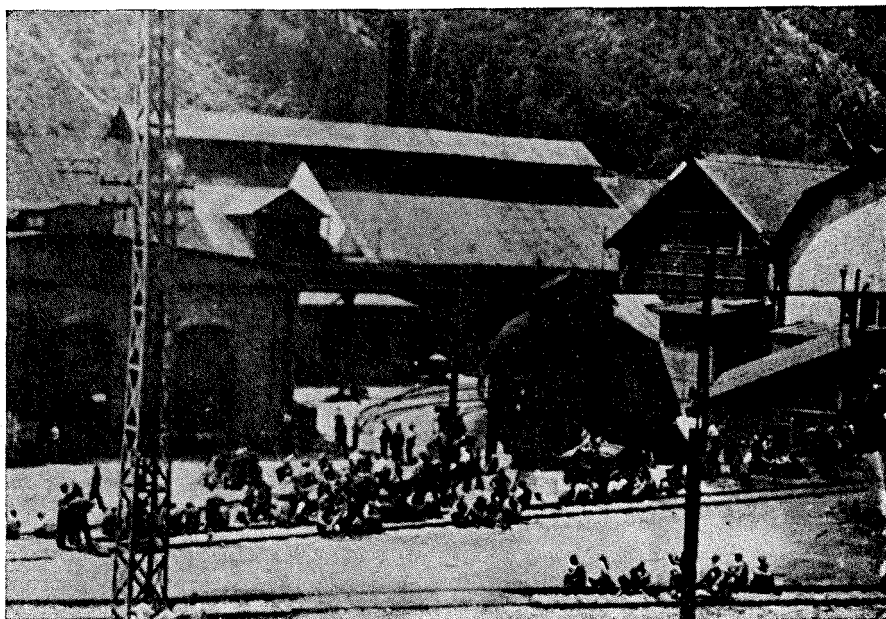
Z javorniškimi valjenci so solidarizirali delavci železarne in jeklarne KID na Jesenicah

Množica stavkajočih v žični valjarni na Jesenicah

Delavci žične valjarne na Jesenicah

Delavci so zasedli tovarniške obrate in prometne naprave

Po ulicah ob tovarni so neprestano krožile okrepljene orožniške patrulje

Žene pred vhodom jeseniške tovarne so se borile ob strani svojih mož, očetov in sinov

Množica se je poslovila od umrlega kurjača Tomazina, ki se je tik pred stavko pone-srečil v tovarni (prizor pred glavnim vhodom v javorniške valjarne KID)

zaradi stavke ~~xix~~ same ali zaradi zasedbe tovarn, toda na one, ki bi v zvezi s stavko bili sedno obsojeni zaradi nasilstev proti uslužbencom podjetja, a amnestija ne nanaša.

Med razpravo o tej izjavi se seja prekine ob 19.uri.

Nadaljevanje dne 19/7.1935 ob 16.uri.

Ad 1./ Sporne točke iz veljavne kolektivne pogodbe.

Komisija, določena dne 17.t.m., predloži zapisnik o nadaljnjih ugotovitvah in predlogih o spornih točkah, ki se tičejo obrata na Javorniku. Te sporne točke so sledeče:

5. Sporne točke, ki se tičejo težke proge:

- a/ Nadomestne mezde med vročinskim odmorom.
- b/ Opredelitev med reparaturnimi in nadomestnimi mezdami.
- c/ Poskusno valjanje.
- č/ Spor v pogledu razlike pri 13 vagonih izdelka.
- d/ Spor zaradi dveh mož pri škarjah.

6. Spor zaradi prebitka tesarjev.

Svoje ugotovitve in predloge je komisija zabeležila v zapisniku dne 19.7.1935, ki je napisan v 3 enakih izvirnikih, katere so za komisijo podpisali gospodje: inž. E. Baraga, dr. M. Obersnel in Ferko Venceslav.

V imenu komisije poda poročilo o ugotovitvah in predlogih g. dr. Obersnel.

Vsi predlogi komisije se soglasno odobrijo.

Ad 3./ d/ Amnestija.

K. izjavi podjetja, zabeležni dne 18.t.m., poda gospod dr. Obersnel v imenu K.I.D. ta komentar, da se amnestija ne sme razumeti v takem smislu, da se je K.I.D. odrekla za vse čase pravici odpovedi po določbah 4. člena 1. odločnega zakona, izjava se mora tako razumeti, da se zaradi stavke same ali

Faksimile s pogajanj — Podnaslov: KID je morala naposled popustiti in izpolniti večino delavskih zahtev

Tone Čufar

MLADI JETNICI

*V naš mrtvi dom so tudi Tebe zaklenili,
Ti vzeli vse, kar nudi svet mladosti;
kako Ti je v puščobnem enoličju,
kako potekajo Ti dnevi brez prostosti?*

*Okrog jetnišnice svobodno krožijo golobi;
morda kdaj prilete na okno Tvoje,
Te zvaljajo izza rešetak in grulijo
ko ptič v cvetočem gaju, ki brezskrbno poje.*

*Kadar si zaželi srce prešerne pesmi
in se zazdi Ti celica ko črna jama,
tedaj ne obupuj, nikar ne kloni,
zavedaj se, da kljub samoti nisi sama.*

Vencelj Perko

PRAVDA ODPUŠČENIH DELAVSKIH ZAUPNIKOV PRI KID PRED MEDNARODNIM URADOM DELA V ŽENEVI

1

Institucija delavskih zaupnikov je bila ena od naprednih pridobitev delavske zakonodaje. Tako so delavci imeli poleg sindikalnih organizacij katere so se borile za pravice zaposlenih, oziroma skrbele, da se že priborjene pravice varujejo. Uspehi borbe, ki so jo vodili sindikati, pa so bili odvisni od moči sindikatov, od pripravljenosti in sposobnosti vodstev, da se dosledno in vztrajno borijo, končno pa tudi od enotnosti delavstva.

Poleg sindikatov je delavstvo imelo svojega zakonitega zastopnika tudi v instituciji delavskih zaupnikov.

Delavski zaupniki so bili predstavniki vseh zaposlenih ne glede na to ali so bili organizirani v sindikatu ali ne. Toda tam, kjer ni bilo sindikalnih organizacij, ali so bile le-te prešibke, niso volili delavskih zaupnikov, če pa so že bili, se njihov glas ni upošteval.

Delavske zaupnike so volili delavci vsako leto v januarju. Volitve so bile tajne in proporcionalne. Volili so vsi zaposleni, stari nad 18 let. Kandidatno listo za volitve so postavljale sindikalne organizacije v podjetju, lahko pa tudi določeno število delavcev — predlagateljev. Tak primer smo imeli v železarni leta 1936, ko nas je vodstvo sindikata SMRJ črtalo s svoje liste in smo morali zato iti na volitve z lastno listo.

Jeseniški kovinarji so bili med prvimi, ki so vpeljali in utrdili delovanje delavskih zaupnikov že leta 1921. Izbojevali so si pravico, da je bil glavni zaupnik oproščen dela na delovnem mestu. Tako se je lahko posvetil delu in nalogam, ki jih je imel, zlasti pa urejanju onih vprašanj, ki so spadala v pristojnost direktcije podjetja, ali pa reševanju vprašanj preko delavske zbornice in oblasti. Glavna zaupnika za obrate na Javorniku in na Blejski Dobravi pa sta imela dnevno dve uri prosto za opravljanje zaupniških dolžnosti.

2

Z napadom na zaupniško ustanovo pa se KID ni zadovoljila samo z znižanjem števila zaupnikov in z razrešitvijo in odpustom onih, ki se ji niso uklonili, temveč je onemogočila normalno delo tudi ostalim.

Glavnemu zaupniku je bila odvzeta pravica plačanega prostega časa za opravljanje zaupniških nalog.

Ker se pod okoliščinami, ki sem jih bežno pojasnil že v sestavku o julijski stavki 1935, ni moglo računati na ponovno stavko in ker so bile akcije podjetja in oblasti tako skladne v borbi proti delavstvu, nismo mogli pričakovati na nikakršen uspeh za zaščito zakonitosti. Zato smo se odločili na pobudo našega pravnega zastopnika dr. Iva Štempiharja, da se pritožimo proti postopanju državnih oblasti in podjetja pri Mednarodnem uradu za delo v Ženevi. Kot pritožitelji smo bili razrešeni in odpuščeni zaupniki: Ignac Kralj, Jože Čelesnik, Franc Ravnik, Viktor Stražišar in jaz. Pritožbo je zastopal dr. Ivo Štempihar.

Žal se kopija originalne pritožbe ni ohranila. Ohranjen je le drugi osnutek pritožbe, ki pa, kolikor se spominjam, bistveno ne razlikuje od originala. Pritožbo je pisal dr. Ivo Štempihar po obširnih konzultacijah z nami. Pisana je v pravnem jeziku, zato je včasih nekoliko težje razumljiva. Odkriva nam pa neposreden tok dogajanj in razkriva težki boj, kateremu smo bili izpostavljeni v vsklajeni akciji podjetja in oblasti proti delavstvu in njenim predstavnikom. Zato tudi pritožbo naslovljeno na Mednarodni urad dela v Ženevi, v celoti navajam:

PRITOŽBA

»Jesenice na Gorenjskem, Slovenija, so obmejno mesto z okrog osemstisoč prebivalci in sedež železarske industrije, ki je lastnina Kranjske industrijske družbe (KID) na Jesenicah. Imetnik največjega dela delnic te delniške družbe je Nemec Avgust Westen iz Celja. On je tudi predsednik upravnega sveta KID. Podjetje ima obrate tako na Jesenicah kot v sosednji občini Koroška Bela na Javorniku in zaposluje sedaj okrog 3.600 delavcev in delavk kovinarske stroke ter okrog 300 uradnikov, med katerimi je veliko inozemcev iz Nemčije, Avstrije in Čehoslovaške.

Leta 1936 je podjetje zaposlovalo okrog 2.400 delavcev in delavk. Na ozemlju tovarniških obratov je ponavadi zaposlenih tudi večje ali manjše število stavbincev trdke »Slograd«, slovenske gradbene in industrijske družbe v Ljubljani, ker izvršuje ta trdka ponavadi stavbna dela, zvezana s pozidavanjem, povečanjem starih obratov ali z gradbo novih tovarniških stavb. Glavni delničar te stavbne delniške družbe je Avgust Praprotnik, ki pa je hkrati član in podpredsednik upravnega sveta KID ter velja z ozirom na to, da je Westen Nemec, za tisto osebnost, ki naj na zunaj predstavlja »nacionalni« ali »jugoslovanski« značaj podjetja in ki ima tudi pooblastila upravnega sveta za obravnavanje kočljivejših in pomembnejših osebnih vprašanj zaposlencev podjetja.

Delavstvo v tovarni ima za seboj polstoletno strokovno organizacijsko tradicijo. Vpisuje se v glavnem v sledeče strokovne organizacije: v »Zvezo kovinarjev Jugoslavije v Beogradu«; ta zveza je naslednik prej samo na področju Slovenije poslujočega »Osrednjega društva kovinarjev« in je prevzela tudi njegovi podružnici na Jesenicah in na Javorniku; zveza je od URSSJ-a in po le-tem včlanjena v II. medn. zvezi, potem

v »Jugoslovansko strokovno zvezo« v Ljubljani, ki je ud krščansko-socialne strokovne mednarodne zveze, in v »Narodno-strokovno zvezo« v Ljubljani, ki nima mednarodnih stikov.

Do leta 1936 te tri organizacije med seboj niso držale posebno lepega razmerja, temveč so vzdrževale delavstvo v needinosti, svoje delo pa so v glavnem omejevale le na to, da z izrabo trenutnega političnega položaja ali osebnih zvez v tovarni spravijo kar največ svojih pripadnikov do zaposlitve. Tak način »strokovnega« delovanja je kajpada kvaril moralno delavstva, slabil njegovo vlogo v razmerju obeh partnerjev v produkcijskem procesu in vzgajal tudi slabe instinkte v posameznikih. Na drugi strani je bilo delovanje v tem smislu le vzajemno izpodrivanje delavskih organizacij. Kljub temu je bilo delavstvo KID tisto, ki je znalo kot prvo v državi doseči praktično uveljavljanje ustanove »Delavskih zaupnikov«, prvotno »obratnih zaupnikov« imenovanih in njih redne vsakoletne volitve po delavstvu. To se je zgodilo oktobra 1921, ko so takratni lastniki podjetja ugodili delavstvu tudi v zahtevi, naj ima glavni zaupnik obratov na Jesenicah za čas izvrševanja te lastnosti plačan dopust, glavna zaupnika obratov na Javorniku in na Blejski Dobravi (te obrate je podjetje leta 1936 podrla in prestavilo na Javornik) pa dve plačani prosti uri dnevno za opravo zaupniškega dela.

V razmerju med delavstvom in med lastniki podjetja, odkar je prešlo podjetje v last Avgusta Westna, se da razdeliti v dve etapi, ki se med seboj značilno razlikujeta po sredstvih, ki so bila podjetju na razpolago za uveljavljanje svoje volje nasproti delavstvu. Prva etapa sega nekako do avgusta 1936, druga pa se takrat prične in traja še sedaj.

V prvi etapi je uporabljalo podjetje v prvi vrsti svoje lastne prednosti, podane že z gospodarskim redom v državi, kakor tudi neslogo med delavskimi strokovnimi organizacijami. Uporabljanje teh sredstev je podjetju zadoščalo tembolj, ker je prva leta po 6. 1. 1929 diktatura kazala neke vrste oziranja na delavske zahteve in je celo izdala formalno prav moderen obrtni zakon, ki je hkrati kodifikacija delovnega prava glede mezdnih in uslužbenskih razmerij. Zato je bila politična smer podjetja obsežena v kolikor moč prijaznem razmerju do takratnih režimov, s pomočjo katerega je bilo mogoče dosegati olajšave. Kljub temu, da je podjetje vzdrževalo najboljše stike z organi upravnih oblasti in s funkcionarnji takrat vsemogočne JNS ter njenimi društvenimi izrastki, je moralo vendar tudi večkrat na pritisk oblasti dovoliti delavstvu manjše koncesije. Delavstvo v tej etapi ni sicer dostikrat občutilo, da ga organi upravnih oblasti v zagovoru zahtevkov nasproti podjetju podpirajo, vendar je treba priznati, da ni moralo imeti vedno ravno nasprotnega občutka.

Kolikor pa je imelo podjetje pod takratnimi režimi svobodne roke, in to je bilo prav mnogokrat, posebno pa v materialnih vprašanjih mezdnega razmerja, so novi lastniki okrog Avgusta Westna takoj pokazali, da nimajo namena biti nasproti delavstvu tako uvidevni kot prejšnji lastniki. Med značilne črte taktike podjetja je spadalo že takrat prizadevanje podjetja držati delavstvo zastran podrobnosti glede mezde, delovnih pogojev ali delovnega reda, priboljškov, sploh pravic trajno

v negotovosti, v sapi, in ne pripustiti nastopa normalnih, s kolektivnim dogovorom vnaprej abstraktno določenih razmerij; imeti torej trajno nekakšno prehodno stanje. Vendar je bil največji udarec, ki ga je podjetje v tej etapi izvršilo proti delavstvu, odločitev vodstva, da glavni delavski zaupniki nimajo več niti dveh ur plačanega dopusta dnevno za izvrševanje zaupniških nalog, temveč da morajo zaupniki od prvega do zadnjega vršiti svoj posel v tovarni, zaupniške naloge pa da smejo izvrševati le, kolikor imajo prostega časa. Proti pomenu te odločitve in takšne izgube že doseženih ugodnosti ne morejo tudi sicer mučna stanja pravne negotovosti delavstva v drugih podrobnostih prevladati, čeprav so si v tem času odpovedi kolektivnih dogovorov z delavstvom in dolgovezna pogajanja za nova kar vrstila. Kajti postavitev teh ugodnosti je pokazala, da novi lastniki nikakor niso voljni dovoliti delavstvu takih ugodnosti, ki jih zakon podjetnikom izrecno in prisilno ne nalaga, in da bodo poskušali še tiste pravice, ki pritičejo delavstvu prisilno, kar najbolj omiliti in zmanjšati. Od leta 1932 dalje torej delavski zaupniki zgoraj omenjene ugodnosti niso več uživali.

Druga etapa razvoja razmer med delavstvom in med podjetjem se pričinja z avgustom 1936, oziroma bolj v splošnem oziru z aprilom 1936. Način borbe podjetja z delavstvom se bistveno spremeni, podjetje dobi druga sredstva na razpolago, pa tudi delavstvo nastopi drugače. Med delavstvom je po zaslugi novih vodilnih osebnosti v najmočnejši strokovni organizaciji »Zvezi kovinarjev Jugoslavije v Beogradu«, oziroma v podružnicah le-te na Jesenicah in na Javorniku zmagalo spoznanje potrebe sloge in skupnega nastopanja strokovnih organizacij, podjetje pa se vedno bolj poslužuje in okorišča s prednostmi, ki potekajo iz spretnega povezovanja interesov podjetja z interesi krajevnih in pokrajinskih politikov režima, ki je bil inavguriran z nastopom vlade dr. Stojadinovića in ki se je v zameno za prej vsemogočno JNS začel opirati na drugače postavljeno novo stranko JRZ, v katero so pa le na področju Slovenije vstopili antagoniisti pripadnikov JNS, dočim so povsod drugje v državi preprosto prestopili pripadniki JNS v JRZ in obstaja v tem oziru edina sprememba v nekaterih vodilnih osebnostih.

Ta značaj novih sredstev in možnosti podjetja za uveljavljanje svoje volje v razmerju nasproti delavstvu in njegovih, sicer z zakonom zavarovanih pravic, ki se je pojavil z letom 1936 po približno enoletni negotovosti in nejasnosti razmerja podjetja in lastnikov nasproti novo nastalim političnim razmeram v Sloveniji ter izkušnje, do kakšnih pojavov vodijo ta sredstva in na tak način pridobljene prednosti podjetja, so vodilni razlog, zaradi katerega so na prvi strani naštetih bivši delavski zaupniki in odpuščeni delavci KID obračajo po svojem odvetniku in tolmaču na

visoki urad direkcije mednarodnega urada dela

s predmetno vlogo, katere prošnjo bodo oblikovali ob sklepu in h kateri so se odločili šele sedaj po dveh letih mučnega in neenakega boja ne samo s podjetjem, temveč tudi s činitelji, katerih zakonita vloga bi bila

objektivnost, obzirnost do ekonomsko šibkejšega ter pravičnost oziroma prizadevanje dognanja resnice, katerih dejanska vloga pa je bila podpiranje podjetja in njegovih interesov, obzirnost do ekonomsko zavarovanega podjetja ter krivičnost in prizadevanje ustvarjanja formalnega videza resnice v zameno za dejansko neresnico; h kateri pa so se odločili tudi zaradi tega, ker ne vidijo — po izčrpanju vseh zakonitih, v državnih zakonih predvidenih sredstev — nobenega drugega sredstva več, kot avtoriteto in intervencijo visoke direkcije pri kraljevi vladi kraljevine Jugoslavije, pri gospodu ministru za socialno politiko in ljudsko zdravje v Beogradu.

Prizadetim bivšim zaupnikom in delavcem KID, ki odgovarjajo za resničnost in dokumentaričnost svojega poročila s polnim imenom, bo zelo ljubo, če bo gospod minister za socialno politiko in ljudsko zdravje v Beogradu, ko prejme od visoke direkcije mednarodnega urada to vlogo v preučitev, blagovolil primerjati podatke tega poročila z zadrževanji svojih govorov na konferenci mednarodnega urada dela v Ženevi, govorov, v katerih je izrazil prepričanje o izrednem napredku socialne zakonodaje in skrbi v Jugoslaviji, ki da se je v zadnjih letih izvršil.

Ko je nastopila vlada dr. Stojadinovića in se je začel režim JRZ, so se zveze industrijalcev ravno borile s peticijami za odpravo številnih določb obrtnega zakona, s katerimi so se naložile podjetništvu baje preliberalne dajatve v korist delavstva in zaposlenih. Med take pravice delavstva spada v § 219 o. z. določena pravica delavstva na plačilo vsaj enotedenskega plačila za čas nezakriviljenega počivanja dela, na primer zlasti za primer bolezni, zadobljene v izvrševanju dela. Ta predpis je prisilni zakon, nasprotni dogovori so nični. Podjetniške zveze so uspele z omejitvijo, da je bil s finančnim zakonom odpravljen § 219 o. z. za vsa podjetja rudarskega, fužinarskega in topilniškega značaja od 1. 4. 1936 dalje. Ta uspeh morajo podjetniške zveze pripisati predvsem dejstvu, da je eden največjih rudarskih, topilniških in fužinarskih podjetnikov v Jugoslaviji država sama, ki se je torej v prvi vrsti sama okoristila z odpravo te delavske pravice. Z ustrežbo tej zahtevi podjetnikov v povedani meri je novi režim klasično izpovedal svoj družbeni nazor in ga izenačil z družbenim nazorom zasebnih podjetnikov. Res je, da je v tem načelnem zrelšču sledil novi režim samo že dejanjem prejšnjih režimov, tudi režimov izpred 6. 1. 1929, ki so vsi po vrsti oprostili državo kot podjetnika vseh socialnih bremen, kar so jih sicer zakoni nalagali podjetnikom ali pa izvajanje teh bremen v znatno olajšani obliki in izmeri prepustili državi kot podjetniku samemu.

Odprava veljavnosti § 219 o. z. obrtnega zakona za zgoraj navedeno vrsto podjetij je bila prvo razločno poslabšanje obrtnega zakona iz leta 1931. Tem odpravam bodo pozneje sledile še mnoge druge, ki pa ne bodo več uveljavljene v obliki zakona, temveč v obliki uredbe kljub temu, da ne sedi v parlamentu ali v senatu niti en delavski poslanec ali senator...

Član upravnega sveta podjetja KID je med drugim tudi dr. Dinko Puc, odvetnik v Ljubljani, ki je bil ob nastopu vlade dr. Stojadinovića

in potem še tri mesece in pol kot ban dravske banovine šef politične uprave v Sloveniji. Zaradi tega, ker ni odšel takoj ob spremembi vlade, je nekaj časa prevladoval vtis, da prevzem oblasti po politični struji dr. Korošca in njegova udeležba v vladi ne bo dolgotrajna, temveč bo — čeprav bi ostal dr. Stojadinović gospodar političnega položaja — kmalu vsaj na področju Slovenije zamenjan s politiki bolj »aventičnega jugoslovanstva« iz vrst JNS. Z ozirom na to se vodilni organi podjetja KID proti novim pokrajinskim oblastnikom niso zelo prijazno obnašali niti potem, ko je septembra 1935 nasledil dr. Puca dr. Korošcev prijatelj dr. Natlačen, sedanji ban dravske banovine. Ker je imelo leto 1936 biti leto splošnih občinskih volitev v državi in v Sloveniji, je skušal novi ban pri več priložnostih prelomiti neprijaznost vodilnih krogov KID zlepa, vendar ni mogel. Naklonjenost podjetja do režima pa je bila za politične interese prijateljev dr. Korošca odločilnega pomena zaradi javnega glasovanja pri občinskih volitvah in s tem zvezane izvedljivosti vplivanja podjetja na glasovanje delavstva.

Po neuspehlih mirnih poskusih za dosego prijateljstva s podjetjem je upravna oblast posegla po represivnih sredstvih. V ta namen je zlasti naenkrat opazila, da zaposluje podjetje med uradništvom previsoko in tudi res nepotrebno število inozemcev, češ da so nepogrešljivi »strokovnjaki« (knjigovodje, ravnatelji pisarn, blagajniki, obratovodje, mojstri itd.). Ker ima upravna oblast pravico po prostem preudarku odločati o tem, ali sme določeni inozemec prebivati na področju države ali biti zaposlen kot »nepogrešljivi strokovnjak«, je banska uprava v Ljubljani izdala nenadoma odredbo, da mora veliko število uradnikov KID, prav gori do najvišjih, v 14 dneh zapustiti državno območje, ker se jim odvzema pravica do nadaljnjega bivanja v državi.

Odredba je bila — sodeč po uspehu — mojstrska. Podjetje KID je temu udarcu na mah podleglo, pokleknilo pred upravno oblastjo na tla in se na celi črti zadržanja proti političnim osebnostim režima poboljšalo. Poravnava je bila po tem tudi brez posebnega odlašanja sklenjena tako, da je banska uprava preklicala večino izgonov, privolila v nadaljnjo zaposlitev teh »strokovnjakov« proti edini javno vidni kapitulaciji podjetja s tem, da so morali mnogi izmed prizadetih državljanov prositi za jugoslovansko državljanstvo. Dr. Korošec in drugi ministri so oficijalno obiskali podjetje in si ogledali naprave, podjetje pa je dne 30. avgusta 1936 podprlo tovarno in moralno veliko proslavo režimskega društva, ki se je po aranžmaju spremenila v proslavo in osebno čaščenje ministrov dr. Korošca in dr. Kreka. Tega dne je postala sprava med režimom in podjetjem KID posebno manifestantna z udeležbo generalnega ravnatelja Carla Noota (Nemca iz Reicha) ter tehničnega ravnatelja inženirja Leo Dostala sudeškega Nemca) na častni tribuni poleg obeh ministrov, pri maši in nato še pri banketu.

Kako se bo pokora podjetja in njega sprava z režimom odrazila v javnem življenju in kako bo odsevala v razmerju med delavstvom in podjetjem, se pričinja od 30. 8. 1936 dalje odražati vsak dan jasneje, toda tudi stališča upravnih oblasti nasproti sporom med delavstvom in podjetjem se od tega dne odraža v popolnoma razločni luči.

Takrat je — sledijo naj tudi opisi dejstev na podstavi uradnih spisov in objektivno dokazanih okolišnosti — že od 12. avgusta 1936 najprej stavkalo več sto stavbinskih delavcev, zaposlenih pri industrijski sestrčni podjetja KID, pri trdki »Slograd«, in sicer zaradi tega, ker trdka »Slograd« ni hotela priznati stavbincem poviška mezde po dñn 0,25 na uro, čeprav so stavbinci v Ljubljani in drugod, kjer je življenje cenejše kot na Jesenicah, ta povišek že dosegli. Tudi mala stavbna podjetja na Jesenicah so ta povišek priznala. Stavka je bila stoodstotna, trdka »Slograd« je morala ustaviti vsa gradbena dela, ki so bila na ozemlju obratov KID v delu. Podjetje KID je poskusilo nadaljevati ta dela z lastnimi profesionalisti, kar pa je njeno delavstvo odklonilo.

Po daljšem oklevanju je bila stavka najprej proglašena za politično mahinacijo komunistov — v Jugoslaviji vsako učinkovito delavsko gibanje skuša izpodbiti najprej s tem očitkom, ki naj sankcionira vse iz očitka izhajajoče nasilnosti proti delavstvu. Ta plašč je bil potreben predvsem zato, da so pričeli prijatelji režima, ki je notorično in še po osebnih zaslugi notranjega ministra dr. Korošca fanatično protikomunističen, s podporo različnih faktorjev, zlasti nekaterih kaplanov, sestavljati novo delavsko organizacijo, ki spada med režimske konstrukcije. V to strokovno organizacijo so vpisovali iz vseh krajev in med brezposelnimi kmečkimi mladeniči nabrane priložnostne delavce, ki so bili pripravljeni postati »stavbinci« in nadomestiti stavkajoče, strokovno izvežbane in resnične stavbince po poklicu. Ko so nabrali — na zunaj brez slehernega sodelovanja podjetja KID ali trdke »Slograd« — primerno in zadostno število takih »stavbincev«, so činitelji te »strokovne« organizacije v imenu odprave brezposelnosti zahtevali, da se »stavbinci« zaposlijo. Trdka »Slograd« ni mogla kaj, da ne bi se tako upravičeni zahtevi uklonila in je sporazumno z vodstvom KID dne 15. 9. 1936 zjutraj pričela sprejemati novo najete delavce v delo, ki se je imelo izvrševati na ozemlju KID. Stavkajoči poklicni stavbinci so — ker so se tako vsak dan zbirali v bližini vhodov tovarniških obratov, kjer so imeli tudi svoje zasilne kuhinje in aprovizacijo — to spremembo opazili. Hitro se je nabrala pred tovarniškimi vhodi velika množica stavbincev in njihovih žena, ki je mirno in s šalo agitirala med prihajajočimi stavkokazi, naj se pridružijo stavkajočim, ker njih ravnanje sicer z delavskega vidika ne bi bilo lepo. Na kraju samem je bila močna orožniška patrulja, ki ni nikjer imela povoda intervenirati. Večina došlih stavkokazov — tudi takih, ki so prej pod pretvezo, da stavkajo — prosili za brezplačno kosilo v improvizirani kuhinji stavkajočih in ga tudi dobili — je odšla v tovarno na delo k stavbam, množica pa se je po tem neuspehu razšla.

Drugo jutro, dne 16. 9. 1936, so se ponovili podobni prizori z razliko, da je tokrat več stavkokazov prestopilo med stavkajoče. Kakor hitro je podjetje KID, oziroma trdka »Slograd« ugotovila, da se agitacija stavkajočih prijema novo najetega delavstva, je spoznala v tem znamenje, da se ji že po navidezno doseženem uspehu utegne ponesrečiti zlom stavke prejšnjih, poklicnih stavbinskih delavcev. In v tem trenutku, ko je bilo videti, da je začel prevladovati vpliv voditeljev stavke, ne pa več volja podjetnikov, se je pojavil na terenu predstavnik upravne oblasti, pozvan

telefonično in nujno od tvrde »Slograd« na pomoč. Dne 16. 9. 1936 popoldne — ko sploh ni bilo več nikakih zbiranj ljudi — se je pripeljal iz Radovljice okrajni glavar, najbližja in pristojna uradna osebnost I. stopnje, in se sestal v prostorih tovarniške restavracije nasproti glavnega vhoda v obrate KID na Jesenicah z uradniki tvrde KID in tvrde »Slograd« na konferenco, h kateri je pritegnil tudi narednika — komandirja orožniške postaje na Javorniku, ki je tisti čas vodil stražno službo pred tovarno. Sad te konference z organi ene izmed dveh sprtih strank in njene industrijske sestrčne podjetja KID brez vsakršne navzočnosti zastopnikov stavkajočih delavcev je bila odredba okrajnega glavarja, naj orožništvo ponoči polovi na domu one, ki so po navedbah organov teh podjetnikov baje zakrivali nasilno odvracanje stavkokazov od dela, jih areтира in odda sodišču, hkrati pa tudi ovadi okrajnemu glavarstvu v svrhu kaznovanja. Izza uvedbe diktature v Jugoslaviji namreč ne velja več načelo »ne bis in idem«, temveč zlasti pri političnih deliktih načelo »semper bis in idem«. Osumljence izroča eksekutive (orožništvo ali policija) sodišču v svrhu sodnega kaznovanja, prepis takih ovadb pa dobijo tudi okrajni glavarji in policijski organi, ki kaznujejo iste krivce — ne glede na to, kako bo razsodilo sodišče — že kar naprej po »sumarnem poslovanju«, v katerem je edini dokaz ovadba sama in podatki anonimnega denuncianta — z denarno kaznijo ali zaporom.

Zaradi stavk tekstilnega delavstva v isti dobi leta 1936 je izdal povrh tega ban dr. Natlačen dne 5. 9. 1936 posebno novo naredbo o »očuvanju javnega reda in miru ob stavkah in mezdnih gibanjih«, v kateri je ustanovil še nove vrste kazni in policijskih deliktov, ki jih morejo zagrešiti samo delavci in njih podporniki, nikar pa podjetniki, na katere se je isti ban obrnil — ne z uveljavljanjem kaznovalne uredbe, temveč z zasebnim pismom, ki ne more ustanoviti nobene sankcije za neupoštevanje. Samo zaradi okusa, kakšne delikte je ustanovil ban s to naredbo, bodi navedeno, da je po tej naredbi kaznivo tudi donašanje hrane stavkajočim, ali organiziranje zasilnih kuhinj.

Gornjega dne je bila ta naredba že v veljavi in okrajni glavar se je očitno že pripravljaj, da izvrši nekaj praktičnih primerov uporabe. Komandir orožniške postaje na Javorniku, ki mu je okrajni glavar odredbo ustno sporočil, pa jo je izvršil tako, da je polovil ponoči med 16. in 17. 9. 1936 na stanovanjih žene tistih tovarniških delavcev (ne stavbincev!), ki so mu bile znane kot agilne in požrtvovalne socialne, kulturne delavke v delavskih društvih in so mu veljale zaradi tega kot »komunistinje«. Zjutraj dne 17. 9. 1937 jih je dal odgnati z ekshorto v Ljubljano, kjer jih je izročil preiskovalnemu sodniku z obširno ovadbo, ki se naslanja na politične prognoze komandirja in na podatke organov podjetij. O takem načinu izvršitve naredbe je vedel okrajni glavar že s tem, ker je prejel prepis enakoglasne ovadbe, toda pri tem je moral spoznati iz imen aretiranih žena (in enega brezposelnega delavca — nestavbinca), da komandir v svoji protikomunistični vnemi to pot ni položil roke na tiste osebe, katerih aretacija se je zahtevala od interesirane strani, da je tedaj izvršitev razočarala. Zato je takoj naročil poveljniku orožniške postaje na Jesenicah, naj areтира takoj starešino zaupniškega zbora Jožo Čelesnika

in tajnika zastopniškega zbora Franca Ravnika in ju izroči sodišču, ker sta po navedbi organov podjetja KID sumljiva, da sta s silo odvrčala stavkokaze od dela. Za ta sum je organom podjetja KID zadoščalo dejstvo, da sta imela oba dne 16. 9. 1936 pota, pri katerih sta prišla med zbrane stavbince pred tovarno in z nekaterimi od njih govorila, upravni oblasti pa je zadoščala le navedba takih splošnih trditev za uvedbo upravno-kazenskega postopanja in za predlog uvedbe sodno-kazenskega postopanja po zakonu za varstvo reda in javne varnosti v državi (vulgaro: zakona o zaščiti države).

Poveljnik orožniške postaje na Jesenicah je bil dolžan to odredbo izvršiti. Ker pa je bil navzočen dne 15. in 16. 9. 1936 pred glavnim vhom v obrate KID in ni imel zaradi tamošnjih dogodkov nobenega povoda intervenirati, ni pri izvršitvi aretacije Jože Čelesnika in Franca Ravnika niti prikrival, da ne ve, zaradi kakšnega dejanja je dobil nalogo za izvršitev aretacije, temveč vrši to aretacijo le zaradi izrecnega naloga okrajnega glavarja. Tudi v ovadbi, ki jo je predložil sodišču in okrajnemu glavarju, je napisal, da nima nobenih dokazov za krivde aretirancev, da pa prosi sodišče po nalogu okrajnega glavarja, naj izroči zadevo okrajnemu glavarju, ker ju želi okrajno glavarstvo kaznovati zaradi prekrška proti naredbi bana z dne 5. 9. 1936, če bi bila aretiranca zaradi pomanjkanja dokazov oproščena.

Preiskovalni sodnik okrožnega sodišča v Ljubljani je vse aretirane žene in oba zaupnika izpustil na svobodo — bili so tri dni v sodnih zaporih — obtožbo pa je prepustil državnemu pravdniku. Okrajni glavar pa je vse aretirance na podstavi trditev v ovadbi eksekutive kaznoval z denarnimi kaznimi, bodisi zaradi prekrška »zoper javni red in mir«, bodisi zaradi prekrška proti naredbi z dne 5. 9. 1936.

Podjetje KID se je med temi prvimi dejanji oblasti pripravljalo na bodoče ravnanje z zaupniki in delavci. V svojem evidenčnem uradu ali v oddelku za sprejemanje in odslavljanje delavcev ter za nadzorstvo nad delavstvom je izvršilo osebne spremembe, po katerih je bil odstranjen od vplivnega mesta pripadnik JNS, na njegovo mesto pa postavljen uradnik, ki je agilen sodelavec s strani novega režima ustanovljene umetne politične formacije JRZ. Na vodilno mesto je bil postavljen inženir, ki ga je podjetje takrat prevzelo od tvrdke »Slograd«. Tega inženirja in dotičnega uradnika je poslalo podjetje na svoje stroške v Nemčijo na »študijsko potovanje«. Ko sta se vrnila z obilnim gradivom o načinu reševanja mezdnih in socialnih vprašanj v sodobni Nemčiji, je poslalo podjetje še deset delavcev, ki jih je skrbno izbralo, na ogled razmer v obratih sodobne Nemčije zato, da bi še ti delavci postali — hoté ali nehoté — propagandisti za podobne razmere, kakor so v industrijskih obratih Nemčije med podjetjem kot »Treuhänderjem« in delavstvom kot »Gefolgschaft«.

Na podstavi v Nemčiji zadobljenih izkustev je začelo podjetje izdajati propagandni list »Tovarniški vestnik«, ki je širil in še razširja pod uredništvom prej omenjenega, režimu služečega uradnika evidenčnega urada misli »sožitja in tovarniške družine«.

Podjetju v danem razvoju razmer ni bilo vseh dejstvo, da je sedež najbližnjega državnega uradnika, politične uprave, namreč okrajnega glavarstva v Radovljici, po železnici 16 km od Jesenic stran. Zato se je z vsem vplivom zavzelo za to, da se ustanovi na Jesenicah policijski komisariat. Zagotovilo je brezplačno svoja poslopja za uradne prostore, policijske zapore in stanovanje šefa komisariata, kakor tudi za stanovanje stražnikov. V ta namen je na Javorniku celo odkupilo zasebno hišo. Naporji so uspeli, konec leta 1936 je začel na Jesenicah poslovati policijski komisariat za celo nižnjsko področje občin Jesenice in Koroška Bela, to je za celotni neposredni industrijski revir. Podjetje dobavlja policijskemu komisariatu tudi brezplačno kurjavo.

Delavstvo je zaradi dislokacije in tehnične samostojnosti obratov KID volilo doslej svoje zaupnike na podstavi ločitve obratov na Jesenicah in na Javorniku. Tako je volilo vsako leto do 31 zaupnikov. Podjetju je bila mnogoštevilnost zaupnikov nadležna. Obrnilo se je naravnost na ministrstvo za socialno politiko in ljudsko zdravje v Beogradu z zahtevo, da z nekakšno »legalno interpretacijo« načeloma izreče, da je podjetje ne glede na lego obratov en sam obrat, vsled česar sme celokupno delavstvo izvoliti vsako leto največ 16 zaupnikov. Z znižanjem števila zaupnikov bi se povečalo število na vsakega posameznega zaupnika odpadajočega, zaupniku posebej v varstvo zaupanega delavstva, s tem pa vsem zaupnikom znatno otežkočilo praktično izvrševanje funkcij. Ministrstvo je — brez zaslišanja Delavske zbornice v Ljubljani in brez zaslišanja delavskih zaupnikov — ugodilo zahtevi podjetja z odlokom z dne 17. 10. 1936, St. št. 75.344.

Dne 12. 9. so imeli stavkajoči stavbinci trdke »Slograd« sestanek članov svoje strokovne organizacije. Na sestanek so povabili tudi Ignaca Kralja, ki je sicer tov. delavec in je bil takrat tudi zaupnik. Sestanek je — seveda pod nadzorom policijskih agentov — obravnaval pravno stanje stavbincev, kakršno je nastalo z naredbo bana z dne 5. 9. 1936. Izmed govorov, ki so bili izrečeni, so policijski agentje zabeležili iz govora Ignaca Kralja besede »da uredba o stavkah štiti kapitaliste, jemlje pa delavstvu vso možnost, da si pribori svoje pravice, da pa naj se delavstvo te uredbe ne plaši«. Po shranjenem konceptu govora pa je Kralj v resnici govoril, da je ta naredba namenjena le zoper delavstvo, ki je zasedlo obrate in kjer je kalilo red in mir, stavbincem se je pa ni treba plašiti (ker niso niti zasedli obratov, niti kalili miru in reda); res bodo pa po izdaji te naredbe imeli podjetniki še manj volje za pogajanja s stavbinci«. Policijski agenti so svojo verzijo Kraljevega govora naznanili okrajnemu glavarstvu in sodišču. Politična oblast ga je zaradi gornjih izjav kaznovala z odlokom z dne 15. 9. 1936 (že čez tri dni!) na din 500.— ali 10 dni zapore zaradi »kršitve javnega reda in miru«, sodišče pa ga je obsodilo, zadovoljujoč se kljub ponudbi razbremenilnih prič z izpovedbo policijskih agentov, po členu 4 zakona o varstvu reda in javne varnosti v državi na din 600.— denarne kazni ali 10 dni zapore, vendar pogojno za dobo 1 leta, zaradi »namernega povzročanja nerazpoloženja zoper odredbe oblasti«. (In politicis semper bis in idem) Gl. spise

okrajnega glavarstva v Radovljici Pov. št. 799/1 in okrožnega sodišča v Ljubljani VI, Kzp 1402/36 — Kt 640/36.

V tem času je podjetje, poznavajoč miselnost javnih oblasti, zlasti pa njih nagnjenost pripisovati delavskim voditeljem tem rajši komunistično mišljenje, kolikor bolj so bili poštene in sposobni, in sklicujoč se na prve »dokaze« političnih oblasti predlagalo banski upravi v Ljubljani, da razreši nekatere delavske zaupnike od zaupniške funkcije po šu 112, točka d) zakona o varstvu delavcev. Banska uprava je pohitela z ugoditvijo tako zelo, da ni poslala niti pristojnega nadzorniškega dela na kraj sam v svrhu izvedbe preiskave, kaj šele, da bi zaslišala osumljene zaupnike in slišala njih zagovor, temveč je brez teh pogojev objektivnega postopanja izdala odločbo z dne 28. 10. 1936, VI. št. 28.183/8, s katero je zavoljo težke prekršitve zaupniške dolžnosti razrešila od zaupniške funkcije Jožo Čelesnika, Ignaca Kralja in Viktorja Stražišarja, navajajoč v zelo ohlapnih razlogih, da so nahujskali stavbince k stavki, preprečili delavoljnim nastop službe in povzročili s tem podjetju KID škodo. Kakšno ali kolikšno škodo, tega banska uprava ni več precizirala, prav tako pa ni upoštevala samo po sebi umevnega dejstva, da značaja in višine škode ni ugotovilo tudi tisto oblastvo, ki je poklicano ugotavljati in razsojati o tem, namreč — sodišče. Omenjena odločba je bila dostavljena Jožetu Čelesniku in Ignacu Kralju dne 4. 11. 1936, Viktorju Stražišarju pa zaradi pomote v dostavni odredbi šele 28. 11. 1936.

Razrešeni zaupniki so oddali zadevo pravnemu zastopniku z naročilom, da vloži za njih skupno pritožbo na ministrstvo soc. politike in ljudskega zdravja v Beogradu v 15 dneh po vročitvi pritožbe, torej vsaj do 19. 11. 1936. Ker niso bili v preiskavi nič zaslišani in ker iz ohlapnih razlogov niti ni bilo mogoče spoznati, katerih konkretnih dejanj so obdolženi (v razlogih navedene oblike krivde niso dejstva, temveč sklepi iz napovedanih dejstev), zahteval pravni zastopnik razrešenih od banske uprave v smislu zakona, da se mu dovoli vpogled v spise, in sicer tako pravočasno, da bo lahko tudi pritožbo napravil pravočasno. Banska uprava je dovolitev vpogleda v spise odklonila brez navedbe zakonitega razloga in šele potem, ko je bil rok za pritožbo že pretekel. Zastopnik razrešenih je moral pritožbo napraviti brez poznavanja spisov, samo na podstavi odločbe, kar je seveda tudi grajal.

V odločbi z dne 28. 10. 1936, VI. št. 28.183/8 je banska uprava izrecno navedla, da je zoper odločbo dopustna pritožba. Po vloženi pritožbi pa je izdala dne 16. 12. 1936, VI. št. 32.598/13 odločbo, da se pritožba, kolikor je vložena v imenu Viktorja Stražišarja, zavrne kot nedopustna, ker jo je vložil prej, nego mu je bila odločba z dne 28. 10. 1936 dostavljena. Ta odlok je seveda izšel šele potem, ko je že potekel Stražišarju rok za pritožbo, če bi po zakonu res tekel šele od dneva dostavitve, to je dne 28. 11. 1936 dalje. V resnici bi pa morala banska uprava po zakonu Stražišarja pravočasno obvestiti, da mora vložiti svojo pritožbo proti enakoglasnemu odloku posebej, ne pa skupaj z drugima dvema razrešenima zaupnikom. Viktor Stražišar je moral napraviti proti novemu odloku spet posebno pritožbo na ministrstvo za socialno politiko in ljudsko zdravje v Beogradu.

Ali najznačilnejša podrobnost v poslovanju banske uprave je pa sledeča. V odločbi z dne 16. 12. 1936, VI. št. 32.598/13, se nahaja tudi omemba, da je »taksa po tar. post. 5 zakona o taksah na pritožbi (to je na oni vlogi, ki so jo vložili skupaj Čelesnik, Kralj in Stražišar) plačana in tamkaj uničena«. Ker pa je zaupniška funkcija funkcija javnega prava, le-ti pritožitelji svoje skupne pritožbe sploh niso kolkovali. Zaradi tega je omemba o plačani in uničeni taksi bila ali neresnica ali pa je plačal za pritožitelja pri banski upravi nekdo koleke brez volje in vednosti prizadetih strank (pritožiteljev ali zastopnika), samo zato, da bi pospešil kar najbolj hitro rešitev druge stopnje, ministrstva za soc.politiko. Zadnja in to verjetnejša možnost pa bi pomenila, da je dala ista banska uprava, ki prizadetim strankam in njihovemu zastopniku ni dovolila vpogleda v spise, iste spise na vpogled, najmanj pa v vednost tretji osebi, ki ni niti oblast, niti se ni pritožila. In ta oseba je mogla biti povrh vsega samo še zaupnik podjetja KID.

Tako se je po vložitvi pritožbe zoper razrešitev treh delavskih zaupnikov izkazalo:

a) da si banska uprava prizadeva otežiti vsaj enemu izmed treh zaupnikov zakonito pot pritožbe proti razrešitvi;

b) da imajo pri njej dostop do spisov ali do dejanj v spisih osebe, ki po formalni vsebini spisov upravne oblasti, najmanj pa po izreku izdane odločbe niso zainteresirani in niso neposredno prizadeti.

Skupno pritožbo treh zaupnikov proti odloku banske uprave z dne 28. 10. 1936, VI. št. 28.183/8, je rešilo ministrstvo za socialno politiko in ljudsko zdravje v Beogradu v rekordnem času dveh mesecev po vložitvi z razpisom z dne 16. 1. 1937, St. št. 94.880/36 tako, da je pritožbo kot »neosnovano in nedokazano« zavrnilo. Ta razpis je bil dostavljen podjetju KID po neuradni poti v še bolj rekordnem času šest dni, dne 22. 1. 1937, dočim ga je prejel zastopnik razrešenih zaupnikov po uradni poti dne 25. 1. 1937. Podjetje KID je — spričo formalne pravne moči razrešitve zaupnikov — že dne 23. 1. 1937, ko so prizadeti trije zaupniki še vedno izvrševali zaupniško funkcijo s priporočenim in ekspresnim pismom odpovedalo vsem trem zaupnikom službeno razmerje na 14 dni, to je brez navedbe razlogov s tem, da lahko pridejo še po zaslužek, ki jim pritika za čas odpovednega roka, to je do 6. 2. 1937, na delo pa jim ni treba več priti.

Ministrstvo je odločilo glede vseh treh zaupnikov, tudi glede Stražišarja in merito. S tem se je spričo odločbe banske uprave, da je njegova pritožba sploh nedopustna, spravilo v zagato, ko je moralo rešiti njegovo posebno pritožbo proti drugemu odloku banske uprave. Izmotalo se je tako, da je proglasilo drugo pritožbo za brezpredmetno zaradi že izrečene odločitve in merito! O tem je obvestila banska uprava zastopnika Viktorja Stražišarja z odločbo z dne 1. 4. 1937, VI. št. 5182/25, ne da bi navedla, kakšno številko ali datum ima zadevna odločitev ministrstva.

Po šu 119 zakona o varstvu delavcev ne smejo delodajalci preganjati delavskih zaupnikov, niti jih odpuščati iz službe zaradi pravilnega izvrševanja zaupniške dolžnosti. Po dotakratni praksi rednih sodišč se delo-

dajalci temu predpisu ne smejo izogniti na ta način, da osebi, ki izvršuje zaupniško funkcijo, odpovedo službo na 14 dni brez navedbe razlogov ali pa z navedbo takih razlogov, ki koreninijo — četudi le posredno — v pravilnem izvrševanju zaupniške funkcije. Tako je bilo mišljenje vrhovnega sodišča za področje Slovenije, to je Sedeža sedmerice, oddelka B v Zagrebu, še leta 1934. Stvarno stanje razrešenih zaupnikov v zvezi z neobrazloženo odpovedjo službe na 14 dni je bilo torej pred zakonom in pred sodno prakso tako, da so imeli upanje na uspešno pravdo proti odpovedi, ker so v tem trenutku odpovedi še izvrševali zaupniško funkcijo (bili so takrat celo tudi potrjeni kandidati za predstoječe zaupniške volitve, določene za 30. 1. 1937) in ker si je podjetje KID po uslužnosti in po ovinku upravnih oblasti samo prihranilo potrebe, pred sodiščem kot pravdna stranka dokazovati, koliko je materialne resnice na tem, da so razrešeni zaupniki težko prekršili zaupniško dolžnost. Po formalnem videzu je bilo seveda podjetje popolnoma nedolžno nad tem, kar je izrekla politična oblast.

Ker pa je Sedež sedmerice v Zagrebu leta 1934 izrekel tudi to, da se s fikcijami ne da izigrati varstveno določilo §a 119 zakona o varstvu delavcev, so vložili razrešeni zaupniki skupno tožbo proti KID zaradi ugotovitve neveljavnosti odpovedi. Tožbo so dobili na prvi sodni stopnji, na priziv tožene KID pa tudi na prizivni stopnji. KID je vložila še revizijo na najvišje sodišče in Sedež sedmerice, oddelek B v Zagrebu je z razsodbo z dne 24. 8. 1937, P 62/37-16 (Rv 683/37-1) ugodil reviziji, spremenil razsodbo prizivnega sodišča in zavrnil tožbeni zahtevek, tožečim zaupnikom pa naložil plačilo stroškov po din 3.164.— iz razloga, ker so bili zaupniki v času odpovedi že pravomočno razrešeni, ker je zaradi tega gotovo, da jim KID ni odpovedala službe zaradi pravilnega izvrševanja zaupniške dolžnosti, in ker je imela torej proste roke za odpoved službe. S to razsodbo je najvišje sodišče idejno povsem spremenilo dosedanje sodno prakso in navezalo pravne sklepe na zunanje formalnosti in na klasično zaobrnjeno uporabo načela ločitve sodne in upravne oblasti. Po tej razsodbi je v §u 119 zakona o varstvu delavcev normirana imuniteta delavskega zaupnika iluzorna ter na milost in nemilost prepuščena vprašanju, v kakšnem razmerju je interesirano podjetje nasproti vsakokratnemu političnemu režimu, po tej razsodbi so taksativno naštetih pogoji §a 112, točka d) zakona o varstvu delavca za razrešitev delavskega zaupnika dejansko podrejeni tako glede načina postopanja, kot glede presoje prostemu poudarku upravne oblasti.

Ta razsodba najvišjega sodišča razkriva nujno potrebo, da se v jugoslovanskem zakonu o varstvu delavcev pri določbi §a 112, točka d) vnese omejitev, da sme upravna oblast izreči predčasno razrešitev zaupnika šele po najnatančnejši preiskavi na kraju samem in šele potem, ko je bila kazenska ali civilna krivda prizadetega zaupnika ugotovljena s pravomočno dokončno sodbo pristojnega sodišča, omejitev, ki v letu 1922, ko je zakon stopil v veljavo, ni bila potrebna, ker je bila po splošnem sestavu javne in sodne uprave in vzajemnih razmejitev pristojnosti sama po sebi umevna, pod splošnim sestavom diktature pa ni več sama po sebi umevna.

Proti odločbi ali razpisu ministrstva za socialno politiko in ljudsko zdravje v Beogradu z dne 16. 1. 1937, St. št. 94.880/36, so vložili prizadeti delavski zaupniki tožbo na Državni svet v Beogradu in so predlagali, da Državni svet razveljavi razpis ministrstva z vsem predhodnim postopanjem upravnih oblasti ali pa vsaj razpis ministrstva kot tak.

Pri volitvah delavskih zaupnikov za leto 1937 dne 30. 1. 1937 so bili poleg drugih kandidatov na isti listi vsi trije razrešeni zaupniki ponovno izvoljeni za zaupnike, in to z večino, kakršne še ni dosegla nobena lista kandidatov za delavske zaupnike pri podjetju KID. Izmed 16 zaupniških mest je zasedla ta lista devet mest, absolutno večino. Res je, da so zaupniške volitve v Jugoslaviji tajne in proporcionalne, toda prav ta značaj in pa avtonomnost volitev prerokujeta, da je delavstvo s takim glasovanjem prav razločno izpovedalo, da vidi v »težkih kršilcih zaupniške dolžnosti« vendarle samo zaupnike, ki svojo funkcijo prav in nesebično izvršujejo.

Temu nasprotno so se vršile občinske volitve v občini Jesenice dne 25. 10. 1936 in v občini Koroška Bela dne 6. 12. 1936 z javnim glasovanjem. Na Jesenicah je pritisnilo podjetje KID z vsem vplivom v korist kandidata liste JRZ, katere nosilec — avtomatično kandidat za župana — je poduradnik podjetja KID, in je po svojih neodgovornih nameščenjih vrglo med delavstvo razločno parolo, da morajo voliti za listo JRZ, nikakor pa ne smejo glasovati za opozicijsko slovensko listo. Ker pa odloča na Jesenicah pri občinskih volitvah vedno številni kader državnih železniških uradnikov in delavcev in je na te volilce režim lahko neposredno pritisnil, se podjetje za te volitve še ni poslužilo bolj krepkih sredstev pritiska. In res je bila z malo večine 12 glasov izvoljena na Jesenicah lista JRZ, ki je dobila za 630 veljavnih glasov 20 mandatov in župana, dočim sta opozicijski listi (meščansko nacionalna s 479 glasovi in delavsko-slovenska s 618 glasovi) pridobili le 4, oziroma 6 mandatov.

Za boljše zastrašitev delavstva pri občinskih volitvah v občini Koroška Bela, kjer je kandidiral na slovenski opozicijski listi za župana glavni zaupnik Vencelj Perko, je podjetje KID konec novembra 1936 nenadoma odpovedalo leta 1934 sklenjeno kolektivno pogodbo z delavstvom in postavilo s to odpovedjo celokupno delavstvo pred gotovost poslabšanja bodočih delovnih pogojev, kar je moralo vplivati na zmaterIALIZIRANI gros delavstva porazno. Kljub temu je zmagala pri teh volitvah slovenska opozicijska kandidatna lista proti listi JRZ in proti meščansko-nacionalni listi. To razočaranje podjetja je še bolj poostril sijajni nastop delavstva pri zaupniških volitvah dne 30. 1. 1937, ki je izpričal polno zaupanje delavstva prav v tiste zaupnike, ki so bili podjetju najbolj neprijetni.

Podjetje je zaradi tega obnovilo svoje napore proti tem zaupnikom in da ni uspelo pri delavstvu, je uspelo pri upravni oblasti, ki je bila takisto ogorčena zaradi slabotne zmage na Jesenicah in hudega poraza na Koroški Beli pri občinskih volitvah. Vedeti je namreč treba, da se v Jugoslaviji upravne oblasti oficijelno vmešavajo v volilne boje in da oficijelno nadzirajo potek volitev od glasu do glasu, agitacijo pred volitvami pa skoro same neposredno vodijo. Banska uprava je tedaj na predlog

podjetja KID izdala odločbo z dne 6. 3. 1937, VI. št. 5182/21 (pozor na številko, ki je ista, kot pri zgoraj omenjenem obvestilu, da šteje ministrstvo Stražišarjevo pritožbo za brezpredmetno). Ta odločba se pa razlikuje od one z dne 28. 10. 1936, VI. št. 28.183/8 tako po obliki kot vsebinsko. Odločba izreka namreč, da ne vzame izvolitve peterice novoizvoljenih delavskih zaupnikov na znanje, dasi sicer volitve kot pravilne potrdi. Peterica »na znanje nevzetih zaupnikov« pa so: Jože Čelesnik, Ignac Kralj, Vencelj Perko, Franc Ravnik in Viktor Stražišar, torej trije oni, ki so bili že razrešeni od funkcije za leto 1936, in dva na novo omenjena. Vsi ti zaupniki so kvalificirani kovinarji, oziroma profesionalisti, prvi je imel takrat 10 let službe v tovarni, Ignac Kralj 14 let, Vencelj Perko — glavni zaupnik in dne 6. 12. 1936 izvoljeni župan občine Koroška Bela — 16 let, Viktor Stražišar 10 let službe, Franc Ravnik, ta je pa imel ob razrešitvi 33 let službe v tovarni in je v službi v tovarni osivel in oglušel (žebljari!). Odločba banske uprave pa to pot ni bila izdana samo brez slehernega zaslišanja prizadetih delavskih zaupnikov, temveč tudi brez slehernih razlogov. Samo v glavi omenja prejšnjo — lastno odločbo in dejstvo, da je ministrstvo to prejšnjo, le treh zaupnikov in njih razrešitve tičečo se odločbo potrdilo. Končno vsebuje ta odločba še pristavek, da morebitno pravno sredstvo proti odločbi nima odločljive moči, da je torej odločba — ne glede na vložitev pravnega sredstva — takoj izvršljiva. Pri tem odločba ne navaja niti enega izmed zakonitih pogojev za izrek takojšnje izvršljivosti, namreč niti tega, da je tako treba iz javno pravnih ozirov, niti tega, da je nasprotna prizadeta stranka — predlagajoča tvrdka KID — založila na sodišču primerno kavcijo za morebitno škodo »na znanje ne vzetih zaupnikov«.

Sočasno je uvedlo podjetje pogajanja za novo kolektivno pogodbo, za katero je sestavilo načrt po vzorcu kolektivnih pogodb v Nemčiji. Tej pogodbi so se delavski delegati postavili po robu. Podpredsednik KID A. Praprotnik pa je ultimativno zahteval, da se delavstvo ukloni zahtevam KID. Delavski delegati so mobilizirali vse občine industrijskega revirja KID in pošiljali deputacije k banu dr. Natlačenu, naj jih zavaruje pred pritiskom podjetja, vendar brezuspešno: pasivnost večine (režimskih) občin in vidna dezinteresiranost politične uprave na škodo delavstva je zlomila končno odpor delavskih delegatov tako, da so vse organizacije, razen SMRJ, podpisale novo kolektivno pogodbo z dne 15. 2. 1937, s katero so delavske mezde padle — kljub nespremenjeni ali celo naraščajoči draginji — za povprečno 30 do 40 %, najsi je zaradi izigranega sestava kolektivne pogodbe izražen oblično kvečjemu padec mezd za 11 %. Korupcijskih ponudb Avgusta Praprotnika nasproti nekaterim delavskim delegatom in po njih neuspehu njegovih pretenj na naslov istih, naj ne omenjamo, ker so se pretnje tako uresničile — z odločbo banske uprave z dne 6. 3. 1937, VI. št. 5182/21. Tej odločbi je sledila dne 1. 4. 1937 odpoved službe zaupnikoma Venclju Perku in Francu Ravniku ter vnovična odpoved službe zaupnikom Joži Čelesniku, Ignacu Kralju in Viktorju Stražišarju, ki jo je KID sporočila vsem pismo, brez navedbe razlogov in s 14 dnevним rokom, zadnjim trem s pristavkom, da je njena druga

odpoved le pogojna, to je za primer, da bi sodišče — kakor je takrat v prvi stopnji že izreklo — izreklo da prva odpoved ni veljavna.

Odločba banske uprave z dne 6. 3. 1937, VI. št. 5182/21, ne omenja nobenih razlogov, čeprav ustvarja dejansko stanje razrešitev od zaupniške funkcije in določa § 112, točka d) taksativno naštete pogoje, zaradi katerih edino je dovoljena upostavitev takega stanja. Iz ustnih izjav uradnikov banske uprave v Ljubljani nasproti organom Delavske zbornice se da, kolikor je bilo mogoče dodatno dognati, sklepati, da si privzema banska uprava v vprašanih razreševanja delavskih zaupnikov od funkcije izrecno prosti preudarek in to contra legem cogentem, in da se sklicuje na nek tajen in interni razpis ministrstva, glasom katerega se ne smejo vzeti na znanje izvolitve takih delavskih zaupnikov, o katerih vodi policija tajne zaznamke, da so komunisti.

Ker ni zakona, ki bi dal policiji pravico razporejati državljane po političnem mišljenju, je seveda tak razpis ministrstva za socialno politiko in ljudsko zdravje povsem nezakonit, česar tudi nihče ne taji, vendar se uradniki banske uprave tega razpisa držijo še danes, čeprav je Državni svet v Beogradu z razsodbo plenarne seje načeloma in za vse podobne primere obvezno izrekel, da politična oblast sploh nima pravice za izrek, da posameznih izvoljenih delavskih zaupnikov ne vzame na znanje, kakor hitro je dotične volitve kot pravilno izvršene odobrila. Ta razsodba plenarne seje Državnega sveta v Beogradu je izšla dne 26. 5. 1937 pod št. 32.742/36 in je bila — ker so razsodbe plenarnih sej Državnega sveta obvezne tudi za vse bodoče podobne primere — objavljena v Službenih novinah okrog 17. 7. 1937. Ta razsodba je torej izšla pozneje kot odločba banske uprave z dne 6. 3. 1937, VI. št. 5182/21, vendar bi bilo verjetno, po izjavah uradnikov banske uprave v Ljubljani, čisto vseeno, če bi tudi izšla že prej, ker bi se upravna oblast, banska uprava v Ljubljani, preprosto razsodbe ne držala — sklicujoč se na nezakoniti razpis »nadrejenega ji ministrstva za socialno politiko in ljudsko zdravje.«

Tako je bilo s pomočjo sodelovanja med bansko upravo v Ljubljani in med podjetjem KID — ob kršitvi najprimitivnejših predpisov upravnega postopanja s strani banske uprave — postavljenih na cesto pet najboljših delavskih zaupnikov v obratih podjetja, kjer so bile sploh v vsej državi prve volitve delavskih zaupnikov (l. 1922). Kakor je na Jesenicah pričela kot prva v državi praktično delovati ustanova delavskih zaupnikov, tako se je na Jesenicah začela — proti nespremenjeni formalni veljavi zakona o varstvu delavcev — praktična demontaža ustanove delavskih zaupnikov. Zato trdi dandanes podjetje, kako lep mir ima sedaj, toda zato se je pripetilo tudi v podjetju od 1. 4. 1937 dalje mnogo več nesreč, tudi smrtnih, kakor prej v petih letih skupaj, in vendar ni bilo klicano podjetje od upravne oblasti zaradi teh nesreč nikoli na odgovornost, nasprotno: cenzurna oblast skrbi celo za to, da se o takih razmerah v podjetju ne sme preveč pisati, kakor da bi bilo poznavanje razmer v podjetju nasprotno državnim interesom.

Banska uprava v Ljubljani je izdala odločbo z dne 6. 3. 1937, VI. št. 5182/21 v mandatnem postopanju, najsi je čisto gotovo res, da na to

vrsto postopanja niti mislila ni. Njena odločba pa vsebuje dejansko pogoje odloka o mandatnem postopanju: zaslišanj ni bilo, razlogov nima, ima pa pristavek takojšnje izvršljivosti. Proti temu nasledku ne igra nobene vloge dejstvo, da banska uprava odločbe, ki se tiče delavskih zaupnikov ali njihove izvolitve ali funkcije, po zakonu sploh ne sme izdati v mandatnem postopanju. Zato je že oblika odločbe same dokaz nezakonitosti njene, ne pa dokaz, da odločba ni izšla v mandatnem postopanju. Na znanje ne vzeti delavski zaupniki so glede na to izrabili zakon in po šu 111 z. u. p. niso vložili proti odločbi samo pritožbe na ministrstvo za socialno politiko in ljudsko zdravje v Beogradu, temveč v prvi vrsti ugovore s predlogom, da se — tako kot veli zakon — v 15 dneh uvede poizvedovalno postopanje, ker izgubi odločba sicer samodejno pravno moč, in da se v primeru opustitve uvedbe poizvedovalnega postopanja v odprtem roku izroči ugovornikom v roke njih zastopnika uradno potrdilo o tem, da je odločba izgubila pravno moč. Le za primer pravomočne zavrnitve ugovorov so izjavili, naj se potem smatra njihova vloga za pritožbo.

Tega pravnega leka banska uprava ni pričakovala in je prišla spričo ugovorov po krivdi lastnega postopanja v zagato. Iz te se je izmotala — kakor da ne bi bilo zanjo nobenih zakonov — tako, da je samolastno proglasila — brez odloka o tem sicer — ugovore za preprosto pritožbo in je vlogo brez sleherne lastne rešitve (ugovore mora po zakonu rešiti sama) odstopila ministrstvu za socialno politiko in ljudsko zdravje v Beogradu, ki je rešilo »pritožbo« šele z razpisom dne 13. 12. 1937, St. št. 49.783, le glede enega zaupnika, Vencelja Perka — češ da so plačane takse le za enega — tako, da je »pritožbo« zavrnilo kot »neosnovano in nedokazano«, ne da bi se v najmanjši meri pečalo z razlogi ugovorov. Pri tem je pa značilno dejstvo, da je ministrstvo navedlo v razlogih svojega razpisa skoro dobesedno tiste okoliščnosti, s katerimi je pretil podpredsednik KID Avgust Praprotnik Vencelju Perku v teku pogajanj za kolektivno pogodbo.

Proti tej odločbi ministrstva je Vencelj Perko vložil tožbo na Državni svet v Beogradu z zahtevo, da Državni svet razveljavi odločbo ministrstva in ugotovi pri tem, da ministrstvo sploh ni bilo poklicano pritožbe rešiti, ker vloga ni bila pritožba, temveč ugovori, izpodbijana odločba banske uprave pa je izgubila pravno moč, ker banska uprava ni v odprtem roku uvedla poizvedovalnega postopanja.

Zaradi vedno pogostejših nesreč v tovarni je plenum zaupniškega zbora pri KID naslovil dne 25. 9. 1937 na bansko upravo prošnjo, naj glede na dokazano pomanjkljivost varnostnih naprav v podjetju in glede na številne težke prekršitve določb ša 6 zakona o varstvu delavcev s strani organov podjetja posreduje pri direkciji podjetja in s pomočjo nadzorstva dela doseže odpravo nedostatkov. Takrat je tudi sklenil zaupniški zbor, da priredi za delavstvo dne 17. 10. 1937 javno zborovanje v svrho poročanja o stanju peterice nepriznanih delavskih zaupnikov, o delovanju, oziroma težavah delovanja zaupniškega zbora in o drugih aktualnih vprašanjih strokovnega in delavsko varstvenega značaja. Najsi je zaup-

niški zbor javno pravna ustanova, je bil prisiljen, to zborovanje prijaviti po društvenem zakonu policijskemu komisariatu na Jesenicah in mu sporočiti tudi govornike k posameznim točkam dnevnega reda. Policijski komisariat pa je zborovanje prepovedal. Banska uprava je prošnjo zaupniškega zbora rešila tako, da je svetovala podjetju KID naj vloge le-tega sploh ne upošteva.

Proti ženam tovarniških delavcev z Javornika, aretiranih ponoči med 16. in 17. 9. 1936 ter proti zaupnikoma Joži Čelesniku in Francu Ravniku, aretiranima dne 17. 9. 1936 na posebno zahtevo okrajnega glavarja v Radovljici, je vložil državni pravdnik v Ljubljani pod opr. št. VI. Kzp 1061/36 — Kt 24/37 obtožnico pri okrožnem sodišču v Ljubljani zaradi prestopka nasilja po šu 242 k. z. in čl. 18 zakona o varstvu javnega reda in varnosti v državi, češ da so dne 15. in 16. 9. 1936 s silo preprečile delavoljnim delavcem — stavbincem nastop dela. Dne 11. 3. 1937 se je vršila glavna razprava. Vsi obdolženci so bili oproščeni vsake krivde in kazni. Državni pravdnik pa se je pritožil na apelacijsko sodišče in v izvedbi priziva zahteval zaslišanje novih prič, ki mu jih je kratkomalo naznanilo podjetje KID, potem ko jih je po svojih organih zaslišalo na zapisnike, po ugodni izpovedi pa sprejelo v službo. Apelacijsko sodišče je prizivu državnega pravdnika ugodilo, nakar je okrožno sodišče dne 8. 11. 1937 po dolgotrajni glavni razpravi obsodilo dve izmed žena, vse ostale obdolžence pa vnovič oprostilo vsakršne krivde in kazni z izrečno navedbo, da zlasti glede Jože Čelesnika in Franca Ravnika ne samo ni dokazov, temveč da se je izkazalo, da proti njima sploh ni dokazov, oziroma da tisto, kar sta podjetje in banska uprava, oziroma kar so policijske oblasti (okrajno glavarstvo v Radovljici je upravno-kazenskemu postopanju vse te osebe zaradi »dokazane krivde« vendar obsodilo na denarne kazni) šteje za dokazano, niso dokazi, temveč pavšalne obdolžitve in domneve organov podjetja. Ta sodba je postala tudi dokončna, ker državni pravnik sedaj ni imel več poguma vložiti priziva na apelacijsko sodišče.

Za ta proces je značilna okolnost, da je bil to prvi proces, pri katerem je bil pritegnjen čl. 18 zakona o varstvu javnega reda in varnosti v državi proti osumljencem zaradi varstva zasebnih podjetij. Doslej se je čl. 18 uporabljal edino le takrat, kadar je kdo s silo preprečeval državne uslužbenke od nastopa dela.

Po pravnomočnosti oprostilne sodbe sta predlagala Joža Čelesnik in Franc Ravnik s posebno vlogo pri banski upravi v Ljubljani na podstavi ša 128 z. u. p., da se uvede obnova upravnega postopanja, v teku katerega so bili razrešeni ali ne vzeti na znanje zaupniki: Jože Čelesnik, Ignac Kralj, Vencelj Perko, Franc Ravnik in Viktor Stražisar. Kajti ona dva sta bila od vseh najtežje obremenjena in postavljena pred sodišče, le-to pa je ugotovilo, da ne samo ni dokazov za njuno krivdo, temveč da jih sploh ni, dočim je ministrstvo za socialno politiko in ljudsko zdravje v potrdilni odločbi z dne 16. 1. 1937, St. št. 94.880 utemeljevalo trditev odločbe banske uprave z dne 28. 10. 1936, VI. št. 28.183/8, med drugim s tem, da je »krivda neizpodbitno dokazana«.

Dne 16. 12. 1937 je bil poklican na policijski komisariat na Jesenicah zastopnik obeh obnovnih prosilcev. Tam mu je bil prebran — ne izročen

— *dopis banske uprave na policijski komisariat z opr. znamenjem VI. št. 15.044, ki sporoča in naroča policijskemu komisariatu, naj zastopniku Čelesnika in Ravnika naznani, da banska uprava ne svetuje umik in preklic obnovnega predloga, češ da ga bo zavrnila. Zastopnik obeh je nato s pismeno vlogo naznanil, da prizadeta svoj predlog v polni meri vzdržujeta in da o umiku predloga ne more biti govora. Od tedaj se banska uprava za obnovni predlog sploh ni več zmenila ter je dne 26. 3. 1938 odložila spise ad acta, ne da bi obnovni predlog kljub plačanim taksam rešila z odločbo.*

Ko so prizadeti zaupniki in tudi zaupniški zbor pri KID doznali, kako namerava upravna oblast igrati obnovni predlog, se je dne 29. 12. 1937 sestal plenum zaupniškega zbora in z ozirom na veseča vprašanja peterice najboljših zaupnikov soglasno sklenil v smislu zakonito danih mu pravic, da se v letu 1938 zaupniške volitve ne vršijo prej, dokler ne bo njih vprašanje odloženo v Državnem svetu. Zaupniški zbor ima namreč po zakonu pravico, da sam odloča o tem, ali se volitve vršijo ali ne, vendar jih sme odložiti najdalj za eno koledarsko leto. Zaupniški zbor je nadalje spet po zakonu volilni odbor za sledeče volitve, ker volitve delavskih zaupnikov niso samo tajne in sorazmerne, temveč tudi avtonomne. Ker zaupniški zbor o tem svojem soglasnem sklepu — v zaupniškem zboru so bili takrat štirje različni klubi, štiri različne delavske smeri — ni mogel obvestiti volilcev na shodu (ki bi bil prepovedan), je sklenil sporočiti delavstvu odločitev pismeno in jo utemeljiti z razlogi. Pet zaupnikov je prevzelo nalogo sestave primerne letaka in jo izvršilo. Letak je moral biti na previden način dobavljen iz Ljubljane, kjer se je natiskal dne 12. 1. 1938. Tiskarna, ki je tiskala, je hkrati z izročitvijo letaka določeni osebi, morala izročiti dolžnostne izvode letaka državnemu pravdnštvu v cenzuro. Še istega dne opoldne je izšla prepoved letakov, češ da se v letaku klevetajo oblasti in da je bil napravljen z namero delati nerazpoloženje proti odredbam oblastev (čl. 4 zakona o varstvu javnega reda in varnosti v državi).

Orožniki in policija so tega dne preiskali — pod pretvezo, da je bila nekomu ukradena vsota stotisoč dinarjev — vse potnike v vseh vlakih med Ljubljano in Jesenicami, od najmanjšega šolarja navzgor do potnikov v I. razredu. Letakov takrat niso dobili, pač pa dne 13. 1. 1938 pri posameznih načelnikih klubov v zaupniškem zboru, ki pa jih še niso pričeli deliti med delavstvo. Policijski komisariat je zaplenil načelniku zaupniškega plenuma izvirni sklep z vsemi podpisi in najsi ni bilo nobenega dokaza, da bi bil le eden od zaupnikov razširjal letak po prepovedi, najsi je bilo celo to dokazano, da je sestavljalo letak le pet pooblaščenih zaupnikov — vse zaupnike od prvega do zadnjega, tudi tistega, ki na seji niti ni bil navzoč, z denarnimi kaznimi od 100 din do 500 din ali z zaporom od 2 do 10 dni zaradi »iznašanja vesti, s katerimi se majo v narodu državna in nacionalna zavest«. Sočasno je policijski komisariat na Jesenicah poročal o tem banski upravi z ovadbo z dne 26. 2. 1938, št. 56/3 s pristavkom, da ni mogel ugotoviti, so li zaupniki širili letak tudi po prepovedi državnega pravdnštva v Ljubljani z dne 12. 1. 1938, Kk 88/1/38 »dasi je to verjetno«, Banska uprava v Ljubljani je z vlogo dne 12. 3. 1938,

Pov. II/2 št. 561/6 predlagala državnemu pravdništvu v Ljubljani, da uvede kazensko postopanje proti zaupnikom zaradi prestopka po členu 4 zakona o varstvu javnega reda in varnosti v državi, čemur je državno pravdnništvo seveda ugodilo z odredbo z dne 16. 3. 1938, Kk 720/38. Ker pa je policijski komisariat na Jesenicah svoje poročilo z dne 16. 3. 1938, Kk 720/38, št. 5675 dostavil tudi naravnost državnemu pravdništvu in tam tudi omenil, da je vse zaupnike že sam kaznoval, se je zazdela zadeva celo državnemu pravdništvu predebela in je zato vprašalo dne 17. 3. 1938 pod št. Kk 720/38 bansko upravo, ali naj tudi državno pravdnništvo preganja zaupnike ali ne. Banska uprava je vztrajala pri zahtevi, nakar je državno pravdnništvo v Ljubljani po predhodnem zaslišanju zaupnikov kot obdolžencev vložilo pri okrožnem sodišču v Ljubljani dne 19. 4. 1938 pod št. Kzp VI 506/38 — Kt 283/38 obtožnico proti vsem zaupnikom zaradi prestopka po členu 4 gori omenjenega zakona, češ da so imeli z letakom namero z lažnimi trditvami delati nerazpoloženje zoper odredbe oblasti in izpostavljati oblasti preziru. Prva razprava pred sodiščem se je vršila dne 14. 7. 1938, bila pa je preložena za nedoločen čas.

Toda banska uprava v Ljubljani se ni zadovoljila samo s tem, da je dala dvakrat preganjati zaupnike, ker so »napravili sklep, ki naj bi prekržił njene načrte«. Že 22. 1. 1938, torej preden je policijski komisariat kaznoval zaupnike z denarnimi kaznimi, je izdala svoj odlok VI. št. 63/4, s katerim je izrekla, da se mandat delavskih zaupnikov kakor tudi njih namestnikov pri KID na Jesenicah, ki so bili izvoljeni za leto 1937, ne podaljša. Med razlogi omenja, da je šteti te mandate kot končane z 31. 12. 1937 — s čimer bi bilo 3600 delavcev in delavk podjetja KID do izvršitve novih volitev brez zakonitega zaupniškega zbora. To pot pa ni bil namen izreči razrešitev delavskih zaupnikov zato, da bi jih tovarna lahko odslovila iz službe, temveč onemogočiti, da bi zaupniški odbor predstavljal volilni odbor in vodil volitve. To nalogo si je dala naložiti režimska, medtem ustanovljena, prvotno samo iz stavbincev sestavljena, pozneje na kovinarje razširjena strokovna organizacija ZZD, ki je — po navodilu od zgoraj — prijavila v imenu 1.500 na novo sprejetih delavcev v tovarni, da se odredijo volitve delavskih zaupnikov. Tej zahtevi je banska uprava — proti zakonu — ugodila, ne da bi čakala, da postane njena odločba z dne 22. 1. 1938, VI. št. 63/4 dokončna in pravomočna, in določila izmed najstarejših delavcev — članov organizacije ZZD — volilni odbor. Tako so se vršile volitve ilegalnega zaupniškega zbora pod varstvom policijskih oblasti in podjetja v znamenju silovite agitacije ZZD z letaki, ki jih je izdajala ta organizacija brez vsake ovire, in v tisku. ZZD je računala, da bo glasovalo zanjo vse delavstvo, ki je bilo na novo sprejeto in da bo dobila večino mandatov v zaupniškem zboru, ker bo dobila najmanj 1.500 glasov. Volitve z dne 4. 3. 1938 pa so izpadle tako, da je prejela od 3.709 volilnih upravičencev ZZD 275 glasov in 1 zaupnika, vse ostale glasove (3.145 po številu) pa so dobili kandidati onih skupin, ki so dne 29. 12. 1937 glasovali za to, da se volitve odložijo. Spet je delavstvo pri zaupniških volitvah pokazalo, na kateri strani vidi pravico, od katere strani pa pričakuje krivico.

Proti odločbi banske uprave z dne 22. 1. 1938, VI. št. 63/4 so vložili zaupniki in njih starešinstvo v odprtem pismu pritožbo na ministrstvo za socialno politiko in ljudsko zdravje v Beogradu. To pritožbo je ministrstvo zavrnilo kot »neosnovano in nedokazano« z razpisom z dne 24. 6. 1938, St. št. 29.543, le glede dveh pritožnikov, dočim glede drugih pritožnikov razpisa ministrva še ni. O tej odločitvi je banska uprava obvestila prizadeta pritožnika šele zadnje dni. Proti razpisu ministrstva je sedaj odprta tožba na Državni svet v Beogradu.

Tudi proti kaznovanju zaupnikov s strani policijskega komisariata zaradi izdaje letaka z dne 29. 12. 1937 o odložitvi volitev so se prizadeti pritožili na bansko upravo. Banska uprava je z odločbo z dne 21. 6. 1938, II/2. št. 501/ pritožbo tudi zavrnila in potrdila kaznovalne odloke policijskega komisariata. Proti odločbi banske uprave je bila v dveh primerih vložena tožba na upravno sodišče v Celju dne 27. 7. 1938.

V zvezi s stališčem banske uprave o vprašanju, ali imajo zaupniki pravico odložiti volitve ali ne, je značilen tudi dopis banske uprave v Ljubljani na naslov Delavske zbornice v Ljubljani z dne 2. 12. 1937, VI. št. 31.012/11, v katerem banska uprava ne taji, da se zakon tako glasi, kakor ga razumejo zaupniki, toda dostavlja, da po njenem mnenju to ne more biti namera zakona, oziroma celo »skoro gotovo« ne more biti njegova namera.

Dne 14. 7. 1938 so pa delavski krogi — po tolikšnih porazih v boju z oblastmi in podjetjem — vendarle doživeli pomemben uspeh, ki bi ob normalnih razmerah in v resnični pravni družbi zamogel postati odločilen. Zastopniku bivših zaupnikov Jože Čelesnika, Ignaca Kralja in Viktorja Stražišarja je dostavil tega dne — na obletnico zavzetja Bastilje — policijski komisariat na Jesenicah razsodbo Državnega sveta v Beogradu z dne 17. 6. 1938, št. 28/734, s katero je to najvišje upravno sodišče v državi odločilo o tožbi, ki so jo imenovali vložili dne 22. 2. 1937 proti razpisu ministrstva za socialno politiko in ljudsko zdravje z dne 16. 1. 1937, St. št. 94/880/36, ko je to ministrstvo potrdilo odločbo banske uprave v Ljubljani z dne 28. 10. 1936, VI. št. 28.183/8 o razrešitvi teh treh tožnikov od zaupniške funkcije zaradi težke prekršitve zaupniške dolžnosti. Državni svet v Beogradu je s svojo razsodbo uničil odločbo ministrstva v celostnem obsegu in v razlogih ugotovil očitno protizakonitost postopanja banske uprave in ministrstva za socialno politiko in ljudsko zdravje.

Dočim je bil pa zastopnik tožnikov o tem obveščen šele 14. 7. 1938, je morala banska uprava v Ljubljani o tem svojem grozotnem neuspehu zvedeti vsaj že 9. 7. 1938, ker se je tega dne nahajal za zastopnika tožnikov namenjeni izvirnik razsodbe pri okrajnem glavarstvu v Radovljici z nalogom, da ga dostavi zastopniku tožnikov, in ni nobenega dvoma, da je okrajno glavarstvo o tem poročalo banski upravi kot svoji nadrejeni in v razsodbi v tisto luč postavljeni oblasti, v kakršni so jo videli od 30. 8. 1936 dalje jeseniški kovinarji, tembolj, ker je okrajno glavarstvo potrebovalo celih pet dni, preden je dostavilo razsodbo policijskemu komisariatu, ta pa en dan, da ga je dostavil zastopniku v istem kraju.

Od delavske strani, pa tudi od strani Delavske zbornice, ki je bila o tem tudi takoj obveščena, je bil napravljen podjetju KID predlog za mirno poravnavo vseh sporov zaradi teh zaupnikov in še drugih delavcev, ki so bili odslovljeni samo zaradi tega, ker je slutilo podjetje, da simpatizirajo z razrešenimi in na znanje nevzetimi zaupniki. Podjetje se sicer razgovorom ni izognilo, toda samo v ta namen, da pove, da vztraja pri svojih ukrepih, kajti če je upravna oblast napravila pogoške, se to podjetja ne tiče. Sočasno so pa organi Delavske zbornice, ki so se zanimali za to, kakšno mnenje ima banska uprava po razsodbi Državnega sveta, o nastalem pravnem stanju, zadobili občutek, da bo banska uprava to razsodbo prezirala in skušala kvečjemu z vnovičnim postopanjem, v katerem bi formalno zadostila graji Državnega sveta, opravičiti stvarno isti izid kot prej. Organi banske uprave so namigovali celo na to, da bi banska uprava v primeru obnovitvenih pravnih gornjih treh zaupnikov pred rednimi sodišči podjetju KID pomagala na ta način, da bi morale biti pravde pretrgane, oziroma z izdajo novih odlokov.

Nadvse značilna za namero upravne oblasti je pa okolnost, da uredništva listov v Ljubljani, katerim je bila poslana razsodba Državnega sveta v objavo, razsodbe niso smela objaviti zaradi ugovora cenzure oblasti! Tako se vedno bolj zgoščuje upravičeni občutek, da je bila zmaga zaupnikov pred Državnim svetom v Beogradu prav tako, kot oprostilna sodba z dne 8. 11. 1937 pred okrožnim sodiščem v Ljubljani — samo moralna zmaga, samo dokaz, da so zaupniki v svoji borbi s podjetjem in upravnimi oblastmi branili zakon, da pa ni sredstvo neposrednega učinka v dosego restitucije in integritet in povračila škode, ki so jo oni sami in ki jo je utrpelo celokupno delavstvo podjetja KID, Slovenije, Jugoslavije in njihova ustanova »delavskih zaupnikov«.

Zato predlagajo prizadeti, tukaj imensko navedeni bivši delavski zaupniki in odslovljeni delavci podjetja KID po svojem odvetniku in tolaču, da izvoli visoka direkcija BIT kraljevsko vlado Jugoslavije v Beogradu ter prizadete resorne ministre, predvsem gg. ministra za notranje zadeve, ministra za socialno politiko in ljudsko zdravje ter ministrskega predsednika opozoriti na potrebo varovanja legalnosti in pravnega reda in jih prositi, da pri svojih organih, zlasti pa pri banski upravi v Ljubljani povzročijo poslovanje, ki se ujema po obliki in po vsebini z v zakonih predvidenimi določbami o objektivnosti, nepristranosti, pravičnosti in z v istih zakonih porokovanimi jamstvi takega poslovanja. Isti prizadeti seveda prepuščajo visoki direkciji BIT popolnoma prosti preudarek o načinu, kako bo ugodila tej prošnji. V roke njihovega zastopnika pa naj izvoli visoka direkcija potrditi prejem tega sporočila in te prošnje, kakor tudi, da mu da v vednost morebitna obvestila ali zagotovila kraljevske vlade oziroma prizadetih gg. ministrov.«

Na našo pritožbo je dr. Štampihar prejel naslednji odgovor, ki ga navajam v dr. Štampiharjevem prevodu:

Došlo 20. 9. 1938.

JM/MH — Mednarodni Urad Dela — Društvo narodov — Ženeva.

Št. 312/6/33-3

17. septembra 1938

Gospod dr. Ivo Štempihar, odvetnik, Jesenice na Gorenjskem, Slovenija, Jugoslavija.

Gospod,

čast imam potrditi prejem Vašega pisma z dne 16. Avgusta 1938 in poročila, s katerim prosijo Vaši klienti naš Urad, da posreduje pri jugoslovanski vladi glede uporabe socialno-zavarovalne zakonodaje v Jugoslaviji.

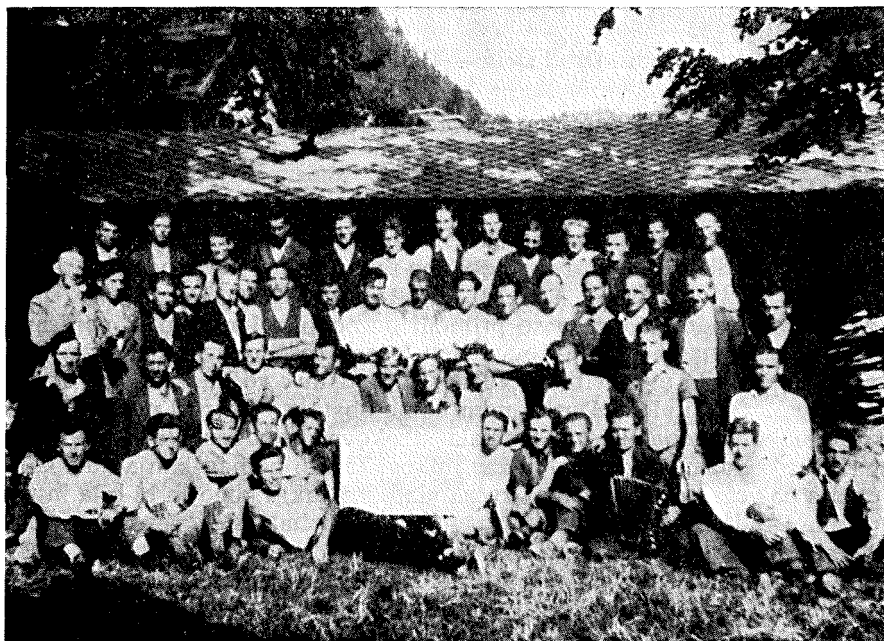
Pristojni oddelki urada so proučili poročilo, v katerem je popisano na zelo jasen način stanje kovinarjev jeseniškega revirja. Ta preučitev pa žal ni dovolila ugotoviti z določnostjo podstave za intervencijo Urada pri jugoslovanski vladi. Doslej namreč ne obstaja v resnici nobena mednarodna konvencija, ki bi se tikala strokovne svobode ali svobodnega izvrševanja dolžnosti delavskih zaupnikov. Zaradi pomanjkanja take konvencije ne veže nobena pravna zveza vlad. Pri takih pogojih bi bila intervencija Urada izpostavljena nevarnosti neuspeha, vsled česar sem dal prednost opustitvi.

Izražam Vam odkrito obžalovanje in Vas prosim da sprejmete zagotovila mojega odličnega spoštovanja.

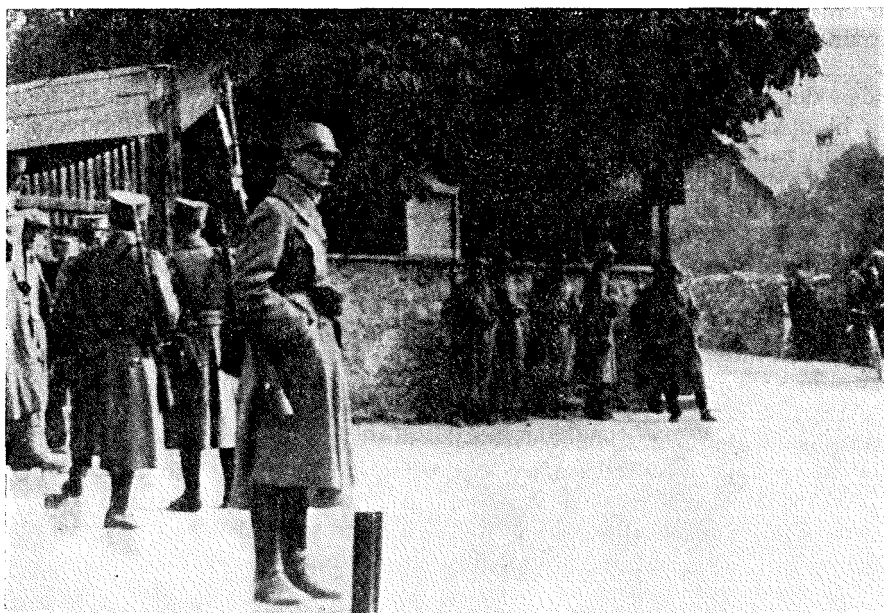
Harold Butler, l. r.

Zaradi pomanjkanja ustrezne mednarodne konvencije mednarodni urad za delo ni ukrepal, ugotavlja pa, da je zelo jasno popisano stanje kovinarjev jeseniškega revirja. Mi tudi nismo pričakovali kake formalne rešitve naše zadeve preko tega urada, pač pa je bilo to predvsem politična demonstracija proti stanju, ki se dogaja pri nas, in z namenom, da bi o kršenju delavske zakonodaje in krnjenju pravic ustanove delavskih zaupnikov po podjetjih v Jugoslaviji zvedela tudi mednarodna javnost.

Tako je prišla borba jeseniškega kovinarja tudi v anale mednarodnega urada dela v Ženevi.

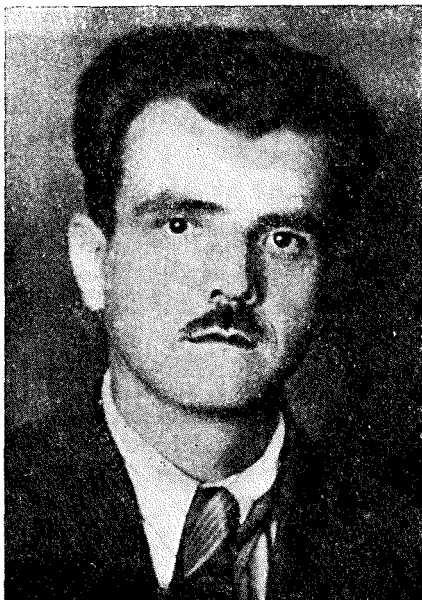

Stavka stavbincev avgusta 1936

Orožniki pred vhomom v javorniške valjarne

Jože Čelesnik, leta 1936 glavni delavski
zaupnik, ki so ga skupaj s Francetom
Ravnikom na zahtevo KID odpustili

Viktor Stražišar

Dr. Ivo Štempihar, odvetnik in borec za
pravice slovenskega delavstva in delovnega
ljudstva

Miha Klinar

**PRVA FAZA BOJA DR. IVA ŠTEMPIHARJA ZA OSVOBODITEV
INTERNIRANCEV IZ BILEČE
(Dokumentarna rekonstrukcija)**

1

**Aretacija, prva sporočila o Bileči in prvi pravni
ukrepi dr. Štempiharja**

Tisto jutro, v sredo dne 7. februarja 1940, je jeseniškega odvetnika dr. Iva Štempiharja prebudila žena tovarniškega delavca Francka Trtnikova in povedala, da sta javorniška policaja Jesih in Alegro že navsezgodaj zjutraj aretirala njenega brata, znanega borca z delavske pravice in koroškobelskega župana Vencija Perka. Napovedala sta mu samo ukaz o aretaciji in konfinaciji v neki Bileči na podlagi nekakšnega člena 12 a. Nista mu dovolila, da bi stopil v stik s svojim stalnim pravnim zastopnikom, pa tudi na policiji pri Kovaču mu komisar Wohinz ni dovolil tega,

prav tako ne kakor krojaču Francu Benedičiču, ki sta ga kmalu potem, ko so pripeljali tja Venclja, pripeljala dva druga jeseniška policista. Na policijskem komisariatu so še čakali na tretjega aretiranca, na Ignaca Kralja, pa ga policisti še niso našli. Zato so Venclja in Franca Benedičiča odpeljali kar sama na obmejni policijski komisariat in ju zaprli v tamkajšnjo stražarnico.

Tako je bilo tisto jutro, ko je dr. Ivo Štempihar takoj potem, ko je zvedel, hotel priti v stik z aretiranimi, pa mu policijski komisar ni dovolil. Ni se niti zmenil, ko ga je spomnil, da je tako ravnanje protizakonito in da se bo zaradi tega pritožil pri višji oblasti. Brez razprave pred sodiščem in sodbe vendar ne smejo nikogar zapreti ali mu omejiti pravico gibanja. Policijski komisar pa mu je citiral samo člen 12 a, sprejet 15. decembra 1939 in ki je stopil v veljavo z objavo v uradnem listu 16. decembra 1939. Po tem členu imajo policijske oblasti prve stopnje pravico aretirati slehernega, ki 'kali in ogroža javni red in mir', in mu omejiti pravico gibanja.

Policijski komisar je prišel sicer malce v zadrego, ko mu je odvetnik dr. Ivo Štempihar omenil, da to res piše v tem nekoliko ohlapnem členu, ki daje policijskim in žandarmerijskim oblastem prve stopnje tako 'pravico', vendar pa najbrž velja to samo za območje te oblasti, za lokalno območje, na katerem bi morda lahko policija po tem členu omejila gibanje prizadetih, ne pa to omejitev prenesla v neko Bilečo, v kateri jeseniške policijske oblasti prve stopnje nimajo nobene pravice odločanja. V še večjo zadrego pa ga je spravil, ko je vprašal komisarja za vzroke njegove odločitve, za prekrške aretiranih po 16. decembru 1939, ki v komisarjevem ukazu o aretaciji niso bili navedeni.

Po tem bolj zasebnem kakor uradnem pogovoru s policijskim komisarjem je dr. Ivo Štempihar menil, da mu neutemeljene aretacije ne bo težko izpodbiti in osvoboditi aretiranih. Vlak je namreč tedaj že odpeljal Perka in Benedičiča, na Javorniku pa — to so mu povedali še istega dne javorniški sodrugi — so na vlak pripeljali še Ignaca Kralja, ki so ga na posled le našli pri Koniču, v gostilni, ki je javorniškim delavcem služila tudi kot Delavski dom. Sinoči je bila pustna veselica, nekateri, med njimi tudi Nace Kralj, pa so jo potegnili do jutra. Policaja sta našla Kralja še v pustnem razpoloženju in s turškim fesom na glavi. Ko sta mu napovedala aretacijo, je Kralj menil, da se šalita. Šele potem, ko sta policaja odpeljali Kralja, so pri Koniču zvedeli, da so aretirali tudi župana Perka in Franca Benedičiča. Občinski tajnik Adolf Jakhel, Edo Giorgioni in gospodinjska učiteljica Mara Rupena so potem pri železniških zapornicah nasproti Koničeve gostilne naglo organizirali protestno slovo od aretiranih in jim mahali v pozdrav s šopkom rdečih nageljev. Tako so se poslovili od Perka, Kralja in Benedičiča, ki so jih jeseniški policisti v Ljubljani izročili ljubljanskim. Ti pa so jih zaprli v 'šempertsko kasarno', v policijske zapore nasproti šempetrske cerkve.

To so bile prve novice, ki jih je zvedel dr. Ivo Štempihar. Jakhel in Giorgioni sta mu mimo tega pripovedovala, da je imel Vencelj Perko na dan pred aretacijo prepir z gradbenikom Borcem, solastnikom gradbene-

ga konzorcija Vižintin-Kalc-Borc, zaradi slabega gradbenega materiala in zaradi zahteve, vse prej kakor upravičene, po povečanju predračuna za 90.000 din in drugih gradbenih goljufij, ki jih je ugotovil inž. Stane Osvald. Gradbeni podjetnik Borc pa je župana Vencija Perka zavrnil, naj se ne narašča in naj bo raje pohlevnejši, potem mu pa celo zagrozil s 'sredstvi, ki ga bodo prav kmalu popolnoma utišala in spravila tja, kamor spadajo taki kakor on'. Morda je Borc kot banov prijatelj že vedel za Bilečo?

Tako se je vpraševal Edo Giorgioni, pa tudi dr. Štampiharju Borčeva grožnja Perku ni dala miru. Morda je ban dr. Marko Natlačen res pripovedoval o skorajšnji aretaciji koroškobelskega župana Vencija Perka svojemu prijatelju Borcu? Morda bi povprašal bana v zasebnem pismu, kako je mogoče, da se je o takih tajnostih pogovarjal z Borcem, da se je ta 'zeleni' veljak drznil potem Perku groziti že vnaprej. Dr. Štampiharju je šlo pri tem predvsem zato, da bi odkril, odkod izvirajo ukazi za aretacijo, ker je že po pogovoru s policijskim komisarjem dvomil, da bi jih izdala jeseniška policija, ki za konfinacijo omenjenih ni imela nobenega povoda, vsaj po 16. decembru ne, ko je člen 12 a stopil v veljavo. Mimo tega je jeseniška policija, vsaj kar se tiče Vencija Perka, vselej potegnila kratko, oziroma ostala vselej, kadar se ga je lotila, z dolgim nosom. Brez dvoma bo tudi sedaj!

Tako je morda mislil dr. Štampihar še prvi dan po aretaciji, ko so bili aretiranci še v šempetrskih policijskih zaporih v Ljubljani. Vseeno pa je že dan poprej pisal v Beograd dr. Ivanu Ribarju, znanemu javnemu delavcu in odvetniku, nekdanjemu predsedniku ustavodajne skupščine, ki pa se je v minulih dveh desetletjih prav tako kakor vsi pošteni izobraženci in resnični humanisti razočaral nad to policijsko državo, kakršna je postala kraljevina Jugoslavija. Prepričan je bil, da bo dr. Ivan Ribar še najlaže odkril, kaj se skriva za členom 12 a, in ga informiral tudi o vsem drugem, kar bo potreboval za morebitno obrambo Vencija Perka in tovarišev.

Na to svoje pismo je dr. Štampihar mislil še mnogo bolj v petek, 9. februarja, ko so po Javorniku in Jesenicah Perkovi prijatelji navsezgodaj zjutraj raztrosili protestne letake in ko ga je Edi Giorgioni obvestil, da so ljubljanski policisti sinoči proti večeru odpeljali prvo skupino aretiranih na železniško postajo v Zalog uklenjene po dva in dva skupaj in da so bile te dni aretacije po vsej Sloveniji. Zdaj ni bilo nobenega dvoma več, da je bil **člen 12 a** naperjen v prvi vrsti proti komunistom in organizatorjem protirežimskega in protifašističnega gibanja, ki je bilo tudi sedanjemu Cvetković-Mačkovemu režimu napoti pri uresničevanju njegovih notranje in zunanjepolitičnih naklepov in nakan. Videti je bilo, da se je ta režim zaklel izpeljati fašizacijo države do kraja in da je najprej nameraval obračunati s komunisti, potem pa bi prišli na vrsto še vsi drugi, ki Cvetković-Mačkovemu režimu niso po volji. 'Kraji prisilnega bivanja' naj bi postali koncentracijska taborišča po Mussolinijevem in Hitlerjevem vzoru. Kakšna pa so ta koncentracijska taborišča bila zlasti v Nemčiji, ni bila za svetovno javnost po sedmih letih Hitlerjeve vlada-

vine nobena skrivnost več. To so bili kraji groze, kraji pravega fizičnega uničevanja Hitlerjevih nasprotnikov, kakršni so bili svojčas nemški komunisti in socialisti, v tem času po porazu Poljske, pa so vozili v ta taborišča cele množice Poljakov zlasti s tistega ozemlja, ki ga je po dobljeni vojni s Poljsko Hitler priključil direktno k Nemčiji, podobno kakor komaj leto poprej po uničenju ČSR Čehe iz sudetskih pokrajin, znano pa je tudi že bilo, da so v taka taborišča odpeljali po Hitlerjevi priključitvi Avstrije tudi voditelje koroških Slovencev in še vrsto drugih slovensko zavednih ljudi na Koroškem.

Take stvari so se dogajale v Nemčiji, ki je od marca 1938 mejila na Jugoslavijo in ki je — to so odkrivali nemški časopisi in publicistika — hlepela tudi po slovenskem ozemlju v Jugoslaviji, čeprav se že pet let vsi jugoslovanski oblastniki trudijo, da bi bili Nemčiji čim bolj všečni in da bi Nemčijo tudi v vsem posnemali na svojem ozemlju — po nasilju nad protifašisti in režimskimi nasprotniki in po uničevalnih taboriščih, v kakršnega je morda režim nameraval spremeniti tudi Bilečo.

Ta slutnja se je v dr. Ivu Štempiharju še bolj utrdila, ko je prejel odgovor na pismo, ki ga je pisal dr. Ivu Ribarju v Beograd. Dr. Ribar mu je sporočal, da je bil člen 12 a zares naperjen predvsem proti komunistom in drugim neuklonljivim nasprotnikom sedanjega režima. Še več, sporočil mu je celo, da ima tudi sam v Bileči zaprtega sina Lolo skupaj z vrsto Lolovih prijateljev. Med zaprtimi Srbi in Crnogorci so bili tudi slikarji Baruh in Djordje Andrejević (Kun) ter znani revolucionar in slikar Moša Pijade, Ivan Milutinović in še vrsta drugih, ki so jih pozaprlji v drugi polovici decembra 1939, nato pa jih 10. januarja 1940 odpeljali iz beograjske Glavnjače uklenjene in zastražene kakor razbojnike v Bilečo, kjer so izpostavljeni žandarmerijskemu režimu, ki naj bi 'opravil likvidacijo komunistov', kakor so v krogih dvorne klike odkrito govorili. To 'likvidacijo' so zaupali pomočniku ministra za notranje zadeve, načelniku Vrhovne uprave za zaščito države in javne varnosti Milanu Vlaškalinu, ki je pripravil 'pravilnik za koncentracijsko taborišče v Bileči' in zasnoval 'uredbo o internaciji', vsebovano v znanem dodatnem členu zakona o zaščiti države 12 a, in tako dal vsa pooblastila policijskim oblastem prve stopnje, da 'takoј pošljejo na prisilno delo vse osebe, ki spodbokopujejo z besedami ali dejanji obstoječo družbeno ureditev in to ne samo politično, marveč tudi družbeno-gospodarsko'. Policijska oblast, agenti in orožniki so dobili tako neomejena pooblastila, da v prvi vrsti komuniste pa tudi sleherno drugo, oblastem nezaželeno osebo s tem, da jo razglasijo za komunisto, lahko brez ukaza aretirajo in pošljejo v koncentracijsko taborišče.

Ob tem je morda dr. Štempihar pomislil na Venclja Perka in Franca Benedičiča, ki sta bila komunisti, še bolj pa na Ignaca Kralja, ki ni bil komunist, marveč socialist Bernotove struje, ki je bila v opoziciji do Socialdemokratske stranke Jugoslavije in pripadnica ljudskofrontovskega gibanja. To jim v Kraljevem primeru ne bi bilo niti tako težko, saj je Ignac Kralj deloval v praksi komunistično in ki bi mu kljub njegovemu prijateljstvu z Bernotom komaj še lahko rekli »bernotovec«. V politični dosje policije je prišel že leta 1929 skupaj s svojim somišljenikom Jože-

tom Stražišarjem, ko sta organizirala nabiralno akcijo za mlade telovadce jeseniške »Svobode« zaprte zaradi nekih vaj, ki so jih vadili na besedilo »Internacionale«. Tudi v julijski stavki 1935 je stal takoj za Vencijem Perkom v prvi vrsti, skupaj s Perkom pa je bil potem odpuščen iz tovarne Kranjske industrijske družbe in tožnik le-te proti nezakonitostim, ki se jih je **KID v boju proti delavskim zaupnikom** posluževala, tožnik v pravdi, ki še traja in v kateri bo KID, kakor je videti iz razsodbe Upravnega sodišča v Celju z dne 9. februarja, vsaj kar se Perka tiče, potegnila kratko.

Pravzaprav bi moral dr. Štampihar te dni misliti prav na to pravdo Perka proti Kranjski industrijski družbi. Sodna obravnava je bila razpisana za 17. februar 1940. Zato je takoj, ko je zvedel za razsodbo upravnega sodišča, zahteval tudi od okrajnega sodišča v Kranjski gori, da pošlje njegovemu klientu pozivnico za udeležbo na Srezko načelstvo v Bileći, kar je sodišče tudi storilo. Morda je dr. Štampihar celo rahlo upal, da bodo Perka pripeljali iz Bileće v Kranjsko goro in da bo potem skupaj s Perkom kot tožiteljem razširil obtožbo proti KID tudi v obtožbo proti nezakonitemu Perkovemu odgonu v Bilečo.

Toda samo na to upanje dr. Štampihar svoje pravde za osvoboditev Perka in drugih jeseniških internirancev iz Bileće ni mogel graditi. Zato je mnogo bolj mislil na druga sredstva, ki bi jih bilo treba preizkusiti. Bolj kakor pravni boj bodo pomagali **protesti**, ki so se sicer že začeli ob odgonu na Javorniku in se nadaljevali tudi potem v Zalogu pri Ljubljani pri odgonu prve skupine, v kateri so bili tudi vsi trije jeseniški interniranci, pa tudi pri drugem dan kasneje, tako da se tretje skupine zaprtih slovenskih komunistov policija ni več upala poslati v Bilečo, saj je že odvoz druge skupine povzročil demonstracije ne samo v Zalogu, pač pa tudi v Trbovljah in nato na postajah vseh večjih mest in delavskih središč vse do Bileće. Morda je bilo prav to vzrok, da je policija tretjo skupino izpustila, ali pa se je zadovoljila že s tem, da so se v Bileći znašli najvidnejši slovenski borci za delavske pravice, za drugimi, ki so se ji znali prikriti, pa je razpisala tiralice in jih bo verjetno skušala še poloviti.

Naj je bilo kakorkoli že, demonstracije in protesti niso smeli prenehati. Javnost je morala zvedeti za fašistično uničevalni namen taborišča, kakor ga je odkrival takoiimenovani **»hišni red« — »Kučni red konfinacijskog logora u Bileći«**, ki mu ga je v pismu opisal dr. Ivan Ribar iz Beograda, čeprav mu ni sporočil, kako je prišel do njega, marveč mu je pisal samo to, da je bil že januarja v Bileći na obisku pri interniranem sinu in njegovih tovariših, ki jih je pravno zastopal, bil pa je pripravljen pravno pomagati tudi slovenskim internirancem, saj bi bilo za ta pravni boj treba zainteresirati vse poštene in napredne pravnike v Jugoslaviji.

Nad tem 'kučnim redom' se je sleherni, ki je v resnici in ne samo po besedah sovražil nasilje, lahko globoko in z odporom zamislil. To je bil 'najbolj surovi robijski pravilnik za najhujše zločince s pravo prisilno najhujše in ponižujoče discipline', je o tem 'hišnem redu' konfinacijskega taborišča v Bileći zapisal dr. Ivo Ribar.

Dr. Štampihar takrat ni vedel, da so dr. Ribarjeve besede skoro dobesedni prepis pripisa k 'hišnemu redu', ki sta ga že v nekaj dneh po

prihodu srbskih internirancev na majhnih listkih, napisanih z drobno pisavo, poslala dr. Ribarju Moša Pijade in dr. Ribarjev sin Ivo Lola Ribar, beograjski študent in generalni sekretar Zveze komunistične mladine Jugoslavije (SKOJ). Ko je dr. Ribar po štirinajstih dneh po odgonu komunistov v Bilečo obiskal to taborišče kot Lolin oče in pravni zastopnik interniranih, je našel internirance že precej izčrpane. Z nekaterimi, ki so prišli v taborišče bolni zaradi mučenj v beograjski Glavnjači, je bilo še huje. Niso jim pustili, da bi se opomogli in se zdravili, marveč so jih takoj poslali na delo, slabo oblečene in lačne. Bil je januar in hud mraz.

Tako je o svojem prvem srečanju z interniranci v Bileći zapisal dr. Ivo Ribar. Od upravnika taborišča je komaj dobil dovoljenje, da je lahko govoril s svojim sinom Lolom in še to v upravnikovi navzočnosti. Rad pa bi se pogovoril tudi z drugimi kot njihov pravni zastopnik glede njihove pritožbe proti internaciji in jim izročil pakete, ki jih je bil prinesel od njihovih domačih iz Beograda, vendar mu upravnik taborišča tega ni dovolil. Samo pakete je lahko oddal 'po ovinkih s pomočjo nekoga, ki je pomagal v kuhinji', sin pa mu je dejal, da so 'interniranci prepričani, da jih bodo v taborišču pobili, tako da je pisalo v zaupnem ukazu poveljniku orožniške čete v Bileći in poveljniku taborišča: **»Komuniste je treba v taborišču izpostaviti najhujšemu režimu, izzivati jih, da se bodo upirali, in jih v obrambo državne ureditve pobiti.«**

To dr. Ribarjevo sporočilo je potrdil tudi Edi Giorgioni s pismom, datiranim z 11. februarjem 1940, ki mu ga je poslal Vencelj Perko in ki se je moralo na nekakšen način izogniti taboriščni ali oblastni cenzuri in ki ni bilo oddano v Bileći, to pa je, kakor je menil Giorgioni, pomenilo, da je internirancem že uspelo na nekakšen način ustvariti zvezo z zunanjim svetom brez vednosti taboriščnega poveljstva in bileških oblasti. Tudi Vencelj Perko je poslal Giorgioniju hišni red in pravilnik, ki so ga internirancem prebrali takoj po njihovem prihodu v Bilečo. Po tem pravilniku so orožniki lahko uporabili bodisi 'hladno (bajonet), ali vroče orožje' in z njim pokončali internirance 'za nepokorščino'. Kaj pa naj bi 'nepokorščina' bila, je lahko odločal sleherni taboriščni žandar po lastni presoji. To bi prav lahko bila tudi vsaka beseda, ki bi jo žandar ocenil kot ugovarjanje in postavljanje po robu žandarskim ukazom.

Na dan, ko je Vencelj Perko pisal prvo pismo Edu Giorgioniju, so se proti večeru **taboriščni žandarji** prvič poslužili te svoje 'pravice' proti veteranom komunističnega gibanja v Jugoslaviji Moši Pijadu in Ivanu Milutinoviću. Orožnik v 'Srbijanki' (tako so imenovali srbsko sobo, slovenska je bila 'Slovenka', makedonska 'Makedonka') ni dovolil pogovora o nekem romanu, zvečer pa je prepovedal 'nujni izhod' iz sobe, ki bi ga rad izkoristil Ivan Milutinović, da bi prišel v stik s Slovenci, ki so bili tedaj v taboriščni obednici in ki so bili nastanjeni v sobi v prvem nadstropju 'turške kasarne' tik nad srbsko, ki je bila v pritličju. Žandar mu seveda ni dovolil, pa tudi srbskemu internirancu Josipu Bosnarju ne, ki mu je postalo slabo. Tako je prišlo do prepira med srbskimi interniranci in orožnikom. Ko so postali interniranci vedno bolj glasni, jih je Moša

Pijade opozoril, naj se brez potrebe ne vpletajo v konflikt, so utihnili. To pa je orožnike še bolj podžgalo, ker se je 'nepokorščina', ki bi jo lahko izrabili za uporabo orožja, v trenutku spremenila v tišino, interniranci pa so se v skladu s 'hišnim redom' spravili k počitku. Zato se je na vratih »Srbijanke« pojavil žandarski podnarednik Josip Kalatić in napovedal, da bo prišel 'gospodin kapetan'. To je bil Milovan Laković, ki je zagrozil z uporabo orožja, potem pa je vprašal stražarja kaplarja Milovana Krezovića, naj bi pokazal tiste, ki so mu ugovarjali. Namesto njega pa se je oglasil Moša Pijade: »Vsi smo zahtevali samo pravico za 'nujni izhod'. Ta pravica jim je vendar po 'hišnem redu' pripadala. Moša Pijade je še vprašal kapetana, kdo je in kaj predstavlja v taborišču, toda kaplar Krezović ga je že potegnil na hodnik in ga odvedel v prvo nadstropje, kamor so žandarji potem pripeljali še Ivana Milutinovića, nato pa oba odpeljali v policijski zapor srezkega načelstva v Bileći po nalogu zglasnega poročnika Terzića pod nadzorstvom policijskega paznika Jokanovića, desetniku Djuroviću pa ukazal, naj Mošo Pijada 'zasliši' v navzočnosti Jokanovića; ta dva sta potem Mošo pretepala in mučila, tako da sta mu zlomila tri rebra.

Vse to so interniranci že 12. februarja zvedeli od kuharja Laza Kaporja, ki so ga srbski interniranci pridobili zase in prek njega ustvarili eno tistih 'skrivnostnih' zvez z zunanjim svetom, ki jih je bileški srezki načelnik Jojić zaman iskal prav tako kakor tistega, ki je — bil je tudi Laza Kapor — internirance obvestil, kaj se je tisto noč med 11. in 12. februarjem dogajalo s starim komunističnim borcem in srbskim slikarjem Mošo Pijadejem.

Vse to so s pomočjo beograjskega advokata dr. Vladimirja Simića, preko katerega je Moša Pijade vložil tožbo proti srezkemu načelniku Jojiću kot upravniku taborišča v Bileći, in dr. Iva Ribarja zvedeli tudi drugi **advokati** slovenskih internirancev, kakršni so bili dr. Ivo Štempihar, dr. Joža Vilfan, dr. Vito Kraigher, dr. Lemež, dr. Kukovec in še nekateri, saj je kot prvi pisal o tem že 12. ali 13. februarja 1940 dr. Ribarju njegov sin Ivo Lola Ribar (v pismu, ki ga je iz taborišča pretihotapil preko kuharja Laza Kaporja, ta pa pismo izročil svojemu sinu Tomu, ki je potem odšel peš do pošte v Humu, kjer je pismo oddal):

»Izkoriščam to priložnost, da vam sporočim včerajšnje dogodke tu. Bili so strašni in zahtevajo hitro intervencijo v Beogradu. Mošo Pijada in Ivana Milutinovića so nasilno odpeljali v zapor, kjer so Mošo ponoči pretepali in mučili, kar je uradno zdravniško ugotovljeno... Potrebno je o tem obvestiti javnost, zbornice, stranke in izvršiti pritisk na pristojne v znak protesta proti tukajšnji žandarmeriji, kakor tudi zato, da bi rešili položaj, v katerem smo izpostavljeni tudi takim stvarim.« V naslednjem, tako kakor prej oddanem pismu očetu, pa je v zvezi s tem Ivo Lola Ribar pisal med drugim: »Čeprav so tu začeli nekakšno preiskavo proti krivcem, Moši ne dovolijo na rentgenski pregled (medtem ko je zunanje poškodbe — hujše — ugotovil sam okrajni zdravnik in upravnik bolnice v Bileći); človek ima vtis, da hočejo vse prikriti. Dragi moj oče, vem in sam čutim, da delaš vse, kar je mogoče in da si za vse nas — in za mene

— mnogo prizadevaš. Hotel bi ti še enkrat povedati, kako so ti vsi tu za vse hvaležni in kako sem — bolj kakor kdajkoli prej — nate ponosen. Vztrajaj v tem največjem naporu...»

O primeru z Mošo Pijadam **Vencelj Perko v svojem prvem pismu Edu Giorgioniju** še ni mogel pisati. Toda pisal mu je o 'hišnem redu' in o namenih, ki jih ima oblast s tem taboriščem. Predvsem pa mu je pisal o tem, kaj naj stori koroškobelska občina.

»Odbor naj bi obravnaval predvsem mojo in Kraljevo konfinacijo in stanje, ki je zaradi tega v naši občini nastalo,« je Vencelj Perko pisal Giorgioniju (tako sklepam po akcijah, ki so sledile po prvem Perkovem pismu, ker pismo ni ohranjeno — op. p.). Pisal mu je tudi podrobnosti o odgonu, o policijskih zaporih v 'šempetrski kasarni' v Ljubljani, o že omenjenih dogodkih na železniški postaji v Zalogu, kamor jih je policija odpeljala uklenjene.

»Bil sem uklenjen skupaj z Nacetom Kraljem. V tej skupini so poleg naju in Benedičiča odpeljali dne 8. februarja proti večeru še Dušana Kermavnerja, Bajuka, dr. Mihelčiča, Šprajca, učitelja Apiha, prof. Mirka Koširja in Korena. Vsi smo bili uklenjeni. Le Vipotnikova, ki je bila ženska ali pa ker je bila enajsta in ni imela para, je bila brez policijskih zapestnic. Druga skupina je prišla davi (11. februarja 1940 — op. p.). Pripeljali so Lojzeta Hohkrauta, Kešeta, Umeka, Kovača, Čačinoviča, Ocepka, Dovčovo, Kardeljevo (tidve je pravno zastopal dr. Joža Vilfan, katere je dr. Ivo Štempihar o tem, kar se je zgodilo na Jesenicah 7. 2. 1940, pisal še isti dan in ga vprašal, če ve kaj več o vsem tem), Maurerja, Oskarja Kovačiča, Kardoša, Demonstra. Pripovedujejo, da je prišlo na postaji v Zalogu do incidenta med Dovčovo in agentom Kukovičem. V Trbovljah so na vlak počakali rudarji in demonstrirali proti odgonu konfinirancev, zlasti trboveljskih sodrugov. Ob tem pripovedovanju sem se spomnil tebe, Adolfa in Mare z njenimi učenkami. Videl smo vas in smo vam hvaležni. Na policijskem komisariatu sem takoj vložil osebno pritožbo proti konfinaciji in odloku brez navedbe vzrokov. V svoji navedbi komisar W. ni navedel niti enega stvarnega vzroka, marveč je navajal samo pavšalno trditev 'ker motite red in mir'. Upam, da je v tem smislu Ivo že ukrepal. Sestri sem naročil, naj v mojem imenu vloži takoj pritožbo na bansko upravo...«

To je dr. Ivo Štempihar napravil že 9. februarja 1940 z navedbo kolokovanega pooblastila, ki mu ga je dal Vencelj Perko po sestri Francki Trtnikovi in s takso na pritožbi, potem pa napisal še zasebno pismo na bana, vendar še ni prejel odgovora.

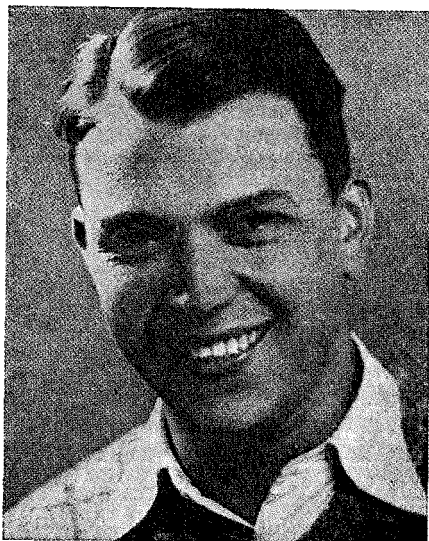
»Tu smo iz Slovenije, Srbije, Bosne in Črne gore ter Makedonije, Hrvate pa so konfinirali v Lepoglavo... Občine ne izpustite iz rok... Mi smo najbolj daleč od doma. Saj smo potovali celih šestintrideset ur. To je Koroščevo in Natlačenovo maslo. N. je bil svojčas tu konfiniran, le da drugače kakor mi.«

To je bilo v času režima JNS pred letom 1934. Takrat so bili konfinirani tudi slovenski klerikalni veljaki: dr. Korošec v letoviškem okolju na otoku Hvaru, ban dr. Marko Natlačen pa v Bileči, v hotelu, kjer je lahko svobodno sprejemal svoje somišljenike in se boril za 'katoliško

slovenstvo', ki pa ga je prodal že pod Stojadinovičem, ker ni nasprotoval Stojadinovičevemu pojmovanju 'jugonacije' in zaradi česar si je skupaj s svojim 'največjim slovenskim voditeljem' dr. Antonom Koroščem nakopal jezo in odpor množice svojih nekdanjih somišljenikov, s katerimi bi se sedaj rad zbugal ali vsaj sklenil nenapadalni pakt, da bi glede različnih pogledov na sedanjo politiko ne napadali drug drugega in da bi te 'dezidentne' dr. Stanovnikovega kova naposled vendarle odvrnil od ljudskofrontovskega združevanja s komunisti in drugimi protifašistično razpoloženimi strujami v različnih strankah. Če pa ne bi šlo drugače, bi pa udaril tudi po teh, kakor je udaril po vidnih komunistih. Bileške kasarne, kakor jih je gledal nekoč iz svoje 'konfinacije', iz mestnega hotela v Bileči, oddaljene kak kilometer iz mesta, so se mu morda zdele kakor nalašč, da bi jih spremenil v konfinacijsko taborišče za slovenske komuniste in protifašiste.

»Kasarne so kakih deset minut iz mesta,« je pisal Vencelj Perko. »Namestili so nas v tako imenovano turško kasarno... Žandarji, izbrani posebej za to službo so zelo surovi. V vsaki sobi stoji žandar s pripravljeno puško in nasajenim bajonetom. Kaže, da nas namerava režim uničiti... O vsem tem ti pišem in upam, da te bo pismo dobilo in da človeku, ki ga bo oddal, lahko zaupamo. Vsekakor ti moram o tem pisati. Stvar mora priti v javnost. In to takoj, da boste lahko pravočasno obveščeni, če bi se morda komu izmed nas kaj zgodilo.«

Po Perkovem pismu in Perkovem nasvetu je Giorgioni obvestil Perkovega namestnika v občini Koroška Bela Antona Noča, naj skliče sejo občinskega odbora Koroška Bela dne 15. februarja 1940, na kateri so potem obravnavali protizakonito konfinacijo župana Venclja Perka in občinskega blagajnika Ignaca Kralja. Giorgioni je na tej seji kot občin-

Edo Giorgioni

ski odbornik (in po Perkovi aretaciji akter, ki je nadaljeval Perkovo politiko v občini) poročal o nezakonitosti postopanja policije in drugih oblasti s Perkom in Kraljem in predlagal resolucijo, s katero je občinski odbor na Koroški Beli ob podpori velike večine občanov zahteval takojšen preklc konfinacije v Bileći in takojšnjo izpustitev župana Perka in občinskega blagajnika Kralja, za policijske organe jeseniškega policijskega komisariata pa zaradi protizakonite aretacije suspenzijo in odpust iz policijske službe ter poziv na kazensko odgovornost.

Občinski odbor je soglasno sprejel predlagano resolucijo, to se pravi, da so zanj glasovali tudi režimski odborniki, pripadniki JRZ, kakršni so bili Janez Erlah, Valentin Smolej in Rafael Šoberl, in seveda tudi za sklep, da pošljejo to resolucijo banski upravi, notranjemu ministrstvu in podpredsedniku vlade dr. Vladimirju Mačku.

Takrat še niso vedeli, da se bo izvršitvi tega sklepa okrajno načelstvo v Radovljici že čez teden dni postavilo po robu, pa tudi tega ne, da bo solidarnost režimskih odbornikov z odborniki liste delovnega ljudstva kratkotrajna.

V tem času je dr. Ivo Štampihar že vedel, da so odlok o aretaciji konfinirancev v Bileći izdale 'višje oblasti' — banovinske na zahtevo bana dr. Marka Natlačena in bivšega Stojadinovičevega policijskega ministra, slovenskega duhovnika in v tem času že stoodstotnega klerofašista dr. Antona Korošca. **Odločbe vseh konfiniranih so bile dobesedno enake in brez podrobnih utemeljenih vzrokov 'kršitve javnega reda in miru'**, kar je dr. Štampihar spoznal že po odločbi svojega četrtega klienta, trboveljskega rudarja Jožeta Umeka, na las podobni odločbam njegovih jeseniških, oziroma javorniških klientov Venclja Perka, Ignaca Kralja in Franca Benedičiča:

»Z dobesedno enakimi odločbami z dne 6. 2. 1940 sta policijski komisariat na Jesenicah in okrajno glavarstvo v Laškem (trboveljski rudar Jožef Umek je bil doma iz Lok št. 384, srez Laško) odredila navedenim pooblastiteljem prisilno bivališče v Bileći...« je dr. Ivo Štampihar pisal v svojem protestnem sporočilu Notranjemu ministrstvu v Beograd 16. februarja 1940 in mimo drugega podčrtal: »Dobesedna enakost teh odločb, čeprav izdanih celo istega dne od dveh oblasti tako različnega in oddaljenega sedeža, mi dokazuje, da so bile navedene odločbe izdane po nalogu oblasti višje stopnje, in ne po lastnem preudarku oblasti, podpisanih na odločbah, tako da je dejanski odreditelj prikrit in neznan.«

Da je bilo temu tako in da ukazov o konfinaciji nista po lastnem preudarku odredili oblasti prve stopnje v skladu s pooblastili člena 12 a in ki sta bili (policijski komisariat na Jesenicah in okrajno načelstvo v Laškem) po tem členu edino pristojni, je dr. Štampihar v svoji protestni pritožbi na Notranje ministrstvo v Beogradu navedel tudi 'okolnost, da zgoraj navedeni konfiniranci po 16. 12. 1939 niso izvršili prav nobenega dejanja, ki bi imelo značaj motenja javnega reda in miru', saj se je na primer rudar Jožef Umek 'v času izdaje odločbe nahajal celo v zaporih uprave policije v Ljubljani, torej ni bil niti na svobodi'. Zaprli so ga zaradi 'suma udeležbe pri stavki trboveljskih rudarjev' proti Trboveljski premogokopni družbi, ki je kljub naraščajoči draginji odklanjala vsako

upravičeno zahtevo rudarjev po zvišanju mezd. Tudi tega **dr. Štempihar** ni pozabil zapisati in se tako pokazal kakor že leta nazaj, da je **človek, ki je z vsem srcem pri delavski stvari**. Toda dokaz o udeležbi pri stavki ali neudeležbi v zvezi z Umekovo konfinacijo ni bilo bistveno, je pravilno podčrtal dr. Ivo Štempihar.

»... to tukaj ne igra nobene vloge. Odločilno je to, da človek, zaprt v zaporu, ni sposoben motiti javni red in mir, če že zaradi drugega ne, (ga) zato (ne more) ker je zaprt.«

Dr. Štempihar je v svoji štiri strani dolgi pritožbi na notranje ministrstvo podčrtal, da so se njegovi klientje preko njega kot svojega pooblaščenca pritožili z rednimi pritožbami na kraljevo bansko upravo Dravske banovine in navedel, da je 'ta banska uprava verjetno tista oblast, ki je ukazala izvršitev konfinacije in ki je izdala tudi tozadevne odločbe', to pa se pravi, da 'pritožbe — dasi zakonito utemeljene na protizakonite odločbe o konfinaciji — nimajo izgleda na uspeh, ker ni pričakovati, da bo oblast, ki je dejanje ukazala, hotela priznati, da je bilo to dejanje nezakonito'. Že sama okoliščina, da je to druga in ne v skladu s čl. 12 a pristojna oblast prve stopnje, je predstavljala 'tolikšno prekršitev zakonitega pravnega reda', da bi morala biti že zaradi tega nična, ker se je 's strani naslovu (notranjemu ministrstvu) podrejenih oblastev in oblastvenih organov prelomila prepoved javnega reda'.

»To je razlog za nadzorstveni poseg naslova (notranjega ministrstva v Beogradu) v zadevo in se izredno na ta razlog naslanjam v svoji pritožbi,« je zapisal dr. Ivo Štempihar in potem na pravniški način dokazal notranjemu ministrstvu, oziroma šefu tega ministrstva kot članu ministrskega sveta, ki je izdal znano uredbo z dne 15. decembra 1939, ki daje organom prve stopnje (krajevni policiji, žandarmariji) pravico, da 'odredi osebam, ki motijo javni red in mir, prisilno bivališče v drugem kraju': »Z uredbo se območje kraja v ne pristojnosti oblastev prve stopnje ne spreminja in besedilo uredbe, zlasti po tem, da poudarja pravico pritožbe, ne daje oblasti prve stopnje prostega (svobodnega, svojevoljnega) preudarka o tem kdo moti red in mir, ali celo ugotovitvi, da nekdo moti javni red in mir. Pravilno se da uredba uporabljati samo tako, da glede prizadetega zares ugotovi, da moti red in mir in da to z razlogi pojasni in utemelji... kvalifikacija 'motenja javnega reda mora sloneti na dejanjih dotičnega, ki naj bi bil konfiniran... glede na ustavna jamstva, na dejanjih, izvršenih s strani prizadetega po 16. decembru 1939.«

Dr. Štempihar opozarja notranje ministrstvo na čl. 74 zakona o notranji upravi, katerega kršitev je konfinacija njegovih klientov bila:

»V vseh primerih mojih pooblastiteljev ni imel niti policijski komisariat na Jesenicah, niti okrajno glavarstvo v Laškem, ne kraljeva banska uprava Dravske banovine... nobenega gradiva za oceno, ki bi v mejah zakona slonela na dejstvih, da moji konfinirani pooblastitelji kršijo red in mir,« se je dr. Ivo Štempihar skliceval na zakon. »Nasprotno,« je poudaril in notranjemu ministrstvu predstavil svoje kliente: »Benedičič Franc je po odslužitvi sodne kazni — znano je, da odslužitev sodno izrečene kazni ne daje nikomur pravice do očitanja te kazni — opravljal svojo krojaško obrt in preživel z njo svojo družino, ženo in dva otroka. Soudeležen ni bil pri nobeni javni akciji kakršnegakoli značaja.«

Potem je dr. Štempihar zapisal o Ignacu Kralju, ki se je 'pečal s trgovino, odkar so ga odpustili iz tovarne Kranjske industrijske družbe, v kateri je bil glavni zaupnik delavcev' (na Javorniku). Mimo tega je deloval kot 'ud občinske uprave Koroška Bela in upravljal občinsko blagajno v najlepšem redu'.

»Vencej Perko pa je opravljal obrt trgovca s premogom in kurivom,* odkar je bil odstranjen iz tovarne KID, kjer je bil prav tako delavski zaupnik. Poleg tega je opravljal od decembra 1936 dolžnost župana (predsednika občine) na Koroški Beli in to tako zgledno, da mu je nadzorna oblast, okrajno glavarstvo (srežno načelstvo) v Radovljici večkrat izrazilo svojo hvaležnost, priznanje in občudovanje.«

Pri Jožetu Umeku pa je navedel to, kar že vemo o njem: bil je rudar, zaprt zaradi rudarske stavke, zaprt pa ni mogel izvršiti ničesar, zaradi česar bi ga lahko 7. februarja 1940 aretirali in konfinirali. Torej so bili vsi štirje 'konfinirani ne v smislu uredbe z dne 15. decembra 1939, marveč zaradi svojevoljne odločitve neke oblasti, ki se na prej omenjeno uredbo samo sklicuje zaradi videza zakonitosti svoje odločitve'.

»Celo to,« je poudarjal dr. Ivo Štempihar, »lahko trdim, da so bili moji pooblastitelji konfinirani prav zaradi tega, ker niso ničesar zagrešili.«

Dr. Štempihar je to svojo trditev oprl na dejstvo, da bi oblast v primeru kakršnekoli krivde konfiniranih, že zdavnaj le-te postavila pred sodišče in 'pokrenila proti njim sodno ali vsaj upravno-kazensko postopanje', kakor je dobesedno navedeno v ohranjeni dr. Štempiharjevi pritožbi na notranje ministrstvo z dne 16. februarja 1940.

»Brez storitve kakršnegakoli kaznivega dejanja ali prekrška, brez ugotovitve takega takega dejanja s strani oblasti, brez sodne obsodbe zaradi česar koli... so bili moji pooblastitelji konfinirani in odpeljani v taborišče v Bilečo.«

Potem je navedel že znani način aretacije svojih klientov, ki so 'jim predložili odločbo in jih — brez poziva na zakon — na mestu aretirali':

»Preprečili so jim sleherni pogovor z domačimi, Kralju in Perku so preprečili celo to, da bi oddala svoje posle, prvi kot župan, drugi kot občinski blagajnik, in jih v strogem spremstvu odgnali na policijsko stražnico, od tam pa na kolodvor na Jesenicah, a se tudi tu niso smeli posloviti od sorodnikov ali celo z njimi govoriti, temveč so morali tik do odhoda vlaka čakati v stražarnici obmejnega komisariata.«

Mimo tega je dr. Štempihar protestiral pri notranjem ministrstvu tudi glede odvoda konfiniranih na postajo Zalog pri Ljubljani. Policijski organi bi konfinirancev ne smeli voditi v verigah uklenjene 'po dva in dva skupaj kot nevarne zločince', ker odločba o konfinaciji navaja samo to, da bodo konfiniranci morali 'prebivati v Bileči pod oblastvenim

* Perkove obrti »trgovca« si ne smemo predstavljati dobesedno. Perko je bil prijavljen, da se preživlja s prodajo premoga, ki pa ga je sam raztovarjal z vagonov in razvažal. Njegovi dohodki pa so bili manjši, kakor prej v tovarni. Isto velja tudi za Kralja.

nadzorstvom'. Poleg tega je protestiral proti 'hišnemu redu' taborišča, ker 'ta hišni red izenačuje konfinirance s kaznjenci po kaznilnicah, in sicer s kaznjenci — storilci pravih zločinov'.

Čeprav je že celotno pismo zvenelo kot protest, je dr. Štempihar ob zaključku ta protest še enkrat podčrtal:

»V zastopstvu pooblastiteljev **odločno protestiram** proti ravnanju policijskih organov pri odvodu in na vožnji v Bilečo, kakor tudi proti temu, **da se njihova, uradno priznana in odrejena konfinacija spreminja dejansko v internacijo in izenačenje konfinirancev s kaznjenci izven custodiae honestae** (dostojnega nadzora). Prepričan sem,« to je zapisal kot pravnik, kar pa ne zmanjšuje bistva njegovega resničnega protesta kljub pravniški 'naivnosti' o resničnem namenu notranjega ministrstva, »da taka usoda konfinirancev in tako ravnanje z njimi ni bila v namenu ministrskega sveta (da je ministrski svet ravnal protiustavno in svojevoljno krojil ustavo, ki bi jo smelo le kraljevo namestništvo, je dr. Štempihar obdržal za kasnejše obtožbe proti režimu nasilja — op. p.) ... da torej tudi ni to volja naslovnega ministrstva, temveč (samovolja) podrejenih oblasti in organov. Prepričan sem tudi, da je ministrski svet ob izdajanju uredbe domneval, da morajo prizadeti zagrešiti dejanje, ki moti javni red in mir, in ne, da bi predvideval možnost konfiniranja že samo zaradi posebnega mišljenja oblasti glede prizadetega.«

Ob zaključku pa je zapisal:

»Svojci in družine konfinirancev so izpostavljene največji bedi. Učinek konfinacij (kot posledica) ogroža obstoj svojcev konfiniranih in obstoj njihovih družin z otroki. V primeru Ignaca Kralja in Vencija Perka je kaznovana celo samoupravna enota: občina Koroška Bela, ki je z njima izgubila svoja najbolj delovna in sposobna uda (člana, funkcionarja). Ne samo razlogi zakonitosti, t. j. javnega reda in miru, temveč razlogi človečnosti zahtevajo, da poseže v protizakonito poslovanje omenjenih oblasti naslovno ministrstvo z vso svojo avtoriteto in da z nadzorstvenim potom uniči konfinacijske odredbe glede pooblastiteljev, odredi njihov povratek v domovino in na svobodo in da podvrže poslovanje posameznih organov do njih (v odnosu do konfiniranih) od dne 7. 2. 1940 dalje svojemu pregledu in oceni.«

Tako je dr. Štempihar protestiral na notranje ministrstvo glede bileških konfinirancev, ki jih je zastopal. Ta čas pa je jeseniška policija že zaprla inž. Staneta Osvalda (13. II.), na dan, ko je dr. Štempihar oddal citirano pismo (16. 2.), pa še učiteljico Maro Rupenovo. Oba so odpeljali v Ljubljano in videti je bilo, da se bodo aretacije še nadaljevale verjetno zaradi protestov, če že ne zaradi novega odгона v Bilečo, saj je policija priprla tudi nekatere, ki so se udeležili protestne demonstracije na železniški postaji v Zalogu pri Ljubljani. Bileća jim verjetno ni grozila, saj so banovinske oblasti prav zaradi čedalje širšega vznemirjenja v javnosti odgodile celo odgon tretje skupine za Bilečo namenjenih konfinirancev. Javnost je že vedela za surovo ravnanje komisarja Vladimirja Kukovića, ki je ob demonstracijah v Zalogu ob odgonu druge skupine konfinirancev dal ukleniti konfinirance tudi za noge in ne samo za roke, kakor so bili po dva in dva vklenjeni.* Dr. Štempihar je morda od dr. Vilfana, ki je bil pooblaščenec Dovčeve in Kardeljeve, zvedel, da so Kardeljevo odpeljali v konfinacijo kljub temu, da je imela visoko vročino. Toda aretacije so se nadaljevale, vendar 16. februarja 1940

* Ivan Kreft, Delo, 16. III. 1961.

dr. Ivo Štempihar verjetno ni utegnil mnogo razmišljati o tem, ker ga je naslednji dan — dne 17. februarja 1940 — čakala razprava pred okrajnim sodiščem v Kranjski gori v zadevi Perkove tožbe proti Kranjski industrijski družbi.

2

Dr. Štempihar nadaljuje Perkovo pravdo proti KID

Dne 17. februarja 1940 je dr. Ivo Štempihar še pred svojim odhodom v Kranjsko goro na okrajno sodišče naglo napisal Vencelju Perku pismo:

»Dragi Vencelj! Tvoja sestra je zvedela, da imam danes v Kranjski gori pri sodišču Tvojo razpravo s KID ...«

Ta zadeva, ki jo je dr. Štempihar omenil že v začetku svojega pisma, je s svojim začetkom segala že v maj 1936. Takrat se je ban dr. Marko Natlačen uklonil Westnovemu ultimatu glede zaposlovanja tujcev, v prvi vrsti Nemcev. To pa je bilo naposled popolnoma v skladu s profašistično politiko režima JRZ pod Stojadinovićem in njegovim ministrom za notranje zadeve klerofašistom dr. Antonom Korošcem. Sporazum med delničarji Kranjske industrijske družbe in klerofašističnim banom dr. Natlačenom za skupno politiko proti razredno zavednemu delavstvu na Jesenicah in Javorniku je izenačil stremljenja oblasti s stremljenji KID, zlasti proti Medstrokovnemu akcijskemu odboru vseh treh strokovnih organizacij, ustanovljenem na pobudo ljudi, ki so bili organizatorji julijske generalne stavke l. 1935 in ki so izhajali skoro vsi iz vrst delavskih zaupnikov, kakršen je bil Vencelj Perko, čigar ugled je med delavstvom vseh treh prepričanj tako narasel, da mu ga niso mogli omajati niti nekateri Perku nenaklonjeni voditelji strokovnih organizacij ne v Jugoslovanski strokovni zvezi ne v Narodni strokovni zvezi in ne v podružnici SMRJ, kjer bi 'levičarja' Perka desničarski socialni demokratje še najraje razničili, pa ga niso mogli. S svojim napadanjem 'levice' so dosegli samo to, da je pri volitvah v obratne zaupnike delavstva pri KID bil Vencelj Perko ponovno izvoljen za glavnega zaupnika. Na občnem zboru podružnice kovinarskega sindikata SMRJ pa je potem zmagala levica in prevzela v celoti podružnični odbor. Oboje je vplivalo tudi na strokovno zvezo krščanskih socialistov, na Jugoslovansko strokovno zvezo in na strokovno zvezo narodnih socialistov, na Narodno strokovno zvezo, ki sta potem na zahtevo članstva sprejeli pobudo novega odbora podružnice Zveze kovinarskih delavcev (Saveza metalskih radnika Jugoslavije — SMRJ) za ustanovitev Medstrokovnega akcijskega odbora v jezo svojih meščanskih klerikalnih in liberalnih voditeljev.

Vsi ti pojavi niso šli v račun Kranjski industrijski družbi, ki je načrtovala graditev plavža in novih obratov, stroške zanje pa hotela zvaliti na delavska ramena s spremembo kolektivne pogodbe, in prav tako ne pripadnikom režima JRZ, ki je bil takrat na oblasti in ki se mu je brez pridržkov pridružil tudi 'največji Slovenec', slovenski klerikalni voditelj

dr. Korošec in pri tem pozabil na koristi slovenstva in še vedno neuresničenega boja za slovensko narodno enakopravnost in samostojnost v okviru kraljevine Jugoslavije.

Ta 'največji Slovenec' je najbrž mislil, da se mu bodo katoliški Slovenci brez ugovaranja pridružili in mu kot svojemu voditelju sledili, pa se je uštel že v prvem letu svojega policijskega ministrovanja. Večina delavcev, organiziranih v krščanski strokovni organizaciji JSZ mu je obrnilo hrbet, kakor se je lahko prepričal sam na Jesenicah že poleti 1936 ob praznovanju štiridesetletnice Kalotiškega delavskega društva, na katero je prišel prav z namenom, da bi dosegel izstop JSZ iz Medstrokovnega akcijskega odbora, pa je prav ob tej priložnosti izgubil še več svojih pristašev, ki so vse do 30. avgusta 1936 slepo verjeli v njegovo 'neomajno slovenstvo' in ki so ga še komaj nekaj let poprej imeli za 'mučenika za slovenstvo', ker se je postavil po robu monarhofašističnemu 'jugoslovanstvu', ki je zanikalo obstoj slovenskega naroda in priznavalo samo 'jugoslovansko nacijo'.

Zato so tisti, ki so še verjeli v Koroščev boj za slovenstvo, s tolikšnim navdušenjem tistega dne — 30. avgusta 1936 razobesili po mlajih slovenske trobojnice, pa so jih — v veliko svoje razočaranje — morali sneti prav na ukaz 'največjega Slovenca vseh časov' in tako spoznali Korošca in njegovo politiko v pravi luči (čeprav morda še ne dovolj jasno, vendar niso več nekritično gledali na njegovo politiko in politiko slovenskega klerikalizma in mu — če prej ne, pa v veliki večini leta 1941 ob veliki prelomnici slovenske zgodovine pokazali hrbet). Morda je takrat (leta 1936) dr. Korošec mnogo bolj čutil, da izgublja ugled v krščanskem delu delavske množice, in da za izvedbo režimskih političnih načrtov ne more več stoodstotno računati nanjo, kakor si je morda še pred tem utvarjal in morda menil, da bo zadoščala že njegova gola beseda, da bo JSZ zapustila Medstrokovni akcijski odbor in se vključila v režimski JUGORAS, oziroma v takrat pravkar snujočo se njegovo filialo v Sloveniji Zvezo združenih delavcev.

In ker se je dr. Korošec uštel in se razočaral nad krščanskim delom jeseniškega delavstva, se je na Jesenicah zanesel lahko mnogo bolj na nemško-slovenski liberalni kapital — na Westново Kranjsko industrijsko družbo in na policijo, ki jo je v zaščito le-te in njenih koristi poslal na Jesenice prav na njeno zahtevo 'za boj proti komunistom in delavskim hujškačem', ki bi jih bilo treba po mnenju KID in oblastnikov JRZ iztrebiti z Jesenic, drugo delavstvo pa ustrahovati in ga pripraviti na 'složno sodelovanje s Kranjsko industrijsko družbo', nad katerim pa bi seveda nenehno bdela policija in s pomočjo svojega opazovanja in obveščevalne službe, ki jo je po vzoru 'notranje organizacije' v tujih — to se pravi predvsem v nemških nacističnih — podjetjih ustanovila tudi uprava Kranjske industrijske družbe v svojih tovarnah na Jesenicah in Javniku.

Tako sta se oblast in Kranjska industrijska družba zedinili v želji po avtoritarni družbeni ureditvi — v želji po fašizaciji družbe.

Takšne družbe pa napredni del delavstva in slovenskega delovnega ljudstva ni hotel. Tudi Medstrokovni akcijski odbor delavstva na Jese-

nicah in Javorniku je začutil nevarnost fašizma v državi in fašizacije celotnega družbenega življenja. Zato je že s prvo točko svojega akcijskega programa napovedal BOJ PROTI FAŠIZACIJI STROKOVNIH DELAVSKIH ORGANIZACIJ, pa tudi njegova proslava ob tridesetletnici kovinarske strokovne organizacije SMRJ, ki je bila štirinajst dni pred prej omenjeno proslavo, je izzvenela v poziv k delavski enotnosti in skupnemu boju delavstva ne glede na versko in svetovnonazorsko pripadnost. Na tej proslavi je govoril tudi Vencelj Perko o zgodovini delavskih bojev na Jesenicah in naglašal potrebo enotnosti delavskega razreda v boju za svoje pravice, posebno pa je opozarjal tiste, ki so se še utvarjali, da ni nepremostljivega prepada med delavci in kapitalisti, zakaj 'sprave' med delom in kapitalom ni.

Na proslavi je bil tudi predstavnik centrale SMRJ iz Beograda, vendar ni pokazal, da se ne strinja z govorniki, kakršna sta bila Vencelj Perko in Franc Leskošek. Toda centrala SMRJ v Beogradu je bila trdno v socialdemokratskih rokah in se z novim odborom svoje podružnice na Jesenicah ni strinjala. Zahtevala je, da člani SMRJ izstopijo iz Medstrokovnega akcijskega odbora. Ker pa je odbor jeseniške podružnice ni ubogal, ga je odstavila, pri čemer so ji pomagali nekateri okoreli socialni demokratje tudi na Jesenicah in se skupaj s centralo postavili na stran razrednega, s tem pa v bistvu tudi svojega sovražnika.

To je seveda izrabila Kranjska industrijska družba in upala, da bo z represalijami proti nosilec delavske enotnosti na Jesenicah uničila tudi njihovo delo. Mobilizirala je svoje malomeščanske klečeplaznike Humrovega tipa pri nacionalistih in v vrstah Jugoslovanske nacionalistične stranke, ki je smatrala Narodno strokovno zvezo za sebi podrejeno organizacijo, prav tako kakor v klerikalnem meščanskem taboru smatralo župnišče, v tem času glavna trdnjava JRZ na Jesenicah, JSZ in druge krščanske organizacije in društva za sebi podrejene. Tudi župnišče je stopilo v policijsko službo Kranjske industrijske družbe in za namene KID organiziralo tercijsko sfanatizirano katoliško akcijo z ljudmi Albin Gaserjevega kova.

Še pred praznovanjem tridesetletnice 'rdečega' kovinarskega sindikata je 10. avgusta 1936 izbruhnila stavka gradbenih delavcev pri tvrdki »Slograd« na Jesenicah in Javorniku. Slograd je opravljal težaška dela pri novogradnjah v tovarnah Kranjske industrijske družbe. Delavci so zaman zahtevali pravico delovanja strokovnih organizacij in njenih predstavnikov, mimo tega pa 50 odstotkov doplačila za nadurno delo in konec samovoljnega odpušcanja gradbenega delavstva s strani podjetja, ki je po vsej Sloveniji slovelo po nizkih mezdah in nečloveškem izkoriščanju in brezpravju delavstva.

Zaradi cenenosti se je tega podjetja poslužila tudi Kranjska industrijska družba, prav tako kakor gradbenih delavcev podjetja Didek pri delih pri tovarniški električni hidrocentrali v Zasipu. Zato so tudi ti 11. avgusta 1936 stopili v stavko, pridružili pa so se jim še delavci pri gradbenem podjetju Svetina na Bledu. Mimo tega je delavstvo pri »Slogradu« zahtevalo povišanje mezde za 25 par na uro, kar pa jim je — to in vse druge zahteve — podjetje odbilo.

Delavci so za stavko izrabili čas, ko je bila gradbena sezona še na višku. Stavko so vodili preizkušeni organizatorji in voditelji stavke železarskega delavstva iz julija 1935. Ob njihovih izkušnjah in podpori se je 20. avgusta 1936 začela tudi velika tekstilna stavka v Kranju, pa tudi stavke v Škofji Loki in Trzinu, da ostanemo samo na Gorenjskem, ker je v tistem času stavkovno gibanje pod vodstvom KPJ zajelo vso Slovenijo in tudi Jugoslavijo.

Organizatorji stavke so upali, da bodo zaradi gradbene sezone »Slograd« in druga gradbena podjetja v službi Kranjske industrijske družbe popustila, po drugi strani pa je pobudnikom akcijskega združevanja delavstva šlo tudi za tem, da bi se delavci, večinoma kmečkega porekla in delavsko še neosveščeni, začeli zavedati sebe kot razreda. Zato je s stavkajočimi na pobudo Medstrokovnega akcijskega odbora solidariziralo tudi delavstvo Kranjske industrijske družbe na ta način, da je odbilo zahtevo le-te, da bi zaradi stavke gradbenih delavcev začeta dela nadaljevali tovarniški delavci. Prav tako so delavci, zaposleni pri KID, pomagali stavkajočim gradbenim delavcem s hrano in z zbiranjem prispevkov za denarno pomoč stavkajočim.

Tako je minil avgust, stavka pa se je nadaljevala v september. Ta čas — dne 5. septembra 1936 — pa je ban dr. Natlačen na pobudo dr. Antona Korošca, ki se je konec avgusta ob že omenjenem praznovanju krščanskega delavstva razočaral tudi nad tem ne samo na Jesenicah in Gorenjskem, kjer se je avgustovsko stavkovno gibanje začelo in potem prepljusnilo vso Slovenijo, izdal poostreno uredbo proti stavkam in mezdnim gibanjem delavstva.

V tej protidelavski uredbi je ban dr. Natlačen poostril policijske kazni za prekrške proti 'javnemu redu in njega očuvanju ob delavskih stavkah in mezdnih gibanjih'. Po tej uredbi so žandarji in policaji lahko aretirali slehernega, ki je 'postajal v gručah pred obrati, v katerih se je stavkalo' ali 'nabiral živila in denarne prispevke za podporo stavkajočim' ali 'branil z odobravanjem in simpatijami stavkajoče' oziroma odvrčal 'tiste, ki bi radi delali', torej stavkokaze, ki jih je Kranjska industrijska družba že začela nabirati s pomočjo Karla Luckmana. Ta je potem pošiljal brezposelne delavce v zeleno strokovno organizacijo, v Zvezo združenih delavcev, ki jo je začel snovati jeseniški in koroškobelski kler (in seveda tudi v Zabreznici in pri drugih farovžih) potem, ko ga je dr. Korošec oštel, da kler ni 'storil ničesar, da bi preprečili združevanja delavcev JSZ s komunisti'.

Pri snovanju »zelen« organizacije se je potrudil predvsem koroškobelski kaplan Anton Duhovnik.

Iz vrst nabranih brezposelnih delavcev ustanovljena »zelen« Zveza združenih delavcev (tako organizacijo je že maja 1936 obljubil Westnu dr. Natlačen) je potem ponudila »Slogradu« delavce za nadaljevanje gradbenih del v tovarnah Kranjske industrijske družbe, 'tako, kakor je bilo že poprej dogovorjeno med kapitalom in njegovimi ponižnimi zavezniki za boj proti rdeči ljudskofrontovski nevarnosti'. Seveda so tej ceneni delovni sili obljubljali tudi 'kasnejšo zaposlitev v železarni'.

Tako je prišel 15. september 1936. Prvi dan je pod zaščito žandarmerije večina prve skupine stavkokazov šla na delo. Toda že naslednji dan je bilo videti, da se vedno več stavkokazov nagiba k stavkajočim, Kranjska industrijska družba in Slograd pa sta zahtevala žandarmerijsko pomoč, seveda samo 'zaradi lepšega', ker so bili obojni delodajalci že prej obveščeni o prihodu žandarjev 'specialistov' v Kranj, oddelka letih pa tudi na Jesenice. Dr. Anton Korošec, ki si je že aprila 1920 kot takratni prometni minister umazal 'posvečene duhovniške roke' s krvjo stavkajočih železničarjev na Zaloški cesti v Ljubljani, je zopet segel po nasilju nad slovenskimi in jugoslovanskimi delavci v interesu tujega kapitala.

Potem je prišlo do nasilja in odpustov voditeljev stavke v Kranju, pa tudi do aretacij v Škofji Loki, Tržiču in drugod in seveda tudi na Jesenicih, kjer je žandarmerija na zahtevo Kranjske industrijske družbe aretirala delavska zaupnika Jožeta Čelesnika in Franca Ravnika. Sodišče ju je moralo seveda izpustiti, ker za kak prekršek proti veljavnim zakonom ni moglo najti osnove, zato pa ju je kaznovalo okrajno glavarstvo z globo v skladu z novimi protidelavskimi banovinskimi uredbami.

V tem času so delničarji Kranjske industrijske družbe že imeli polno zaščito svojih kapitalističnih interesov s strani Stojadinovičevega režima in kraljeve banske uprave Dravske banovine v Ljubljani. Imeli so zagotovilo, da bo oblast dovolila gradnjo novega plavža, in tudi zagotovilo, da bo oblast s 'pomočjo svojih faktorjev na Jesenicah (mišljena je bila duhovščina in klerofašistična desnica) storila vse za številčno močno Zvezo združenih delavcev, neposlužneže pa bodo krajevni strankini faktorji nagnali iz Krekovega doma', kar se je potem s krščanskimi socialisti in njihovo JSZ tudi zares zgodilo ter da bo z novoustanovljeno 'zeleno' strokovno zvezo vsestransko podprla Kranjsko industrijsko družbo tudi pri pogajanjih in podpisu nove kolektivne pogodbe (staro iz leta 1934 in z izboljšavami, ki si jih je priborilo jeseniško delavstvo pod vodstvom komunistov v julijski stavki 1935, je KID nameravala odpovedati). Prav tako pa je banska uprava nameravala podpreti tudi KID pri mednarodno protipravnem boju proti nezaželenim delavskim zaupnikom, da bi potem lahko uredila 'sožitje' z delavstvom na način, kakršen bi ustrezal delodajalcem.

Tako opogumljeni so delničarji KID odbili zahteve delavskih organizacij, združenih v MAO, po ureditvi delovnih razmer in odnosov. Takoj, ko je bila objavljena banova protidelavska uredba, je izdala tudi KID letak in ga dne 5. septembra 1936 (še v času stavke Slogradovih delavcev) dala zaposlenemu delavstvu 'v premislek' in mu ponujala roko za 'sožitje', seveda v senci žandarskih bajonetov in policijskih pendrekov, ki so se začeli sprehajati po Jesenicah in Javorniku v znamenju 'sožitja', kakršnega si je želela KID in kakršno so delavci že poznali v Hitlerjevi Nemčiji in Mussolinijevi Italiji.

Letak KID z dne 5. septembra 1936 ni padel pri delavstvu na plodna tla. Medstrokovni akcijski odbor, ki so ga vodili razredno zavedni in protifašistični delavci, ki jih je KID imenovala 'nevedne, neodgovorne in zlonamerne elemente', se zaradi tega letaka ni zamajal v temeljih.

Zadnje dni stavke gradbenih delavcev ustanovljena Zveza združenih delavcev se v medstrokovno akcijsko enotnost železarskega delavstva še ni mogla vriniti. Delavstvo ni verjelo propagandnemu tarnanju delničarjev KID, marveč je verjelo dejstvom, delavskim dejstvom, delavski resnici, ki ne more postati nikoli kapitalistična resnica ali obratno, ker to nerešljivo nasprotje med družbeno proizvodnjo in zasebnim lastništvom lahko reši v delavski prid samo delavska socialistična revolucija. Tega so se živo zavedali razredno zavedni delavci, pa čeprav so jih kapitalisti imenovali 'nevedne, neodgovorne in zlonamerne elemente', delavsko resnico na katero so kazali in jo odkrivali na delavskih zborovanjih pa 'parole in gesla za stopnjevanje živčne napetosti (čigave?) in za naraščanje sovražnega razpoloženja do družbe (kapitalistične, ki je stremela k fašizmu, seveda!)', kar pa prav gotovo ni ugajalo lastnikom KID, ki bi radi 'mirno delavstvo', delavstvo z zdravo pametjo', ki mu je KID ponujala 'prijateljsko roko' ob večni asistenci policijskih pendrekov in žandarskih bajonetov.

Seveda so se našli tudi taki delavci, ki so tej 'prijateljski' roki verjeli prav tako kakor tisti SA-Mann, o katerem poje neka Brechtova pesem.*

In taki delavci so se potem znašli tudi v vrstah tovarniške 'obveščevalne službe', obešene na 'prijateljsko roko', ki jo je KID ponujala delavstvu, da bi ga potem lažje zgrabila za vrat. Tako je Kranjska industrijska družba — opogumljena s Koroščevo in banovo obljubo — začela že 10. septembra 1936 kovati zaroto proti delavskim zaupnikom — proti Venciju Perku, Ignacu Kralju in Viktorju Stražišarju, pet dni kasneje pa še proti Jožetu Čelesniku z zbiranjem obtežilnega gradiva, na podlagi katerega bi jim potem banska uprava razveljavila zaupniške mandate, Kranjski industrijski družbi pa dala potem proste roke, da bi jih postavila na cesto.

Oblast je šla Kranjski industrijski družbi takoj na roko, saj je tudi sama s pomočjo jeseniške JRZ vodila boj proti somišljenikom teh ljudi, ki so za oktobrske občinske volitve postavili nekakšno Listo slovenskega delovnega ljudstva z nosilcem in krščanskim socialistom dr. Alešem Stanovnikom.

Tudi Jože Čelesnik in France Ravnik sta bila na tej listi. Morda so ju 16. septembra prav zaradi tega zaprli in ju izročili sodišču?

Dr. Ivo Štempihar se je še živo spominjal tistih dni in ovir, ki jih je oblast delala Listi slovenskega delovnega ljudstva, na kateri je za občinskega odbornika na Jesenicah kandidiral tudi sam. Spominjal se je, kako je kler pritiskal na krščanske volilce, da bi volili listo JRZ z Valentinom Markežem kot nosilcem, dr. Aleša Stanovnika, ki mu ni mogel nihče očitati, da ni kristjan, pa proglašali za izobčenca.

Brez dvoma so duhovniki na tak način dobili kak odstotek glasov tudi med tistimi jeseniškimi verniki, ki bi raje volili dr. Stanovnika kakor Valentina Markeža. Pa bi za zmago tudi tisti glasovi ne zadoščali, ko bi agitatorji JRZ ne pripeljali na volišče volilcev iz jeseniške ciganske družine Rajhardov. Ti glasovi so dali potem oblast listi JRZ dne

* gl. str. 354

23. oktobra 1936 in v jeseniški občini ustoličili Valentina Markeža za župana.

Morda je ban dr. Natlačen čakal prav na izid teh volitev, da je šele dne 26. oktobra 1936 izdal odredbo, s katero je na predlog Kranjske industrijske družbe odvzel mandat delavskim zaupnikom Ignacu Kralju ter Viktorju Stražišarju in Jožetu Čelesniku 'zaradi hude kršitve zaupniških dolžnosti'.

In ker so razrešeni delavski zaupniki po zakonu imeli pravico do pritožbe na ministrstvo za socialno politiko, jim je dr. Štempihar sestavil pritožbe. Le-to pa jih je rešilo v korist KID, oziroma potrdilo 'pravičnost banovinske odredbe'.

Banska uprava je to 22. januarja 1937 sporočila Kranjski industrijski družbi, ta pa, ne da bi čakala, da bodo tudi prizadeti prejeli obvestilo o potrditvi odredbe banske uprave z dne 26. oktobra 1936, je takoj po prejemu dne 23. januarja 1937 odpovedala službeno razmerje vsem trem prizadetim in to celo dva dni prej, preden so Kralj, Čelesnik in Stražišar dobili obvestilo iz Ljubljane.

Tako je potem dr. Štempihar lahko vložil zanje tožbo pri okrajnem sodišču v Kranjski gori, ker po zakonu banska uprava ni imela pravice ne potrjevati ne razveljavljati mandata posameznih delavskih zaupnikov, marveč samo potrditev prejema liste, ki je bila v kakem podjetju izvoljena za posredništvo med delavci in podjetjem.

Toda v tem času se je srd Kranjske industrijske družbe ponovno naperil proti Venclju Perku, ki je bil 6. decembra 1936 izvoljen na listi slovenskega delovnega ljudstva za župana na Koroški Beli. Kranjska industrijska družba je seveda seštevala glasove, dane listi slovenskega delovnega ljudstva v obeh železarskih občinah in ugotovila, da tvorijo volivci te listine večino in da bi bila ta lista, ko bi bila v jeseniškem železarskem revirju ena sama občina, zmagovalka.

Lastniki KID so bili v tem času na Venclja Perka še toliko bolj besni, ker so v njem videli najsposobnejšega delavskega voditelja na Jesenicah, ki je natančno preračunal vse njihove postavke v osnutku nove kolektivne pogodbe, potem ko so odpovedali staro in napravili osnutek nove. Na zborovanjih, ki jih je prirejal Medstrokovni akcijski odbor, je prihajal s številkami in ugotovil goljufivost povprečja delavskega zaslužka, kakor ga je prikazovala KID, in prišel s stvarnim povprečjem ter tako pokazal delavstvu tudi ekstraprofit, ki ga je nameravala KID ustvariti prav na račun nove kolektivne pogodbe.

Tako se je bes delničarjev KID zagnal proti Perku ne samo z odprtim pismom, ki ga je poslala njemu, Jožetu Čelesniku in Ignacu Kralju 28. decembra 1936, marveč tudi z drugačnim pritiskom — z direktno grožnjo podpredsednika KID slovenskega velešpekulanta in bankirja Avgusta Praprotnika, tistega, ki je izhajal iz kroga velikih malverzatorjev in okoriščevalcev bančniškega in gospodarskega položaja po letu 1918 — iz tako imenovanega kroga Žerjavove mladine, kroga, ki je leta 1928 pravzaprav omogočil celjskemu nemškemu velekapitalistu Westnu, da je kupil za neznaten denar Kranjsko industrijsko družbo — in seveda tudi s pomočjo propagandnih sredstev, s Tovarniškim vestnikom KID, ki je

začel januarja 1937 izhajati prav z namenom boja proti razredno zavednemu delavstvu. (Podatke glej II. kongres KPS.)

In res je »Tovarniški vestnik« že v svoji prvi številki dne 7. januarja 1937 napadel Vencija Perka, Jožeta Čelesnika in Ignaca Kralja:

»Z našim pismom z dne 5. septembra (1936), ki smo ga naslovili na delavstvo in vročili vsakemu delavcu po en izvod, smo izrecno izjavili, da nimamo poželjenja po nasprotstvih in po boju nasproti našemu delavstvu, temveč da je naša samo ob sebi umevna želja, da ustvarimo mirno sožitje z našim delavstvom, da moramo tako skupno delati za razvoj in uspevanje našega podjetja, v katerem naj vlada veselje do dela, tako nameščencev, delavstva in delničarjev. Izrazili smo prepričanje, da je vse to možno le ob skupnem delu, pri katerem je treba nesoglasja izločevati.

Medtem opazamo, da vi nadalje ob vsaki priliki poudarjate vaše sovražno razpoloženje napram naši družbi in vaše sodelavce hujskate proti podjetju in to celo v primerih, ki so v izrecnem interesu delavstva in ki jih večina le-tega pozdravlja. Vi tako z vsemi sredstvi stremite, da onemogočite prijateljsko sodelovanje med delavstvom in podjetjem, ki si ga sicer želi večina delavstva.«

Ta »večina delavstva«, ki jo propagandist v Tovarniškem vestniku tako rad ponavlja, je imela namen, da bi se zajedla bralcem v možgane, zlasti bralcu, ki ne razmišlja preveč, kadar bere. Tako se potem ob tej »večini« čuti osamljenega in edinega, ki se s to »večino« ne strinja in ki ga, če bo to javno pokazal, lahko doleti »kazen«, ki čaka vsakega, ki bi se ne strinjal s podjetjem in podjetju morda celo ugovarjal. Zato »želji večine po sodelovanju« pri takem propagandnem prijemu sledi takoj napoved sankcije — grožnja vsem, ki se z mnenjem »večine« ne strinjajo ali mu celo nasprotujejo.

Dr. Štempihar je bil advokat in je poznal »sofistiko«, h kateri se zatekajo advokati, kadar bi radi omilili »zlo«, ki ga ne morejo izpodbiti na podlagi stvarnih dokazov. Še bolj pa se »sofistike« poslužujejo meščanski politiki in propagandisti, kadar bi radi volivce ali bralce »prepričali«, da imajo samo oni prav in da je nasprotna stran »kriva« vsega zla, ki preprostega volivca in bralca tepe. Toda družbeni razvoj ne rešuje svojih nasprotij s »sofizmi« in s »sofistiko«, to staro laži-vedo. Prej ali slej se zato sofistično zgrajena »resnica« podere in se izkaže za laž, za slepilo, s katerim sicer lahko za določen čas dosežeš učinek in uresničiš svoj smoter, naposled pa se izpod te poplave besed pokaže tista resnica, ki bi jo rad prikril in ki v toku družbenega razvoja najde potem tudi svojo zgodovinsko potrditev.

Tudi zaslepljevanju delavstva s strani delničarjev KID in režimskih politikov je bil namenjen drugačen konec, kakor so si ga obetali v svojem boju proti delavstvu, prikritem v »sožitje«, v »prijateljsko ponujeno roko«, pa tudi za »širokogrudnostjo posojil za gradnjo delavskih stanovanj« je bila drugačna resnica kakor »dobrota delničarjev«, o kateri se je skrivala dobra in za daljše obdobje preračunana misel, da bi delavca priklenili na Jesenice in ga potem lahko po svoji volji »privili«.

In tako je bilo tudi z »izleti — s temi manifestacijami sožitja dela in kapitala«, saj so sredstva za te izlete ustvarjali delavci sami.

Vse, kar so obljubljali delničarji, je bilo v resnici tako, kakor so o tem govorili delavci, ki so se že zavedali, da sprave s kapitalom ni in

da je osvoboditev delavstva izpod kapitalističnega izrabljanja lahko samo delo delavcev samih in prav tako bodoča družba, za katero stremimo.

Taka družba, za katero so se borili ljudje kakor Vencelj Perko, Jože Čelesnik, Ignac Kralj in drugi razredno zavedni delavci, pa — razumljivo — kapitalistom ni bila pri srcu in bi jo radi preprečili. Zato so grozili:

»Ako boste nadaljevali na ta način vaše delovanje proti naši družbi, bomo primorani izvajati edino mogočo posledico in se odpovedati nadaljnjemu vašemu sodelovanju v podjetju.

Namen tega pisma je, da Vam to jasno in nedvoumno izrazimo.«

V tem pismu pa je bila seveda tudi indirektna grožnja proti vsem delavcem, ki bi si 'sodelovanja in sožitja nameščencev, delavcev in delničarjev' ne zamišljali tako kakor delničarji, ki so hoteli s propagando 'sožitja in sodelovanja med delom in kapitalom' vplivati na neosveščeni in zaradi tega omahljivi del delavstva. Brez dvoma ni bilo samo po naključju v isti višini kakor Odprto pismo gg. Venclju Perku, Jožetu Čelesniku in Ignacu Kralju na isti strani Tovarniškega vestnika objavljeno tudi obvestilo: »KOLEKTIVNA POGODBA. Prihodnji teden se začnejo razprave za (do)končno določitev nove kolektivne pogodbe.«

Prav tako ni naključje, da so delničarji Kranjske industrijske družbe novembra 1936 odpovedali kolektivno pogodbo iz leta 1934, dopolnjeno s pridobitvami, ki si jih je jeseniško delavstvo priborilo v julijski stavki 1935. S pomočjo JRZ je KID že dobila na svojo stran Albina Gaserja, ki se je že pripravljaj, da za funkcijo, ki so mu jo obljubljali v klerofašistični ZZD, ob pogajanjih za kolektivno pogodbo razbije organizacijo krščanskih socialistov — Jugoslovansko strokovno zvezo, v kateri je zastopal in vodil desno, režimu naklonjeno, a še vedno manjšinsko krilo jeseniške podružnice JSZ. To dejanje pa bi hkrati pomenilo načetje akcijske enotnosti delavstva, zaposlenega pri Kranjski industrijski družbi.

Še bolj kot na vse to, pa se je pri odpovedi stare kolektivne pogodbe KID zanašala na banovo obljubo o že znani razrešitvi razredno zavednih delavskih zaupnikov, pa tudi na policijske pendreke in žandarske bajonete, ki bi v primeru nove stavke, o kateri se je na Jesenicah zopet govorilo kot o sredstvu za doseg delavskih zahtev, to stavko zadušili, kot so tekstilno stavko v Kranju in gradbeno na Jesenicah.

Tako so se delničarji opogumili in šli v akcijo, da bi znižali delavske mezde. Pri tem pa so se seveda sklicevali na jugoslovansko in slovensko povprečje, ki je res kazalo na slab socialni položaj delavstva v Jugoslaviji, pri tem pa seveda zamolčali, da so bile mezde delavstva v metalurgiji vselej višje od teh povprečij, saj so na primer mezde tekstilnega delavstva segale globoko pod povprečje v državi in Dravski banovini. Na splošno pa je bilo povprečje leta 1936 povsod nižje kakor leta 1930, ko je znašalo 26,56 din za osemurno delo.

Dr Štampihar je dobro vedel, da je znašalo povprečje delavske mezd v Jugoslaviji leta 1936 za osemurno delo samo 21,74 din, v Dravski banovini pa 23 din. Najnižje je bilo v Vardarski banovini (Makedonija), kjer je leta 1936 znašala povprečna mezda samo 17 din za osemurno delo. Zato ni nič čudnega, če so prav to leto vso državo pretresale delavske stavke in da jih je bilo 392, kakor so ugotavljale statistike.

Tudi Kranjska industrijska družba je hotela znižati mezde, ki naj bi temeljile na tako imenovani temeljni mezdi po 38 din za osemurno delo moške delovne sile, po 25 din za osemurno delo ženske delovne sile in po 16 din za nepolnoletno delovno silo (za delavce pod 21 let starosti). Na to mezdo bi se dodajale doklade za skupinsko usposobljenost — tako imenovana skupinska mezda (bilo je osem različnih skupin: najnižja je bila prva, najvišja osma skupina, v kateri je bilo samo 16 delavcev, v sedmi 165, v šesti 283, v peti 472, v četrti 490, v tretji 472, več kakor tisoč delavcev pa je bilo v najnižjih prvih dveh grupah: v drugi 405 delavcev, 25 delavk, 32 mladine in v prvi 533 delavcev in 71 delavk). Izkoriščanje delavstva pa so delničarji hoteli priviti predvsem z novimi akordnimi postavkami, pri katerih je po stari pogodbi sodelovalo tudi delavstvo, po novi pa si je postavljanje akordnih postavk lastilo samo obratovodstvo, kar je dajalo podjetju nepregledne možnosti dodatnega izkoriščanja.

Vse to pa je razobličil pred delavstvom prav Vencelj Perko, okrog katerega so se v dr. Štampiharju v tistih februarjskih dnevih 1940 zbirale misli kot ob osrednji delavski osebnosti tistega časa ne samo na Jesenicah, marveč tudi na Gorenjskem, o delavski osebnosti, o kateri tista leta niso govorili samo delovni ljudje po Sloveniji kot o 'rdečem' županu občine Koroška Bela, marveč še bolj oblastniki od Jesenic do Ljubljane in Beograda, saj so se več kakor tri leta prizadevali, da bi ga onemogočili, naposled pa so sklenili, da ga konfinirajo za zidove in bodečo žico taborišča v Bileći.

Ta dan, dne 17. februarja 1940 bi moral biti Vencelj Perko tu, saj bi moral z dr. Ivom Štampiharjem na sodišče v Kranjsko goro zaradi tožbe proti KID, ki je 23. januarja 1937, na dan, ko je ta družba odpovedala Ignacu Kralju, Jožetu Čelesniku in Viktorju Stražišarju, poslala na bansko upravo še obsežnejše 'obtežilno' gradivo kakor septembra 1936 prav zaradi njegovih govorov, ki jih je imel na januarskih delavskih shodih 1937 in na katerih je s pravo doslednostjo marksističnega dialektika razobličeval izkoriščevalsko plat nove kolektivne pogodbe in ki je tudi kot župan povezoval delovanje občine z interesi delavstva, zaposlenega pri KID in drugih podjetjih:

»SLUŽITI POVSOD IN BREZ OKLEVANJA ŽELJAM IN POTREBAM SLOVENSKEGA DELOVNEGA LJUDSTVA! V tej najvišji nalogi so obsežene prav vse točke našega delovnega načrta,« je bilo rečeno v letaku, ki ga je naslovil župan Vencelj Perko v imenu Liste slovenskega delovnega ljudstva takoj po izvolitvi in o katerem so govorili potem delovni ljudje po vsej Sloveniji, saj po volitvah navadno niso bili več vajeni, da bi se volivcem in občanom kdo zahvaljeval, ker so mu izrazili zaupanje, še manj pa, da bi kak župan ali občinski odbor smatral predvolilne napovedi volivcem po volitvah še za dolžnost, da bi jih uresničili.

Ta, Perkov letak pa je bil obluba, ki je zvenela kakor prisega zvestobe slovenskemu delovnemu ljudstvu. Tu so odborniki izjavljali, da se zavedajo odgovornosti, ki je prešla z izvolitvijo nanje — odgovornosti pred volivci, zaradi katerih bodo 'organizirali nameravano delo tako, da bo postavljeno na kar najbolj široko podstavo in pod kar najbolj učinkovito nadzorstvo volivcev'. Poskrbeli bodo predvsem, da 'bodo volivci vsakokrat in popolnoma po resnici obveščeni o vsem, kar je v zvezi z delom danes ustanovljenega KLUBA SLOVENSKEGA DELOVNEGA LJUDSTVA NA KOROŠKI BELI'...

To je bilo novo in tega novega se je meščanska petolizniška gospoda v službi svojih gospodarjev — delničarjev Kranjske industrijske družbe najbolj bala. Avgust Kuhar, že dirigirani urednik Tovarniškega vestnika, ki je začel januarja 1937 mesec po volitvah na Koroški Beli izhajati, je v imenu JRZ poročal svojim gospodarjem; Lovro Humer, nekdanji orju-naš, v imenu JNS.

Pravzaprav je bila zmaga Vencija Perka za delničarje in meščanske politike iznenadenje, saj se je v predvolilnem času pokazala na Koroški Beli mnogo manjša enotnost med krščanskimi socialisti, narodnimi socialisti in marksističnimi delavci kakor na Jesenicah, kjer je na listi slovenskega delovnega ljudstva bil nosilec dr. Aleš Stanovnik. Na koroškobelskem predvolilnem letaku so delničarji KID in njihovi hlapci lahko brali, da se 'namera široke ljudske skupnosti ni posrečila'. Nacionalisti so svoje sodelovanje odklonili, ker jim 'ni bilo všeč ime liste' in ker se še niso otrsli 'narodnega jugoslovanstva' iz Živkovičevih in Jeftičevih časov, ki slovenskega naroda kot naroda nista priznavala. V programu liste slovenskega delovnega ljudstva pa je pisalo:

»Mi priznavamo 'slovensko vprašanje', kar pomeni, da postavljamo zahtevo po taki ureditvi države, v kateri bomo Slovenci kot narod na svojih tleh sami gospodarili in po lastnem predarku urejali razmerja do drugih narodov.«

Tudi krščanski socialisti na Koroški Beli so odklanjali sodelovanje na listi delovnega ljudstva, kar je bilo prav gotovo znak nepoučenosti ali pa pritisk kaplana Duhovnika nanje, da so zamižali, oziroma pustili, da jim je župnišče nadelo slepočnice in jih vpreglo v voz JRZ, čeprav je Stojadinović-Koroščeva JRZ že razbijala delavsko organizacijo krščanskega delavstva, Jugoslovansko strokovno zvezo, s fašističnim sindikatom Zvezo združenih delavcev, ki se je septembra 1936 osnovala na Breznici, ker ji na Jesenicah takrat še ni uspelo in tudi pri pogajanjih za kolektivno pogodbo ni imela svojih obratnih zaupnikov, dokler ni Albin Gaser izjavil, da izstopa iz Jugoslovanske strokovne zveze in da pristopa k Zvezi združenih delavcev na Breznici, torej k organizaciji, ki je 'izrazila navdušenje nad novo kolektivno pogodbo' že 17. januarja 1937, torej prav na dan, ko je novoizvoljeni župan občine Koroška Bela na delavskem zborovanju nazorno razobličil le-to v jezo delničarjev. Tako je Vencelj Perko, ki je bil delničarjem KID trn v peti že od julijske stavke 1935, padel pri njih v še večjo nemilost. Zakleli so se, da ga bodo oddvojili od delavskih množic, te pa so ga — kakor v posmeh prizadevanju delničarjev — izvolele še za župana v občini Koroška Bela-Javornik.

Dr. Ivo Štempihar ni mogel vedeti (razen če je morda zvedel posredno), kakšno poročilo sta o volitvah napisala za upravo KID uslužbenca Avgust Kuhar kot pripadnik režimske JRZ in Lovro Humer kot pripadnik JNS in se vsak v svojem poročilu obenem opravičevala, ker tidve stranki nista mogli uresničiti želje podpredsednika upravnega sveta Kranjske industrijske družbe Avgusta Praprotnika, ki je tik pred občinskimi volitvami naročal tehničnemu direktorju inž. Dostalju in uradniku Lovru Humru, naj bi se JRZ in JNS (klerikalci in nacionalisti) pri

občinskih volitvah združili in odločili za skupen nastop na Jesenicah proti Stanovnikovi, na Javorniku in Koroški Beli pa proti Perkovi listi slovenskega delovnega ljudstva. Avgust Kuhar je kot predsednik volilne komisije na volišču št. I na Javorniku kot zaupnik JRZ skušal zaman s svojo prisotnostjo vplivati na volivce, da bi lista JRZ dobila večino, čeprav je marsikateri omahljivi volivec prav zaradi Kuharja in njegovega naraščajočega vpliva pri KID glasoval za JRZ. Dr. Štempihar ni vedel, da je Avgust Kuhar v svojem poročilu o koroškobelskih občinskih volitvah Westnu, Praprotniku, dr. Natlačenu in dr. Korošču imenoval njega in dr. Stanovnika kot 'pomagača Venclja Perka in Ignaca Kralja' in ju prištel h Kralju in Perku, da so 'dobili občino Koroška Bela v svoje roke' in da so to 'storili na Javorniku, da bi mogli KID na vrat' (verjetno mišljeno: da bi mogli seči Kranjski industrijski družbi za vrat — op. M. Kl.). Mimo tega je Avgust Kuhar sporočil, da so bili 'vsi volivci komunistov delavci KID' in glasove primerjal z glasovi pri volitvah delavskih zaupnikov, kjer je 'komunistična lista' dobila samo dva glasova manj kakor lista delovnega ljudstva na Koroški Beli. V svoji Pripombi pa je opisal tudi razpoloženje, ki je vladalo ob volitvah na Koroški Beli, čeprav s svojimi zelenimi in komunistom sovražnimi barvami:

»Demonstracije za Perka so se vršile (slovensko: so bile) celi dan (slovensko: ves dan — op. M. Kl.). Na volišče so hodili v grupah pod vodstvom Federla, Mohoriča, Kralja in drugih. Volili so demonstrativno in izzivalno, kakor da bi hoteli demonstrirati (delavski) gnus proti nam. Vtis, ki ga pri teh neumnih množicah dobiš (delovni človek, ne pozabi, da so te meščanski politiki prištevali k neumnim množicam!), je, da ne smemo več slabo igrati, da nam komunisti ne pridejo na vrat (mišljeno: da meščanski politiki morajo spremeniti svojo igro z delovnimi množicami, da bi jim — meščanskim jerobom — ne sedli komunisti za vrat).«

Da se ne bi mučili s Kuharjevo slovenščino, je v tem pismu Kuhar predvideval 'težko borbo' s komunisti, vendar se bodo režimski pristaši prizadevali, da komunisti ne bodo mogli za obstoječi družbeni red razkrojevalno delovati ne v občini ne pri KID. Predlagal je, naj bi KID podprla 'edinstveno fronto, ki je sposobna komuniste pregaziti', torej na fašizem, h kateremu je stremel takratni režim JRZ. Naposled je Kuhar obljubljal, da si bodo režimski ljudje na Jesenicah 'prizadevali dobiti ... povezavo komunistov s centralo in jih tako razpustiti'.

Vsega tega seveda dr. Štempihar tistega dne, ko je pisal pred odhodom na sodišče v Kranjsko goro pismo Venclju Perku v Bilečo, ni mogel vedeti. Na zaroto oblasti in Kranjske industrijske družbe proti razredno zavednim delavskim zaupnikom je lahko samo sklepal po posledicah in drugih migljajih, s katerimi je odkrival ozadje, za katerim se je pletla usoda njegovih klientov in sodrugov, ki jih je že po potrditvi odloka banske uprave o odvzemu mandatov branil, oziroma vložil proti nezakonitemu ravnanju KID v njihovem imenu tožbo pred okrajnim sodiščem v Kranjski gori in ki se je potem prav tako kakor za Venclja Perka vlekla v nedogled.

Venclja Perka, kakor da bi se proti njemu ne čutila dovolj močno, je Kranjska industrijska družba odpustila šele šestindvajset dni po

6. marcu 1937, po dnevu, ko ga je na željo KID banska uprava razrešila zaupniških dolžnosti. Predtem pa je, kakor še proti nikomur drugemu poprej, začela propagandno gonjo v Tovarniškem vestniku, ki jo je dr. Štempihar že pred Perkovim odpustom pozorno spremljal.

Izvolitev Vencelja Perka kot župana, kakor že vemo, je padla prav v obdobje, ko je KID konec novembra 1936 odpovedala kolektivno pogodbo in kot datum odpovedi navedla 31. januar 1937. Dne 7. januarja je v Tovarniškem vestniku objavila že citirano Odprto pismo. V naslednji številki je Tovarniški vestnik objavil osnutek nove Kolektivne pogodbe. Delavske strokovne organizacije, združene v Medstrokovnem akcijskem odboru, so nato v prvi številki svojega glasila »Naš kovinar« objavile protipredloge, ob katerih so se potem zataknila pogajanja, ker jih Kranjska industrijska družba ni bila voljna sprejeti, saj je bil namen njenega osnutka nove kolektivne pogodbe znižanje delavskih mezd, na kar je opozoril Vencelj Perko že na delavskem zborovanju 17. januarja 1937 in potem še v članku »V znamenju mirnega sožitja«, objavljenem 3. februarja 1937 v »Našem kovinarju«. Še pred tem je kot župan občine Koroška Bela sprožil razpravo o novi kolektivni pogodbi KID tudi na seji občinskega odbora, ta pa, zavedajoč se, da je večina občanov delavska in zato zainteresirana za položaj delavstva v tovarnah KID na Jesenicah in Javorniku, je podprl upravičene delavske zahteve in strokovne delavske organizacije. Zato je Vencelj Perko pismeno predlagal jeseniškemu županu Valentinu Markežu, da bi le-ta sklical posvet županov vseh zainteresiranih občin Jesenic, Koroške Bele, Breznice in Dovjega-Mojstrane. Podoben predlog sta potem dr. Stanovnik in dr. Štempihar skupaj z drugimi jeseniškimi občinskimi odborniki svoje liste (Liste slovenskega delovnega ljudstva) izročila županu Markežu, ki ga seveda ni mogel zavrniti, saj bi se tako vse prehitro razkril fašistični odnos JRZ do delavstva. Tudi drugi župani, povabljeni na sestanek 31. januarja 1937, so bili režimski. Kljub temu pa so se morali zavzeti za delavstvo in v sprejetih sklepih opozorili med drugim tudi to, da je 'v interesu mirnega sožitja delavcev in (delničarjev) Kranjske industrijske družbe', da družba ne zniža sedanjih delavskih dohodkov, ker bi se pri znižanju le-teh znižala tudi delavčeva 'kupna moč, od katere je odvisno gospodarsko življenje v prizadetih občinah', kot 'zakoniti zastopniki občinskih uprav' pa so se obrnili tudi 'na gospoda bana, naj podpre upravičene težnje vseh delavcev, zaposlenih pri Kranjski industrijski družbi'.

A kaj ko je bil ban dr. Natlačen na strani KID, ki je za 'sožitje' in za 'prijateljsko roko', v teh časih ob sleherni priložnosti ponujano delavstvu, zahtevala od delavstva poslušnost in izpolnjevanje njene volje. Zato bi bili sklepi županov prizadetih občin lahko ostrejši. Kljub temu pa pobuda občinskega odbora Koroška Bela in odbornikov z liste slovenskega delovnega ljudstva ni bila jalova, saj bi drugače do omenjenega sestanka in sklepov, ki so kljub vsemu bili delavstvu KID v znatno pomoč, sploh ne prišlo.

Potem je sledil obisk županov omenjenih občin pri banu. Ban dr. Natlačen, ki je bil poučen o pravih pobudnikih županske akcije, je Perka

docela ignoriral. Perko takrat še ni vedel, da je ban dvanajst dni poprej prejel od delničarjev KID ponovno zahtevo za razrešitev njegovih zaupniških funkcij.

Od bana je vodila župane pot do podpredsednika upravnega odbora KID Avgusta Praprotnika. Ta je županom nedvoumno povedal, da iz njihovega prizadevanja v delavsko korist ne bo nič in se jezil nad delavskimi predstavniki, ker 'nimajo nobenega razumevanja za napore Kranjske industrijske družbe'. Perko, ki je med vsemi najbolj poznal bistvo spora, je Praprotnikove izjave zavračal z dejstvi, ki jih je povedal že na delavskem shodu 17. januarja in ki jih je zapisal tudi v članku, ki je izšel prav dan pred tem obiskom. Praprotnik je ugovarjal, naposled pa je le priznal, da gre pri sedanji pogodbi 'za cirka enajstodstotno znižanje mezd', toda ob slovesu ni prav nič skrival svoje jeze na Perka, marveč mu je zagrozil: »Gospod Perko, vi ste naš delavec in bomo z vami o tem še posebej govorili.«

Vencelj Perko je lahko slutil, kaj ga čaka. Sicer pa je za tak primer že v svojem članku 3. februarja 1937 povedal, da ga grožnja KID ne bo odvrnila od poti boja za delavske pravice. Če se bo uresničila, bo samo nov dokaz o 'sožitju s KID'.

Tiste dni je namreč prišlo že med samimi pogajanjmi za novo kolektivno pogodbo do odpustov Ignaca Kralja, Jožeta Čelesnika in Viktorja Stražišarja. Vsi trije so bili neposredno udeleženi na pogajanjih, ki jih je uprava KID namenoma prenesla v Ljubljano, da bi delavstvo kakor pri prejšnji pogodbi iz leta 1934 ali pa pri stavkovnih pogajanjih v letu 1935 ne moglo direktno vplivati na potek pogajanj. Kljub temu pa je prav odpust omenjenih povzročil 23. januarja 1937 protest strokovnih organizacij, ki so zahtevale, da KID odpust prekliče. Toda KID tokrat ni odnehala. Odrekla je odpuščenim prisostvovanje na pogajanjih v vlogi delavskih zaupnikov. Če jim hočejo prisostvovati, jim lahko prisostvujejo samo kot zastopniki strokovnih organizacij ali kot eksperti le-teh. Tedaj se je za prizadete zavzel Centralni tajnik Strokovne komisije za Slovenijo Franc Leskošek in s pozivom strokovnih organizacij zahteval od KID to, kar so zahtevale že strokovne organizacije, pa so ga predstavniki KID zavrnil, da prizadetim niso odpovedali zaradi njihovih nastopov pri pogajanjih za kolektivno pogodbo.

Tako se je samovolja delničarjev Kranjske industrijske družbe nadaljevala ob ministriranju Zveze združenih delavcev, ki jo je KID poklicala in kljub ugovorom drugih predstavnikov strokovnih organizacij vztrajala, da prisostvuje pogajanjem, čeprav te organizacije takrat v tovarnah KID na Jesenicah in Javorniku še ni bilo.

Dr. Štempihar je imel kot advokat odpuščenih in njihov pooblaščenec v tožbi proti KID polne roke dela. Delavstvo v tovarnah KID se ni strinjalo s 'sožitjem', kakršno so mu ponujali delničarji. Proti odpovedi Kralju, Jožetu Čelesniku in Viktorju Stražišarju je protestiralo tako, da jih je 30. januarja 1937 ponovno izvolilo za svoje zaupnike kljub temu, da so lahko volili samo 16 zaupnikov, ker je upravi KID s pomočjo banovinskih oblasti uspelo zmanjšati prejšnje število 31 delavskih zaupnikov

na 16 zaupnikov, torej skoraj za polovico, proti čemur je v svojem članku dne 3. februarja protestiral tudi Vencelj Perko. Zaupniške volitve so bile namreč razpisane že 4. januarja 1937, torej 19 dni pred 23. januarjem, ko je KID na podlagi potrditve razrešitve omenjenih zaupnikov s strani ministrstva za socialno politiko odpovedala omenjenim delovno razmerje. Hkrati pa je nova izvolitev že sama po sebi anulirala bansko odločbo z dne 26. oktobra 1936, saj je s 4. januarjem in novim razpisom za volitve delavskih zaupnikov in potem z njihovo izvolitvijo 30. januarja 1937 nastopilo novo mandatno obdobje, torej so bili ponovno zakonito izvoljeni. Zato je banska uprava vnovič priskočila na pomoč Kranjski industrijski družbi in razveljavila demokratično izvoljene zaupnike delavstva Ignaca Kralja, Jožeta Čelesnika in Viktorja Stražišarja, mimo tega pa potrdila predlog KID za razrešitev Venclja Perka, ki je že naslednji dan — dne 6. marca 1937 — prejel odpoved službenega razmerja pri KID prav tako kakor prej omenjeni brez navedbe vzroka.

Dne 23. marca 1937 je o zadevi odpuščenih odločalo okrajno sodišče v Kranjski gori, na katero so se odpuščeni obrnili kot tožniki KID, ki jih je protizakonito odpustila. Sodišče je v razočaranje delničarjev KID odločilo tožbo v korist tožnikov in rabsodilo, da je bil odpust pravno neutemeljen. Zato je odpust razveljavilo, to pa je seveda pomenilo, da je delovno razmerje odpuščenih delavskih zaupnikov teklo neprekinjeno naprej. Delničarji KID so seveda ugovarjali in celo oporekali sodišču, da ni bila tožba delavskih zaupnikov pravno dopustna. V svojem prizivu z dne 5. aprila 1937 so očitali okrajnemu sodišču v Kranjski gori, da je prineslo svojo rabsodbo v korist odpuščenih delavskih zaupnikov na podlagi nepravilnega tolmačenja pravnih predpisov. Po mnenju delničarjev sodišče ni bilo pristojno odločati o tej zadevi, o kateri je po njihovem precej majavem mnenju lahko odločala samo upravna oblast. To pa je bilo za KID samo obrtno nadzorništvo banske uprave, ki je s potrditvijo razrešitve delavskih zaupnikov samo formalnopravno potrdila predlog KID za odvzem mandata zaupnikom.

Tako se je začela dolgotrajna pravda, za katero Kranjska industrijska družba ni mogla kljub pomoči s strani oblastev nikoli dobiti dovolj močnega prijema, da bi se njenega nezakonitega ravnanja ne dalo izpodbiti celo z zakoni, ki so bili vse prej, kakor delavstvu naklonjeni. To ji je šlo na živce, pa tudi Zvezi industrijcev, na katero se je KID obrnila, da bi dosegla s svojim vplivom take zakonske odredbe, ki bi ne bile tako 'nepopolne in nezadostne' za dosego smotrov, ki bi jih delničarji KID radi za popolno podrejenost delavstva dosegli.

Dr. Štempihar je v imenu nezakonito odpuščenih delavskih zaupnikov vodil pravde skozi vse leto 1937 preko vseh sodnih inštanc in se avgusta 1938 v imenu odpuščenih delavskih zaupnikov pri Kranjski industrijski družbi zatekel naposled na Mednarodni urad dela pri Društvu narodov v Ženevi in tako prenesel boj jeseniških kovinarjev za delavske pravice tudi v mednarodno javnost, čeprav je vedel, da bodo morda njegovo petnajst drobno tipkanih strani dolgo spomenico vzeli samo na znanje, ker se vlade, članice Društva narodov in članice Mednarodnega urada za delo niso čutile dolžne, da bi načela mednarodne delavske za-

konodaje spoštovale. Tako so na pr. leta 1933 ali 1934 k temu uradu pristopile ZDA s pogojem, da s tem določila te organizacije zanjo niso obvezna, oziroma da lahko uravnava svoje zadeve na tem področju svobodno.

In kako naj bi se po tem vprašanju potem pravičneje obnašala Jugoslavija, ki se je v svoji politiki v tem času že skoro popolnoma naslonila na fašistični velesili Nemčijo in Italijo, ki sta iz Društva narodov in njenih organizacij že izstopili in po katerih je skušala uravnnavati svojo zakonodajo sedaj tudi Jugoslavija.

Toda vseeno! Spor za Vencija Perka je bil zdaj rešen. Rešen skoro po polnih treh letih pravniškega boja. Upravno sodišče v Celju je dne 9. februarja 1940 odločilo Perkov spor s Kranjsko industrijsko družbo v Perkovo korist, toda Kranjska industrijska družba se je enostavno odpovedala dokazu po spisih Upravnega sodišča v Celju in to prek dr. Iva Štempiharja sporočala tudi tožitelju, istočasno pa je ponovila pogojni odpust, verjetno v upanju, da bo zdaj s Perkom, ki ga je oblast konfinirala v Bilečo, dokončno opravila.

Tega zadnjega dr. Ivo Štempihar ni zapisal v svojem pismu. Ni se mu posrečilo, da bi Perka pripeljal iz Bileće k razpravi v Kranjsko goro. Morda so se bali, da bi Perko to izrabil in se jim izmuznil iz rok, kakor so se jim Edvard Kardelj, Tone Tomšič, Franc Leskošek in še nekateri drugi, ki jih 7. februarja policija ni dobila doma in je zato razpisala za njimi tiralice.

O Bileći se je govorilo marsikaj in najbrž se bo oblast res poslužila takih sredstev, kakor se jih poslužuje Hitler v Nemčiji v svojih koncentracijskih taboriščih.

Brez dvoma je ta skrb ves čas vrtala v dr. Štempiharja, ki je vedno manj verjel v uspeh pravnega boja, če ta ne bo podprt s splošnim odporom javnosti proti ustanavljanju in vzdrževanju koncentracijskih taborišč.

Toda o svojih skrbih ni pisal, marveč je samo sporočal, kaj so te dni pokrenili zunaj Perkovi tovariši na občini in nasploh:

»Sklep (protestni) občinskega odbora Koroška Bela je že sestavljen in soglasno sprejet. Poslali ga bodo na različna mesta. Prepis nadzorstvene pritožbe sem pripravil in pojde na različne naslove.«

Opozoril je Perka in tovariše na pravico do raporta 'pri srezkem načelniku v Bileći', o katerem je dr. Štempihar zvedel, da je nadrejen upravniku taborišča. Ni vedel, da so to pravico taboriščniki že uporabili prvi dan ob svojem prihodu (10. II. 1940) glede pisem in da je po zaslugi srbskih, črnogorskih, bosanskih in makedonskih tovarišev bil še dokaj ugodno rešen, zato pa so jim dan potem, ko so zvedeli za zverinstvo nad Mošo Pijadom, dne 13. februarja zaman zahtevali, da bi vodstvo taborišča upoštevalo njihove zahteve, sestavljene v desetih točkah. Mimo tega so prav ta dan, ko je dr. Štempihar pisal svoje prvo pismo Venciju Perku v Bilečo, slovenski jetniki poslali svojo protestno spomenico na notranje ministrstvo.

»Vsi vaši svojci se zelo brigajo za vašo usodo in so stalno pri nas, pri vaših zastopnikih,« je pisal dr. Štempihar. Sporočil je tudi o akciji, ki je bila pravzaprav njegova pobuda: »Občinski svet na Jesenicah bo imel v ponedeljek (19. II. 1940) priložnost, da se bo seznanil z vašo zadevo zaradi Franca Benedičiča, pa tudi zaradi tebe in Kralja, saj sta občinska funkcionarja, čeprav v drugi občini. Pripravljena je tudi vloga na trgovsko zbornico, pa tudi z drugimi zastopniki iščem stikov, da bo (naš) nastop bolj skladen in uspešen, pa tudi odločen.

Zaradi odhoda na sodišče moram prekiniti pismo do poročila o razpravi. Zato sprejmi od mene in drugih znancev najboljše pozdrave in želje, kar še posebej velja za vse moje znance, o katerih sem zvedel, da so doli, oziroma, ki jih zastopam: Kralja, Benedičiča, Kermavnerja, Bajuka, Koširja, Korena, Šprajca, dr. Mihelčiča, Apiha, Kovačiča, Kardoša, Čačinoviča, Kardeljevo, Dovčevo in Vipotnikovo.«

In še to, na kar je skoro pozabil, je v naglici še pripisal, da je ban dr. Natlačen odgovoril na njegovo pismo glede Borčeve groznje Perku:

»Piše, da je bilo tisto svarilo mišljeno 'blagohotno' in da naj ga tudi jaz 'blagohotno' obravnavam. Prejem banovega pisma sem potrdil in se zahvalil za pismo potrdilo ustmenega svarila in ga opozoril, da so včasih — in taki časi so sedaj — blagohotnosti neprijetne in nezaželene. Tako se je ta korespondenca (med banom in dr. Štempiharjem, ki je tako prišel do pomembnega praviškega drobca za boj proti banu) končala... Še enkrat: Najlepše pozdrave! — Ivo.

Tri dni po tem pismu dr. Iva Štempiharja Venclju Perku v Bilečo (in dopisnici, ki jo je dr. Štempihar 17. februarja pisal tudi Ignacu Kralju), je okrajno sodišče v Kranjski gori poslalo dne 20. februarja 1940 pismo razsodbo, da je bil odpust Venclja Perka s strani Kranjske industrijske družbe protipraven in da zato delovno razmerje Venclja Perka pri KID še traja, to se pravi, potrdilo je samo ugotovitev, oziroma razsodbo Državnega sveta z dne 19. aprila 1939, da je bil v Perkovem primeru odvzem mandata delavskega zaupnika nezakonit, in seveda tudi razsodbo Upravnega sodišča v Celju z dne 9. februarja 1940, na podlagi katere se je KID odpovedala dokaznemu postopku, zato pa je KID na razsodbo Okrajnega sodišča v Kranjski gori vložila priziv, Perku pa iz previdnosti ponovno odpovedala delovno razmerje, kar pa je pomenilo, da sta dr. Štempihar in Vencelj Perko, tedaj konfiniran v taborišču v Bileči, morala čakati na odločitev prizivnega sodišča.

Poizkus dr. Štempiharja in dr. Stanovnika, da bi pridobila občinski odbor Jesenice za apelacijo o izpustu zapornikov iz Bileče

Dan poprej, dne 19. februarja 1940, je jeseniška policija poleg že aretiranega inž. Osvalda in gospodinjske učiteljice Mare Rupenove, ki so ju odpeljali v šempetrske zapore v Ljubljani, aretirala še občinskega tajnika občine Koroška Bela Adolfa Jakhla. Tudi njega so odpeljali v Ljubljano v 'šempetrsko kasarno'. Zvečer tega dne pa so odborniki Liste slovenskega delovnega ljudstva predlagali na seji občinskega od-

bora Jesenice, da bi jeseniški občinski odbor pismeno apeliral na bana dr. Natlačena, da bi banska uprava Dravske banovine nemudoma rešila pritožbo konfiniranega krojaškega mojstra Franceta Benedičiča, pa tudi pritožbi občinskih odbornikov iz sosednje koroškobelske občine — konfiniranega župana Venclja Perka in prav tako konfiniranega občinskega blagajnika Ignaca Kralja. Toda večina JRZ je, ne da bi hotela o pritožbi sploh razpravljati, zahtevo odbornikov, kakršna sta bila dr. Aleš Stanovnik (bivši nosilec liste SDL) in dr. Ivo Štempihar, ki je bil pobudnik tega predloga, zavrnila s štirinajst glasovi večine proti osmim, ki so za predlog glasovali.

To pa je pomenilo, da se bo režimsko nasilje nad razredno zavedni mi delavskimi množicami in protifašistično razpoloženim prebivalstvom nadaljevalo. O tem so pričale že prej omenjene aretacije inž. Osvalda, učiteljice Rupenove, občinskega tajnika s Koroške Bele Adolfa Jakhla, pa tudi Eda Giorgionija, ki ga je dal komisar jeseniške policije Wohinz dne 23. februarja 1940 aretirati in ga na zahtevo svojega ljubljanskega kolege dr. Hacina odpeljati v Ljubljano, torej prav na dan, ko je okrajni glavar (sreski načelnik) dr. Vrečar prepovedal izvršiti sklep občinskega odbora Koroška Bela z dne 15. februarja 1940 proti nezakonitemu odgonu župana Venclja Perka in blagajnika občinskega odbora Ignaca Kralja v Bileće. Tudi omenjena prepoved s strani okrajnega glavarstva Radovljica je bila v nasprotju s takratno zakonodajo.

Dr. Štempihar je po vsem tem slutil, da bo boj za osvoboditev konfiniranih težji in dolgotrajnejši, kakor je sprva mislil.

3

Kaj se je medtem dogajalo v Bileći

Ko je prispelo pismo dr. Iva Štempiharja Venclju Perku v bileško taborišče, je mineval že drugi teden njihovega bivanja v tem taborišču. Ta čas so že spoznali okrajnega glavarja iz Bileće Milivoja Jojića, a še mnogo bolj žandarmerijskega poročnika Terzića, ki jim je že ob njihovem prihodu najprej preklel 'majku slovenačku' in jim tako dal vedeti, da je njihov komandant, ki jim, če mu ne bodo brezpogojno poslušni, dal 'skinuti glavu', ker on 'zapoveda samo žandarskim bajonetima'. Toda vse to se jim je zdelo že nekje daleč, saj so v tem času v glavnem živeli pod vtisom žandarskega nasilja nad starim komunistom in slikarjem Mošo Pijadom, vmes pa — tako je zapisal v svoj dnevnik konfiniranec Kardoš — so se 20. februarja v srbski sobi pojavile novice, da bodo zaradi študentskih protestov v Beogradu taborišče razpustili in da bodo konfiniranci 'odšli domov'. Med Slovenci je največ zanimanja prve dni internacije povzročil Ivan Kreft, ki so ga na podlagi znanega policijskega odloka po členu 12a pripeljali iz vojske, kamor so ga bili vpoklicali in kjer niso vedeli, da je bil Ivan Kreft španski borec, ki se mu je posrečilo priti iz Španije domov. Toda to v zvezi s členom 12a 'o kaljenju javnega reda

in miru' ni imelo pomena, ker se Ivan Kreft kot vojak proti temu členu ni mogel pregrešiti. Torej je bil podoben primer kakor trboveljski rudar Umek, ki so ga bili pripeljali iz ječe in ki se v ječi prav tako ni mogel pregrešiti v smislu določb dodatnega člena Zakona o zaščiti države.

V prvih štirinajstih dneh bivanja se je Slovencem poleg žandarskega nasilja nad Mošo Pijadam vtisnil najbolj v spomin 'sneženi mož', ki se je pod rokami srbskih likovnih umetnikov Djordja Andrejevića in Bore Baruha spremenil v pravi kip največjega voditelja revolucionarnega proletariata Vladimirja Iljiča Uljanova-Lenina. Tako so konfiniranci počastili spomin šestnajstletnice Leninove smrti, žandarji pa so v snežnem kipu hoteli videti Stalina. Odnehali so šele, ko so jim povedali, da Stalin nima brade. Toda poročnik Terzić se s tako obrazložitvijo ni zadovoljil in je hotel vedeti, koga potem predstavlja kip, izoblikovan iz snega. Tedaj se je oglasil Kreft, da predstavlja Samenhofa, utemeljitelja esperanta. To se je zgodilo dan poprej, preden so odposlali Slovenci svojo spomenico na notranje ministrstvo in tako začeli svoj legalni boj proti Bileći in konfinacijskim taboriščem nasploh. Vedeli pa so, da bo ta boj uspešen le, če se bo dvignil val ogorčenja tudi zunaj taborišča in če bo zajel čim širše sloje prebivalstva. Zato so vsako pismo — tudi prvo pismo dr. Štempiharja Perku in dopisnico Ignacu Kralju razmotrivali najprej s te strani.

Vencelj Perko in Ignac Kralj sta bila zadovoljna zaradi Giorgionijeve pobude in drugih pobud, ki jih je omenjal v prvem pismu dr. Štempihar. Toda, tako so menili, morda prav zaradi žandarskega nasilja nad Mošom, ki bi v bodoče lahko doletelo slehernega med njimi, tudi sami nadaljevati proteste ne samo z raporti pri Terziću in Jojiću, marveč tudi s protesti na politične osebnosti, predvsem na dr. Vladimirja Mačka, saj so ga v času, ko je bil ta v opoziciji proti režimoma JNS in JRZ (razlike v teh režimih ni bilo!), podpirali ne samo z glasovi pri državnozborskih volitvah, marveč tudi s kandidati na njegovi listi, ki bi jih brez komunistov in delavskokmečkega gibanja pod njihovim vodstvom v Sloveniji komaj lahko postavil. Tudi Vencelj Perko in Lojze Hohkraut iz Trbovelj sta bila napisana med kandidati na zadnjih državnozborskih volitvah na Mačkovi listi.

Dr. Vladimir Maček bi se torej moral za njihovo pravdo proti nezakoniti konfinaciji zavzeti, pa čeprav je sklenil sporazum s Cvetkovićem in svojimi nekdanjimi nasprotniki.

Tako je menil Ignac Kralj in že začel sestavljati spomenico, pri kateri so potem sodelovali tudi drugi, ki si o Mačku niso delali nobenih iluzij več. Dne 24. februarja 1940 so zato naslovili na dr. Vladka Mačka, podpredsednika kraljeve vlade (»Če dela za to vlado, bo tudi zame. Tudi jaz sem Kralj,« se je pošalil Kralj v svoji maniri, ki jim je marsikdaj pripravila tudi kak trenutek, ob katerem so se lahko nasmejali) in predsednika Hrvatske seljačke stranke resolucijo, v katero so zapisali med drugim, da jim resolucijo narekuje 'dolžnost, ki jo čutimo do slovenske demokratične javnosti' in da dr. Mačka 'kot predstavnika celokupne demokratične združene opozicije pri državnozborskih volitvah v letu 1938

informirajo, kako slovenski del JRZ izrablja naredbo z dne 16. decembra 1939 v svoje zločinske politične namene, pri tem pa pljuva na najosnovnejše človečanske pravice'.

»Slovenska (slovenski del) JRZ nas preganja predvsem zaradi našega boja proti vsem šestojanuarskim režimom in za nacionalno svobodo narodov Jugoslavije.«

V tem smislu so podpirali tudi boj hrvaškega naroda. Predvsem pa so se izpostavljali preganjanju zaradi podpore listi dr. Vladimirja Mačka na volitvah 1938, ker so neglede 'na eksistenčno nevarnost in preganjanje Stojadinović-Koroščevih žandarjev in policajev storili vse, da bi zmagala lista, katere nosilec ste bili vi', so zapisali in potem poudarili, da tisti, ki so jih poslali v Bilečo, kljub temu da jim 'ne morejo dokazati nobenega konkretnega kaznivega dejanja, trdijo, da je bilo to potrebno zaradi zunanjepolitičnih ozirrov', in poudarili, da so ti oziri, ki jim služijo sedanji oblastniki, enaki tistim, ki jim služi slovaška lutka v Hitlerjevih rokah dr. Tiso. Potem so spomnili dr. Vladimirja Mačka njegovih predvolivnih izjav:

»Ko se spominjamo Vaših predvolilnih izjav o demokratizaciji državnega življenja in splošnih ljudskih svoboščinah, Vašega boja proti nečloveškemu položaju robijašev (npr. pismo dr. Korošču) in za odpravo zloglasnega Zakona o zaščiti države, nam je razumljivo (verjetno je v osnutku tu pomota in bi moralo stati: nerazumljivo), da je bil prav prvi politični zakon, ki ga je sprejela vaša vlada, prav tisti, ki naj bi uzakonil tiste nezakovitosti, ki so jih počeli prejšnji režimi in ki daje upravnim oblastem neomejene možnosti terorja kakor v fašističnih državah.«

S tem stavkom so pravzaprav že proglasili tedanji Cvetković-Mačkov režim za fašističen, kljub temu da so taktizirali še z nekdanjo predvolilno Mačkovo politiko in ga spomnili na podporo, ki mu jo je dalo v Sloveniji prav ljudskofrontovsko delavsko-kmečko gibanje. Zdaj pa se je Maček pojavil v režimu, ki tepta vse tisto, proti čemur se je Maček s svojo predvolilno demagogijo boril in se pri tem opiral na svoje 'kmete', v resnici pa je bil eksponent hrvaške buržoazije, dokler se ta ni sporazumela s srbsko, kar so ob vstopu Mačka v Cvetkovićevo vladu potem imenovali 'hrvaško-srbski sporazum', na zunaj pa to manifestirali s preimenovanjem Savske banovine v Hrvatsko banovino. To pa je bilo Mačkovo izdajstvo združene opozicije, ki jo je podpiralo v Sloveniji delavsko-kmečko gibanje pod vodstvom ilegalne KPS.

Na to Mačkovo izdajstvo osnutek, ki ga je napisal Nace Kralj in pri katerem so potem sodelovali tudi drugi slovenski konfiniranci v Bileći, še ni direktno opozarjal, marveč je opozarjal na 'ironijo', ki je v tem, da režim, katerega podpredsednik je dr. Maček, preganja prav ljudi, ki so podpirali njegovo listo ali pa bili celo kandidati na njej, 'kakor Perko, župan s Koroške Bele, in Hohkraut iz Trbovelj, ki jima ni bilo mogoče dokazati niti najmanjšega prestopka, saj je župan Perko vse do (protizakonite in neutemeljene) aretacije opravljal lahko svoje županske dolžnosti'.

Toda podpisniki pri omenjeni 'ironiji', ki je nastala z vstopom dr. Mačka v vlado, niso mogli ostati, ne da bi dr. Mačka ne ožigosali kot soodgovornega za najnovejši položaj v državi, čeprav so z opozorilom na stanje v Sloveniji še 'taktizirali':

»Kljub temu, da ste s sodelovanjem v (sedanji) vladi soodgovorni za neza-
konito stanje, o katerem si ljudstvo že ustvarja svojo sodbo, smo prepričani,
da vam zlorabljanje (oblasti) s strani Korošec-Natlačenove JRZ v Sloveniji ni
znano. Prav zaradi tega pa bi pričakovali, da boste konsekvntno nastopili proti
teptanju osnovnih človeških pravic in svoboščin in da boste v vladi prav
tako odločen pobornik zanje, kakor svojčas v opoziciji njihov propagator.«

To je bil seveda očitek in v tem očitku je bilo skrito njihovo sedanje
mnenje o Mačku, ker:

»Mi, volivci in kandidati na vaši listi čutimo dolžnost, da poudarimo, da
mi svojih načel o demokraciji nismo spremenili in bomo kljub preganjanju
tudi v bodoče stali odločno na načelih demokracije in ljudskih svoboščin.«

Iluzij o dr. Mačku niso imeli. Od srbskih tovarišev so že vedeli (ti
pa od prvega obiska dr. Iva Ribarja pri konfiniranem sinu Loli), da je
bil prav dr. Vladimir Maček tisti, ki je zahteval poostreitev Zakona o za-
ščiti države z 'vsemogočnim dodatnim členom 12 a', ki je legaliziral faši-
stično nezakonitost predhodnih režimov od šestojanuarske monarhofa-
siistične diktature dalje:

»Kot podpredsednik vlade je Maček v Beogradu priganjal za izdajo uredbe
o internaciji 'protidržavnih elementov' in vseh, njemu in njegovi stranki ne-
zaželenih oseb. Njegov pomočnik Krnjević je obtoževal komuniste za nereda
na vseučilišču v Zagrebu in krivil Božidarja Adžija za vse nereda in grozil nje-
mu posebej, če bi skušal delovati v vrstah hrvatskih delavcev znotraj hrvatske
delavske zveze, proti vodstvu Hrvatske seljačke stranke. Za njega in 'rdečkarje'
je treba organizirati taborišča, so pisali in govorili Krnjević, Pernar, Reberski
in drugi. In zares, Božidar Adžija je bil med prvimi skupaj s Prico in Keršo-
vanjem na seznamu taborišča v Lepoglavi...« je v svojih spominih napisal
dr. Ivan Ribar. (»Komunist«, 30. XII. 1960)

To so srbski konfiniranci že vedeli od prvega obiska dr. Ivana Ribar-
ja dalje, Slovenci pa so zvedeli od njih, zakaj v taborišču ni Hrvatov,
ker jim je dr. Maček namenil Lepoglavo. Kolikor so se še obračali sami
in njihovi pooblaščen advokati na dr. Mačka — vedeti je treba, da so
tudi vsi njihovi advokati sodelovali bodisi v komunističnem, bodisi
v ljudskofrontovnem gibanju — so se na dr. Mačka obračali v glavnem
zato, da bi ga razkrinkali pred ljudskimi množicami in jim zlasti na
Hrvaškem odkrili, da nacionalni in socialni problem hrvaškega delovnega
ljudstva s sporazumom Cvetković-Maček še zdaleč ni rešen, ker je bil ta
sporazum samo sporazum med najbolj pohlepna buržoazijama v drža-
vi, ki je vsaka po svoje stremela k hegemoniji. Da je bil dr. Maček pove-
zan tudi z Mussolinijem in italijanskim fašizmom, so komunisti sicer že
slutili, dokončno pa je to povezanost odkril (po drugi svetovni vojni ob-
javljeni) dnevnik takratnega italijanskega ministra za zunanje zadeve
grofa Ciana.

Prav tako slovenski konfiniranci niso bili tako naivni, da bi ne vedeli, da dr. Maček ne soglaša s politiko Korošec-Natlačenove JRZ v Sloveniji, saj je bil v vladi Cvetković-Maček kot minister tudi dr. Miha Krek, pa tudi Koroščevo in Natlačenovo klerofašistično gibanje se je začelo zgledovati po hrvaškem fašističnem gibanju v tako imenovanih 'zaščitah' — gradjanski in seljački, v katerih so imeli glavno besedo že frankovsko-ustaški fašistični elementi. Klerofašisti so zlasti med študentsko mladino organizirali skupino tako imenovanih 'stražarjev', imenovanih po glasilu »Straža v viharju«, ki jih je vsestransko podpirala Katoliška akcija. Dr. Korošec se je sicer kompromitiral kot najožji sodelavec dr. Stojadinovića, ki je padel zaradi svojih finančnih špekulacij pri dvoru v nemilost, ker le-tega ni povabil (predvsem kneza-namestnika) k svojim dobičkanosnim goljufijam. Toda dr. Korošcu, čeprav je nerad zapustil ministrski fotelj, je to obdobje deloma koristilo, saj se je hotel podobno kakor dr. Maček na Hrvaškem, po padcu Stojadinovića zopet pokazati kot 'pobudnik za slovenski narod', na katerega je pod Stojadinovičem pozabil, in na tistem s svojimi najožjimi somišljeniki banom dr. Natlačenom, policijskim ravnateljem dr. Hacinom, z dr. Ehrlichom in drugimi klerofašističnimi voditelji koval politične načrte za 'sleherno možnost', tudi za tako, kakršna se je ponudila dr. Tisu po razpadu Čehoslovaške na Slovaškem, bil pa je pripravljen zopet stopiti v novo Cvetković-Mačkovo vlado, do katere je 26. avgusta 1939 prišlo, brž ko bi ga povabili. In v tistem času se je že šušljalo, da se bo to tudi kmalu zgodilo. Zato se je prav tako, kakor sta se na Hrvaškem dr. Maček in ban dr. Šubašić trudila pri snovanju lepoglavskega taborišča za hrvaške komuniste in protifašiste, tudi dr. Korošec skupaj z dr. Natlačenom in dr. Hacinom ogreval za tak način 'likvidacije rdečih' s pomočjo koncentracijskih taborišč, ki pa bi seveda ne smela biti v Sloveniji, marveč kje bolj daleč od Slovenije, na pr. kje v Hercegovini v Gackem ali v Avtovcu ali v Bileći, dokler se niso odločili za Bilečo.

4

Kardeljevo odprto pismo — navodilo za
protifašistično akcijo

V tem času zadnje dni februarja 1940 so slovenski konfiniranci za pobudnike Bileće — tudi za slovenske — že vedeli. Dne 26. februarja 1940, ko je brat Pepce Kardeljeve Polde Maček obiskal svojo sestro in ženo Edvarda Kardelja, za katerim je bila takrat razpisana policijska tiralica, so pa zvedeli še več. Polde Maček je namreč povedal, da so (to povzemam po Milanu Apihu) 'zunaj resno računali z možnostjo, da konfinirance v taborišču tako ali drugače uničijo'. Žandarmerija je baje že na začetku dobila tajna navodila, da s strogim postopkom nad konfiniranci izzove njihov odpor, nakar bi orožniki lahko storili z njimi, kar bi hoteli'. To, kar se je štirinajst dni pred obiskom Poldeta Mačka v Bileći zgodilo z Mošo Pijadom, pa tudi Terzićevo še vedno izzivajoče obnašanje

do konfinirancev, je zares utemeljevalo tako bojazen, narekovalo pa je tudi potrebne ukrepe, ki jih je morala KPJ podvzeti, da bi nakane oblasti preprečila ne samo z razvneanjem vedno širših plasti jugoslovanske javnosti, marveč je morala organizirati tudi morebitno obrambo s pomočjo bližnjih partijskih organizacij in tudi vojaških oddelkov, v katerih so bili nekateri nižji oficirji ali sami člani KPJ ali pa njeni simpatizerji prav na tem območju. Ti bi morali potem uporabiti silo za obrambo zapornikov pred nasilno likvidacijo, čim bi se pokazali sumljivi znaki za tak namen.

Toda v prvi vrsti so računali na javnost — na akcije 'zunaj', ki so potekale istočasno z akcijami 'znotraj taborišča'. Zato pa je bila potrebna jasna in brezkompromisna beseda, kakršno je naslovil s svojim Odprtim pismom na dr. Vladimirja Mačka Edvard Kardelj in mimo katere ne more nihče, pa naj piše spomine ali kakršen koli drug sestavek o taborišču v Bileći. To pismo je bilo uglašeno na akcije za osvoboditev konfinirancev iz koncentracijskih taborišč, ki so že potekale, bilo pa je tudi idejno navodilo za nadaljnjo akcijo proti fašizaciji Jugoslavije in proti ustanavljanju koncentracijskih taborišč po vzoru fašističnih držav, kakršni sta bili v prvi vrsti Hitlerjeva Nemčija, tedaj že zmagovalka nad Poljsko in v vojni z Anglijo in Francijo na takrat 'mrtvi' zahodni fronti, in Mussolinijeva Italija, ki si je sicer že prisvojila Albanijo podobno kakor Hitler Češko, v vojni pa še ni bila, ker je proti Franciji in Angliji še ni upala tvegati.

O vsem tem (pa tudi o finsko-sovjetski vojni) bi bilo treba pisati, saj je bil vojni položaj v Evropi tudi v Bileći nenehno predmet razmišljanj in pogovorov, pa tudi skrb za obrambo Jugoslavije ne samo pred notranjo, marveč še mnogo bolj pred zunanjo fašistično in imperialistično vojno nevarnostjo, ki bi se je po takratnem mnenju Jugoslavija lahko izognila samo s trdno naslonitvijo na Sovjetsko zvezo.

Tudi konfiniranci v Bileći so se o tem skoro sleherni dan pogovarjali, saj ni šel mimo njih noben evropski in svetovni politični dogodek, ki je pletel usodo njim in človeštvu.

Toda tiste dni po obisku Poldeta Mačka in sestanku Edvarda Kardelja s Pokrajinskim komitejem KPJ za Crno goro v Podgorici, kjer so razpravljali prav o usodi konfinirancev v Bileći, kako ukrepati v primeru, če bi konfinirancem grozila zares likvidacija, so (kakor se spominja Pepca Kardelj v Borcu 1961, št. 2, str. 62) se konfiniranci še bolj veselili Kardeljevih pisem, ki jih je skoro sleherni drugi dan pisal svoj ženi in v katerih ji je, kakor se spominja sama, poročal v 'rožicah' vse pomembnejše stvari, ki so se dogajale zunaj. Zato so bila ta pisma dragocena za vse konfinirance, ki so že po sporočilu Poldeta Mačka vedeli, da so njihovi tovariši — komunisti ukrenili vse potrebno za primer, če bi jih bilo treba reševati pred morebitno likvidacijo. Mimo tega je Edvard Kardelj s črnogorskim pokrajinskim komitejem KPJ organiziral tudi javko v Dubrovniku, če bi se komu od konfinirancev posrečilo pobegniti iz taborišča. Sicer pa so na reševanje pred likvidacijo mislili tudi sami, o čemer priča prav primer Moše Pijada, ki so mu v bileških policijskih zaporih polomili dvoje reber, tretje pa nalomili, in zaradi katerega so tiste febru-

arske dni sprožili vrsto protestnih akcij, ki so na žandarjem neznan način prodrle tudi v javnost in počasi spravile okrajnega načelnika Milivoja Jojića, da je v svoji nepopustljivosti začel kolebati v nasprotju z nepopustljivim poveljnikom taborišča, z žandarskim trinogom poročnikom Terzićem. Če so bile 22. februarja na raportu vse njihove zahteve glede rentgenskega pregleda Moše Pijada, ambulanste, dobivanja časopisov odbite, je že 28. februarja uspela enodnevna protestna stavka glede preskrbe z užitnim kruhom.

To leto je bilo za dan daljše in prav na ta dan, dne 29. februarja 1940, je prišlo do spora z žandarji na sprehodu, da je sprehod prekratek, zaradi česar so se pritožili na raportu in uspeli, da je bil že 1. marca 1940 sprehod podaljšan na tri ure.

Tako je potekal prvi mesec konfinacije in prišel je 6. marec 1940, ko je v boju za konfiniranje Edvard Kardelj, ki je bil prisiljen zaradi policijske tiralice živeti v ilegali, naslovil na podpredsednika vlade dr. Vladka Mačka znano Odprto pismo, v katerem je napisal, da so 7. februarja t. l. ob pol šestih zjutraj organi Uprave policije v Ljubljani v spremstvu krajevnih orožnikov vdrli 'v njegovo stanovanje', s ciljem, da izvrše odlok upravnika policije ali bolje bana dr. Natlačena', je Edvard Kardelj pokazal na pravega krivca za njegovo aretacijo (in seveda tudi za aretacije drugih) v koncentracijsko taborišče v Bileći na hercegovsko-črnogorski meji.

»Ta dan,« je zapisal Edvard Kardelj, »sem bil slučajno odsoten in sem se tako izognil aretaciji in internaciji z namenom, da pri poštenih ljudeh najdem zatočišče pred nečloveškim preganjanjem.«

O tem je napisala v svojem spominu na Bilečo tudi Pepca Kardeljeva naslednje: (potem, ko je uvodoma povedala, da je bilo v začetku leta 1940 triletno obdobje konsolidacije KPJ pod Titovim vodstvom v glavnem zaključeno in da je bila KPJ takrat idejno in organizacijsko močnejša kakor kdajkoli prej, kar je bilo čutiti tudi v javnosti, tako da je oblast začutila, da je KPJ edina sila, ki jo ovira pri izvedbi njenih izdajalskih načrtov, in da je zato segla po sredstvih kakor leta 1929, da bi jo spravila na kolena ter pripravila za komuniste koncentracijska taborišča, da bi jih likvidirala):

»Na aretacije posameznih komunistov,« piše v svojem spominu na Bilečo Pepca Kardeljeva, »se je pripravljala policija temeljito. Preden je stopila v akcijo, je napravila natančen seznam komunistov, ki bi prišli v poštev za Bilečo.

Preko naših zvez smo bili komunisti opozorjeni, kaj pripravlja policija, in velik del naših tovarišev se je ob tej novici umaknil globoko v ilegalo.*

Takrat sem bila že poročena. Ko sva z možem zvedela za predvidene aretacije, sva se iz svojega stanovanja v Polju pri Ljubljani preselila na Ježico, kjer sva bila bolj varna.

Kmalu pa sva ugotovila, da bi bilo bolje, če bi jaz odšla domov in se pokazala sosedom. Toda imela sem smolo, da sem prišla domov prav tedaj, ko so me prišli agenti aretirat. Dobesedno kot naročena sem jim padla v roke...

Na policiji sem srečala Angelco Ocepko, (takrat še Dovčevo) ki so jo prav tako vlovili in še vrsto drugih komunistov, izmed katerih se spominjam tova-

* Žal ta opozorila po izjavi Venclja Perka jeseniških komunistov niso dosegla.

rišev Hohkrauta, **Vencija Perka**, Oskarja Kovačiča . . . » (Borec 1961, št. 2 str. 61 in 62, »Ljudem, ki so mu bili nevarni, je izdajalski režim namenil Bilečo«)

Tovariš Edvard Kardelj je 6. marca 1940 v Odpртом pismu dr. Mačku, potem ko je odkril, da si je našel pri poštenih ljudeh zatočišče pred nečloveškim preganjanjem, zapisal:

»Pač pa so to noč namesto mene — in kot talca! — aretirali mojo ženo, ki je bila nato dva dni kasneje s hudo boleznijo ob povišani temperaturi in kljub zdravniškemu protestu brezobzirno odgnana v Bilečo.«

Potem je Edvard Kardelj zapisal, da se je 'istega dne izvršil policijski napad tudi na celo vrsto drugih delovnih ljudi' v Sloveniji, ki so jih potem v verigah odgnali v Bilečo, in jih poimensko naštel:

»Delavci: Hohkraut Lojze, Keše Ivan, Umek Jože, Ocepek Lojze (Trbovlje), Maurer Viljem (Hrastnik), **Perko Vencelj**, **Kralj Nace**, **Benedičič Franc (Jeselnice)**, Šprajc Peter (Zabukovica), Koren Rudolf (Šoštanj), Štante Peter (Celje).«

Peter Štante (kasneje znan kot partizanski komandant Skala), je bil res na seznamu za Bilečo, vendar se mu je posrečilo, da se je pred aretacijo umaknil, s tem pa tudi internaciji.

Med delavkami je Edvard Kardelj poimensko navajal Angelco Dovčev (kasneje Ocepko), Pepco Maček-Kardeljevo, obe iz Ljubljane in Anico Vipotnikovo iz Zabukovice, nato pa je navedel še internirane slovenske intelektualce:

»Intelektualci (publicisti, novinarji, zdravniki, privatni nameščenci in akademiki in visokošolci): Kermavner Dušan, Košir Mirko, Kovačič Oskar, Kreft Ivan, Bajuk Stane (Ljubljana), dr. Mihelčič Lojz (Metlika), Kovač Stefan, Karđoš Aladar, Čačinovič Rudolf (Murska Sobota), Apih Milan (Celje).

Razen zgoraj navedenih je bilo na prvem seznamu za internacijo v Bilečo še blizu 20 Slovencev, ki pa so se — kakor jaz — z begom izognili tej nesreči, predpostavljajoč usodo preganjanega begunca peklu koncentracijskega taborišča. Za njimi so danes kakor za najhujšimi zločinci poslani tiralice, njihove opise in fotografije so prejele vse policijske oblasti.«

Nato je Edvard Kardelj opozoril, da to, kar je v uvodu povedal, še ni vse in da se pripravlja 'novi spisek žrtev, mnogo številnejši od prvega, ki bi naj nove desetine najboljših slovenskih ljudi pahnili v koncentracijsko taborišče':

»Nešteti preganjanci, njihove družine in svojci žive danes v popolni negotovosti, v večnem strahu, da jih bo policijsko trkanje sredi noči vrglo iz spanja in da jim bo policijsko nasilje iztrgalo iz njihove srede svojca, hranitelja, očeta, moža, ženo ter ga odgnalo v daljno Bilečo, od koder se morda ne bo nikdar več vrnil.«

Ti Kardeljevi stavki bi bili prav lahko za navdih kasneje napisane Apihove »Bilećanke«.

»Bileća je postala sinonim najbolj nečloveškega nasilja, sinonim groze, sinonim brezpravja, sinonim mučeništva, sinonim smrtnih obsodb. BILEĆA — pomeni najgloblji padec človekove vesti!«

Edvard Kardelj ni naslovil svojega pisma na 'gospoda podpredsednika kraljevske vlade', da bi prosil milosti za internirance:

»... za internirane mučenike. Njihova osvoboditev ni vprašanje Vaše dobre volje, marveč vprašanje zmage človeškega nad nečloveškim, svetlega nad temnim, napredka nad reakcijo, ljudske vesti nad besom protiljudskih sil, ki je danes izgubil sleherni človeški lik, ki slepo udarja okoli sebe in s svojo strupeno slino obrizgava vse, kar je plemenitega in velikega ostalo v ljudskem gibanju. Njihova **osvoboditev je vprašanje notranje sile ljudstva** (podčrtal M. Kl.), ki kljub neštetim razočaranjem, ki jih je doživelo v dvajsetih letih Jugoslavije in kljub novemu razočaranju, ki ste mu ga prizadejali Vi, ne more in ne bo zatajilo v sebi večnega hrepenenja po boljši bodočnosti, po sreči poedinca, po miru med ljudmi in narodi, po človeka dostojnem življenju. Izviri tega hrepenenja so neusahljivi, ker je neusahljiv narod in zato je neuničljiva tudi borba njegovih najboljših sinov in hčera, da uresniči cilje tega hrepenenja. Teh njegovih najboljših ljudi narodu nikoli ni mogoče iztrgati, kajti prav oni predstavljajo najboljšo misel.«

»Toda,« je nadaljeval Odprto pismo dr. Mačku Edvard Kardelj, »če naslavljam to pismo kljub temu **na Vas, ki Vas smatram enako soodgovornega za vse, kar se danes dogaja v Jugoslaviji** (podčrtal M. Kl.), potem delam to predvsem zaradi tega, da bi pomagal **razbiti varljive iluzije, ki so deloma še zvezane z Vašim imenom**, v katerega so leta in leta neštete ljudske množice polagale vse svoje dobre nade in pričakovanja.«

To je bila razredna razmejitev med silami državnega nasilja, ki mu je pripadal Maček, in delovnim ljudstvom, ki je bilo vsestranska žrtev tega nasilja, pa tudi neosveščenosti svojih lastnih sil in zaostalosti in vsega tistega, kar je dr. Mačku in podobnim še omogočalo, da so del dremajočih, še neprebujenih ljudskih množic izrabljali v svoje politične namene. KPJ, ki se je tega živo zavedala in ki je prebujala ljudske množice za splošno ljudsko akcijo proti zlu vladajočega nasilja, je hotela prav hrvatskim in srbskim ljudskim množicam, s tem pa tudi slovenskim, črnogorskim, makedonskim in množicam drugih narodov v Jugoslaviji odkriti tisto razredno resnico, da s sporazumom buržoaznih vrhov nekega naroda z buržoaznimi vrhovi drugega ali drugih narodov še ne pomeni rešitev nacionalnega vprašanja v neki državi, ki more biti rešeno šele tedaj, kadar je rešeno tudi socialno vprašanje, to pa je lahko samo z zmago ljudskih sil, ki jo zagotovi lahko samo delavski razred, oziroma ljudstvo samo pod vodstvom delavskega razreda in v trdnem zavezništvu z njim na revolucionaren način.

To pa je bilo v tistem času nujno, saj je čas grozil, da se bo prepad med posameznimi narodi in narodnostmi v Jugoslaviji še poglobil, kljubovanje temu času in silam vladajočega nasilja pa je bilo uspešno lahko samo na podlagi bratstva in enotnosti ljudskih množic teh narodov.

Zato je imelo Kardeljevo Odprto pismo dr. Mačku širši pomen kakor samo za internirane v Bileći.

Potem, ko je Edvard Kardelj označil dr. Mačka za 'soodgovornega za vse, kar se (pod vladajočim nasiljem) dogaja v Jugoslaviji' in odkril namen, da bo 'pomagal razbiti varljive iluzije', ki jih goje še ponekod o tem izdajalcu Združene opozicije, ga je spomnil:

»Gospod predsednik Hrvaške kmečke stranke! 1930. leta smo trije od interniranih Slovencev — publicist Kermavner Dušan, zdravnik dr. Lojze Mihelčič

in jaz sedeli z Vami v istih zaporih, Dušan Kermavner celo v isti sobi z Vami, sprehajali smo se v istem tesnem dvorišču beograjskih zaporov, sodili so nas isti sodniki in po istih zakonih, isti žandarji so nas vodili v kaznilnice. V skupnem trpljenju ste tedaj na besedah branili z nami ista **načela ljudske demokracije** (podčrtal M. Kl.), dajali izjave o svobodi, obsojali nasilje, da, celo dopuščali, naj bi svobodno tekmovalje med ljudmi določilo pota ljudskemu napredku. Izjavljali ste tedaj, da ni nacionalne svobode hrvaškega naroda brez polne njegove demokratične svobode in 'socialne pravičnosti'. Izjavljali ste, da ni polne svobode hrvaškega naroda brez enake svobode slovenskega in drugih zatiranih narodov. Dejali ste, da bi moralo bistvo malih narodov navzven biti v tem, da ne bodo **v nobenem slučaju** postali **privesek imperialističnih velesil**, ki bi jih pritegnile v imperialistično vojno. Govorili ste, da je moč naroda v njegovem delovnem ljudstvu in da je zveza delavcev in kmetov baza, na kateri mora sloneti resnična ljudska oblast in država,« je zapisal Edvard Kardelj in nato zalučal dr. Mačku novo resnico: »V imenu teh istih načel danes internirani zaman naslavljam svoje proteste na vlado, v kateri sedite Vi in za katero delo ste odgovorni tudi Vi.«

Nato je Edvard Kardelj spomnil dr. Mačka, da po Mačkovi vrnitvi iz zaporov in konfinacije 'osvobodilni boj hrvaškega naroda ni imel zvestejšega in močnejšega zaveznika in podpornika v Sloveniji od slovenskega delavstva, okoli katerega se je zbral najboljši del slovenskega naroda':

»Pri volitvah 5. maja 1935 je edino slovensko delavstvo podpiralo Vašo listo, ki smo jo v tedanjih časih smatrali za zbirališče demokracije, pri volitvah 11. novembra 1938 se je slovensko delavstvo, ki je izstopilo ponovno na Vaši listi v tesni zvezi z delovnimi kmeti, zopet pokazalo kot najodločilnejši in najmočnejši faktor ljudske demokracije v Sloveniji. Dr. Korošec Vam je tedaj še govoril: 'Martin v Zagreb, Martin iz Zagreba!«

Potem je Edvard Kardelj opozoril na ljudi, ki jih je dr. Maček poznal iz takratnega predvolilnega boja Združene opozicije, katere nosilec je bil:

»Danes sta v koncentracijskem taborišču dva kandidata iz Vaše liste 1938. leta; **župan Vencelj Perko in rudar Lojze Hohkraut, medtem ko se mora tretji, delavec in bivši strokovni funkcionar France Leskošek** skrivati pred policijskim zasledovanjem. Vi pa sedite za isto mizo z dr. Korošcem in skupno zasajate koncentracijska taborišča za najzvestejše borce in zaveznike osvobodilne borbe hrvaškega naroda!

V času po volitvah 1938 ste sprejeli na svojem stanovanju 'tovariša iz zaporov' Kermavnerja Dušana, ki Vam je tedaj — kot človeku, na katerega so bili poleg delavskega gibanja tedaj naperjeni najtežji udarci Stojadinović-Koroščevega režima — poslal v dar svojo knjigo o ideologu slovenskega kmečkega gibanja Albinu Prepeluhu in mojo o Razvoju slovenskega narodnega vprašanja (Sperans). Publicistika, ki se je naslanjala na slovensko delavsko gibanje, je bila dejansko v Sloveniji edina, ki je odločno in z uspehom branila zahteve hrvaškega osvobodilnega gibanja, ker je te zahteve obenem smatrala kot zahteve slovenskega naroda, branila jih je proti tistim, ki so v Sloveniji 20 let politično živeli od srbsko-hrvaškega nasprotja. Ob tej priliki ste obljubili vso pomoč demokratičnemu ljudskemu gibanju v Sloveniji. Danes je Dušan Kermavner v Bileci poleg ostalih publicistov, ki so branili iste misli — Mirko Košir, Kreft Ivan, Čačinovič Rudolf — a slovensko ljudstvo z razočaranjem zre na Vašo pomoč, ki jo dajete silam prejšnjih diktatur v Sloveniji in v vsej državi.

Po volitvah leta 1938 sta bili pred Vami odprti samo dve poti,« je zapisal Edvard Kardelj. »Okrepiti zvezo z delavskim razredom in končati desetletje

diktature z resnično ljudsko demokracijo — ali pa ukloniti hrbet pred protiljudskimi silami, zadovoljiti svoje strankarske ambicije, toda zapustiti pot prave ljudske borbe. Zgoraj navedena dejstva so samo zunanji odraz tega, da ste stopili na drugo pot. LOGIKA RAZREDNEGA BOJA PA JE ŽELEZNA: NA POL POTI NI MOGOČE OSTATI (podčrtal M. Kl.), in ko ste sklenili kompromis s protiljudskimi silami, ste se dejansko sami uvrstili v protiljudsko fronto,« je po trajno veljavni dialektiki ugotovil Edvard Kardelj in postavil dr. Mačka na pravo mesto, kamor je po svoji politiki spadal. »Odpor ljudskih množic, ki zahtevajo realizacijo Vaših obljub, pa vas je vrgel popolnoma v naročje najreakcionarnejših sil. Vedno drzneje se poslužujete vseh sredstev in ustanov diktatorskih režimov proti ljudstvu. Ničesar zlega niste odpravili, samo še bolj do vrha ste napolnili gorjupo čašo ljudskega trpljenja.«

Potem je Edvard Kardelj v desetih točkah razgalil vso protiljudskost dr. Mačka in režima:

»1. Nekoč ste govorili, da ni resnične osvoboditve narodov Jugoslavije brez ukinitve ustave iz leta 1931. — Vlada, v kateri sedite Vi, pa je prekršila to ustavo ne s ciljem večje demokracije v državi, marveč novega nasilja. Ustava določa, da se nikogar ne more niti izgnati izven občine, v kateri je pristojen, brez sodne razsodbe. Vi ste z dodatnim členom 12 a) zak. o zaščiti države kršili ustavo, kajti ta člen dovoljuje policijskim organom, da samovoljno internirajo ljudi.

2. Nekoč ste pozivali ljudstvo, naj se bori proti samovolji oblasti. — Člen 12 a) zak. o zaščiti države, ki ga je uvedla vaša vlada, pa tej samovolji tako na stečaj odpira vrata kakor doslej še nikoli, kar obstaja Jugoslavija. Policija je postala absoluten gospodar nad življenjem in nehanjem državljanov Jugoslavije. Brez števila najboljših ljudi je danes z njihovimi družinami in svojci vred v položaju popolne brezpravnosti. Postavljeni so dejansko izven zakona.

3. Vaša vlada je uvedla koncentracijska taborišča za osebe, ki naj bi 'motile red in mir'. Toda člen 12 a) ne določa nikakega merila za 'motenje reda in miru'. Ali je tedaj mišljenje in prepričanje kriterij? — Toda ustava iz leta 1931 določa, da prepričanje ni kaznivo!

4. Ban dr. Marko Natlačen je dejal, da so koncentracijska taborišča namenjena komunistom. Res so med interniranimi tudi ljudje, ki ne taje svojega prepričanja. Toda ban Natlačen je v istem govoru tudi dejal, da komunisti delajo legalno, da delajo v legalnih organizacijah na legalen način in da se legalno publicistično udeležujejo pri legalnih časnikih in časopisih. Ali torej legalno delo, legalna publicistika pomeni 'motenje miru in reda'?

5. Ob vstopu v vlado, g. podpredsednik kraljevske vlade, ste dejali, da boste Hrvatsko in državo očistili tistih, ki so skozi vsa leta dušili svobodo in prizadejali ljudstvu toliko zla. Toda v koncentracijsko taborišče ni bil poslan niti eden od nosilcev starih diktatur, narobe, isti ljudje danes izvajajo nasilje nad ljudstvom v imenu vlade, v kateri sedite Vi!

6. Dejali ste, da boste s koncentracijskimi taborišči razbili tiste elemente, ki so se s podvitim repom hranili od milosti diktatur, medtem ko so bojovníki za svobodo hrvaškega naroda sedeli po ječah. V resnici ni bil poslan v koncentracijsko taborišče noben človek te vrste — kajti ti isti ljudje so danes znova Vaša opora. Pač pa so odgnani ljudje, ki so v svoji težnji in prizadevanju za lepšo bodočnost slovenskega naroda in delovnega ljudstva trpeli z ramo ob rami s hrvatskimi bojovníki.

7. Dejali ste, da boste s koncentracijskimi taborišči udarili po tisti gospodi, ki v krznenih kožuhih hodi med ljudstvo z demagogijo, a minister Čubrilović je dodal, da ste v koncentracijska taborišča internirali tiste, ki skrivajo svoje premoženje in ki nočejo plačevati davkov. Ni si mogoče misliti bolj mizerne laži. Od 24 interniranih Slovencev je 14 delavcev in 10 intelektualcev, ki so jih prejšnji režimi eksistenčno ubili. Vse tri internirane ženske so mlade delavke (23—27 let). Tisti, o katerih je govoril minister Čubrilović, pa varno počivajo v senci zaščite Vaše vlade!

8. Obljubili ste, da boste pomagali malim ljudem, kmetom in delavcem. Toda v koncentracijskem taborišču v Bileci so delavci, ki so bili odvedeni tja samo zaradi tega, ker so sodelovali v boju za ohranitev svojega vsakdanjega kruha, ki ga delavstvu trgata iz rok draginja in špekulacija. Špekulanti kopičijo dobičke, delavci, ki se bore proti njim, pa morajo v koncentracijsko taborišče.

9. Dejali ste, da jamčite za 'human postopek' v koncentracijskem taborišču. Toda Vam so gotovo znane razmere v koncentracijskem taborišču v Bileci. Taborišče je na področju, ki je tako oddaljeno, da stanejo minimalni stroški za en obisk iz Slovenije najmanj 1500 din. To pomeni, da so internirani povsem ločeni od svojcev, da je torej kontrola javnosti maksimalno otežkočena. Internirani nimajo pravice dobivati časopisov, a od knjig samo tisto, kar jim dovoli upravnik taborišča, ki ne prepušča skoro nič. Niti za svoj lastni denar si internirani ne morejo nabaviti dobre hrane, a pošiljk od zunaj hišni red ne dopušča.

»Taborišče,« je po teh ugotovitvah pisal v Odrptem pismu Edvard Kardelj, »je dalje brez sleherne zdravniške oskrbe. Za bolnike s 40 stopinjami temperature se 8 dni hišni zdravnik sploh ne zmeni. Tako je bilo s Kovačičem Oskarjem, z nekim srbskim internirancem in mojo ženo. Ko so po vsem tem interniranci protestirali, je hišni zdravnik odgovoril: 'Kadar imam izibirati med interesom državnih oblasti in svojo zdravniško vestjo, potem bom brez oklevanja izbral prvo'. To pomeni, da interes državnih oblasti zahteva postopno fizično izhiranje in uničenje interniranih!

To strašno resnico potrjuje tudi hišni red. Dobesedno namreč piše v njem: 'Vsako nepokoravanje organom taborišča se bo najstrožje kaznovalo, razen tega se internirani izpostavljajo nevarnosti, da bodo ubiti z vročim ali hladnim orožjem.' To se pravi, da ima sleherni žandar pravico brez vsakega povoda ubiti interniranca, ne da bi komurkoli odgovarjal za svoj zločin. Interniranci so dejansko v stalni smrtni nevarnosti.«

Potem je Kardelj navedel primer Moše Pijada, '50 let starega akademskega slikarja' in opozoril, da niti eden od krivcev, ki so mučili Mošo Pijada in mu zlomili dvoje reber, eno pa nalomili, ni bil poklican na odgovornost ali kaznovan. Poudaril je, da 'ob teh strahotah ne more in ne sme molčati pošten človek, ki je ohranil v sebi trohico spoštovanja do najosnovnejših pravic človeka' in nato pod točko 10 zapisal:

»10. Nekdaj ste govorili o spoštovanju človeških pravic v 'kmečki državi'. Toda Vi dopuščate, da se organi Vaše vlade poslužujejo 'politike talcev', ki velja za najbrutalnejšo in človeka nevredno obliko nasilja nad osebno svobodo. Teh metod se je policija poslužila proti meni. Potem ko ni našla mene, je Uprava policije v Ljubljani aretirala in internirala mojo ženo. V Bileci so internirane vsega tri ženske — 3 slovenska delavska dekleta. Ali Vas ne oblije rdečica sramu, gospod podpredsednik kraljevske vlade, ko konstatirate, da so med 15 milijonov prebivalcev, kolikor jih ima Jugoslavija, od žena nevarne Vaši vladi edino te tri mlade nezaščitene delavke? Ali je kdo, ki bo še verjel, da gre pri internaciji teh žena za kaj drugega kakor za 'politiko talcev'?

Vsa ta nečloveška akcija,« je poudaril Edvard Kardelj, »se vrši na bazi člena 12 a), ki ga je vlada, v kateri Vi sedite, dodala že tako dovolj drakonskemu zakonu o zaščiti države. Čemu vse to nasilje?

Govorili ste, da boste odstranili metode diktatur in demokratizirali javno življenje. Pripravljate 'demokratske' zakone o volitvah narodnih poslancev, o zborovanju in združevanju itd. Toda igra je preveč enostavna, da bi je ljudstvo ne moglo spregledati: pod farso 'demokratizacije' krepite samovoljo in vsemoč policije, da bi dejansko od spodaj likvidirali še ono formalno 'demokracijo', ki jo obljublja od vrha. Tako tudi Vaša vlada nadaljuje v najlicemernejši obliki tradicijo diktatur: tradicijo vsemoč vladajočih strank in fizičnega uničevanja vseh tistih, ki drugače mislijo, kakor ta vladajoča stranka. To pa pomeni, da so KONCENTRACIJSKA TABORIŠČA SAMO ZACETEK OBČE PROTILJUDSKE AKCIJE (podčrtal M. Kl.), ki bo konec koncev nedvomno marsikoga zadela, ki ji danes pritrjuje ali pasivno dopušča.«

To zadnje bi lahko smatrali tudi kot opozorilo vsem, ki se s politiko Cvetković-Mačkovega režima niso strinjali, a so stali ob strani in jo dopuščali, ali pa se v odnosu do nje po padcu Stojadinovića celo pasivizirali kakor del krščanskih socialistov nasproti Korošcu, ki si je skušal po Mačkovem vzgledu nadeti zopet 'slovenske barve' in jih je bilo treba zato opozoriti, da bi se kot npr. v Sloveniji s strani klera forsirani 'nenapadalni pakt med režimsko ZZD in protirežimsko JSZ' nadaljeval in utrjeval z namenom, da bi krščanske socialiste dokončno iztrgali iz ljudskofrontovskega gibanja in preprečili njegovo dokončno izkristaliziranje v enotno delavsko protifašistično in protiimperialistično fronto, ki se je na primer na Jesenicah že začela kristalizirati po generalni stavki leta 1935 v prvi polovici 1936 v Medstrokovnem akcijskem odboru, se manifestirala v nastopu pri oktobrskih občinskih volitvah na Jesenicah in nato v novembrskih volitvah 1938, vseeno pa še vedno ni bila tako trdno izkristalizirana, kakor bi bilo to takrat potrebno za boj proti fašizaciji države in je do takega izkristaliziranja potem prišlo šele v času, ko se je protiljudskost slovenske gospode dokončno razkrila v letu 1941. Zato so bila opozorila na nevarnost pasivnega odnosa do stanja v državi, kakor je bilo tudi Kardeljevo v Odrptem pismu dr. Mačku, nujna in so našla zato tudi svojo zgodovinsko potrditev v najbolj usodnem času slovenske zgodovine. Zato so bile umestne tudi take bodrilne besede, s katerimi je zaključeval svoje Odrpto pismo 6. marca 1940:

»Slovensko ljudstvo lahko s ponosom ugotovi, da na njegovi zemlji niti najodvratnejši dosedANJI režimi niso uspeli zadušiti njegovega stanovitnega odpora proti metodam nasilja. Dr. Korošec in dr. Natlačen sta morala pognati svoje sonarodnjake v drugo deželo v zavesti, da sredi slovenskega ljudstva koncentracijska taborišča niso mogoča. Tudi to pot je ogorčenje brez primere zajelo vse plasti slovenskega naroda od trboveljskih rudarjev, katerim so iztrgali njihove delovne tovariše in sotrpine, pa do dravobanskih svetnikov, ki so pod pritiskom ljudstva morali priznati, da vlačenje slovenskih ljudi v koncentracijska taborišča šele resnično moti red in mir v Sloveniji. Če dr. Korošec in dr. Natlačen vendarle uspevata dušiti voljo slovenskega ljudstva, potem je to samo zaradi tega, ker sta našla podporo pri Vas,« je Kardelj povedal staro resnico o slovenskih oblastnikih, ne glede na njihovo strankarsko pripadnost: »Dr. Kramer (liberalec, pripadnik JNS — op. M. Kl.) in dr. Korošec sta v Sloveniji vedno živela od kakega Zivkovića ali Stojadinovića. To pot ste njuno oporišče Vi, zato Vas slovensko ljudstvo s pravico obtožuje za vse zlo, ki se godi v Sloveniji.«

Tako je napisal Edvard Kardelj in svoje Odrpto pismo dr. Mačku zaključil s protestom:

»Iz vseh teh razlogov ne zahtevamo samo mi, internirani, ne samo naši svojci, vse slovensko ljudstvo zahteva od Vas:

RAZPUSTITE KONCENTRACIJSKA TABORIŠČA!

UKINITE ČLEN 12 a)!

UKINITE ZAKON O ZAŠČITI DRŽAVE! ODPRITE JEČE!

LJUDSTVU JE POTREBNO MNOGO IN ZOPET MNOGO SVOBODE, DA BI MOGLO OHRANITI MIR V TEM IMPERIALISTIČNEM POŽARU!«

Po pismu Edvarda Kardelja podpredsedniku kraljevske vlade dr. Vladku Mačku se je odpor taboriščnikov v Bileći še stopnjeval. Tako so 10. marca 1940 z gladovno stavko zahtevali od taboriščne uprave, da bi

sposlovala pregled Moše Pijada na rentgenu. Naslednji dan so (po Karđoševem dnevniku) poslali novo protestno spomenico na notranje ministrstvo v Beograd, obenem pa zahtevali odgovore na prejšnje spomenice. Kruh, ki so ga med gladovno stavko prihranili, so sklenili, da ga bodo razdelili med kmete, ki so prihajali iz vsega okraja v Bilečo, na dvorišče nedaleč od 'turške kasarne', da bi dobili iz državnega skladišča nekaj koruze, ker so zaradi slabe letine v letu 1939 gladovali. Tako sta po končani gladovni stavki Dušan Kermavner in Milan Apih, ki sta nosila kruh, izrabila vsakdanji sprehod in se oddaljila od zastražene vrste, da bi ta kruh razdelila kmetom. Takoj ko so orožniki to opazili so stekli za njima, onadva pa sta odvrгла košaro s kruhom med kmete, ki so si kruh razdelili, še preden so hoteli to orožniki preprečiti. Mimo tega so imeli precej opravka z interniranci, da kmetom niso mogli odvzeti kruha. Uprava taborišča je hotela Kermavnerja in Apiha kaznovati, a tega ni upala, ker so interniranci vztrajali kot eden, da je ta kruh njihov in ne taboriščni in da ga zato lahko podarijo, komur hočejo, obenem pa zapretili z vnovično gladovno stavko, če bi uprava kaznovala tovariša, ki sta kmetom odnesla kruh. Okrajni načelnik Jojić je tako izrekel samo prepoved, da odslej ne smejo več razdeljevati kruha kmetom, ki prihajajo po koruzo, kaznovan pa zaradi tega ni bil nihče. Le Terzić, ki ni bil prisoten na omenjenem sprehodu, je ošteval 'svoje bajonete', zakaj niso uporabili orožja. Terzića naraščajoči protesti javnosti proti koncentracijskim taboriščem niso izmodrili.

Pred prej omenjeno gladovno stavko je bil v slovenski sobi partijski sestanek, ki ga je vodil Ivo Ribar-Lola. Razpravljali so o pojavu frakci-onaštva, ki sta ga med internirance zanesla dva tovariša, poprej zaprta v Sremski Mitrovici. Sestanek je uspel in utrdil partijsko organizacijo med interniranci. (Pomurski vestnik, 30. aprila 1959.)

Prvi obisk z Jesenic in sporočila dr. Štempiharja in drugih Venclju Perku

Dne 13. marca 1940 pa so interniranci največ govorili o miru, ki je bil po tako imenovani 'zimski vojni' sklenjen med Sovjetsko zvezo in Finsko. Naslednji dan, dne 14. marca 1940 pa je dobil obisk od doma jeseniški konfiniranec Franc Benedičič, ko ga je prišla obiskat žena Ela.

V tem času so bili interniranci pravzaprav v nekakšni 'ofenzivi' proti upravi taborišča. Po navodilih, ki sta jih po mnenju taboriščnikov prejemala upravnik taborišča, okrajni načelnik Jojić, in žandarski komandant taborišča, poročnik Terzić, in ki so se bržkone razlikovala ali si celo nasprotovala, kar so lahko sklepali po izvajanju le-teh, so izrabili nasprotja, ki so zaradi različnih navodil nastajala med Jojićem in Terzićem. Tako so si v tem času že priborili, da je Jojić dal ukaz žandarjem, da jim ni treba stražiti jetnikov v sobah, tudi stik med sobami je postal svobodnejši, to pa je utrdilo povezavo med interniranci različnih narodnosti in okrepilo njihovo organizirano dejavnost prav v času njihovih zahtev, da se ugotovi natančno stanje poškodb Moše Pijada in da

se krivce za Pijadove poškodbe pokliče na odgovornost in se jih kaznuje. Brez dvoma je k temu pripomogla predvsem dejavnost, ki jo je organizirala KPJ zunaj z razširjanjem letakov o stanju v koncentracijskih taboriščih in o primeru Moše Pijade še posebej. S tem pa seveda ni rečeno, da je bil Jojić boljši kakor Terzić in da je imel do internirancev bolj človeške odnose. Najbrž so res nasprotja med njima povzročila samo različna navodila, ki sta jih 'dobivala vsak po svoji liniji' (kakor meni Milan Apih v svoji knjigi »Sredi pušk in bajonetov«). To nasprotje med njima se je pokazalo tudi ob obisku Ele Benedičičeve, ki je prišla 14. marca 1940 obiskat moža Franca Benedičiča in ki mu je na raportu Jojić odobril, da sme z ženo v spremstvu agenta v mesto, poročnik Terzić pa mu je ta odhod in tako srečanje z ženo prepovedal in mu dovolil samo srečanje z ženo v taborišču.

Da je občinski odbor na Jesenicah s 14:8 glasovom odklonil protest proti Bileći, je Benedičić že vedel iz pisma, ki ga je 26. februarja 1940 poslal Venclju Perku odvetnik jeseniških internirancev (pa tudi njihov sodrug) dr. Ivo Štempihar. Ta seja, na kateri je župan Valentin Markež s svojo JRZ večino z navadnim glasovanjem zbrisal z dnevnega reda predlog krščanskega socialista dr. Aleša Stanovnika za izpust Franca Benedičiča ter za izpust koroškobelskih občinskih odbornikov — župana Venclja Perka in blagajnika Ignaca Kralja in s tem dokazal licemernost 'krščanskega usmiljenja' odbornikov JRZ, je bila 21. februarja 1940. Tudi to ni bila za Benedičiča novica, da se je Edo Giorgioni 25. februarja 1940 'po dvodnevem bivanju v bližini Št. petrske cerkve' vrnil iz Ljubljane, kjer so hoteli zvedeti od njega, kako je prišel do 'hišnega reda KID', kakor je za Hišni red taborišča v Bileći zapisal v pismu Perku dr. Štempihar, je vedel že iz pogovora s Perkom. Prav tako zanj ni bila skrivnost, da bi bil nesmisel vlagati še posebne in kolkovane vloge na bana mimo tiste, ki jo je že napravil dr. Štempihar sam, ki je tak nasvet dal že ženi Naceta Kralja, ko ga je prišla enkrat pred 26. februarjem vprašat, če bi morda kazalo, da bi tudi sama napravila posebno vlogo na policijski komisariat na Jesenicah in na bana v Ljubljani, pa ji je dr. Štempihar odsvetoval, ker je že sam opravil vse 'kolkovane in neolkovane opravke', ki so bili potrebni, novi pa bi pomenili samo nove stroške, ti bi sicer ne bili veliki, vendar v teh razmerah, kakor je v pismu Perku zapisal dr. Štempihar, 'težko pogrešljivi'. Gospod ban je vendar že v trboveljskem primeru (tako je zavrnil prošnjo žene rudarja Umeka, katerega odvetniški pooblaščenec je bil prav tako dr. Štempihar) odkrito povedal, da 'priprošnjikov glede takih primerov ne sprejema in ne posluša'.

»Meni je,« je dr. Štempihar zapisal v pismu Perku dne 26. februarja 1940 in ki ga je Perko prejel prve dni marca, »ta izjava g. bana zelo všeč.« Dala bi se izrabit v tožbi proti banu, kadar bo čas zrel za kaj takega.

O tem pismu so prav v dneh, preden so zvedeli za Kardeljevo pismo dr. Mačku, veliko govorili. Perko je bil predvsem zadovoljen, da je bil Giorgioni na svobodi in da bo lahko gnal pravdo proti odgonu župana in občinskega blagajnika Kralja po navodilih, ki mu jih je poslal že v istem

pismu, v katerem je Giorgioni prejel tudi »Hišni red«, zaradi katerega so ga vrteli na ljubljanski policiji. Prvo akcijo na občini je že izpeljal po posvetu z drugimi odborniki občinskega kluba odbornikov liste Slovenskega delovnega ljudstva. Resolucija je bila sprejeta soglasno, tudi s strani odbornikov JRZ. Po sklepu bi jo morali poslati banski upravi, ministrstvu za notranje zadeve, podpredsedniku kraljevske vlade dr. Mačku, županom gorenjskih občin in morda še kam. Na Jesenicah so predlog odklonili. Kako je bilo v drugih občinah — Mojstrani, Gorjah, na Breznici, še niso bili obveščeni. Nič zato! Glavno je bilo v tem trenutku, da se je povsod govorilo o Bileci in da so deževali protesti in pritožbe na vse strani od občinskih uradov do ministrskih kabinetov. Tudi za to je v imenu svojih klientov skrbel dr. Štempihar, saj je tudi v svojem pismu Vencelju Perku pisal o tem in jim tudi poslal prepise svojih pritožb razen zadnje, nadzorstvene pritožbe na ministrstvo za socialno politiko. Te ni poslal, ker — kakor je zapisal — najbrž 'take priloge niso prikladna stvar pri pismih', ki jih jim je — to so razumeli — pisal v Bilečo.

»V bistvu sem napravil podobne pritožbe, kakor pri drugih primerih v začetku januarja, le to sem še dodal, da je v pritožbi istočasno tudi urgenca odločbe o rešitvi pritožbe v smislu čl. 22 zakona o državnem svetu. Učinek take pripombe v vlogi ti bo že znan...«

Taboriščni cenzor bi vsega tega ne mogel razumeti, četudi bi obvladal slovenščino. Vencelj Perko je razumel, da je dr. Štempihar zahteval obrazložitev primera internirancev v skladu z veljavnimi zakoni, podobno kakor po njegovi aretaciji novembra 1939 v zvezi z njegovim podpisom na letaku »Vsemu delovnemu ljudstvu« in »Kaj hočemo«. Dr. Štempihar, če ne bi šlo drugače, je nameraval gnati stvar kakor v primeru odpuščenih delavskih zaupnikov preko ministra za socialno politiko na sam državni svet, seveda če ne bi uspel že pri upravnem sodišču.

Dr. Ivo Štempiharju zaradi njegove požrtvovalnosti in vztrajnosti v boju za delavsko stvar so konfiniranci lahko popolnoma zaupali. »Vsi se tukaj trudimo v danem smislu,« je zapisal, ko mu je na svoj način, ki ga je razumel samo Vencelj Perko, sporočil, oziroma ga vprašal, če je že 'v posesti' njegovega čeka, ki 'je iz neke poravnave'. To sta bila dva tisočaka, ki sta ga internirancem poslala on in dr. Aleš Stanovnik, da 'bo več skupaj'.

Na vse to je mislil tudi Franc Benedičič ob ženinem obisku in njenem pripovedovanju, kolikor je sploh mogla govoriti o stvareh v prisotnosti agenta. Veliko tega je že vedel, saj so bili z novicami, kako se pri-zadevajo 'zunaj' za rešitev konfirancev, skoro na tekočem. Novo je bilo samo to, da je dr. Štempihar dal pobudo za široko nabiralno akcijo podpisov, ki so jih na Jesenicah in Javorniku nabirali za izpustitev interniranih Francetov brat Ludvik Benedičič in Perkove sestre Alojzija Hameršček, Ela Medvešček, Francka Trtnik in požrtvovalna mlada komunistka Minka Močnik. Tako je postalo tudi pismo dr. Jože Vilfana z dne 7. marca 1940 Vencelju Perku razumljivo:

»Vsi smo veseli, da si se oglasil in zbral toliko podpisov.«

Tudi dr. Vilfan, ki je sporočil Perku, da zastopa Dovčevo in Karde-ljevo, je pisal, da je za svoji klientki vložil že pritožbo in urgenco, ki mu je dajala pravico po treh mesecih vložiti pritožbo, oziroma tožbo na Upravno sodišče, če bi že prej ne dosegel nobene rešitve. Mimo tega je prav tako kakor dr. Štempihar za svoje kliente tudi dr. Vilfan vložil nadzorstveno pritožbo.

»Kolektivno smo pa zastopniki v teh zadevah (konfiniranih v Bileći) zahtevali od Odvetniške zbornice, da napravi svoje.«

To so bile zopet vzpodbudne novice, ki jih je Benedičiču pripovedovala žena, manj vzpodbudna pa je bila novica, da okrajno glavarstvo iz Radovljice ni dovolilo izvršiti sklepa resolucije Občinskega sveta Koroška Bela z dne 15. februarja 1940. Do te prepovedi je prišlo dva dni potem, ko je jeseniška JRZ večina 21. februarja odstavila predlog odbor-nikov z liste Slovenskega delovnega ljudstva glede Bileće z dnevnega reda.

To novico je že naslednje dni potrdilo Giorgionijevo pismo:

»Zgodilo se je (pismo rekonstruiram po Perkovem zapisu Iz naših bojev v občini Koroška Bela) kljub temu, da je upravno sodišče tako postopanje okrajnega glavarstva v prejšnjih primerih označilo kot nezakonito in ugotovilo, da se občinski odbor lahko pritoži proti organom državne oblasti, kadar le-ti ravna-jo v nasprotju z veljavnimi zakoni.«

Tudi proti tej odločbi okrajnega glavarstva v Radovljici se je občinski odbor pritožil v skladu s predpisi na bana, kolikor pa bi ban ne ugodil pritožbi, bi se pritožili na Upravno sodišče v Celju.

Tako so sporočali od doma. In Vencelj Perko je zaslutil, da so ga internirali najbrž v prvi vrsti kot župana 'rdeče občine', kakor so pravili v nasprotnem taboru občini Javornik—Koroška Bela, in da se bodo ver-jetno zatekli k novim protizakonitostim za razpust občinskega odbora, ki ga v teh treh letih od 6. decembra 1936 dalje niso mogli, čeprav so se prizadevali, da bi ga iztrgali odbornikom z liste Slovenskega delovnega ljudstva iz rok. Pa ga niso mogli. Občina je gospodarsko in vsestransko uspevala kakor še nikoli.

Razpust občinskega odbora Koroška Bela

In to, kar je Vencelj Perko slutil, se je 9. marca 1940 tudi zgodilo. Na ta dan je klerofašistični ban Dravske banovine dr. Marko Natlačen razrešil občinski odbor občine Koroška Bela, med razlogi pa naštel v prvi vrsti protest odbornikov 22. novembra 1939 zaradi aretacije župa-na Venclja Perka — proti postopanju policijskega komisariata z Jesenic in policijske uprave v Ljubljani — in protest odbornikov z znano reso-lucijo proti odgonu župana Venclja Perka in blagajnika Ignaca Kralja v Bilečo — zopet 'proti odločbi policijskega komisariata z dne 6. febru-arja 1940'.

Ban dr. Natlačen je označil ta dva protesta kot 'poseg v posle državne policije', 'nastop proti organom državnih policijskih oblastev, obakrat na nedopusten način', 'grobo grajanje uredb, naperjenih proti poedin- cem radi preprečevanja protipravnega rušenja državnega in družbenega reda ... v stvareh, v katerih so bistveno prizadeti splošni državni inte- resi' itd.

Ko bi o banovih razlogih napravili med občani koroškobelske občine referendum, bi ban najbrž pogorel z mnogo več glasovi, kakor jih je ob izvolitvi prejela lista Slovenskega delovnega ljudstva. Toda takih razre- šilnic niso dajali na glasovanje, da bi o njih odločali volivci, marveč so jih 'reševali' po administrativni poti — prek Sreskega načelstva v Ra- dovljici, kakor je bilo po srbskem pravopisu s srbskim nazivom urada napisano na odločbi, ki jo je podpisal človek, ki je leta 1914 ob sarajevskem atentatu vzklikal kot študent: »Srbe na vrbe!«, potem pa je bil vdani sluga pri vseh režimih, na katere se je naslanjal in v katerih je sodeloval tako imenovani 'največji Slovenec vseh časov', rabelj delavske- ga razreda dr. Anton Korošec.

'Sresko načelstvo' je 11. marca 1940 na podlagi banove odločbe po- stavilo začasno občinsko upravo, v katero je imenoval tudi tiste odbor- nike JRZ, ki so 15. februarja 1940 glasovali za resolucijo, ki jo je ban Natlačen v svojem odloku o razpustitvi občinskega odbora imenoval 'ponovitev nezakonnosti', s katero je po banovo občinski odbor dokazal, da se ne zna držati mej, ki mu jih postavljajo zakoni in uredbe' in da se mu zaradi tega 'ne more več zaupati'.

Prva taka 'nezakonitost' je po banovo bil prej omenjeni protest za izpustitev župana Vencelja Perka, ki ga je novembra 1939 policija aretirala zaradi znanih letakov »Vsemu delovnemu ljudstvu« in »Kaj hočemo«.

To se je zgodilo 17. novembra 1939, ko je zagrizeni protikomunist, šef policijske izpostave na Javorniku Henrik Jesih s policijskim agen- ton Pavletičem napravil najprej hišno preiskavo na Perkovem domu, nato pa še na občini. Tej zadnji pa se je Perko kot župan postavil po robu, ker je bil za tako preiskavo na županstvu pristojen samo okrajni glavar. Policist se za Perkovo opozorilo ni zmenil in je terjal ključe od njegove pisalne mize. Ko mu jih po trikratnem pozivu župan Vencelj Perko ni hotel izročiti, je Jesih odvihral po ključavničarja, prepričan, da bo v županovi pisalni mizi našel prepovedano komunistično gradivo.

Ko je policist Jesih odšel, je Perko odprl predale in rekel agentu Pavletiču, naj jih pregleda, ker je Pavletič že pred tem Perku dejal, da 'policist Jesih počenja neumnosti'. Ko se je le-ta potem vrnil s ključav- ničarjem in zahteval, da ključavničar s silo vlomi v pisalno mizo, ki jo je Perko pred tem zopet zaklenil, se je Jesih v svojo jezo razočaral.

Nekaj dni po tej preiskavi je Jesih Perka aretirал in ga odpeljal na policijski komisariat na Jesenicah, od tam pa so ga odpeljali v Ljublja- no, kjer so bili zaprti tudi drugi podpisniki omenjenih letakov, ki ga niso podpisali samo komunisti, saj ga je na primer podpisal tudi dr. Ivo Štampihar, od drugih slovenskih nekomunistov in pripadnikov ljudsko- frontovskega gibanja pa tudi duhovnik Jože Lampret (kasnejši partizan- ski duhovnik in verski referent XIV. divizije NOV).

Ljubljanska policija je podpisnike izročila sodišču, to pa ni našlo osnove za kazenski postopek in izreko sodbe in je podpisnike po enajstdnevnom policijskem in preiskovalnem zaporu osvobodilo. Zato tudi protest občinskega odbora Koroška Bela z dne 22. novembra 1939 proti ravnanju jeseniške in ljubljanske policije ni mogel biti protizakonit in prav tako ni bila protizakonita zahteva, naj policija izpusti župana Perka na svobodo, proti odgovornim policijskim organom pa naj bi se odredil suspens z njihovih službenih položajev in uvedlo sodno kazensko postopanje radi zlorabe oblasti.

Tretji sklep občinskega odbora na seji 22. novembra 1939 pa je terjgal, da 'občinska uprava sporoči poročilo Edvarda Giorgionija, protest občine in njeno zahtevo (izraženo v prvih dveh sklepih) predsedniku HSS dr. Vladku Mačku, predsedniku SDS Srdjanu Budisavljeviću in ministru za notranje zadeve Stanoju Mihalđiću'.

Toda kakor še vselej doslej, je tudi te proteste zadržal okrajni glavar, proti čemur se je potem občinski odbor pritožil preko svojega pravnega zastopnika dr. Iva Štampiharja na Upravno sodišče v Celje, ki je (prav tako kakor Perkovo tožbo proti KID glede odpusta in odvzema mandata delavskega zaupnika) to pritožbo občinskega odbora Koroška Bela dne 9. februarja 1940 razsodilo v prid tožiteljev, oziroma pritožnikov nad protizakonitim ravnanjem okrajnega glavarstva.

Torej je za to razsodbo vedel tudi ban dr. Marko Natačen, pa se na odlok Upravnega sodišča ni oziral, marveč je imenoval prej omenjeni postopek občinskega odbora Koroška Bela kot protizakonit in ga navajal kot prvi razlog, zaradi katerega se je odločil za razpust občinskega odbora Koroška Bela:

»Na seji z dne 22. novembra 1939 je občinski odbor na predlog odbornika Edvarda Giorgionija **z vsemi proti enemu glasu** (podčrtal M. Kl.) sklenil oster protest proti postopanju, ki ga je bil policijski komisariat na Jesenicah oziroma uprava v Ljubljani uvedla proti predsedniku (županu-pojasnilo M. Kl.) te občine Venciju Perku zaradi sodelovanja v akciji, naperjeni proti državnemu in družbenemu redu. V tem protestu zahteva občinski odbor, da se Venciju Perku brez odloga vrne osebna svoboda in proti vsem poslujočim in odgovornim organom omenjenih policijskih oblastev odredi takojšnja suspenzija od službenega mesta in uvede sodno kazensko postopanje. Ta sklep je občinska uprava takoj izvršila, še preden je nadzorno oblastvo moglo zanj zaznati in izvršitev prepovedati. Zoper sklep je glasoval občinski odbornik Jožef Svetlin.«

Torej so tudi takrat 22. novembra 1939 glasovali odborniki JRZ s Koroške Bele, neglede na njihovo režimsko barvo, za Perkovo osvoboditev iz rok policije, prav tako kakor so 15. februarja 1940 glasovali za njegov in Kraljev izpust iz Bileće. Kljub temu pa je tri od teh imenoval okrajni glavar dr. Vrečar v začasno občinsko upravo, v katero je bil imenovan tudi takratni član JRZ, obenem pa pripadnik Hitlerjeve pete kolone Maks Onič. Tokrat se omenjeni trije člani JRZ (Janez Erlah, Rafael Šoberl, Valentin Smolej) niso držali sklepov, za katere so 22. novembra 1939 in 15. februarja 1940 glasovali, marveč so se uklonili volji svojih političnih in cerkvenih gospodarjev, a bržkone tudi še močnejših od le-teh, svojih tovarniških gospodarjev, delničarjev Kranjske industrijske družbe.

Naj je bilo kakorkoli že, novica o novem teptanju ljudske volje s strani oblasti in razpust zakonito izvoljenega občinskega odbora na Koroški Beli je v tistem času, ko so za to zvedeli, bil eden izmed glavnih predmetov pogovorov tudi med interniranimi v Bileći, saj sta bila med njimi kar dva člana protizakonito razpuščenega občinskega odbora v jeseniškem železarskem revirju — koroškobelski župan Vencelj Perko in občinski blagajnik Ignac Kralj.

O tem je 20. marca 1940 poročala tudi beograjska »Politika«:

»LJUBLJANA, 19. MARCA (članek »Uprava opštine Koroška Bela razrešena je dužnosti« navajam v slovenskem prevodu — M. Kl.).

Ban Dravske banovine dr. Marko Natlačen je razrešil dolžnosti celotno upravo občine Koroška Bela zraven Jesenic.

Proti predsedniku te občine g. Venclju Perku je pred nedavnim policijski komisarijat na Jesenicah začel preiskavo zaradi njegovega političnega delovanja. Celotna občinska uprava je na svoji seji v decembru minulega leta protestirala in zahtevala, da se postopek proti predsedniku preneha in da se začne preiskava proti organom policijskega komisariata. Okrajno glavarstvo v Radovljici je razveljavilo ta sklep občinskega odbora, a banska uprava je zavrnila tožbo. Upravno sodišče v Celju je potem pregledalo pritožbo občinskega odbora in konstatiralo, da je odlok okrajnega glavarstva v Radovljici nezakonit. Občinska uprava občine Koroška Bela je po 15. februarju tega leta sprejela sklep, da ponovno protestira proti postopku policijskega komisariata, toda tudi ta sklep občinskega odbora je bil razveljavljen.

V zvezi s tema sklepoma je ban Dravske banovine sedaj razrešil dolžnosti celotno občinsko upravo v smislu paragrafa 130 občinskega zakona (zakona o občinah), navajajoč, da je njegov sklep potreben v splošnem državnem interesu. Istočasno je ban dr. Natlačen postavil začasni občinski upravni odbor z g. Janezom Erlahom na čelu.«

Tako sta Vencelj Perko in Ignac Kralj zvedela tudi iz pisanja »Politike«, ki jo je kakor druge časopise prinašal v taborišče kuhar Laza Kapor. Tako so o tem razpravljali ne samo slovenski, marveč tudi srbski tovariši, med njimi tudi Ivo Lola Ribar, ki ga je tiste dni — dne 24. marca 1940 — prišel obiskat v Bilečo oče dr. Ivan Ribar z ženo, sinom Jurico ter še nekaterimi člani družine (kakor navaja Milan Apih, že cit. str. 72). Dr. Ivan Ribar je bil dvakrat poročen. V prvem zakonu so se mu rodili hčerki Božena in Mira ter sin Žarko, v drugem pa sinova Lola in Jurica.

Mimo te družine (ki je prišla tako številna v Bilečo ne samo zato, da bi obiskali interniranega Lolo, marveč tudi zato, da so lahko čim več prinesli s seboj za internirane, za katere sta dr. Ivan Ribar in njegova žena Tonica Ribar v Beogradu organizirala nabiralno akcijo, oziroma pomoč v hrani in obleki), so 24. marca 1940 prišli obiskat Milana Apiha, Štefana Kovača in dr. Lojzeta Mihelčiča (navajam po Kardoševem dnevniku — M. Kl.) svoji iz Slovenije in se nastanili v hotelu »Bristol«, kjer se je nastanil tudi dr. Ivan Ribar s svojo številno družino.

Ta dan sta Vencelj Perko in Ignac Kralj, potem ko sta prebrala članek v »Politiki«, najprej ugotovila, da članek ni povedal vseh stvari, kakor so se v resnici dogajale, odgon v Bilečo in vzrok protesta s strani občinskega odbora Koroška Bela pa hote ali pa zaradi cenzure izpustil. Zato je Vencelj Perko sestavil popravek, v katerem je namenoma pouda-

ril predvsem odgon njega in Kralja v Bilečo, prav tako pa tudi pojasnil vzrok prvega protesta proti policiji, ki ga je navajal članek, in to, da je občinski odbor Koroška Bela ukrepal popolnoma zakonito, kar je potrdilo tudi Upravno sodišče v Celju, v drugem primeru — v primeru protesta zaradi Bileće, ki ga je, kakor že vemo, okrajni glavar prav tako kakor prvega na nezakonit način razveljavil, pa je občinski odbor še pričakoval rešitev svoje pritožbe:

»Pripomniti moram (navajam slovenski prevod po ohranjenem originalu — M. Kl.), da je isti občinski odbor leta 1937 protestiral proti postopku policijskega komisariata na Jesenicah prav tako zaradi aretacije župana. Sklep (protest) občinskega odbora je prav tako razveljavilo isto okrajno glavarstvo v Radovljici. Na (takratno) pritožbo občinskega odbora pa je Upravno sodišče v Celju ugotovilo, da je zaščita osebnih svobode pred nezakonitim ukrepanjem upravnih oblasti ne samo pravica, marveč tudi **dolžnost** občinskih organov.«

V zahtevi po popravku objavljene novice v »Politiki« je Vencelj Perko navedel tudi to, da so za sklep občinskega odbora glasovali tudi odborniki JRZ, za sklep z dne 15. februarja 1940, zaradi katerega je banska uprava sedaj razpustila občinski odbor na Koroški Beli, ni pa (vsaj v konceptu, ki je ohranjen v rokopisu) navedel, da so ti člani JRZ zdaj postavljeni v začasno upravo s strani okrajnega glavarstva v Radovljici. Toda to je bila v Bileći tiste prve koledarske pomladne dneve novica, o kateri so interniranci govorili največ.

Tudi dr. Ivan Ribar se je zato osebno zanimal za Venclja Perka in Ignaca Kralja. Ko je pri okrajnem glavarju Jojiću dosegel, da se je s sinom Lolom ter Mošo Pijadejem in Ivanom Milutinovićem lahko pogovarjal zunaj taborišča v hotelu »Bristol«, in to dovoljenje splošno tudi za druge slovenske in srbske internirance, ki so jih prišli obiskat bodisi svojci bodisi pravni zastopniki, je hotel osebno spoznati tudi Venclja Perka in Ignaca Kralja, češ da je njun pravni zastopnik (kar navaja tudi Milan Apih). Če je dr. Ivan Ribar lahko sporočil Moši Pijadu, da je vložena tožba proti krivcem za nasilje v policijskem zaporu okrajnega glavarstva, je sporočil Perku in Kralju, da je skupaj z dr. Ivom Štampiharjem z Jesenic njun drugi pravni zastopnik.

Dan z dr. Ivanom Ribarjem v Bileći

To je bil dan, ki je ostal internirancem v najlepšem spominu. Francetu Benedičiću je bilo žal, da žena Ela ni za teden dni preložila svojega obiska in prišla raje deset dni kasneje, saj bi lahko potem preživela obisk zunaj, kakor so ga preživljali Milan Apih, Štefan Kovač, dr. Lojze Mihelčič in drugi.

V Benedičičevem primeru je Terzić nasprotoval Jojiću. Tudi ob tem obisku je Terzić skušal to preprečiti Slovencem, tako da mu je Ivan Kreft (navajam po Kardošovem dnevniku) rekel, da 'najbrž ni v Jugoslaviji človeka, ki bi bolj sovražil Slovence kakor Terzić'. In žandarski trinog Terzić je rekel: »Možda.« Popustil je šele, ko je zaradi njegovih

šikan dr. Mihelčičeva žena tako nerodno stopila in se spotaknila, da si je pri padcu zlomila nogo, interniranci pa so zagrozili z enodnevno protestno stavko, za katero pa bi se Terzić komaj zmenil, ko bi okrajni glavar Jojić ne preklical Terzićeve prepovedi in dovolil tudi Slovencem srečanja s svojci v hotelu »Bristol«, kjer so žandarskega stražarja pridno gostili s pijačo in ga tako napravili nenevarnega.

Dr. Ivan Ribar je pripovedoval, da bodo kmalu začeli izpuščati posameznike, v kar pa interniranci niso mogli verjeti. O tem so se pravzaprav pogovarjali že pred obiskom dr. Iva Ribarja na podlagi njegovih pisem. Govorilo se je namreč, da bodo taborišče v Bileći razpustili, oziroma jetnike prepeljali v Banja Luko (navajam po Ivanu Kreftu). Slovenci so imeli le malo ali pa sploh nobenega upanja, ker so o njih odločali v Ljubljani, kjer pa so bili 'izgledi zaradi zagrizenosti, ki se je posebno jasno pokazala iz govora Kreftovega soseda pri S. Juriju', kakor je komunist Ivan Kreft imenoval svojega rojaka dr. Antona Korošca, zelo majhni.

Milan Apih pa je zapisal (v že cit. knjigi str. 73) o obisku dr. Ivana Ribarja naslednje:

»V hotelu smo se skoro ves čas držali skupaj kakor ena sama družina. Jedli smo za dolgo mizo, ki sta ji načelovala dr. Ribar in njegova soproga, da je bilo kakor na banketu. Dr. Ribar in ostali so nam pripovedovali o dogodkih v svetu in doma, predvsem o zunanjih akcijah zaradi nas, mi pa smo jim govorili o zadnjih dogodkih v taborišču. Terzića pri tem ni bilo treba posebej opisovati, ker so ga bili že sami dovolj spoznali.

Ob tej priložnosti smo lahko oddali tudi vsa pisma za partijsko vodstvo in se podrobno pogovorili še o drugih načinih pošiljanja literature, knjig itd. Pozneje je bila skoro v vsakem paketu konserva z dvojnimi dnom ali v kruhu zapečen letak in podobno, pa tudi pisma, ki so bila na videz čisto nedolžna, so v naših rokah dobila čisto drugačno vsebino...«

Dr. Ivo Štempihar nadaljuje pravni boj za delavske pravice na vseh frontah

O srečanju z dr. Ivanom Ribarjem je pisal tudi Vencelj Perko svojemu zastopniku in prijatelju dr. Ivu Štempiharju. Vendar tokrat ni pisal toliko o Bileći kakor o občini Koroška Bela, ki jo je treba iztrgati nezakonitemu postopanju in celo po obstoječih zakonih brezpravja brezpravju prepuščeno občino.

»Že tako preobremenjen z našimi zadevami Ti nalagamo novo breme, novo nalogo v boju proti vladajočemu brezpravju, ki ga je treba neprestano biti, dokler brezpravje ne bo prenehalo.«

A brezpravje ni kazalo nobene volje, da bi se samo od sebe umaknilo s pozornice človeške družbe.

Dr. Ivo Štempihar je bil boj proti brezpravju na vseh frontah v jesniški dolini in Sloveniji pa vse tja dol do Beograda. Proti Kranjski industrijski družbi je še vedno bil pravni boj za delavskozaupniško pravdo. Dne 7. marca 1940 je obvestil ministra za socialno politiko o 'vsebini

odločbe, ki jo je izdala banska uprava v Ljubljani za inspekcijo dela dne 28. februarja 1940 glede na neodločeni izid (8:8) glasovanja pri konstituiranju starešinstva delavskih zaupnikov pri KID na Jesenicah. Ministru je poslal v vednost tudi prepis pritožbe Leopolda Stražišarja, starešine delavskih zaupnikov pri KID, izvoljenega v letu 1939 in predsednika volilnega odbora za delavskozaupniške volitve za leto 1940. Stražišarjevo pritožbo, vloženo 7. marca 1940 bi morala banska uprava poslati v roku treh dni na ministrstvo za socialno politiko, banska uprava pa se je tokrat poslužila šikaniranja in od Leopolda Stražišarja zahtevala, naj plača koleke za pritožbo proti od banske uprave postavljenemu starešinstvu, kar je Polde Stražišar takoj storil, banska uprava pa je 16. marca 1940 izdala novo odločbo, s katero je odredila, da se morajo delavski zaupniki podrediti zaupniškemu starešinstvu, ki ga je določila banska uprava. Polovica delavskih zaupnikov je odklonila ta diktat in se pri tem sklicevala na že vloženo pritožbo in na čl. 22 zakona o inšpekciji dela.

Kranjska industrijska družba je torej s pomočjo banske uprave še naprej na svoj preizkušeni način izigrala delavsko zakonodajo in seveda tudi delo delavskih zaupnikov.

To je bila samo ena od mnogih skrbi, ki je marca 1940 zaposlovala dr. Iva Štampiharja v zvezi z bojem jeseniškega delavstva. Druga skrb so bile šikane policijskega komisariata, ki je kaznoval nabiralce podpisov za izpust internirancev iz Bileće.

Podpise na peticijo za izpust Vencija Perka, Ignaca Kralja in Franca Benedičiča so nabirali, kakor je že znano, sorodniki interniranih in Minka Močnik. Nabrali so toliko podpisov, med njimi celo pri ljudeh, ki jih je režim JRZ štel za svoje, da je že to pri policiji povzročalo zaskrbljenost kljub določenim znakom, da je prišlo do nekakšnega 'pomirjenja' med JSZ in režimsko usmerjeno ZZD po zaslugi pritiska KID na delavstvo, prikritega v tako imenovano 'sodelovanje'. Za tem 'sodelovanjem' so stali policija, okrajno glavarstvo in v prvi vrsti klerofašistična banska uprava.

Tudi pritisk duhovništva na 'katoliško vest' delavstva v JSZ je pri tem odigral svojo vlogo in prav tako novo 'slovensko kameleonstvo' dr. Antona Korošca, odkar ni bil več v vladi in vnovič poudarjal potrebo 'slovenske enakopravnosti', približajoč se s tem Mačkovi politiki, ki ji je pod Stojadinovičem nasprotoval, zdaj pa se je na sporazum med hrvaško in srbsko buržoazijo naslanjal in o tem govoril tudi s Cvetkovičem, kar je bilo razvidno že iz januarskega govora ministrskega predsednika Cvetkovića (6. januarja 1940) v Ogulinu, še bolj pa iz Cvetkovičevega pogovora s predstavniki tiska, kjer je Cvetković odkril, da se je o svoji novi politiki, kakršna je nastopila po sporazumu z dr. Mačkom in njegovim vstopom v vlado, pogovarjal tudi z vodjo slovenskega naroda dr. Antonom Korošcem že v minulem letu (1939), s čigar pomočjo je sploh mogel začeti delo nacionalnega sporazuma z dr. Mačkom in postaviti odnos med Beogradom in Zagrebom na edino možno podlago, obenem pa je predstavnikom tiska (verjetno slovenskega klerikalnega)

obljubil, da bo skušal upoštevati 'željo Slovencev, da bo tudi njihovo ozemlje v novo urejeni državi, ki je nastala z ustanovitvijo Banovine Hrvatske, dobilo primerno mesto, in da bo v novem letu mogel Slovenec izpolniti to željo' (AdG, 6. 1. 1940).

Torej je imel Edvard Kardelj v Odprtem pismu dr. Mačku prav, ko je zapisal, da so slovenski meščanski politiki, ne glede na politično barvo, najsi je bil to Kramer ali Korošec, morali 'imeti svojega Živkovića ali Stojadinovića', zdaj pa je Korošec našel Mačka.

Tako si je dr. Korošec lastil v Sloveniji 'führerski' položaj, klerikalni tisk pa je vnovič poudarjal 'slovenstvo' in Korošec-Natlačenove zasluge zanj. Tako je prihajalo ponekod v Sloveniji že do kompromisov krščanskih socialistov z JRZ, ZZD v teh 'zunanjepolitično tako resnih časih', da uporabim Cvetkovičev izraz z dne 6. januarja 1940 v Ogulinu in njegov klic 'k političnemu premirju med strankami', meščanskimi kajpak, saj so prav temu govoru sledili poostreni ukrepi 'proti osebam, sumljivim, da so komunisti'.

Omenjeni Cvetkovičev govor je bil torej že v skladu z namerami, ki so prišle do izraza v členu 12 a, ki ga že poznamo.

Klerikalni tisk je seveda izrabil za propagando proti ljudskofrontovskemu združevanju tudi zimsko sovjetsko-finsko vojno in za protikomunistično gonjo.

Tako je prišlo do začasnega kolebanja krščanskih socialistov v nekaterih krajih, pa tudi med študenti na ljubljanski univerzi, kakor je v nekem pismu (8. 5. 1940) pisal dr. Štempihar tudi Venclju Perku v Bilečo, moral pa je o tem razpravljati tudi z dr. Jožo Vilfanom, ki pa je (navajam po istem pismu) del krivde 'za iztirjenje JSZ' pripisoval tudi komunistom. (»V tej zvezi mi je pisal Joža iz Kr... pismo: nekaj krivde za iztirjenje JSZ pripisuje tudi nam.« Dr. Štempihar v pismu Venclju Perku 8. maja 1940.)

Tudi na Jesenicah so nekateri člani JSZ skušali s kompromisarstvom z ZZD v veliko zadovoljstvo Kranjske industrijske družbe in v temu primerno delavsko škodo dobiti 'glasovalni' prestiž pri delavsko zaupniških volitvah.

To škodo so krščanski socialisti spoznali šele, ko se je režim pripravljal na totalno fašizacijo države in pristop v blok fašističnih držav. Tedaj so vnovič zagledali pravi obraz sovražnikov delavstva in se nato dokončno odvrnili od klerofašizma v Sloveniji.

O tem bi bilo treba napisati posebno zgodovinsko razpravo, ker presega okvir mojega sedanjega pisanja o Bileči, oziroma pisanja o boju dr. Štempiharja za osvoboditev jeseniških in drugih slovenskih internancev skupaj z drugimi njihovimi pravnimi zastopniki v okviru splošne ljudske akcije, ki jo je v ta namen organizirala KPS oziroma KPJ. V ta okvir pa je spadalo tudi omenjeno zbiranje podpisov na Jesenicah in Javorniku na peticijo, ki jo je dr. Ivo Štempihar dne 4. marca 1940 poslal ministru za socialno politiko dr. Srđanu Budisavljeviću, in pismu mimo sporočila o pošiljki sporočil, da je zaradi te peticije policijski komisariat Jesenice 's hišnimi preiskavami iskal te peticije in da so organi komisariata pri ljudeh povpraševali, kdo je peticije podpisal'.

Prav tako je dr. Štempihar v pismu ministru za socialno politiko dr. Budisavljeviču predvideval, da bo policijski komisariat pobiralce podpisov kaznoval, čim bo to zahteval ban Dravske banovine dr. Natlačén. To se je potem tudi res zgodilo. Dne 16. marca 1940 je policijski komisariat poklical Alojzijo Hameršak, Elo Medvešek, Ludvika Benedičiča, Francko Trtnik in Minko Močnik na zaslíšanje (nekateri je zaslíšal v ponedeljek 18. marca 1940) in jih zaradi zbiranja podpisov za peticijo ministru za socialno politiko kaznoval z globo 300 din vsakega ali na šest dni zapora, če bi te globe v roku tridesetih dni ne poravnali. Pri tem se je skliceval na člen 69 zakona o notranji upravi.

Proti tej upravni kazni je dr. Štempihar 19. marca 1940 vložil pritožbo, v kateri je navajal izjavo pobiralcev podpisov:

»Prošnja, za katero smo pobirali podpise, je imela namen, da vzbudi zanimanje g. ministra za konfinirane v Bileči — župana Vencija Perka in občinskega blagajnika Ignaca Kralja ter za krojača Franca Benedičiča. ... Vsi trije konfiniranci pa po splošnem javnem mnenju niso ničesar zakrivali, kar bi motilo javni red in mir. Nasprotno: župan Vencelj Perko se je kot župan zelo izkazal in je priljubljen pri vseh občanih občine Koroška Bela. Prav tako je priljubljen občinski odbornik in blagajnik Ignac Kralj, pa tudi o krojaču Benedičiču ni mogoče reči kaj drugega, kakor da opravlja svojo obrt, s katero preživlja sebe in družino — ženo in dva nedorasla otroka.

Tako so izjavljali podpisniki in povedali, da so v skladu s čl. 14 ustave po zamisli občanov skupaj z njimi napravili peticijo in jo poslali na ministra za socialno politiko, o katerem so mislili, da se je treba v tej zadevi obrniti nanj, pa jih je zato policijski komisariat Jesenice kaznoval z globo po čl. 3 neke naredbe, ki jo je izdal ban dr. Marušič leta 1933 (takrat proti nabiranju podpisov s strani režima JNS konfiniranih dr. Korošca, dr. Natlačena in drugih) in ki je bila v nasprotju celo z oktroirano ustavo (monarhofašistično) iz leta 1931, mimo tega pa je sam dr. Korošec kot notranji minister Stojadinovičeve vlade 25. februarja 1936, ki je prenesel Marušičevo uredbo na vso državo, vendar v tej svoji odredbi ni postavil zbiranja podpisov med prepovedana dejanja in dejanja pod kazen.

Dr. Štempihar je svojo pritožbo na policijski komisariat 19. marca 1940 pravno utemeljil prav s Koroščevo naredbo, ki — izdana s strani dr. Korošca kot takratnega notranjega ministra, kot 'oblast z višjim imperijem in močjo — oblast bana izključuje'. Zato je policijski komisariat bansko naredbo iz leta 1933 nepravilno uporabil, pri odmeri kazni pa 'povsem prezrl pomembne dejanske okolnosti, predvsem sorodstvene vezi s konfiniranci pri štirih kaznovanih'.

Tudi o tem je dr. Štempihar 21. marca 1940 pisal ministru za socialno politiko v pismu, v katerem ga je opozoril na peticijo in na svoje pismo z dne 4. marca:

»Prizadeti so včeraj vložili pritožbo (20. marca 1940), katere prepis si Vam dovoljujem priložiti, da bi mogli spoznati dejansko stanje v celoti in pravno obeležje zadeve.«

Potem pa je še pripisal:

»K postopku organov policijskega komisariata na Jesenicah razpolagam še z naslednjimi podatki, ki Vas utegnejo zanimati zlasti v primeru, če boste izvolili v smislu peticije intervenirati za konfiniranje pri g. notranjem ministru:

1. Čeprav je bila pri iskanju peticij na Vas ukazana samo hišna preiskava, so policijski organi pri preiskavi v stanovanju žene tovarniškega delavca Francke Trtnik odpeljali omenjeno s seboj na policijski komisariat zato, da se je morala v navzočnosti moškega stražnika sleči.

2. Policijski agent ali stražnik Henrik Jesih razširja govore, da je vaš podvornik vrzel peticije v koš, ne da bi jih Vi prejeli; nikakor pa ni mogoče ugotoviti, da bi imel policijski stražnik Henrik Jesih kako pooblastilo iz Vašega ministrstva, da razširja tak način reševanja vloženih peticij.

Ko Vam dodatno k pismu z dne 4. t. m. o tem poročam, mi je zaradi svojcev konfiniranih v resnici žal, da še nisem prejel potrdila o tem, da ste moje pismo z dne 4. t. m. in k pismu priložene peticije prejeli.«

Poleg zbiranja podpisov in množice podpisnikov peticije za izpust Vencija Perka, Ignaca Kralja in Franca Benedičiča iz Bileće pa so posamezniki pošiljali na oblastvene organe v Ljubljano in Beograd tudi protestne brzojavke, o čemer mi je pripovedoval pokojni predvojni režiser jeseniške »Enakosti« in povojni upravnik gledališča »Tone Cufar« na Jesenicah Alfonz Oblak. On je na primer poslal naslednjo brzojavko:

»Protestiram proti nečloveškemu ravnanju z interniranci v Bileći. Odpravite to sramoto! Alfonz Oblak, Jesenice, Skladiščna ulica 3, Gorenjsko.«

Take protestne brzojavke so poslali poleg njega in neznanih pošiljateljev še Angela in Slavko Saračević, Albin in Julka Pibernik ter Mici in Tone Thaler. Oblak na primer in verjetno tudi drugi so potem dobili te brzojavke vrnjene, poravnati pa so morali tudi tarifne stroške ob vračilu, mimo tega pa jih je kaznoval še policijski komisariat na Jesenicah z globo 10 din pod motivacijo, da so te brzojavke odposlali brez vednosti in dovoljenja krajevnega policijskega komisariata na Jesenicah.

Dr. Štempiharjevo pismo na notranje
ministrstvo glede nezakonitega razpusta
občine Koroška Bela

Ce je dr. Štempihar vložil pritožbo tudi v imenu le-teh, ni ohranjenih dokumentov. Sicer pa mu je v zvezi s konfiniranim Perkom in Kraljem in razpustitev zakonito izvoljenega občinskega odbora Koroška Bela tiste dni po 11. marcu 1940 dalo ogromno dela z vložitvijo pritožbe proti temu razpustu, ki jo je poslal v imenu razpuščenega odbora 26. marca 1940 na notranje ministrstvo v Beograd. V pritožbi je zavračal osnovanost sklepov banske uprave, ki se jih je le-ta poslužila za utemeljitveni vzrok: 1. protest občinskega odbora zoper aretacijo Vencija Perka novembra 1939 in ravnanje policije na Jesenicah in v Ljubljani in 's katerim je občinski odbor zahteval tudi zakonito predvidene ukrepe proti organom obeh državnih oblastev, namreč suzpenzijo, uvedbo sodno-kazenskega

postopka in disciplinskega postopka', in 2. protest občinskega odbora z dne 15. februarja ob odgonu Venclja Perka in Ignaca Kralja v konfinacijo v Bilečo na neobrazloženi ukaz jeseniškega policijskega komisarjata. To dvoje je, kakor vemo, banska uprava navajala kot vzrok razpusta, češ da je občinski odbor na ta način dvakrat posegel v posle državne policije, nastopil obakrat na nedopusten način proti organom državne uprave, oziroma državnih policijskih organov, in policijskim odredbam, izdanim 'proti poedincem zaradi preprečevanja protipravnega rušenja državnega in družbenega reda' ter tako dvakrat 'daleč prekoračil svoj delokrog' s takim poseganjem v posle državne policije 'v smeri, ki je važnim splošnim državnim interesom nasprotna oziroma škodljiva' itd.

Dr. Štempihar je navajal banovo odločbo in jo razčlenil in v tej razčlenitvi pokazal, kako 'se vzpenjajo (banovi) razlogi po lestvici zelo zamotane in navidezne logike do tistega mesta, kjer naj bi se ustvarila ugotovitve, ustrežajoča paragrafu 130 z. o.', pritožitelji pa 'bodo dokazali, da je stavba razlogov napadene odločbe nesposobna prenesti najmanjši sunek resnične (stvarne) in pravne logike'.

Očitek, da je občinski odbor Koroška Bela 'dvakrat posegel v posle državne policije', je dr. Štempihar zavračal, češ da bi to trditev samo zase lahko razumeli samo tako, kakor da so 'občinski odborniki in odgovorni člani občinske uprave poslovali kot organi državne policije, bodisi s tem, da so oni aretirali župana Venclja Perka in občinskega blagajnika Ignaca Kralja na stanovanjih in ju odvedli na jeseniški kolo-dvor in od tam v Ljubljano, odkoder so ju potem organi policije odvedli v Bilečo' ali pa tako, da so v obeh primerih — 14. novembra 1939 in 7. februarja 1940 — na ta ali oni način 'onemogočili poslovanje policijskih organov, preprečili odvod (aretiranih) in konfinacijo', kar pa se ni zgodilo, marveč so se v obeh primerih šele po aretaciji in odgonu pritožili in tudi povedali na povsem zakonit način, zakaj so se za to svoje dejanje odločili.

Trditev banove odločbe o razpustu občinskega odbora Koroška Bela, češ da je ta odbor 'na nedopusten način nastopil proti organom državnih oblasti', pa je dr. Štempihar izpodbijal, da 'obstoječi državni in družbeni red pravi tudi to, da ni zakon to, kar pravi slučajna oblast (mišljeno: oblast stranke, ki je začasno na oblasti) ali kakor si le-ta zakon razlaga, marveč je (zakon predvsem) tisto, kar pristojni forumi dokončno ugotove kot pravilno razlago in uporabo zakona', mimo tega pa 'državni in družbeni red', kadar se zakon protizakonito uporabi proti državljanu ali ustanovi, vsebuje tudi pravno pravico, da se proti taki uporabi zakona uporabijo proti kršiteljem le-tega tudi 'sankcije, kakor suspenzija s službenega položaja, sodno-kazensko postopanje zaradi zlorabe oblasti in disciplinsko postopanje proti kršiteljem'. Po čl. 14 ustave pa se lahko sleherni posluži še 'neomejene pravice do prošnje'.

Dr. Ivo Štempihar je ministrstvo za notranje zadeve opozoril, da se občinski odbor ni poslužil samo zakonite pravice, marveč da je s tem storil svojo dolžnost, brž ko se je prepričal, da je bilo postopanje z županom Vencljem Perkcom in blagajnikom Ignacem Kraljem proti-

zakonito, prav tako kakor že novembra v zvezi z aretacijo župana. Tudi takrat je nadrejena upravna oblast — okrajno glavarstvo zadržalo pritožbo na oblasti višje stopnje, Upravno sodišče v Celju pa je ugotovilo, da je bilo ravnanje okrajnega glavarstva v nasprotju z veljavnimi zakoni, na kar je to sodišče 'že enkrat opozorilo gospoda bana', ki pa se seveda za to opozorilo upravnega sodišča ni zmenil in je nadaljeval s protizakonitimi ukrepi tako proti županu Perku in občinskemu blagajniku Kralju kakor tudi proti zakonito izvoljenemu občinskemu odboru na Koroški Beli.

»Zato je gornja ugotovitev napadene odločbe gospoda bana sama v nasprotju z 'državnim in družbenim' redom in povsem svojevoljna,« je zapisal dr. Štempihar. »To ... tembolj, ker je imel g. ban klasično priložnost dokazati občinskemu odboru neutemeljenost njegovih sklepov (njegove pritožbe) na ta način, da bi predlogom in zahtevam preprosto ugodil, kolikor je bilo to v njegovi pristojnosti. V takem primeru,« je poudaril dr. Štempihar, »bi namreč prišla celotna zadeva pred neodvisno kazensko sodišče, ki bi s svojo razsodbo samodejno tudi povedalo, ali je bilo poslovanje organov državnih policijskih oblastev v danih primerih zakonito ali ne, z drugimi besedami, ali je bilo mišljenje občinskega odbora o njem pravilno ali ne.«

V tej zvezi je prišel dr. Štempihar tudi še do nerešene pritožbe konfiniranih v Bileči na bansko upravo, ki 'leži pred gospodom banom' in ki bi jo ban dr. Natlačen že moral rešiti, pa bi se potem 'tudi pokazalo, vsaj za podstavo pred upravnim sodiščem, kakšno je bilo v drugem primeru (v primeru odгона v Bilečo) poslovanje organov policije oziroma policijskega komisariata samega'.

O 'grobem grajanju odločb' s strani občinskega odbora, kakor je o tem zapisal ban dr. Natlačen, je dr. Štempihar zapisal v svoji pritožbi na notranje ministrstvo:

»Grobost' ali neotesanost je lastnost, ki se je po navadi ne zaveda tisti, ki jo ima. Nikjer ni zapisano, da se bo nekoč isto reklo o razlogih napadene odločbe gospoda bana, ker kaže določeno čustvenost, ki v pravniški jezik ne spada ... Pritožitelji pa zanikajo, da bi bili sklepi z dne 22. novembra 1939 in 15. februarja 1940 'groba graja' odredb in razpolagajo celo z dokazilom, obveznim celo za gospoda bana,« je dr. Štempihar mislil zopet na razsodbo Upravnega sodišča Celje glede protipravnega zadržanja občinske pritožbe zaradi novembrske Perkove aretacije s strani okrajnega načelstva Radovljica. »Omenjeni sklepi so brez dvoma graja odredb, toda graja, katero je obč. odbor skušal omejiti strogo na nečustven opis njemu znanih dejanskih okolišnosti ...«

Prav tako je dr. Štempihar izpodbil banovo navedbo, da je 'občinski odbor Koroška Bela daleč prekoračil svoj delokrog v posle državne policije, s katerimi niso niti malo bile, niti niso mogle biti prizadete pravice ali neposredni interes občine same' in da je občinski odbor Koroška Bela s takim ravnanjem prekoračil svoj delokrog 'v smeri, ki je važnim splošnim državnim interesom škodljiva'. Delovanje občinskega odbora Koroška Bela — pod Perkovim županovanjem je skrbelo predvsem za splošni napredek občine in služilo koristim večine občanov v občini. Prizadeto se je čutila le KID, ki jo je npr. branil dnevnik »Jutro«, v katerem je sodelničar KID in pomemben politik v JNS dr. Mohorič dolžil občinsko upravo Koroška Bela, da s svojim odnosom

do KID zavira razvoj slovenske industrije (navajam po spominu Vencija Perka), korist pa so imeli vsi občani koroškobelske občine, saj se je občina kljub vsem oviram s strani KID in oblasti razvijala v prid delovnih ljudi popolnoma na legalen način. Zato je dr. Štampihar lahko zapisal, da bi tak razvoj občine bil tudi v interesu sleherne države, in menil, da so 'interesi občin in države — saj morajo biti taki! — med seboj skladni in ne med seboj nasprotni'. Zato je 'pravnozmotno zagovarjala odločba gospoda bana', da so bili interesi občine Koroška Bela nasprotni interesom države in je zatorej 'občinski odbor s svojim poseganjem naravnost ščitil splošne državne interese, ki so bili prizadeti ravno po prizadetih interesih občinske skupnosti'.

Dr. Štampihar je v svojem pismu na notranje ministrstvo prav tako dokazal protizakonitost odločbe banske uprave o razrešitvi občinskega odbora Koroška Bela po paragrafu 130 z. o., tako glede protesta zaradi Perkove aretacije 14. novembra 1939 oziroma pritožbe občinskega odbora zaradi le-te 22. novembra 1939, kakor tudi glede protesta zaradi odгона Perka in Kralja v Bilečo. Novembrsko Perkovo aretacijo 'zaradi sodelovanja pri akciji, naperjeni proti državnemu in družbenemu redu' je razveljavilo s svojo razsodbo sodišče v Ljubljani, ki je oprostilo vse podpisnike letakov 'Kaj hočemo' in 'Vsemu delovnemu ljudstvu', za kar je ban 9. marca 1940, ko je izdal svojo odločbo, že vedel, saj je imel že ves mesec v rokah razsodbo Upravnega sodišča v Celju o tej zadevi z dne 9. februarja 1939, vedel pa je prav tako, da je tudi njegov drugi razlog pravno grajen na pesku prav tako, kakor je bil pravno grajen na pesku odlok o Perkovi in Kraljevi aretaciji 7. februarja 1940, ker ni navedel zakonitih vzrokov, torej prekrškov take vrste, ki bi bili storjeni po 16. decembru 1939 in ki bi bili sodno kaznivi. Zato je odvetnik dr. Ivo Štampihar lahko pravno v skladu z vsemi takratnimi zakoni napadel tudi ta banov vzrok o razpustu občinskega odbora Koroška Bela in zapisal, da 'odločba gospoda bana nima zakonitega razloga oziroma pogoja za uporabo paragrafa 130 z. o.

»Odločba, kolikor se naslanja na drugi sklep občinskega odbora (z dne 15. februarja 1940), je torej zaradi bistvene pomanjkljivosti razlogov in zaradi nepravilne uporabe paragrafa 130 z. o. **nezakonita**.« Odločba bi morala biti namreč utemeljena s stvarnimi razlogi za zakonit razpust občinskega odbora, teh pa seveda ni bilo.

Dr. Ivo Štampihar je obravnaval protizakonitost banove odločbe o razpustu občinskega odbora Koroška Bela in nepravilno uporabo člena 130 z. o. še z drugih pravnih vidikov. Prav tako je dokazal v skladu z veljavnimi zakonskimi predpisi tudi protizakonito ravnanje okrajnega glavarstva v Radovljici, ki je 'zadržalo sklep občinskega odbora Koroška Bela z dne 15. februarja 1940'. To mu je bilo toliko lažje, ker je imel v rokah že potrdilo o nezakonitosti ravnanja tega oblastvenega organa z novembrsko pritožbo občinskega odbora, kakor je o tem razsodilo Upravno sodišče v Celju. Razsodba tega sodišča pa bi morala biti tudi za bana obvezno veljavna glede prvega razloga, pa tudi glede drugega razloga — drugega sklepa občinskega odbora, čeprav je bila 'veljavnost

tega sklepa sicer še sporna, toda ne pred gospodom banom', ki je imel pravico prejem tega sklepa samo potrditi, ne pa ga brez zakonsko utemeljenih razlogov tudi razveljaviti.

»Razrešitev občinskega odbora je torej v celotnem obsegu nezakonita,« je zapisal dr. Štempihar, nato pa se lotil odločbe okrajnega glavarstva Radovljica. Ta odločba je namreč postavila za člane začasne občinske uprave tudi odbornike z JRZ liste, ki so bili člani razrešenega občinskega odbora in ki so glasovali za sprejem protestne resolucije za izpust župana Venclja Perka in občinskega blagajnika Ignaca Kralja iz Bileče in ki tudi sklepu občinskega odbora v protest proti Perkovi aretaciji 14. novembra 1939 niso nasprotovali. »Postavitev teh treh začasnih članov občinske uprave, namreč Janeza Erlaha, Rafaela Šoberla in Valentina Smoleja se protivi prepovedi iz paragrafa 132 z. u. in je zaradi tega nična samo iz tega razloga,« je prav ugotavljal dr. Štempihar in zapisal, da po tem paragrafu omenjeni 'ne smejo ne kandidirati ne biti izvoljeni', mimo tega pa 'po paragrafu 133 ne smejo biti take osebe imenovane v začasno občinsko upravo'.

Dr. Štempiharjev osnutek protesta odvetniške zbornice proti Bileči

Poleg vsega tega odgovornega in obsežnega pravniskega dela pa si je dr. Štempihar dopisoval z drugimi odvetniki, se pogovarjal s svojci in sorodniki konfiniranih ter zbiral podatke tudi s te strani. Naj navedem samo njegovo zabeleženo kronologijo dopisovanja: Februarja 1940 je odgovoril na pismo dr. Modica in pisal dve pismi v Zagreb glede Bileče, oziroma posredovanja pri dr. Mačku, in sicer pismo odvetniku dr. Dečku prek katerega je hotel doseči direktne stike z dr. Mačkom in ženi pisatelja Miroslava Krleže, dramski igralki Krleževi, pismo dr. Jančikoviću, potem pisma inž. Košutiću, V. Vilderju, Vladimirju Simiću, ki je bil poleg dr. Ribarja zastopnik Moše Pijadeja v tožbi proti okrajnemu glavarju v Bileči Milivoju Jojiću. Konec februarja je pisal dr. Šukljetu in prepisal memorandum za Košutića, Vilderja in Šukljeta. Dne 4. marca je prejel dr. Jančikovićevo pismo, pisal pa je, kakor že vemo, ministru za socialno politiko dr. Budisavljeviću, v Bilečo pa Venclju Perku, potem Čubriloviću. 11. marca je po njegovi zabeležbi prejel pismo od Venclja Perka in si napravil zabeležke iz njega, pisal pa je dr. Modicu, dva dni kasneje — 13. marca 1940 — je samo v zvezi z Bilečo napisal pismo dr. Joži Vilfanu in mu poslal neke listine, dr. Smoljanu, dr. Korbarju, pa zopet dr. Dečku ter pismo Venclju Perku in neki Markoviću. 14. marca pismo dr. Modicu, 15. in 16. marca pa si je poleg drugega dela napravil beležke iz dr. Dečkovega pisma in prepisoval odlomke iz pisma Venclja Perka, 23. marca je pisal drugo pismo ministru za socialno politiko dr. Budisavljeviću, 25. marca si je izpisoval beležke iz Perkovega pisma, naslednji dan, dne 26. marca, pa je pisal Venclju Perku, verjetno prav o svoji pritožbi na notranje ministrstvo glede razpusta občinskega odbora, ker to pismo ni ohranjeno. Dne 1. aprila je prejel prav tako Perkovo pismo, dne 2. aprila 1940 pa je pisal dr. Joži Vilfanu, obenem pa napisal in poslal na odbor odvetniške zbornice, Ljubljana, Cigaletova 3, naslednji dopis:

»Zadeva: RAZMERE V KONFINACIJSKEM TABORIŠČU BILEĆA.

V nadi, da je priloženo poročilo dovolj konkretno in da bo odbor zbornice upošteval zgled beograjskih zbornic: odvetniške, zdravniške, inženirske itd., predlagam odboru, da prevzame odvetniška zbornica iniciativo za akcijo javnih korporacij v Ljubljani:

1. da se uredba o konfinacijah odpravi ali vsaj, da se brez odloga objavi baje že podpisana nova uredba, s katero se prepušča odločitev (za konfinacijo) sodiščem.

2. da se — podrejeno — uredijo razmere v konfinacijskem taborišču, ki se kjerkoli vzdržuje, tako da bodo (razmere) odgovarjale zahtevam sodobne civilizacije in humanitete, zlasti pa, da se pri tem upošteva okolnost, da proti (sedaj) konfiniranim ne obstaja nobena sodna ali administrativna ugotovitev, kakšno dejanje so zagrešili konfiniranci za utemeljenost (oblastvene) domneve, da motijo javni red in mir.

Tak korak so napravile že prej omenjene beograjske korporacije. Odločen nastop slovenskih korporacij naj bi podprl že storjene korake (beograjskih korporacij in druge), pri čemer opozarjam tudi na okolnost, da je g. minister pravosodja, čigar volilni okraj je Bileća, sam pripadnik za odpravo taborišča v Bileći, čeprav samo v smislu, da bi se to taborišče postavilo v drug volilni okraj.

Z odličnim spoštovanjem!

dr. Ivo Štempihar«

V tem pismu je zanimiva in nova ugotovitev, ki je sedanjí priložnostni pa tudi memoarski zapisi o koncentracijskem taborišču Bileći ne navajajo, namreč ugotovitev, da je bil za odpravo taborišča v Bileći in za njegovo prestavitev v kak drug volilni okraj sam minister za pravosodje dr. Laza Marković, po narodnosti Srb (AdG, str. 3189 a), kar govori po svoje, da se je bal za volivce, med katerimi je naraščal odpor proti žandarskemu nasilju v Bileći. Protesti beograjskih zbornic, ki jih omenja dr. Štempiharjevo pismo, in drugi, so brez dvoma vplivali na pravosodnega ministra, ki pa se je — kakor je videti — v prvi vrsti bal za izgubo glasov med svojimi volivci. V zvezi s tem je morda pojasnjeno tudi nihanje Milivoja Jojića v odnosu do konfinirancev in nasprotovanje navodil po 'različnih linijah', ki sta jih dobivala od nadrejenih okrajni glavar Milivoj Jojić in žandarski poročnik Terzić in ki so izzivala nasprotja med njima, ki so jih konfiniranci začutili prav ob obiskih zadnji teden marca 1940. Zato so bile akcije, ki so potekale zunaj za razkritje stanja v taborišču in namena taborišča. pomembne ne samo zato, da je oblast morala popuščati in odstopati od svojih namenov, marveč predvsem za razkrinkavanje protiljudskosti režima, skupaj z akcijami, ki so potekale v samem taborišču (gladovna stavka, raporti itd.) in o katerih so konfiniranci obveščali svoje pravne zastopnike in druge javne delavce legalno in na skrivaj prek Laze Kapor in drugih, pa še to, da je javnost slišala tudi glas revolucionarnega mnjenja in glas internirancev samih.

Zadnja dva dneva v marcu sta bila izpuščena prva interniranca, dne 30. marca 1940 Anton Kolendić, naslednji dan pa Jakša Damijanov. Dva dni poprej (28. marca) je bila v Beogradu seja vlade, ki naj bi (tudi to je bila posledica pritiska javnega mnjenja) odločila o konfinacijah in definitivno sprejela novo uredbo, ki jo je omenjal potem 2. aprila v svojem pismu na odvetniško zbornico tudi dr. Štempihar in o kateri

je internirancem že govoril tudi dr. Ivan Ribar na svojem obisku in jim obljubil, da jim bo novice o tem sporočil v Bilečo. Tudi njegova napoved, da bodo začeli izpuščati internirance, se je začela uresničevati. Morda je tudi to po svoje vplivalo na taboriščnike, ki so svojo moralo vzdrževali tudi s šalami, o katerih je marsikaj napisal Milan Apih v svojih spominih in se pri tem najbolj spominjal Ignaca Kralja, ki je imel sam smisel za humor, bil pa je včasih tudi žrtev humorja drugih.

Prvoaprilska potegavščina in smisel za humor med jetniki v Bileči

Kraljev smisel za humor mi je bil že znan iz pripovedovanja Kraljevega prijatelja in političnega somišljenika iz predvojnih dni Jožeta Stražišarja, s katerim sta bila leta 1929 zaradi nabiranja pomoči tovarišem-telovadcem jeseniške »Svobode«, ki so jih žandarji odpeljali v ljubljanske zapore, zaradi simboličnih vaj, ki so jih vadili na besedilo »Internacionale« in ki jim je Tone Čufar posvetil eno izmed svojih takratnih pesmi »V januarju 1929 zaprtim sodrugom«. Kralj, Žumer in Jože Stražišar pa so zaradi nabiranja prispevkov za pomoč družinam zaprtih morali v zapor, kjer se je Ignac Kralj javil ječarju, da prihaja z ukazom, naj ječar 'zapre Kralja', nakar se je ječar zgrozil, ker je mislil na 'kralja' z malo začetnico, ki je bil takrat v začetku monarho-fašistične diktature grozo vzbujaajoče ime, ne brez osnove, saj ga je zaradi krvavega terorja ilegalni komunistični tisk začel imenovati 'Aleksander Krvavi'. Toda Ignac Kralj je svoj priimek rad spreminjal v besedno igro, kar potrjuje tudi Milan Apih v knjigi svojih spominov na Bilečo, ko pravi, da je Kralj v Bileči rad zavračal Perka, da mu mora biti le-ta poslušen, ker je on 'kralj', Perko pa samo 'župan'. Toda 1. aprila 1940 je bil 'kralj' žrtev 'županovega' humorja. Mršnik, tako so rekli rudarju Lojzetu Hochkrautu, ki bi mu po resnem videzu obraza ne prisodil smisla za humor, se je namreč zadnje dni marca domislil, da bi se za 1. april privoščili šalo na Nacetov račun. Za njegovo domisljico so se vneli še nekateri. V prvoaprilsko potegavščino naj bi vpletli predvsem govorice, da bodo taborišče razpustili in da bodo šli domov. Da pa bi bile te novice verjetnejše in da bi Nace tako hitro ne 'pogruntal' potegavščine, naj bi taka pisma dobili tudi drugi. Za 'žrtve' so izbrali še Korena iz Šoštanja, Dovčevo in Vipotnikovo, pismo pa naj bi prejel tudi 'zarotnik' Vencelj Perko, ki so mu drugi 'zarotniki' poverili nalogo, naj dobi od Kralja kako Bernotovo pismo, da bi lahko Oskar Kovačič — bil je mojstrski posnemalec tujih pisav — napisal pismo za Kralja, ki je kot Bernotov pristaš največ dal na Bernotova pisma 'o političnem položaju'. Pri pismih za Vipotnikovo, Dovčevo, Korena in seveda tudi za prvoaprilskega 'sozarotnika' Perka pa tudi za slikarja Baruha v srbski sobi, ki naj bi dobil podobno pismo, ni bilo težav za 'mojstra' Oskarja Kovačiča. Toda prav pri Nacetu Kralju, ki naj bi bil osrednja tarča, se je zataknilo, zakaj Bernot je pisal Kralju, podobno kakor dr. Štempihar Perku, vsa pisma s pisalnim strojem,

pa tudi Bernotov podpis je bila prava mojstrovina nekdanjega cesarsko-kraljevega oficirja in kasnejšega socialista in sedanjega pristaša ljudsko-frontovskega gibanja.

»Ne bo šlo,« je nad Bernotovim podpisom obupal Oskar Kovačič, četudi bi imel Bernotov rokopis, kakor je imel dr. Štempiharjevega, s katerim naj bi bilo napisano pismo za župana Venclja Perka, ki je že kot poznavalec Kraljevih razmer sestavil vsebino pisma, da se je 'stara oblast zamajala v temeljih, da so Rusi, ki so zasedli Besarabijo, povzročili v Romuniji revolucijo in da so poklicali na pomoč Ruse, ki so sedaj že na jugoslovansko-romunski meji' itd. Vse to pa je povzročilo padec vlade, novo začasno vlado pa naj bi sestavil Jovanović, tako 'da je nastopil čas, ugoden za revolucionarne spremembe'.

Vse to bi padlo v vodo, čeprav so za potegavščino pridobili celo Sekulića, ki jim je prinašal cenzurirano pošto in ki je pristal, čim so ga prepričali, da ne gre za 'nobeno prepovedano politiko'. To 'verodostojne znamke' s prav tako 'verodostojnimi poštnimi žigi', vse bi v Nacetovem primeru padlo v vodo, da se Perko ni spomnil, da mu je Kralj pripovedoval o Bernotovi hčerki, ki marsikdaj opravlja 'tajniške' posle za očeta, na pisalni stroj seveda, tako da se oče samo podpiše.

»Saj to je tisto, podpis, podpis!« se Oskar Kovačič ni mogel zadovoljiti z Bernotovo hčerjo, dokler se niso spomnili, da bi si Bernot lahko 'zlomil roko', v stroju pa imel kako kopijo, tako da bi 'njegovo pismo za Naceta Kralja napisala Bernotova hči po očetovem nareku'. To pa je bila rešitev in je Oskar Kovačič lahko uporabil poljubno 'žensko' pisavo.

Zadnjega marca je bilo vse gotovo. Sekulić je pisma cenzuriral in jih uradno označil, da se pisma lahko dostavijo konfinirancem in tako 'novice o padcu vlade' in o 'Rusih na romunsko-jugoslovanski meji', o strahu 'bana Natlačena in njegovi nenadni ponižnosti pred osebnostmi, ki jih je imel na črnem seznamu' napravil morda celo nehote še verjetnejše.

Tako je prišel 1. april 1940. V sobo je stopil Sekulić in razdelil pošto. Vencelj Perko je odprl svoje pismo ter zaigral najprej 'presečenje', potem pa 'dvom'. Mimogrede povedano je bil Perko tudi dolgoletni amaterski igralec na delavskem odru jeseniške »Enakosti«. Korenu in Nacetu pa ni bilo treba igrati. Prvi se je oglasil Koren: »Fantje, fantje, domov gremo!« Nace pa je sprva samo obračal pismo in ogledoval pisavo, ki je ni poznal, dokler ni vzdihnil s svojim 'jojmene' in dejal z resničnim sočustvovanjem: »Le kaj je nesrečnik počel, da si je zlomil roko.«

»Kdo?« so se oglasili nekateri zarotniki.

»Bernot vendar, Zvonimir Bernot,« je poudaril, nato pa se ni več zmenil za njihova vprašanja in je mrmraje bral dalje, ne da bi se zmenil za Korena, ki je že govoril o 'revolucionarnih trenutkih' in celo s sveto jezo ošinil nekatere 'zarotnike', ki se niso mogli več vzdržati smeha, če: revolucionarni trenutki so, oni, ki bi jih morali pozdraviti, pa se samo krohotajo.

Tudi Perko je bral in že začel igrati dvom.

»Nemogoče! Ne morem verjeti.«

»Kaj se je zgodilo? Česa ne moreš verjeti?« se je tedaj oglasil Kralj.

»Tole,« mu je Perko pomolil pismo in povedal, kaj mu pišejo z Jesenic.

»Kaj? Tudi tebi? Ti si večni dvomljivec! Če piše Ivo, je toliko, kolikor bi mi pisal Bernot. Le poslušaj,« je začel brati Bernotovo pismo, ki ga je po 'Bernotovem nareku pisala hči' in v katerem mu je Bernot sporočal mimo 'vsaje nesreče zaradi zlomljene roke' najprej to, da naj ne bo v skrbeh za ženo in hčer, ki sta bili pri njem, pa tudi za trgovinico', saj bo on poskrbel, da bo vse v redu, če bi prišlo do kakih težav in če bo sploh potrebno, saj se je pravkar zglasil pri njem ban Natlačen v strahu, kaj ga čaka jutri in ga prosil, naj vpliva prek svojih somišljenikov tudi na komuniste, da bi se zadržali mirno in brez maščevanja ob spremembah, do katerih bo vsak hip prišlo v državi. Povedal mu je, da se je o Kralju že sam prepričal, da bi ga ne smeli poslati v Bilečo in da je že, preden je zvedel za novo smer jugoslovanske politike, dal napisati preklic Kraljeve konfinacije in da bi že čez dan ali dva bil Kralj na svobodi, četudi bi ostali pri starem, saj ima banovina v roki dokaze, da Kralj ni komunist in da je proti nasilni revoluciji, kar mu je potrdil sedaj tudi Bernot, ki se bori za spremembe s pomočjo orožja kritike in uma, ne pa s stremljenjem po nasilnem prevratu in prevzemu oblasti. »Ti si bil vselej proti revoluciji,« je bral Nace, potem pa dejal: »To pa že ne, to pa ne! Tudi za revolucijo sem, če ne gre drugače,« je tu popravil 'Bernota' in povedal resnico, ki so jo že vsi vedeli, čeprav je ta resnica odstopala od starih Bernotovih načel. »No, zdaj je tako vseeno! Do sprememb bo prišlo kakor v Romuniji,« je Nace vedno bolj žarel in se nenadoma celo razjezil na Benedičiča, ki je zvedel od drugih, da je vse skupaj samo prvoaprilska potegavščina.

»Tu je Bernotovo pismo! Tu je cenzura! Ne bi šlo skoz, ko bi že ne prišlo do sprememb.«

»Ne bodi nor, saj je vendar 1. april,« ga je skušal Benedičič strezniti in pri tem kazal na druge, ki so se vedno bolj krohotali.

»Prvi april? Kaj pa ima prvi april opraviti s politiko?«

»Skuhali so ti jo! Meni bi je že ne!«

»O, seveda ne! Kdaj pa si se ti sploh razumel na politiko! Ali ne, Vencelj?« se je Kralj obrnil po pomoč k Perku. »Preberi jim, kar so ti pisali z Jesenic,« je sam vzel Perkovo pismo.

»Najbrž bo res,« so nekateri skušali podaljšati potegavščino, pomagal pa je srbski slikar Baruh, ki je prav tedaj prišel v sobo s podobno 'novico' iz Beograda.

»No, vidite!« je na Nacetovem obrazu zasijalo zmagoslavje. »Bernot je resen politik. Ne vlekel bi me po prvoaprilsko za nos!«

»aSj te ni Bernot, saj smo te mi!« se je tedaj oglasil Perko.

»Jojmene,« je Nace počasi dojemal resnico. »To pa boš plačal drago! Ali veš, kaj čaka župana, če potegne kralja za nos! Ne samo tale kasarna, še kaj drugega te čaka.«

Smejali so se. Tudi smeh je bil pomočnik pri preganjanju taboriških dni, o katerih nihče ni vedel, kdaj jih bo konec.

Prvoaprilska epizoda je kmalu ostala samo še spomin. Dne 2. aprila 1940 je prišlo dr. Ribarjevo sporočilo, da 'bodo v ministrstvu sklepali o vsakem posameznem primeru'. Dne 5. aprila pa sta bili proti pričakovanju izpuščeni Anica Vipotnik in Angelca Dovčeva, tako da je od Slovenk in tako tudi od ženskih internirank ostala Pepca Kardeljeva sama. Od moških internirancev pa so bili izpuščeni Marčič (?), Ljuba Radovanović in srbski slikar in grafik Andrejević Kun, ki se je spoprijateljl v taborišču z Vencijem Perkom (in si z njim dopisoval do svoje smrti v letu 1964 — op. M. Kl.)

Dne 7. aprila pa je bil zopet srečen dan za Franceta Benedičiča. Dobil je že drugi obisk. Prišla sta žena in otrok.

14

Govorice o razpustu taborišča v Bileći

Po odhodu Benedičičeve je dne 9. aprila 1940 dr. Ivan Ribar iz Beograda telefonsko sporočil, da bo baje 20. aprila 1940 konfinacijsko taborišče v Bileći razpuščeno in da bodo izpustili veliko grupo konfinirancev. Naslednji dan pa je enolično in negibno vojno na francoski fronti, ki se z boji iz let 1914—1918 vsaj doslej ni dala primerjati, presekala novica o nemškem nezadržnem prodiranju na Dansko in izkrcanju in prav tako naglem prodiranju Hitlerjeve vojske na Norveško. Potem sta prišli na vrsto Belgija in Nizozemska, o čemer je poročalo tudi glasilo KPJ »Proleter« v svoji dvojni 3. in 4. številki leta 1940.

Komunistična partija Jugoslavije je zadnja leta nenehno opozarjala na nevarnost, ki preti Jugoslaviji, istočasno pa je tudi opozarjala na pot, po kateri mora kreniti Jugoslavija, če hoče zagotoviti svojo neodvisnost in se izogniti nevarnosti, da bi jo zapletli v vojno. Ta pot je bila, da JUGOSLAVIJA VZPOSTAVI DIPLOMATSKE STIKE S SOVJETSKO ZVEZO, DA NAVEŽE S TO VELIKO IN MOČNO DEŽELO ČIM TESNEJŠE KULTURNE IN EKONOMSKE STIKE IN KONČNO — KAR JE V SEDANJEM TRENUTKU ZA NAŠO DEŽELO NAJVAŽNEJŠE — DA SKLEPNE PAKT O MEDSEBOJNI POMOČI, KER VIDIMO EDINO V TEM REŠITEV NE SAMO MI KOMUNISTI, TEMVEČ TUDI VSE OSTALO DELOVNO LJUDSTVO JUGOSLAVIJE ...

Tako je svarila KPJ in opozarjala kakor že vsa leta fašistične agresivnosti in agresije najprej v Španiji, potem v Avstriji, nato pri ugrabitvi Sudetov in naposled pri dokončnem uničenju ČSR, ob zasedbi Albanije. Toda zunanja politika vladajočega razreda je bila tudi na področju zunanje politike v nasprotju z željami in hotenjem delovnega ljudstva, kar so na primer v Bileći odkrito povedali interniranci že v svojem prvem pismu dr. Mačku, napisanem na pobudo Ignaca Kralja in v katerem so navajali tudi izgovor oblastnikov za svojo internacijo, češ da jih je treba »držati v konfinaciji tudi zaradi nasprotovanja proti zunanjepolitičnim interesom države«, ki so, kakor vemo iz zgodovine, bili že

od Stojadinovića dalje v vedno tesnejšem 'naslanjanju Jugoslavije na Hitlerjevo Nemčijo in Mussolinijevo Italijo', torej na državi, ki sta že zgodovinsko ogrožali svobodo in samostojnost naših narodov.

Resnični zunanji sovražniki, ki jim je vladajoča jugoslovanska gospoda služila v skladu s svojimi razrednimi interesi, po mnenju le-te niso ogrožali obstoja Jugoslavije kot države, pač pa so jo ogrožali po mnenju te gospode komunisti, ljudje, ki so bili zaradi tega preganjani ali internirani v tem času v Bileći in Lepoglavi in ki so — kakor na primer stari srbski komunist in slikar Moša Pijade več kakor desetletje presedeli za rešetkami robije, Moša Pijade, ki se je vpisal ne samo v zgodovino kaznilnice v Sremski Mitrovici in drugih ječ v Jugoslaviji, marveč tudi v zgodovino taborišča v Bileći kot idejni voditelj interniranih pa tudi kot jetnik, ki so ga v Bileći nameravali likvidirati in bi ga morda tudi likvidirali, ko bi za žandarsko nasilje nad njim tako hitro ne zvedela jugoslovanska javnost in se postavila v njegovo obrambo in obrambo drugih 'Bilečanov' od Triglava do Djevdjelije, tako da se je jetnik Moša Pijade lahko iz človeka, izpostavljenega mučenju in maltretiranju, čez noč spremenil v tožnika in za to, kar se je zgodilo z njim, obtožil okrajnega glavarja iz Bileće Milivoja Jojića kot posredno odgovornega za fizično nasilje, ki sta ga zagrešila nad njim orožniški kaplar Đurović in občinski stražar (policaj) iz Bileće Jokanović, ki ju je Moša Pijade s pomočjo svojega odvetnika dr. Vladimira Simića obtožil za nedovoljeno nasilje. Prav tako je tožil orožniškega kapetana Milana Lakovića, ki je — kakor vemo — 10. februarja 1940 'incident' v srbski sobi sprovciral. Okrajnega glavarja Jojića je obtožil tudi 'za prikrivanje neposrednih storilcev kaznivega dejanja', ker mu 'je preprečil rentgenski pregled, s čimer bi bile ugotovljene tudi poškodbe' — zlom dveh reber in nalom tretjega rebra.

Razprava je bila na Okrožnem sodišču v Trebinjem. Od konfinirancev so se je poleg Moše Pijadeja udeležili še dr. Stajnfeld, Čvorak, dr. Mihelčić in dr. Jovanović. Okrajni glavar Jojić se je pred sodiščem poslužil laži, češ da sta se Moša Pijade in Ivan Milutinović 'najbrž med seboj potolkla, da bi potem lahko kot zagrizena komunista krivdo za poškodbe prevalila na orožnika Dragišo Đurovića in na občinskega stražarja Dušana Jokanovića'. Sodišče je odredilo rentgenski pregled tožitelja. Tako je bil Moša Pijade 13. aprila rentgensko pregledan, rentgenske slike pa so potrdile ugotovitve konfiniranih zdravnikov dr. Stajnfelda in dr. Mihelčića. Razprava se je potem vlekla v nedogled, ker sodišča niso bila pripravljena dati zadoščenja tožitelju Moši Pijadeju in ker bi žandarsko nasilje nad konfiniranci rada prikrila.

Naj v zvezi s tem navedem še neki utrinek iz spominov dr. Ivana Ribarja, da se je 'prav tisti desetenik, ki je pretepel Mošo, v začetku vstaje pridružil črnogorskim partizanom in se javil Moši, ki je takrat organiziral osvobodilni boj v Črni gori'. »Med drugim nas je do podrobnosti seznanil s tajnimi ukazi od zgoraj (predvojnih oblastnikov do konfinirancev v Bileći), zlasti z nalogo, da morajo s pomočjo orožnikov izzvati upor (konfinirancev) in potem izvršiti pokol internirancev.« (Komunist, 30. 12. 1960. Dr. Ivan Ribar: Iz mojih spominov na ujetniška taborišča.)

Aprilski dnevi in rojstvo »Bilećanke«

Dan, preden so poslali Mošo Pijadeja na rentegenski pregled, dne 12. aprila 1940, so bili iz taborišča izpuščeni Slovenci dr. Kermavner, Keše, Ocepek, Šprajc, Maurer, dr. Mihelčič, ki je še dan poprej pričal kot priča Moše Pijade v tožbi proti nasilnikom bilećanskih jetnikov, in novomeški študent Bajuk.

Z odhodom teh tovarišev se je število slovenskih internirancev skrčilo za tretjino, obenem pa so se začele širiti novice, da bodo do konca aprila izpustili tudi druge. Če sodim po nekem Čačinovičevem pismu (Pomurski vestnik, 30. aprila 1959, članek 'Čuje se odmev korakov'), so interniranci v tem času menili, da njihova odsotnost v domačih krajih 'ni tako splošno priljubljena'. In prav to jim je dajalo 'največ upanja', da jih bodo v kratkem izpustili.

»Govori se,« je pisal Rudolf Čačinovič, »da ostanemo začasno v neki domači konfinaciji, ki pa glede na razmere... ni nič novega. Znani dr. Ribar je včeraj sporočil, da je bil sprejet pri podpredsedniku vlade dr. Mačku ter da je tam dobil zatrdilo, da bo bilećansko taborišče likvidirano najkasneje do 24. aprila. Po njegovem mnenju bi bili vsi najprej na prej omenjeni način poslani v domača taborišča.«

Toda že 17. aprila so taka upanja splahnela. Taborišče je obiskal poslanec z notranjega ministrstva, ob njegovem prihodu pa so se začele širiti samo novice o premestitvi taborišča v Gacko ali Gotovac, v kraje okrog 40 km oddaljene od Bileće, le da še bolj 'bogu za hrbtom' kakor Bileća sama.

Vsi trije interniranci iz jeseniške doline pa tudi rudar Umek, ki ga je zastopal jeseniški odvetnik dr. Ivo Štempihar, so ostali v Bileći. Žal je ohranjena samo dr. Štempiharjeva korespondenca z Venceljem Perkom, ki je bila brez dvoma najbolj pomembna in obširna, vendar tudi od te ni Vencelj Perko prejel vseh pisem. Tako v njegovem arhivu ni najti pisem, ki jih je dr. Štempihar pisal Perku 26. marca in 4. aprila in prejem katerih oziroma potrdilo o tem prejemu se je dr. Štempiharju zdelo pomembno. Šele kratko dr. Štempiharjevo pismo z dne 7. aprila 1940 je prišlo v Perkove roke. V tem pismu dr. Štempihar piše zopet o trenutnem koraku nazaj s strani krščanskih socialistov, ki jih je verjetno zbegala 'slovenska' Koroščeva politika (vsaj tako sklepam jaz sam, kolikor se lahko še spominjam takratnega razkola v krščanskih vrstah in drugih vplivov, med njimi tudi nove taktike Kranjske industrijske družbe, ki se je na vse načine prizadevala razbiti akcijsko združevanje delavstva in njenega popuščanja prav nasproti krščanskim socialistom, ki se jim je obetalo mesto glavnega delavskega zaupnika):

»Aleš (dr. Stanovnik) mi je ponovno pisal daljše pismo, iz katerega razvidim, da vztraja na pravilnosti ravnanja JSZ, oziroma da odobrava vsaj dodatno njen nastop. Vendar se je izkazalo, da pri samem sklepanju pakta 14. 2. t. l. ni bil udeležen, in sem mu to tudi potrdil. Pristavil pa sem ponovno, da ni bistveno to, kdo je bil pri paktu (s Koroščevo klerikalno strujo) udeležen, temveč kdo ga drži pri življenju.«

Dejansko je Jugoslovanska strokovna zveza v tem času napravila korak nazaj. To pa je bil znak, da samo organizacijsko akcijsko združevanje delavstva ne zadošča in da je za dosego ciljev delavskega boja potrebno tudi najširše razredno osveščanje delavstva, brez katerega ni mogoče doseči njegove osvoboditve izpod jarma kapitalističnega izkoriščanja (pa tudi po zmagi delavskega razreda se brez razredne delavske zavesti najširših množic delavstva ni mogoče uspešno postavljati po robu administrativnemu birokratizmu in tehnokratizmu, pojavom, ki se porajajo pri graditvi nove družbe in ki ogrožajo oblast delavskega razreda in ki se lahko razrastejo v bujen plevel zlasti takrat, kadar razredna osveščenost delavstva popusti). Po drugi strani pa je, kakor je v nekem pismu dr. Štempiharju pisal dr. Jože Vilfan, bilo za ta pojav krivo tudi sektašenje nekaterih komunistov, ki so še vedno bolehali za 'otroško boleznijo levičarstva' ne samo do krščanskih socialistov, marveč tudi do delavstva v NSZ in SMRJ. Vse te pojave je seveda mnogo bolj jasno videla in izrabljala na Jesenicah Kranjska industrijska družba — ta volk, ki se je oblekel v ovčji kožuh, da bi lažje razničil akcijsko enotnost, ustvarjeno v času julijske stavke 1935 in v Medstrokovnem akcijskem odboru v letu 1936, in ki si je ta ovčji kožuh slekel leta 1941 prav tako kakor vsa tuja in domača slovenska gospoda. Zato bi bilo treba to obdobje, v katerem se je generacijam, ki so ga doživljale, najočitneje pokazala meja razredne družbe, s tem pa tudi najočitneje resnični sovražniki delovnega ljudstva, vsestransko in podrobno obdelati.

K pismu Venclju Perku z dne 7. aprila 1940 je dr. Ivo Štempihar priložil tudi pismo za 'klienta Umeka', v naslednjem pismu z dne 22. aprila 1940 pa mu je sporočil 'o prizivni razpravi v zvezi s Perkovo in Ravnikovo tožbo proti Kranjski industrijski družbi glede razrešitve delavskih zaupnikov, ki se je, kakor vemo, vlekla že več kakor tri leta. Prizivno sodišče je potrdilo razsodbo upravnega sodišča v Celju v Perkovo korist, medtem ko je pritožbo starega komunista Franceta Ravnika razsodilo v korist Kranjske industrijske družbe. Ta razprava je bila 20. aprila 1940: »Zadeva pojde seveda še v tretjo stopnjo. Ko dobim pismo sodbo, Ti bom poslal prepis,« je pisal 22. aprila 1940 dr. Štempihar, obenem pa sporočil, da je banska uprava zavrnila pritožbo, ki jo je napravil v Perkovem imenu v zadevi 'Kamnik'.« ... domnevam, da je tudi Tebi Banska uprava dostavila odlok o rešitvi tvoje pritožbe proti naložitvi kazni. Če je tako, te prosim, da mi pošlješ dobresedni prepis odloka z zaznambo dneva, ko si odlok prejel.«

Po 13. aprilu dr. Štempihar ni prejel nobenega Perkovega pisma iz Bileče:

»Po 13. t. m. nimam vesti od tebe,« je rokopisno pripisal k prej omenjenemu pismu, kakor da ga je to presenečalo. Dne 29. aprila 1940 pa je bil v resnici zaskrbljen in presenečen, ko mu je pismonoša prinesel njegovo lastno pismo, ki ga je 22. aprila 1940 napisal za Perka in ga oddal 23. aprila v upanju, da mu bo lahko poročal tudi 'o drugih zadevah', kakor je bil zapisal v rokopisnem pripisu v pismu, ki mu ga je pošta

29. aprila vrnila s pripisom, da naslovljenec — Gospod Vencelj Perko, župan, Bileća, Zetska banovina (tako je dr. Štempihar naslavljal svoja pisma Perku) 'ne obstoji'.

Se je Perku kaj zgodilo? So ga odpeljali kam drugam? Od 13. aprila ni prejel nobenega njegovega pisma. Potem pa se je vrnilo tudi to, ki ga je pisal Perku 22. aprila v Bilečo. Verjetno je vprašal pri Perkovih sorodnikih, pa tudi ti v tistih dneh niso prejeli nobenega Perkovega pisma, čeprav jih jim je pisal. Pisem sestram sestre niso prejele. V Bileći je namreč prišlo do nekaterih sprememb. Dne 20. aprila 1940 je vojska vpoklicala okrajnega glavarja in upravnika konfinacijskega taborišča v Bileći Milivoja Jojića na orožne vaje. Dva dni poprej so si konfiniranci priborili dovoljenje za skupni sprehod, dan kasneje pa so jih žandarji popeljali na prvi sprehod k izviru Trebišnjice. Bila je pomlad.

»Pomladno sonce je tudi pokrajino zelo poživilo,« je tiste dni v nekem pismu zapisal Ivan Kreft. »V dežju je pokrajina monotona, žalostna, v soncu pa se prelivajo barve v barvo, da je kar veselo. Mrke kasarniške stavbe postajajo prijetnejše in prikupnejše. Vse to pa prej ko slej motijo uniforme, puške, disciplina. Če tega ne bi bilo, bi se človek v pomladanskih in poletnih mesecih še kar dobro počutil. Včeraj so nam obljubili sprehod do izvira Trebišnjice. Kakor iz karte (zemljepisa) lahko razvidiš, izvira Trebišnjica neposredno izpod Bileće...«

Naj tu mimogrede navedem, kaj je Ivan Kreft v omenjenem pismu zapisal o Bileći in njenih prebivalcih:

»Mesto sem videl pred nekaj dnevi, ko me je zahtevalo sodišče, da me zasliši v zadevi manifesta, ki sem ga podpisal septembra in ki je pozneje izšel kot letak. Hiše so vse iz kamna. Snage je več kakor v Skopju. Ljudje so prijazni in simpatizirajo z nami. Pri volitvah (11. septembra 1938) je v tem srbskem kraju dobil večino Maček, sedaj jo bo pa tisti, ki bo za ljudske pravice storil več kakor Maček, kajti zdi se mi, da jih je Maček pustil popolnoma na cedilu...«

O samem prvem sprehodu pa je pisal Ivan Kreft:

»Danes smo bili pri izviru Trebišnjice. Pokrajina je tako lepa, da sta naša slikarja Moša Pijade in Bora Baruh takoj segla po čopičih in navdahnjena po lepi prirodi ustvarila vsak po eno umetnino.«

Mimogrede naj omenim, da je Moša Pijade med drugim naslikal v taborišču tudi portret Iva Ribarja-Lole in Toše Vujasinovića kar z zobno krtačko. Toša Vujasinović je bil konfiniranec in sošolec bilečanskega popa, ki ga je nekega dne povabil na obisk, ki ga okrajni glavar ni mogel prepovedati. Pri popu pa je bil študent Popara, takratni skojevec, prek katerega so potem iz taborišča vzdrževali zvezo s CK KPJ v Beogradu. Tošo Vujasinovića omenjam predvsem zato, ker ima poleg ustvarjalca zasluge za srbski tekst te znane in nepozabne Bilečanke Milana Apiha revolucionarne pesmi. Učitelj in komunist Milan Apih, ki je imel za seboj že robijo v Sremski Mitrovici, je ustvaril slovenski originalni tekst in melodijo te pesmi, ki je nastala prav v teh aprilskih dneh leta 1940 in ki je ohranila za vse čase, dokler bo živa naša revolucija, obraz in dušo bilečanskih internirancev, njihovo razredno in internacionalno komuni-

stično zavest, ki je nobeno nasilje ni moglo omajati, dušo tistih, ki so bili v tistih usodnih letih našim narodom tako zelo potrebni, kar je pokazalo že naslednje leto naše zgodovine — leto 1941:

*Sredi pušk in bajonetov,
sredi mrkih straž,
se pomika naša četa
v hercegovski kras.
Daleč zdaj si domovina,
nas izgnali so,
kot da krivi smo zločina,
ker te ljubimo.
Vzeli materi so sina,
ženi pa moža;
lačna je doma družina,
dosti je gorja!
Že v Sibirijo gonili
brate so nekdej,
pa je prišel konec sili,
kje tiran je zdaj?
Skozi pregnanstvo in trpljenje,
skozi ječe mrak
prišlo novo bo življenje,
čujte mu korak!
Ko brez pušk in bajonetov
prosta nam bo pot,
stopala bo naša četa
svobodi nasprot.
Refren:
Čuje se odmev korakov
po kamenju hercegovskem
hejaho, hejaho!*

Pesem je nastajala in nastala v času, ko je bilo zunaj domačih, še bolj pa zunanjepolitičnih vznemirljivih dogodkov na pretek, o katerih pa so — kakor je pisal Ivan Kreft — zvedeli 'z veliko zamudo'. Med take novice je morda spadala tudi okupacija Danske, kapitulacija danske socialno-demokratske vlade pred 'nepremagljivim' Hitlerjem vsaj za 'majhne' države, vojna na Norveškem, pojav Quislinga, začetek tistih procesov, ki so postali tako značilni za vladajočo buržoazijo vseh manjših evropskih držav (quislingstvo je po Quislingu postalo pojem za narodno izdajstvo pred okupatorjem, emigrantske buržoazne vlade pa ekspozitura onega dela buržoaznega vrha, ki bi se vrnil v okupirane dežele v primeru anglo-francoske zmage). Poleg tega so (podobno kakor v primeru Poljske) lahko spoznali neučinkovitost pomoči zahodnih zaveznikov Norveški.

Po odhodu okrajnega glavarja Jojića na orožne vaje je poročnik Terzić 23. aprila 1940 ukinil sprehode k Trebišnjici, skrčil čas obiskov

na dve uri in še to ob strogi asistenci orožnikov ali agentov. Tudi sprehod po igrišču je odbil. Zato so interniranci zahtevali raport pri žugiću, ki je začasno nadomeščal Jojića, in ki je formalno ugodil internirancem. Bolj kot to pa je tega dne (24. aprila 1940) internirance navdušila novica, da bodo do 1. maja že vsi doma. Šele potem so pomislili na pisma že izpuščenih, ki so jim že pisali in jim sporočili, da so tudi doma pod policijskim ali žandarmerijskim nadzorstvom in da se morajo dvakrat na teden javljati pri policijskih ali žandarmerijskih oblastnih organih. Poleg tega so izpuščeni pisali, da jim oblast dela težave tudi pri iskanju zaposlitve, prepovedala pa jim je tudi obiskovati javne lokale in celo sprejemanje obiskov na domovih. Naslednjega dne — dne 25. aprila 1940 — je taborišče ponovno obiskal odposlanec ministrstva za notranje zadeve in zatrjeval, da bo večina izpuščena, ostale pa bodo iz bilečanskega taborišča, ki bo razpuščeno, premestili v novo taborišče Autovac. Toda v tem času ni obljubam nihče več veroval, temveč nadaljevanju boja 'z vsemi zakonitimi sredstvi za popolno ukinitve konfinacij', kakor je zapisal Rudi Čačinović 24. aprila v nekem pismu. Zato so že 26. aprila 1940 poslali novo spomenico na notranje ministrstvo in terjali odgovor tudi na prejšnje spomenice, na katere jim ministrstvo ni odgovorilo. Prav tako so se na raportih postavljali po robu Terzićevim šikanam. Dne 27. aprila 1940 so bili izpuščeni dr. Jovanović, Onofrije, Jeftić, Bosnar, Ilc Popo. Istega dne je na Jojićevo mesto prišel nov začasni upravnik bilečanskega taborišča. On je bil tisti, ki je dalj časa zadrževal pošto in začel mnoga pisma pošiljati na notranje ministrstvo.

Ponovno poslabšanje položaja konfinirancev

Tako je prišel delavski praznik Prvi maj. Interniranci so ga proslavili. Od vsega dobro pripravljenega sporeda jim je segla najbolj v srce Apihova Bilećanka. Razpoloženje pod novim upravnikom taborišča Stajićem pa je bilo napeto.

»Poročam ti kot svojemu (in drugih) pravnemu zastopniku, da se je naš položaj zadnje dni zelo poslabšal,« je o tem pisal Vencelj Perko dr. Ivu Štempiharju.

Ne banska uprava v Ljubljani ne ministrstvo za notranje zadeve v Beogradu nista niti po treh mesecih rešili njihovih pritožb zoper konfinacijo ne njihovih urgenc, v Bileći pa je zopet kazalo, da bo uprava konfinacijskega taborišča vnovič začela izvajati znani 'hišni red'.

»Ker je naš položaj popolnoma brezupen (saj niti po treh mesecih ne vemo, zakaj smo tu, česa nas dolžijo, doma pa se nam dela ogromna materialna in moralna škoda), moramo pač svojo borbo nadaljevati z vsemi zakonitimi sredstvi. Novi načelnik Stajić je poleg vsega drugega uvedel še najstrožjo cenzuro, tako da zadržuje naša pisma svojcem na okrajnem glavarstvu, nekatera pa pošilja celo ministrstvu za notranje zadeve v Beograd... Mi nimamo ničesar proti, če se ministrstvo na tak način pouči o našem položaju in nezadovoljstvu, toda protestiram proti zadrževanju naše pošte. Saj v teh pismih nismo sporočali domačim samo

o našem brezizglednem položaju, marveč smo domačim tudi svetovali, kako naj ravnajo, da ne bodo naša eksistenčna sredstva doma popolnoma propadla. Meni na primer propada doma posestvo* in ga sedaj niti s pismi, kolikor se to sploh da, ne bom mogel voditi. Prav moja pisma, ki sem jih 1. t. m. pisal svojim sestram in ki so vsebovala taka navodila, so bila zadržana.«

Tako je pisal Vencelj Perko in izrazil zaskrbljenost zaradi negotovosti, ali bodo domači lahko sploh še prejeli kak glas od konfiniranih. Jojić v primerjavi s Stajićem je bil po Perkovo 'vsaj toliko uvideven, da je pisma, za katera je menil, da ne smejo skozi cenzuro, vrnil ali pa nedovoljeno prečrtal, oziroma jih vrnil odpošiljatelju'.

»Danes sem ponovno pisal (4. maja 1940) dve dopisnici sestram, vendar nisem gotov, če ju prejmejo. Zato prosim tebe, da obvestiš sestre o mojem položaju in o tem, zakaj niso prejele zadnje čase nobene pošte od mene. Pisal bi ti o vsem tem kaj več, vendar dvomim, da bi potem prišlo moje pisanje v Tvoje roke. Le to Ti pišem, da sem k pismu sestri priložil neko pesem o nas — konfinirancih...«

Ta pesem je bila Apihova Bilećanka, ki jo je Vencelj Perko prepisal in jo prav v tem pismu poslal dr. Ivu Štempiharju, kar pa je pomenilo, da bo ta pesem prišla iz dr. Štempiharjevih rok tudi v roke razredno zavednega dela jeseniških delavcev. Iz Perkovega pisma dr. Ivu Štempiharju z dne 4. maja 1940 je razvidno, da je »Bilećanka« bila ob času nastanka naslovljena z naslovom »Pesem konfinirancev«. Prepis te pesmi, ki jo je Vencelj Perko 1. maja 1940 poslal sestram, je upravnik taborišča Stajić zadržal. Toda dr. Štempihar je Perkovo pismo s prepisom pesmi prejel, o čemer priča dr. Štempiharjeva dopisnica z dne 9. maja 1940:

»Dragi Vencelj, potrjujem obvestilo 4. t. m. in sem se takoj podal na delo...«

Majska korespondenca med dr. Štempiharjem in Venceljem Perkom

Perkovo pismo z dne 4. maja 1940 je namreč vsebovalo tudi navodila, oziroma zahteve dr. Štempiharjevih klientov Franca Benedičića, Naceta Kralja in trboveljskega rudarja Jožeta Umeka in njega, da bi dr. Štempihar protestiral proti zadrževanju pošte in 'proti takemu postopanju' novega upravnika konfinacijskega taborišča v Bileći, nato željo, da bi dr. Štempihar stopil 'v stik z drugimi pravnimi zastopniki', med njimi tudi z drugim Perkovim pravnim zastopnikom dr. Ivanom Ribarjem iz Beograda, kar je dr. Štempihar že storil, saj je bil z dr. Ribarjem v stalnem korespondenčnem kontaktu. Potem je Vencelj Perko zahteval, da dr. Štempihar 'ponovno urgira za rešitev pritožb internirancev zoper konfinacijo' in 'potolaži svojce konfiniranih, da ne bodo preveč v skrbeh' za usodo konfinirancev.

* To posestvo seveda ni bilo kako posebno bogastvo, prav tako kakor trgovec Perko ni bil trgovec v pravem pomenu besede, kakor sem že navedel — op. p.

O govoricah 'o skorajšnjem izpustu konfinirancev' so bile po Perkovem mnenju v omenjenem pismu dr. Štempiharju samo 'uspavanje javnosti in svojcev, kajti:

»Taborišča ne nameravajo ukiniti, ampak bi radi samo pridobili na času in potem še bolj pritisnili.«

Dokaz za to, je Vencelj Perko videl v počasnem izpuščanju ter v pripravi 'novega taborišča v Gackem', o katerem se je takrat med konfiniranci mnogo govorilo. Mimo tega je oblast dokazovala, da proti komunistom in antifašistom ne misli popustiti, tudi s tem, da tudi za izpuščene niso prenehali veljati konfinacijski ukrepi in bi jih lahko sleherni hip vnovič pripeljali v Bilečo ali v kako novo internacijsko taborišče.

Poleg tega so po Perkovo v tem času nekoliko spasisivirala javnost tudi pogajanja z Rusijo, o katerih so zvedeli tudi v taborišču in od katerih so verjetno zunaj pričakovali, da se bo odnos oblasti do revolucionarnega delavskega gibanja omilil, kar pa je bilo seveda zmotno.

»Kolikor bo buržoazija na zunaj (v zunanji politiki do Sovjetske zveze) popuščala, toliko bolj bo na znotraj (v državi) pritiskala (proti komunistom in naprednim ljudskim silam),« je 4. maja 1940 pisal Vencelj Perko. O novem okrajnem glavarju in upravniku bilečanskega taborišča Stajiću pa je zapisal, da se je izkazal 's svojim terorjem že v Višegradu', od koder so ga nekateri konfiniranci poznali že iz leta 1934.

Podobna pisma so iz taborišča pisali tudi drugi v pričakovanju, da bo javnost ne samo nadaljevala, marveč še bolj okreplila boj za ukinitvev internacijskih taborišč in konfinacij.

Iz Kardoševega bilečanskega dnevnika je razvidno, da je Stajić zadržal 2. maja 1940 vso pošto in jo 'baje poslal na notranje ministrstvo'. Tudi Ivan Kreft se spominja (Pomurski vestnik, 30. aprila 1959), da je 'cenzura zadržala njegovo dopisnico z dne 1. maja 1940'.

»Poostrena cenzura je bila zaradi tega, ker je bila javnost dobro obveščena o položaju v taborišču«, navajam po istem viru, »in zato vedno odločnejše zahtevala razpust taborišča, kar pa je začelo vznemirjati vlado v Beogradu. Prepričani so bili, da interniranci seznanjajo javnost po pošti, katero pa slabo cenzurirajo v Bileći in zato je glavar navadno po 'opominih' iz Beograda kratkomalo zadržal vso pošto. Ne oziraje se na take ukrepe, pa je bilo partijsko vodstvo obveščeno po ilegalnih kanalih o vseh stvareh, ki so se dogajale v taborišču. Čačinovič in tudi Kreft se spominjata, da so ob izviru Trebišnjice imeli staro votlo vrbo, v katero so oddajali in v kateri so sprejemali pošto.

Verjetno je tudi pismo Venclja Perka z dne 4. maja 1940 romalo po tajni poti iz taborišča, saj bi ga drugače cenzura že ob majhni pazljivosti zadržala. Cenzura pa je bila v tistih dneh po Stajićevem prihodu stroga, kar sklepam po Kardoševem dnevniku, kjer je za 4. maj 1940 zapisano, da so interniranci zahtevali raport zaradi zadrževanja pošte, pa se Stajić ni hotel odzvati, čeprav 'je prišel v zgradbo s Terzićem in Lakovićem'. Prav tako se ni odzval 5. maja, šele 6. maja 1940 se je odzval, ko so interniranci napovedali kolektivni raport in zagrozili z enodnevno protestno stavko, do katere pa ni prišlo, ker je Stajić glede zadrževanja pisem odnehal.

Dne 9. maja 1940 je, kakor že vemo, dr. Štempihar potrdil prejem Perkovega pisma. Iz ohranjenih vpisov korespondence dr. Štempiharja v zvezi z Bilečo je razvidno, da je bil v stalnih stikih tudi z drugimi pravnimi zastopniki (pa tudi sodrugi in prijatelji) konfinirancev, tako z dr. Jožo Vilfanom, z dr. Modicem, dr. Lemežem (ki se je zapisal v zgodovino revolucionarnega delavskega gibanja na Jesenicah v letih 1919 do 1925 kot eden izmed vodilnih organizatorjev takratnega Pokrajinskega komiteja KPJ, po letu 1925 pa ni več aktivno sodeloval v gibanju, pač pa je podobno kakor dr. Tuma bil advokat v mnogih razpravah proti predvojnemu slovenskim komunistom), dr. Hočevarjem, dr. Kukovcem in seveda tudi z dr. Ivanom Ribarjem iz Beograda, ki mu je pisal 1. maja 1940, njegov odgovor pa prejel prav 9. maja 1940. Kaj je to pismo vsebovalo, ni znano, moralo pa je vsebovati pomembne podatke, kar sklepam prav po dr. Štempiharjevi dopisnici Perku, kjer piše, da se je po prejemu Perkovega pisma 'podal takoj na delo, posebno v zvezi s sočasnimi obvestilom iz Beograda in zaradi danes dospelih odlokov banske uprave o zavrnitvi vseh pritožb proti konfinaciji'. Te odloke je dal dr. Štempihar v prepis in jih poslal svojim klientom.

Toda še preden je Vencelj Perko prejel dr. Štempiharjevo dopisnico s prej navedenim poročilom, je 12. maja 1940 prejel dr. Štempiharjevo pismo z dne 8. maja 1940.

Dr. Ivo Štempihar je v pismu z dne 8. maja 1940 najprej sporočil potek Perkove in Ravnikove pravde proti KID glede odpusta in odvzema delavsko-zaupniških mandatov. V prvi vrsti je šlo za Franceta Ravnika, katerega pravdo proti KID je upravno sodišče v Celju rešilo v prid le-te. Zato je dr. Štempihar nameraval v Ravnikovem imenu vložiti revizijo, ki mu je (kakor je zapisal) nudila lepo priložnost, da bi lahko potem branil posredno tudi sodbo glede Venclja Perka.

Potem je poročal Venclju Perku glede že znanega novo nastalega razmerja z Jugoslovansko strokovno zvezo zaradi njenega 'nenapadalnega pakta z JRZ in ZZD' pa tudi o dr. Vilfanovem sporočilu in mnenju, ki ga je sporočil dr. Štempiharju in s katerim je 'del krivde za iztirjenje JSZ pripisoval tudi pobudnikom ljudskofrontovskega gibanja, oziroma gibanja za akcijsko enotnost delavstva'. Koliko je šlo tu za morebitno 'sektašenje' s strani delavske avantgarde, izvirajoče morda samo zaradi nestrpnosti, ker voditelji JSZ na Jesenicah in Javorniku niso spregledali v 'novi' politiki slovenskega dela JRZ pod Koroščevim, Natlačenovim in Krekovim vodstvom samo nove krinke za isto klerofašistično politiko ki jo je podpiral tudi Vatikan in fašizmu naklonjeni papež Pij XII., in hlapčevsko službo te politike do Kranjske industrijske družbe (da omenim samo Jesenice) in njenih delničarjev, petokolonaških nemških kapitalistov Westna in Pfeifferja in slovenskih liberalnih kapitalistov Praprotnikovega kova, ki so se začeli v boju proti razredno zavednemu delavstvu naslanjati na krščanske politike in njihove hlapce na Jesenicah ter jim celo kazati 'krščanski' obraz, kakor na pr. Avgust Praprotnik, ki je dal 'v starem fužinarskem in rudarskem kraju' na Planini pod Golico postaviti celo kapelico svojemu patronu, sv. Avguštinu, kar je duhovščini v jeseniškem železarskem revirju zadoščalo, da so molčali o 'ateizmu'

tega slovenskega magnata in krvosesa delavcev, pa tudi o samem patru sv. Avguštinu niso črhnili niti besedice, da je preziral bogataše in cerkvene veljake, ker se niso ravnali po Kristusovem nauku in so stremeli bolj po posvetnem bogastvu in sijaju kakor po zveličanju in se iz propovednikov krščanskega bratstva in enakosti, moralnih gesel prakrščanstva ali (kakor to obdobje nekateri imenujejo) 'krščanskega komunizma', ki je privabljal zlasti sužnje in plebejce, da so se borili in umirali za nove ideje, ki so rušile suženjski red, raje spremenili krščanstvo v nov izkoriščevalski družbeni red — v fevdalizem z vladajočo izkoriščevalsko cerkveno in posvetno aristokracijo, torej v nov družbeni red, v katerem je krščanstvo v začetku odigralo napredno revolucionarno vlogo in tako opravilo svoje zgodovinsko poslanstvo, ki pa jo je z zmago meščanske revolucije izgubilo, prav tako kakor jo je meščanstvo z zmago prve socialistične revolucije v našem času.

Komunisti, ki so jim bile jasne zgodovinskomaterialistične družbeno razvojne faze in ki so se jasno zavedali, da lahko samo delavski razred osvobodi sebe in človeštvo od izrabljanja človeka po človeku in po izkoriščevalskih razredih, včasih niso mogli razumeti, da tako jasnih in očitnih stvari ne vidijo vsi delavci in njihovi resnični prijatelji iz drugih slojev delovnega ljudstva. Zato je prihajalo včasih do nestrpnosti, te bolezenske klice za 'otroško bolezen levičarstva' zlasti takrat, kadar niso bili sami dovolj 'doma' v marksizmu ali pa kadar so svojo partijsko pripadnost pojmovali 'strankarsko', podobno kakor meščanske stranke, ki potrebujejo strankarstvo prav za razdvajanje delavstva in delovnega ljudstva, da ga potem lahko vladajo in obvladajo. Zavest — množična delavska zavest — kakršna se je pojavila na primer v julijski stavki jese-niškega delavstva leta 1935 in ki se je leta 1936 manifestirala v Medstrokovnem akcijskem odboru — se je pojavila v trenutku, ko je lahko sleherni delavec po izkušnjah in udarcih leta 1932 ob Westnovem špekulantskem manevru, ob izprtju in po veliki Westnovi goljufiji na račun delavskih mezd z vsiljeno kolektivno pogodbo ter ob hotenem Westnovem zavlačevanju pri sklepanju nove kolektivne pogodbe skozi vse leto 1933 vse do pomladi 1934 — je bila možna prav zaradi teh pojavov, ko je sleherni in celo razredno neosveščeni delavec lahko popolnoma jasno videl, kdo je njegov sovražnik, kdo njegov prijatelj, videl jasno in njemu nasprotno sovražnikovo fronto, po drugi strani pa tudi silo, ki se je proti tej fronti borila za njegove interese — avantgardo, ki so jo predstavljali delavci — člani in simpatizerji ilegalne KPJ in jim zato tudi sledil v julijsko stavko mimo svojih strokovnih vodstev, ki so se stavki pridružila šele tedaj, ko je glavnemu zaupniku delavstva pri KID in vodilnemu organizatorju julijske stavke uspelo le-to organizirati in legalizirati. Posledica tega uspeha je bila, kakor vemo, ustanovitev Medstrokovnega akcijskega odbora, pa tudi protiofenziva KID in režimske oblasti proti delavskim zaupnikom Venciju Perku, Jožetu Čelesniku, Viktorju Stražičarju, Francetu Ravniku in Ignacu Kralju.

O vsem tem bi bilo treba napisati posebno zgodovinsko razpravo, ker je prav ta protizakoniti boj KID in kraljeve banske uprave v Ljubljani

pod vodstvom bana dr. Marka Natlačena povzročil tudi protizakonito konfinacijo Venclja Perka, Ignaca Kralja in Franca Benedičiča, po drugi strani pa tudi novo taktiko KID in vodstva slovenskega klerikalizma v boju proti akcijski enotnosti delavstva v tovarnah Kranjske industrijske družbe na Jesenicah in Javorniku ter proti 'rdeči' koroškobelski občini s protizakonito razrešitvijo zakonito izvoljenega občinskega odbora pod vodstvom župana Venclja Perka.

Vse to je povzročilo, da je dr. Štempihar v tem času moral voditi pravni boj ne samo za osvoboditev konfinirancev v Bileči, marveč tudi pravni boj za koroškobelski protizakonito razrešeni občinski odbor in nadaljevati pravdo proti KID v zvezi z razrešitvijo in odpustom delavsko najbolj zavednih delavskih zaupnikov ter seveda tudi druge pravne zadeve v zvezi s konfiniranimi in drugimi, nad katerimi se je znašala policijska oblast zaradi njihovega boja za odpravo konfinacijskih taborišč. Iz njegovega pisma z dne 8. maja 1940 je razvidno, da je minister za socialno politiko dr. Budisavljević odgovoril na njegov protest glede kaznovanja nabiralcev podpisov za osvoboditev konfinirancev iz Bileče, vendar samo nedoločeno in izmikajoče se z vprašanjem po podrobnostih. Dr. Štempihar mu je seveda odgovoril, čeprav je 'iz vedenja njegove (Budisavljevićeve) politične stranke v splošnem stanju in načelnih zadevah vedel, da se dr. Budisavljević ne bo postavil v vladi v dobro konfiniranih. Sicer pa tudi konfiniranci niso gradili nobenih iluzij na ministra za socialno politiko dr. Budisavljevića in so glede njega imeli enako mnenje kakor dr. Štempihar. Vsaj tako sklepam po Perkovem odgovoru v zvezi s pismi dr. Budisavljeviću.

Toda boj v javnosti se je vseeno nadaljeval. 'Bolj organizirano', je sporočal dr. Štempihar Venclju Perku v Bilečo in obljubil, da bo 'pošteno podregal za nadaljnje ukrepe'. Jasnejši pa v pismu seveda ni smel biti, kar so Vencelj Perko in drugi konfiniranci sami razumeli, Venclja Perka pa je minila skrb, da se je 'javnost uspavala zaradi govoric o ukinitvi konfinacijskih taborišč in zaradi pogajanj z Rusijo o navezavi diplomatskih stikov', češ da se bodo po navezavi diplomatskih odnosov s Sovjetsko zvezo 'take zadeve same po sebi rešile'. Torej si tudi dr. Štempihar ni delal nobenih iluzij, da bo profašistični Cvetković-Mačkov režim sedaj popustljivejši do revolucionarnega delavskega gibanja.

Tudi v 'zadevi občine' je dr. Štempihar že navezal stik z dr. Ivanom Ribarjem v Beogradu in mu poslal gradivo. Mimo tega mu je pisal o obnašanju sedanje 'začasne občinske uprave': »To menda veš, da je Janez (Erlah) izgubil dopis (Upravnega sodišča) iz Celja.« V tem dopisu je namreč Upravno sodišče v Celju vpraševalo začasnega župana Erlaha, če 'začasna občinska uprava vzdržuje pritožbo razrešenega občinskega odbora proti ustavitvi sklepa od 15. februarja 1940: »... kljub prekoračenju roka je Janez (Erlah) izjavil dodatno, da to 'svojo' pritožbo umakne in Celje je to enostavno vzelo na znanje. Ta način 'odločbe' sem prijavil pravosodnemu ministrstvu, hkrati pa opozoril notranje ministrstvo, da je Celje zamudilo enomesečni rok po paragrafu 125 obč. zakona in da je zaradi tega sklep občinskega odbora (Koroška Bela) od 15. 2. 1940 po samem zakonu postal dokončen.«

Janez Erlah in drugi, ki so novembra 1939 protestirali proti aretaciji župana Venclja Perka glede podpisa letaka Zveze delovnega ljudstva in prav tako glasovali za resolucijo proti konfinaciji župana Perka in občinskega blagajnika Ignaca Kralja, a ki jih je okrajni glavar protipravno potem imenoval v začasno občinsko upravo in to celo pod vodstvom Janeza Erlaha, bi po svoji postavitvi v občinsko upravo radi preklicali svojo podporo resoluciji razrešenega občinskega odbora. Bajе je šel posredovat v Celje sam koroškobelski župnik Matevž Žbontar in skušal doseči, da bi upravno sodišče ne razpravljalo o pritožbi razrešenega občinskega odbora. Naj je bil župnik Žbontar ali kdorkoli drug iz režimskega tabora, ki je skušal doseči pri upravnem sodišču v Celju, da bi le-to o pritožbi protizakonito razrešenega občinskega odbora Koroška Bela ne razpravljalo, dejstvo je, da je taka intervencija bila in da je na podlagi le-te dne 28. marca 1940 upravno sodišče v Celju zahtevalo odčasne koroškobelske občinske uprave, naj se izjasni v roku osmih dni, če pritožbo razrešenega občinskega odbora vzdržuje ali ne. Če bi začasna občinska uprava po tem roku ne poslala drugačnega stališča, bo upravno sodišče smatralo, da pritožbo razrešene občinske uprave vzdržuje. S tem je, kakor je o tem pisal že Vencelj Perko v svoji razpravi »Iz naših bojov v občini Koroška Bela« str. 338) upravno sodišče namignilo začasni občinski upravi, da lahko pritožbo razpuščenega občinskega odbora umakne, čeprav po zakonu začasna občinska uprava te pravice ni imela, mimo tega pa so Erlah, ki je sporočilo upravnega sodišča izgubil, in drugi članičasne uprave o tem sklepali šele 11. aprila 1940, ko je rok že potekel. Kljub temu pa je Erlahovo izjavo upravno sodišče v Celju vzelo na znanje, proti čemur se je dr. Ivo Štempihar seveda pritožil, kakor je sporočil v prej omenjenem pismu Venclju Perku v Bilečo.

Sicer pa je bila ta zadeva Venclju Perku že znana, kakor je sporočil v odgovoru na dr. Štempiharjevo pismo 12. maja 1940. V namigu, ki ga je dalo upravno sodišče v Celju začasni občinski upravi, pa je slutil, da glede protizakonite razrešitve občinskega odbora Koroška Bela zaradi režimskega pritiska pritožniki najbrž ne bodo uspeli:

»Glede pravnih ukrepov proti razrešitvi občinskega odbora postajam vedno večji pesimist,« je zapisal. »To pa še ne pomeni, da nasprotujem takim poizkusom. Nasprotno, storiti je potrebno vse,« se je strinjal s svojim pravnim zastopnikom in prijateljem in mu sporočil, da se bo tudi sam ponovno obrnil na svojega beograjskega pravnega zastopnika dr. Ivana Ribarja, da bi potem dr. Ribar 'zadevo pospešil'.

Dr. Ivo Štempihar je o vsem tem poročal tudi v Zagreb, a je spoznal, da preko zvez v Zagrebu ne bo mogoče ničesar doseči ne za internirance v Bileći ne za vrnitev po zakonu upravičenih pravic razrešenemu občinskemu odboru na Koroški Beli, ker se 'Zagreb nima časa pečati s temi nehrvaškimi malotnostmi', je v pismu Venclju Perku nalašč rabil besedo 'malotnosti', prepisano iz pisma, ki ga je prejel iz Zagreba, nato pa sporočil: »Zadnje pismo iz Zagreba dolži SDS, da vzdržuje nazadnjaško stanje, oziroma ga naprej uvaja na Hrvaškem, to pa zame pomeni samo

to, da si zdaj oba dela SDK drug drugemu očitata svoje neuspehe in svoje odstopke od linije, sprejete dne 11. 12. 1938.«

Dr. Štempihar je zato menil, da je najbolje, če prošnje na Zagreb v bodoče opusti in naročil v zvezi s tem Vencelju Perku, naj o tem prepiše tudi Naceta Kralja, ki je takrat še vedno menil, da je treba pritisniti tudi na Zagreb — na nekdanje zaveznike z opozicijske Mačkove liste iz leta 1938, na katere pa, Perku je bilo to že od vsega začetka jasno, v sedanjem položaju ni bilo mogoče računati, saj si o Mačku in mačkovcih niso delali nobenih utvar več.

Tudi odgovor, ki ga je dr. Štempihar prejel iz Zagreba od dr. Dečka, je to potrjeval. Zato je Vencelj Perko v odgovoru dr. Štempiharju zapisal:

»Odgovor iz Zagreba je stvar dokončno razčistil in,« je dodal z olajšanjem, »sedaj si ne bo treba delati stroškov s pisemskim papirjem in znamkami. Prihranili pa bomo tudi na času. Upam, da bo tudi Naceta sedaj minila (zagrebška) manija.«

Ignac Kralj je namreč še vedno nameraval opozarjati nekdanjo Mačkovo opozicijo s pismi, čeprav je dr. Vladko Maček že zdavnaj pokazal svoj pravi razredni obraz. Ob pismu dr. Štempiharja Vencelju Perku se je nekaj časa tudi jezil, ker dr. Štempihar ni nameraval vložiti tožbe na upravno sodišče v Celju glede 'prepovedi shoda z dne 24. septembra 1939'.

»Tožbe na Upravno sodišče v zadevi prepovedi shoda 24. 9. 1939 nisem napravil. Šlo bi samo za vprašanje, ali ima banska uprava prosti preudarek ali ne, to vprašanje pa je prepoceni v primeri s koleki. Zaradi tega je bil 'Nace nekoliko hud', kakor je Vencelj Perko sporočil dr. Štempiharju 12. maja 1940. »Ko pa je odloke ponovno pregledal, se je umiril in se strinja, da tožba ni bila vložena,« je pisal Vencelj Perko. Sicer pa je dr. Štempihar že pri svojem sporočilu z dne 8. maja 1940 sam dodal, da bo drugače z zadevo kazni, s katero je oblast kaznovala Kralja: »Tu bom pa tožbo vsekakor napravil. Prav tako kakor zase v kamniški zadevi.«

Z a d e v a K a m n i k

'Kamniška zadeva' je pravzaprav drobna epizoda iz zgodovine slovenskega delavskega gibanja. Toda tudi take, navidez za zgodovino neznatne epizode so bile v tistem času v boju KPJ in KPS za ljudske množice pomembne prav tako kakor sleherna akcija in delavsko razredna manifestacija.

S 'kamniško zadevo' je dr. Štempihar mislil praznovanje delavskega pevskega društva »Solidarnost« v Kamniku ob tridesetletnici njegovega kulturnega delovanja med kamniškim delavstvom dne 9. julija 1939. Te proslave so se udeležili tudi člani jeseniške »Enakosti«, ki ji je takrat predsedoval Polde Stražišar. Po pripovedovanju Venclja Perka so se jeseniški udeleženci odpeljali v Kamnik s tovornjakom, na sami proslavi pa je praznovanje kamniških delavcev pozdravil tudi on v imenu jeseniških sodrugov. V pozdravnem govoru je orisal trenutni položaj jese-

niškega delavstva in govoril o fašistični nevarnosti navznoter, navzven pa o vedno večjem zaostrovanju mednarodnih odnosov s strani nacistične Nemčije, ki se očitno ni zadovoljila z aneksijo Avstrije, Sude-
tov in uničenjem ČSR ter ustoličenjem fašista Franca v Španiji s po-
močjo Hitlerja in Mussolinija in popustljivostjo zahodnih veselih, marveč
je prihajala z novimi zahtevami, tokrat do Poljske, kar pa bi lahko
pripeljalo do izbruha vojnega požara v Evropi, svoj govor pa je zaključil
z delavskim pozdravom: »Družnost!« in s stisnjeno pestjo, kar so navzoči
z navdušenjem odobraval in mu odzdravljali na enak način. Ta Perkov
pozdrav je v svojem poročilu Okrajnemu glavarstvu Kamnik omenil tudi
politično upravni pripravnik Slavko Urbanija, potem pa je poteklo več
kakor tri mesece, ko se je 19. oktobra 1939 okrajno glavarstvo v Kamniku
odločilo, da Perka 'zaradi pozdrava s stisnjeno pestjo, ki je vzbudil javno
zgražanje', kaznuje z globo 200 din ali s štirimi dnevi zapor, o čemer
so koroškobelskega župana Vencelja Perka 2. novembra 1939 obvestili
na Policijskem komisariatu Jesenice, kamor so ga pozvali.

Pozno reagiranje okrajnega glavarstva Kamnik na ta dogodek vzbuja
sum, da so za to kaznijo stali Perkovi sovražniki z Jesenic — Kranjska
industrijska družba in v njen voz hlapčevsko vprežena režimska stranka
in upravna oblast v takratni Dravski banovini z banom Natlačenom na
čelu. Če vemo, da je v tem času banska uprava Dravske banovine
pripravljala tudi aretacije proti pobudnikom za ustanovitev Zveze delov-
nega ljudstva in podpisnikom letaka »Kaj hočemo«, med katerimi je
bil tudi Vencelj Perko, takrat ustanovni član KPS in član CK KPS in
ena najvidnejših in najbolj izpostavljenih takratnih osebnosti komuni-
stične ilegale, potem se človeku sum, da so bili pobudniki za Perkovo
globo v 'zadevi Kamnik' prej omenjeni Perkovi sovražniki in njihovi
hlapci, še bolj utrjuje.

Vencelj Perko, ki je bil v tistem času odličen taktik in ki je svoj
boj za delavstvo znal vselej 'legalizirati', tako da ga oblast ni mogla
nikoli postaviti pred sodišče in ga sodno kaznovati, je tudi v 'zadevi
Kamnik' takoj vložil pritožbo proti kazni okrajnega glavarstva Kamnik,
na Kraljevo bansko upravo v Ljubljani, in o tem obvestil tudi Okrajno
glavarstvo Kamnik:

»Zoper kazensko razsodbo naslova (okrajnega glavarstva Kamnik)
z dne 26. 10. 1939, sporočeno po policijskem komisariatu na Jesenicah
dne 3. 11. 1939 in zoper katero sem prijavil priziv (pritožbo) dne 4. 11. 1939,
vlagam podpisani na kraljevo bansko upravo Dravske banovine
v Ljubljani nastopno **pritožbo (priziv)** in napadam z njo navedeno raz-
sodbo (okrajnega glavarstva Kamnik) v celoti, zaradi bistvene pomanjk-
ljivosti postopka ter zaradi nepravilne uporabe zakona ...

Z napadeno razsodbo naslova (okrajnega glavarstva Kamnik) sem
bil spoznan za krivega po členu 74 zakona o notranji upravi in obsojen
po tem členu, češ da sem pri proslavi pevskega društva »Solidarnost«
v Kamniku pozdravil navzoče s stisnjeno pestjo, kar je vzbudilo 'javno
zgražanje'.«

Kot priče, da ni s svojim dejanjem 'vzbudil nobenega javnega
zgražanja', je Vencelj Perko navedel kamniškega delavca in člana odbora

»Solidarnosti« Franca Peternela, potem pa še domačine z Javornika delavca Franca Mencingerja, laboranta Eda Giorgionija, delavca Janeza Šmida ter delavca in predsednika jeseniške »Enakosti« Poldeta Stražisarja. Zahteval je, da navedene priče zaslišijo, potem pa grajal 'postopanje naslova kot bistveno pomanjkljivo, nezakonito in protiustavno', ker je bilo po ustavi 'v kazenskih zadevah sumarno postopanje prepovedano':

»Kar pa ustava prepoveduje, se ne sme izvrševati niti (tedaj), če starejši predpisi (veljavni pred sprejetjem nove ustave) kaj takega predvidevajo. Navzlic temu uporablja naslov leta 1939 še (vedno) patent Njegovega apostolskega Veličanstva cesarja Franca Jožefa iz leta 1854 pri postopkih v kazenskih zadevah, za katere misli, da je pristojen. Pri tem je treba opozoriti, da od 1854—1918 v cesarski Avstriji med njenimi 54 milijonov prebivalci ni bil po tem patentu še nihče kaznovan zaradi postopka — pozdrava s stisnjeno pestjo. Cesarska Avstrija se je prej zrušila, zrušili pa se, kakor je videti, niso njeni predpisi, na katerih je slonela.«

Tega patenta se je upravnna oblast v kraljevini Jugoslaviji, oziroma v njeni Dravski banovini (s katero so v času Živkovićeve monarhofašistične diktature zbrisali z zemljevida Jugoslavije Slovenijo, prav tako kakor z drugimi banovinami druga narodnostna ozemlja) poslužila (Franc Jožefovega patenta iz časov Bachovega absolutizma) za obtožbo prestopka — pozdrava s stisnjeno pestjo, ki je — kakor so skrivili resnico — vzbudil 'javno zgražanje', kar pa je Perko brez težav lahko zavračal, saj je kamniška javnost (tudi protidelavska in režimska) prav dobro vedela, da so udeleženci proslave tridesete obletnice »Solidarnosti« Perkov govor z odobravaljočim navdušenjem pozdravili, 'ne da bi se med množico pojavil en sam glas (očitanega) javnega zgražanja'.

»Ovaditelj si je 'javno zgražanje' izmislil,« je v Perkovem imenu zapisal v pritožbo dr. Štempihar in dodal: »in če je ovaditelj 'uradna oseba', zlorablja le-ta svojo uradnost za kritje neresnice. Tako so leta 1935 uradni ovaditelji izrabljali kihanje v kinematografih v Karlovcu (?) za ovadbe zaradi nedostojnega vedenja po čl. 74 z. n. u., tako so leta 1938 uradni ovaditelji izrabljali slike z zavezanimi usti (glede tistih, ki jim z ustmenimi ukazi politikov ni bilo dovoljeno govoriti na shodih) za nedostojno obnašanje (kaznivo) po čl. 74 z. n. u.,« je dr. Štempihar omenil svoj, Perkov in dr. Stanovnikov primer, ko so se v protest proti oviranju predvolilnih shodov združeni opoziciji pred državnozborskimi volitvami slikali z zavezanimi usti in bili zaradi tega s strani režimske oblasti kaznovani z globo.

Že po teh primerih uporabe čl. 74 z. n. u. lahko vidimo, da je bil dr. Štempihar, ki je v Perkovem imenu pisal pritožbo glede globe, ki jo je več kakor tri mesece po praznovanju tridesetletnice »Solidarnosti« moral plačati Perko, lahko upravičeno ciničen, preden se je lotil tiste laži o 'javnem zgražanju'.

»Samo v enem primeru je logično mogoče, da se nahaja ovaditelj v dobri veri, ko šteje za 'javno zgražanje' tisto, kar je zbrana množica izrazila kot odobravanje.«

In kot tak edini primer, je bil možen samo tedaj, če je bil ovaditelj 'kot zasebnik strankarski nasprotnik množice', zbrane na omenjeni proslavi kamniškega delavskega društva »Solidarnost«. Kot tak se je zaradi svojega sovraštva do zborovalcev brez dvoma zgražal nad vsem, kar se je na proslavi dogajalo. Samo tako je lahko zapisal tisto označbo o' javnem zgražanju' nad svojimi političnimi nasprotniki.

»Toda v tem primeru bi kazalo, da bi napravil ovaditelj ovadbo tudi zoper pevsko društvo, ker nosi ime 'Solidarnost',« je potem v Perkovem imenu zapisal dr. Štempihar. Do tega bi ovaditelj, ko bi bil na zborovanju kot zasebnik, naposled v svoji strankarski slepoti imel pravico. »Toda v tem primeru bi ovaditelj pač ne bil več uradna oseba, najsi bi bil drugače še tako plačan iz javnih sredstev, ki se zbirajo iz davčnih dajatev vseh državljanov ne glede na njihovo strankarsko pripadnost, temveč bi bil samo ovaditelj (navaden ovaduh), anonimni denunciant,« je zapisal dr. Štempihar in opozoril na pomanjkljivost postopka, ki pa bi se 'dala popraviti samo z dejanskim zaslišanjem prič', ki jih je navedel Vencelj Perko. »Samo to bo odstranilo vzročno zvezo med krivdorekom in pomanjkljivostjo postopka. Zato tudi to (zaslišanje navedenih prič) zahtevam.«

Potem je dr. Štempihar opozoril, da postopek proti Perku ni imel samo te pomanjkljivosti, marveč je bil tudi nezakonit, saj okrajno glavarstvo Kamnik tudi 'zakona ni uporabilo pravilno'.

»Kaj pojmuje pod nedostojnim obnašanjem? Nedostojno obnašanje je po splošnih človeških normah samo tako obnašanje, ki razburja moralna in družbena načela okolice, v kateri se dotični nahaja in ki svoje dejanje zagreši tako, da se okolica razburi in se sprevrže v glasen protest in neodobravanje.«

In takoj nato je poudaril odobravanje, ki ga je podpisani Vencelj Perko dosegel s svojim govorom in pozdravom:

»Če kak govornik s svojim izvajanjem, s svojimi kretnjami vzbudi odobravanje okolice, s katerim je sicer res množica skalila tišino, s katero bi bil ovaditelj bolj zadovoljen kakor z vihnim odobravanjem, govornik s tem ni skalil javnega, tj. javnopravnega reda. Zato njegov govor in kretnje niso bile nedostojno obnašanje, temveč obnašanje, s katerim se je ujemalo nastrojenje okolice. V danem primeru je torej izključeno, da bi podpisani zagrešil prekršek po čl. 74 z. n. u., četudi bi bilo to res, da bi ovaditelj na licu mesta protestiral proti govoru ali kretnjam govornika, česar pa ni storil.«

Venclju Perku in dr. Ivanu Štempiharju se je zdelo potrebno, da tudi v tem primeru opozorita na Stojadinovičev fašizem in njegovo opičje posnemanje fašističnega oziroma nacističnega pozdrava v času predvolivne agitacije decembra 1938:

»Pač pa je bilo čudno obnašanje na primer obnašanje dr. Milana Stojadinovića, ki se je dal od svoje, na državne stroške vzdrževane telesne straže ob priliki volilne agitacije decembra 1938 pozdravljali s stegnjeno pestjo (v nasprotju s stisnjeno) in je tako v zavetju teh straž tudi sam tako (s fašističnim pozdravom) odzdravljjal, čeprav je prav gotovo moral vedeti, da vzbuja tako pozdravljanje začudenje množice državljanov,

plačujočih dohodke države v obliki davkov. In vendar ni bil nikdar kaznovan ne po čl. 74 z. n. u., kaj šele po členu 19 zakona o varstvu države.«

Primer dr. Milana Stojadinovića sta Vencelj Perko in dr. Ivo Štempihar izbrala kot primer Mussolinijevemu fašizmu in Hitlerjevemu nacizmu najbolj naklonjenega jugoslovanskega buržuaznega politika, ki je stremel tudi sam po führerstvu nad jugoslovanskimi narodi, ki bi jih rad pretopil v nekakšno jugoslovansko nacija in upal, da bo imel pri tem več uspeha kakor svojčas monarhofašistični diktator general Živković. Kot ministrski predsednik je zasnoval novo zunanjo politiko Jugoslavije — naslonitev na fašistični velesili Nemčijo in Italijo, politiko, ki ji je ostal zvest tudi Stojadinovićev naslednik Cvetković in jo po sporazumu med njim in nekdanjim voditeljem združene opozicije dr. Mačkom še bolj forsiral, čeprav je dr. Stojadinović* padel v nemilost pri knezu namestniku Pavlu Karađorđeviću zaradi finančnih špekulacij podobno, kakor nekoč pri kralju Aleksandru.

* Naj mimogrede omenim, da je bil Stojadinović podoben primer bogataša, kakršni so se med prvo svetovno vojno in po njej porajali tudi v Sloveniji iz kroga takoimenovane Žerjavove mladine. Bil je podoben špekulant in goljuf kakor Avgust Praprotnik, ki je prišel do bogastva s špekulacijami in goljufivo pretopitvijo razvrednotenih avstrijskih kron v vredne krone. Stojadinović pa s podobno velegoljufijo s 'paketi vojne škode'. Bil je tipičen primer novih 'bogatašev' iz vrst srbske čaršije. Po podatkih objavljenih v »Glasu« (VI. Dediđer: »Josip Broz-Tito«, str. 175) si je Milan Stojadinović na naslednji način pridobil bogastvo. Za časa prve svetovne vojne je bil 'bistroumen mlad človek, a reven kakor cerkvena miš'. Leta 1919 je njegova družina dajala v najem postelje za prenočevanje. Vendar pa je Stojadinović začel hitro bogateti. V politiko je stopil na strani Radikalne stranke, kjer so ga imeli za enega njenih največjih upov. Dvoril je tudi Pašićevima hčerkama. Med republikanci v Beogradu se je namreč govorilo, da je dvorjenje Pašićevima hčerkama za vsakega mladega politika pomenilo 'triumfalna vrata' za vstop v politično življenje. Kot finančni minister je Stojadinović položil temelj svoji obogatitvi, a je potem glede tega prišel navzkriž s kraljem Aleksandrom, ki je prav tako kakor Stojadinović bil velešpekulant in velegoljuf pri oropanju v vojni osiromašenega ljudstva, ki mu je država dala za delno odškodnino zaradi opustošenja v vojni papirne vrednostne obveznice, katerih vrednost pa je zaradi špekulantov Stojadinovičevega kova padla od nominalnih 1000 din na 120 din prav v začetku Stojadinovičeva ministrovanja v finančnem ministrstvu, za kar je poskrbel seveda on sam z napovedovanjem in izjavami, da 'država ne bo zmogla finančne službe z izplačilom teh obveznic'. Tako je pri prizadetih še bolj razblinil vero, da bodo obveznice sploh kdaj izplačane, po drugi strani pa je preko skupine svojih prijateljev začel obveznice odkupovati. Ko je imel v posesti velikanske zaloge, za majhen denar pokupljenih obveznic 'vojne škode', je prišel na dan z novo izjavo, češ da se mu je 'posrečilo zagotoviti izplačilo kuponov' in da bodo zdaj lahko obveznice amortizirane. Napovedal je, da se 'finančna služba pričinja', nato pa so 'ničvredne' obveznice mahoma poskočile za 150 % in dal nalog generalnemu direktorju poštne hranilnice (državne ustanove) dr. Miloradu Nedeljkoviću, da kupi država vsako količino prijavljenih obveznic. Skok se je nadaljeval. Stojadinovičeve banke so vrgle tedaj svoje pakete obveznic na trg, kar je vrglo tej skupini velešpekulantov po oceni takratnih borzijskih krogov šeststo milijonov dinarjev dobička.

»Iz tega razloga,« je poročal prof. Milan Bartoš leta 1945 v beograjskem Glasu, »je prišlo do navzkrižja med kraljem Aleksandrom in Stojadinovićem. Finančni minister namreč ni pravočasno obvestil kralja o tej veliki (špekulantski) operaciji, tako da s dvorna blagajna in slamnati možje kralja Aleksandra prišli prepozno in lahko pokupili le majhno število obveznic. Tako je bil kraljev dobiček znatno manjši kakor

Vencelj Perko in dr. Ivo Štempihar sta Stojadinovičev primer navedla v prvi vrsti zaradi Stojadinovičevih fašističnih stremljenj in obnašanja v času predvolilne agitacije v času pred državnozborskimi volitvami decembra 1938, ko je protifašistično razpoloženje med slovenskimi delovnimi množicami naraščalo. Zato sta v pritožbi zoper upravno kaznovanje Venclja Perka s strani okrajnega glavarstva Kamnik lahko zapisala primer Stojadinovičevega fašističnega pozdravljanja kot primer, ki je v resnici vzbujal zgražanje med slovenskimi in jugoslovanskimi delovnimi množicami.

»In vendar ni bil (Stojadinovič) nikdar kaznovan ne po čl. 74 z. n. u., kaj šele po členu 19 zakona o varstvu države. Po logiki naslova (okrajnega glavarstva Kamnik) bi bilo to pač nedostojno obnašanje (ker je vzbujalo javno zgražanje pri množicah delovnih ljudi), po besedilu čl. 74 pa tudi to ni bilo nedostojno obnašanje, temveč samo do skrajnosti smešno, neokusno.«

Razumljivo, da so take besede o Stojadinoviću, katerega hlapca sta bila dr. Korošec in ban dr. Natlačen, dregnile na banovini, kamor je priromala Perkova pritožba zoper kazen, ki mu jo je naložilo okrajno glavarstvo Kamnik, v sršenje gnezdo, okrajno glavarstvo Kamnik pa

dobiček Stojadinovičeve skupine. Jezen na Stojadinoviča, je kralj takoj po Pašičevem odhodu zahteval Stojadinovičevo demisijo in te 'netaktnosti' Stojadinoviću ni odpustil do svoje smrti (do atentata v Marseillu 1934).«

Sicer pa se s tem Stojadinovičeva politična kariera še ni končala. Leta 1932 v času pred izprtjem delavstva Kranjske industrijske družbe je prišel na Jesenice v funkciji načelnika ministrstva za trgovino in industrijo k podobnim špekulantom — delničarjem Kranjske industrijske družbe, ki je v tistem času hotela zaigrati svoj špekulantski maneuver za državne kredite in kot pritisk na državo uporabiti delavstvo, nato pa ogoljufati tudi le-to z znižanjem mezd in redukcij več kakor 600 nezaželenih delavcev, kar se ji je zaradi ustrahovanega delavstva in oportunistizma vodstev strokovnih organizacij tudi posrečilo. Redki člani ilegalne KPJ, ki so delavstvo svarili, naj ne naseda Westnu in kompaniji delničarskih špekulantov in napovedovali posledice, ki so delavstvo potem res doletele, so bili takrat samo glas vpijočega v puščavi. To je bila bridka šola v najtežjem obdobju zgodovine jesenškega delavstva, ki je moralo prejeti ta udarec, da je začutilo potrebo po delavski enotnosti in spoznalo svojo moč v času julijske stavke 1935.

Toda vrnilo se k Stojadinoviću kot načelniku ministrstva za trgovino in industrijo, oziroma k poročilu, objavljenem v »Delavcu« 10. decembra 1931, kakor ga navaja predvojni jeseniški kronist v brošuri »Jesenice«:

»V soboto, dne 5. decembra t. l. je bila v podjetju KID vladna komisija pod vodstvom gospoda Stojadinoviča, načelnika ministrstva trgovine in industrije iz Beograda.

Gospodu Stojadinoviću se je predstavila deputacija delavskih zaupnikov, ki so ga prosili za izjavo, kaj se bo ukrenilo, da bi se grožnja o ustavitvi obratov ne izvršila.

Gospod načelnik Stojadinović je deputacij izjavil: 'Povejte delavcem, da se to ne bo zgodilo, mi baš delamo na tem, da do tega ne pride'.

Možata beseda je bila to v obupnem položaju naših kovinarjev; kovinarji ne dvomimo v iskrenost teh besed.«

Tako je 10. decembra 1931 poročal eden izmed oportunističnih dopisnikov z Jesenic v »Delavcu« in to v času, ko je Westen z njegovo kompanijo pripravljval svoj špekulativni maneuver, ki sem ga že prej omenil in ki bi ga bilo treba podrobno obdelati, saj je ta maneuver tudi pravi šolski primer, kam pripelje delavstvo premajhna razredna osveščenost in malodušje v boju z izkoriščevalci.

se je (morda celo na banovo zahtevo) čutilo 'užaljeno' in je Venclja Perka kaznovalo z novo globo v višini 500 din, kar je bilo le 100 din manj kakor na primer mesečni zaslužek v bivši Jugoslaviji izredno slabo plačevanih progovnih in sezonskih delavcev pri Jugoslovanskih državnih železnicah. Tako je Vencelj Perko v začetku decembra 1939 prejel pozivnico na policijski komisariat na Jesenicah:

»Gospod Perko Vencelj, župan naš Koroški Beli

Pozivate se, da se dne 7. 12. 1939 ob 9. uri osebno zglasite na tukajšnjem uradu v sobi št. 3.

Predmet: Kazensko postopanje radi prekrška čl. 78 ZNU.

Zaslišanje...

Po odredbi policijskega komisarja
(podpis?)«

Dne 18. januarja 1940 je prejel odločbo o izreku kazni, proti kateri pa se je vnovič pritožil:

»Zoper kazensko razsodbo z dne 18. 12. 1939, št. 12588/11, s katero sem bil po čl. 78 z. n. u. kaznovan na denarno kazen 500 din, in ki mi je bila sporočena dne 18. 1. 1940, zoper katero pa sem danes (20. 1. 1940) prijavil priziv (pritožbo), vlagam podpisani na kraljevo bansko upravo v Ljubljani nastopno obrazloženi **priziv** (pritožbo) in napadam navedeno razsodbo v celoti zaradi bistvene pomanjkljivosti postopanja in nepravilne uporabe zakona, kakor sledi:

Kolikor sem razumel ustmeno razsodbo, sem bil v očeh naslova (okrajnega glavarstva Kamnik) kriv, da sem žalil oblastvo z vlogo pritožbe zoper prav tako razsodbo z dne 26. 10. 1939, št. 9579/2, prav tako naslovnega glavarstva, ki mi v vloženi prvi pritožbi šteje kot kazniv stavek: 'Ovaditelj si je javno zgražanje' izmislil in če je ovaditelj 'uradna oseba', izrablja to svojo uradno dolžnost za to, da z njo krije neresnico.' Zdi se mi, da mi naslov (okrajno glavarstvo Kamnik) šteje v zlo tudi celotni tretji odstavek.«

V tem odstavku je Vencelj Perko oziroma njegov odvetnik dr. Ivo Štempihar očital okrajnemu glavarstvu v Kamniku postopanje proti Perku kot 'bistveno pomanjkljivo, nezakonito in protiustavno'.

'Žalitev oblastnih organov' je v drugi pritožbi prevzel nase dr. Ivo Štempihar sam, kakor povzemam po le-tej:

»Zaslišani... sem izpovedal, da je napravil pritožbo dr. Ivo Štempihar, odvetnik na Jesenicah... in ki sem mu naročil, naj (prvo) pritožbo napravi in naj jo — če bi sicer utegnila biti prepozna — namesto mene podpiše z mojim imenom. Prepustil sem njegovemu prostemu preudarku, da sestavi pritožbo, ker je izdelovanje takih spisov njegov poklicni posel, nisem mu pa dal nobenega pooblastila, da v mojem imenu koga žali. Na to izpovedbo, proti kateri nima naslov (okrajno glavarstvo Kamnik) prav nobenega dokaza, se naslov sploh ne ozira, temveč me kaznuje tako, kakor da bi bilo dokazano, da izvira pritožba iz moje roke in da je plod mojega razmišljanja glede zakonitosti ali nezakonitosti prvotne odločbe št. 9579/2.«

Tako je dr. Štempihar prevzel odgovornost za prvo pritožbo nase. Zato navaja drugo pritožbo, ki jo je napisal v Perkovem imenu, skoro v celoti:

»Kakor sledi iz mojega (Perkovega) zagovora, da je vloga k št. 9579/2 izdelek tretje osebe in ne moj, da je bila vložena celo brez moje vednosti glede načina izvedbe — vlogo seveda obravnavam samo toliko, kolikor izvaja tudi po mnenju naslova v mejah zakona pritožbene razloge — bi moral naslov izvršiti poizvedbe in dopolniti instrukcijo v tem smislu, da se z zaslišanjem dr. Štempiharja dožene, ali je moj zagovor resničen. Kajti proti temu, da ne izvira vloga iz moje roke ali misli, nima naslov nobenih podatkov, ki bi ga oproščali od dolžnosti, da se na zagovor ozira. Kaznovanje brez dokaza krivde — in pri kazenski krivdi ni mogoče kako pooblastilo storitve po tretji osebi, oziroma pri dejanju pooblaščenca ni dejanja pooblastitelja — je torej nasledek bistveno pomanjkljivega postopanja in nepravilne uporabe zakona. Potrebno je zaradi tega, da se dopolni postopanje z zaslišanjem dr. Štempiharja o tem, ali izvira pritožba od mene in ali sem jo vložil jaz po pošti, oziroma iz čigave roke je podpis na vlogi.«

Kakor vidimo, dr. Štempihar ni okleval prevzeti odgovornosti zaradi prve Perkove pritožbe nase, vseeno pa je tudi v drugi pritožbi v Perkovem imenu opozoril 'na okolnost, da policijski agenti po obstoječem redu niso oblastvo' in da zaradi tega ne predstavlja 'inkriminirani stavek' iz prve pritožbe 'žalitev oblastva', pa tudi na objektivno možnost, da je 'dotični, ki je napravil ovadbo, kot zasebnik politično nasproten prireditvi (praznovanju tridesetletnice »Solidarnosti«) zaradi svojega strankarskega nasprotstva videl v javnem odobravanju Perkovega pozdravnega govora 'javno zgražanje'. Torej bi tudi v primeru, ko bi Vencelj Perko napravil prvo pritožbo sam, 'žalitev oblastva' ne bi bila kazniva po čl. 78, po katerem so Perku naložili novo globo v višini 500 din.

»Predlagam,« je dr. Štempihar v Perkovem imenu in z lastnoročnim Perkovim podpisom zaključil drugo pritožbo proti postopku okrajnega glavarstva Kamnik, »z ozirom na utemeljeno pritožbo, da kraljeva banska uprava v Ljubljani pritožbi ugotovi in — eventualno dopolnitvi postopanja — razsodbo naslova (okrajnega glavarstva Kamnik) v celoti razveljavi tako, da me oprosti vsaktere krivde in kazni ali pa tako, da naloži naslovu dopolnitev postopanja in novo odločbo, s katero bom oproščen sleherne krivde in kazni.«

Upanja, da bi kraljeva banska uprava Dravske banovine pod banom dr. Markom Natlačenom pritožbo rešila v Perkovo korist, seveda ni bilo, saj je prav v tistem času sestavljala sezname konfinirancev za Bilečo. Toda tudi, ko bi priprav za Bilečo ne bilo, bi banska uprava v Ljubljani ne ravnala drugače kakor v svojih dopisih, datiranih s 24. februarjem 1940, ki pa ju je Perko prejel šele 11. maja 1940. Prvo Perkovo pritožbo glede 'zadeve Kamnik' je po banovem pooblastilu načelnik upravnega oddelka ... (podpis je nečitljiv) zavrnil z naslednjimi besedami:

»S kazensko razsodbo sreskega načelstva (srbski izraz za okrajno glavarstvo — op. M. K.) v Kamniku z dne 19. 10. 1939 ... ste bili radi

prekrška čl. 74 zakona o notranji upravi, storjenega s tem, da ste dne 9. 7. 1939 v mestnem parku v Kamniku na proslavi delavskega pevskega društva »Solidarnost« dvignili v pozdrav stisnjeno pest in s tem vzbujali javno zgražanje, po čl. 78 citiranega zakona obsojeni na globo 200 din, v slučaju neizterljivosti na štiri dni zapor.

Vaši pravočasno priglašeni, a prepozno vloženi pritožbi z dne 7. 11. 1939 se ne ugodi in (se) osporavata (slovensko: izpodbijana — op. M. Kl.) kazenska ralsodba potrdi iz razloga prvostopne ralsodbe.

Taksa za ralsodbo po tarifni postavki 6 taksnega zakona je plačana in uničena na pritožbeni vlogi.

Nadaljnja pritožba ni dopustna.«

Prav tako je po banovem pooblastilu načelnik upravnega oddelka kraljeve banske uprave Dravske banovine zavrnil drugo pritožbo, le da v zavrnitvenem dopisu ni rabil izraza »žalitve oblastva«, marveč žalitev »javnega organa«, zaradi česar je bil Vencelj Perko, kakor že vemo, 'po členu 78 zakona o notranji upravi kraljevine Jugoslavije obsojen na globo 500 din oziroma — v primeru neizterljivosti — na 10 dni zapor:

»Vaši pravočasno vloženi pritožbi z dne 20. 1. 1940 se ne ugodi in osporavata (pravilno in slovensko: izpodbijana) kazenska ralsodba (se) potrdi iz (zaradi) razlogov prvostopne ralsodbe (ralsodbe prve stopnje).

Pritožbo ste namreč lastnoročno podpisali in se mora torej smatrati kot Vaša osebna vloga. V pritožbi nikakor ni označeno, da jo vlagate po pravnem zastopniku, odvetniku dr. Štempiharju iz (pravilno: z) Jesenic, niti ni bilo pritožbi priloženo pooblastilo za imenovanega pravnega zastopnika. Kolikor je dr. Štempihar pri pritožbi sodeloval, je bil samo vaš pomočnik in svetoalec in je kot tak Vam odgovoren.

Kazen je krivdi primerna.

Taksa ... na pritožbeni vlogi uničena.

Nadaljnja pritožba je nedopustna.«

Ti dve odločbi je Vencelj Perko, kakor sem že navedel, prejel šele 11. maja 1940 v Bilečo. Ze pred tem pa je njega in dr. Štempiharja oblast postavila glede žalitve javnega organa' pred okrajno sodišče v Kranjski gori, kjer bi se morala razprava o tej zadevi vršiti 30. aprila 1940, kakor je dr. Štempihar sporočil Vencelju Perku v svojem pismu z dne 8. maja 1940:

»V isti stvari (zadevi Kamnik) je bila v Kranjski gori dne 30. 4. t. l. razprava. Pristopil je samo obdolženec Štempihar, dočim je bilo vabilo za drugega, tebi znanega obdolženca, vrnjeno s strani pošte v B., češ da je adresant odpotoval,« je pisal dr. Štempihar nalašč anonimno. Zakaj, lahko samo domnevamo. Morda ni hotel, da bi v Bileči zvedeli, da je v teku obravnava proti Perku pred sodiščem v Kranjski gori, pa tudi za tožbo oblasti proti Perku pred sodiščem, ki naj bi ga kaznovalo, tako da bi kraljeva banska uprava imela vsaj eno kazensko sodbo proti Perku, kar ji doslej kljub prizadevanju KID, policijskega komisariata na Jesenicah ter okrajnega glavarstva v Radovljici (ki sta delovala, kakor kažejo ohranjeni dokumenti, po nalogu banovine, ta pa od septem-

bra 1936 v vseh zadevah proti razredno najbolj zavednim delavcem v imenu Westna in Praprotnika, v imenu kapitalistov, ki jim je služila meščanska oblast) ni uspelo.

Dr. Štempihar (tako sklepam iz njegovega pisma) je pred sodiščem v Kranjski gori 'izrazil misel, da naslovljenec (Vencelj Perko) ni odpotoval (iz Bileće), sam pa kot Perkov advokat in tokrat tudi soobtoženec ni poslal svojemu klientu pooblastila, ker je smatral, da bo to zahtevalo in storilo sodišče samo'. Če pa je iz Bileće prišlo tako sporočilo, da je 'adresant odpotoval', pač ni bilo 'nekomu všečno', da bi se Vencelj Perko osebno pojavil pred sodiščem. Tako je 'sodnik preložil razpravo za nedoločen čas, hkrati pa vprašal na Kovačevem vrtu (v nekdanji gostilni »Pri kovaču« je bil od leta 1936 sedež policijskega komisariata Jesenice), kje dotičnik prebiva', kakor je o tem poročal Venclju Perku dr. Štempihar.

Ker je Vencelj Perko prejel dr. Štempiharjevo pismo z dne 8. marca 1940 istega dne kakor prej citirani odločbi Kraljeve banske uprave v Ljubljani, ju je že naslednji dan (12. maja 1940) v prepisu poslal dr. Štempiharju.

»Pritožbi prva kot druga sta zavrtnjeni,« je poleg tega napisal tudi v svojem pismu dne 12. maja 1940. »Pošiljam ti ju v prepisu in zaradi gotovosti kar v tem pismu. Prosim te, da napraviš tožbo na Upravno sodišče v Celju. Za prvo, ki se nanaša na kazen din 200, napravi tožbo samo tedaj, če (moja) pritožba res ni bila prepozno vložena. To boš sam najbolje vedel. V tej tožbi navedi tudi to, da niso bile zaslišane priče, ki sem jih predlagal in ki bi potrdile, da moj pozdrav ni vzbudil nobenega javnega zgražanja, marveč prav nasprotno. Drugi odlok, nanašajoč se na kazen din 500 zaradi žalitve, trdi, da sem lastnoročno podpisal (prvo) pritožbo.«

Tu sta Perkova kazen in kazen dr. Štempiharja pobijali druga drugo, saj je banska uprava vztrajala, da je prvo pritožbo podpisal Perko sam, pri dr. Štempiharju pa je trdila, da je dr. Štempihar zagrešil falsifikat, ker je pod prvo pritožbo podpisal Venclja Perka lastnoročno, čeprav ni posnemal Perkovega podpisa in čeprav ga ni skušal potvoriti, zaradi česar je bil tudi, kakor vemo, upravno kaznovan in sodnijsko preganjan. In ker je dr. Štempihar odgovornost glede prve pritožbe v 'zadevi Kamnik' prevzel v celoti nase, s tem pa razbremenil Venclja Perka kazenske odgovornosti, Vencelj Perko utemeljitve odloka ni mogel drugače predstavljati, kakor da so ga hoteli na ta način obremeniti z dragimi taksami, kar je sporočil tudi dr. Štempiharju, potem pa zapisal:

»Mislim, da bi bilo dobro zato to v primerni obliki utemeljiti in če bo kaj izgleda na uspeh, vložiti tudi tožbo za povračilo škode.«

Menil je tudi, da bi bilo dobro, da bi dr. Štempihar poslal sodišču v Kranjski gori njegov naslov, čeprav ga je le-to natančno vedelo, oziroma da bi ga poslal sam z izjavo, da ni nikamor odpotoval in da se nahaja še vedno na naslovu 'sreskega načelstva v Bileći'.

»Sporoči mi svoje mnenje,« je v pismu vpraševal dr. Štempiharja za nasvet in mu naročil, naj pritožbi glede omenjenih glob na Upravno sodišče v Celju čimprej vloži.

To je dr. Ivo Štempihar dne 20. maja 1940 tudi storil:

»Upravno sodišče Celje

Tožeča stranka: Perko Vencelj, delavec in župan, t. č. na prisilnem bivališču v Bileci. Tožečo stranko zastopa s priloženim pooblastilom izkazani: Dr. Ivo Štempihar, odvetnik, Jesenice, Cesta kralja Petra 1

Tožena stranka: Kraljeva banska uprava dravske banovine v Ljubljani. Zaradi odločbe tožene stranke z dne 24. 2. 1940, II/2. št. 1653/1. Odločba A.

Tožba

2 krat, pooblastilo, 1 priloga v 2 prepisih.

Sporni predmet Din 200.—«

Taka je bila naslovna stran te pritožbe oziroma tožbe, ki jo je dr. Ivo Štempihar v Perkovem imenu vložil na upravno sodišče v Celju in z njo izpodbijal odločbo banske uprave v tej zadevi v celoti 'zaradi bistvene pomanjkljivosti postopanja in zaradi nepravilne uporabe zakona'. Trditev kraljeve banske uprave v Ljubljani o prepozni vložitvi pritožbe z dne 7. novembra 1939 je bila po dr. Štempiharjevo 'sprta z objektivno resnico'. Vencelju Perku je bila razsodba okrajnega glavarstva Kamnik po zaslišanju na policijskem komisariatu na Jesenicah sporočena 3. novembra, že dan kasneje pa je dr. Štempihar napisal v Perkovem imenu pritožbo in jo oddal s priporočenim pismom 7. novembra 1939.

»Obrazložitev je bila torej vložena v tridnevnem roku po prijavi. Tožnik (Vencelj Perko) hrani o tem pri svojem zastopniku (dr. Štempiharju) receptis št. 831 pošte Jesenice na Gor. z dne 7. 11. 1939.« je zapisal v Perkovem imenu dr. Štempihar in navedel, da banska uprava glede tega ni izvršila tega, kar ji nalaga zakon, to se pravi: ni se pečala s Perkovo pritožbo zoper globo din 200,—, marveč je 'zaradi domnevne zakasnelosti obrazložitve' odklanjala, da bi se 's pritožbo meritorno (stvarno, dejansko) pečala'. To pa je že dokazovalo 'pomanjkljivost postopanja'. »S pomočjo te pomanjkljivosti si ustvarja tožena stranka (kraljeva banska uprava v Ljubljani) fiktivno pravico, da se z razlogi pritožbe sploh ne peča, četudi bi se morala.« Tako je dr. Štempihar podal 'tožbeni razlog bistvene pomanjkljivosti postopanja'.

Potem se je lotil 'pozdrava s stisnjeno pestjo', ki je po mnenju okrajnega glavarstva Kamnik 'vzbujal javno zgražanje'. Pri tem je ponovno obrazložil, kaj ljudje razumemo pod 'vedenjem, ki vzbuja javno zgražanje'. Ko bi šlo za prepir in bi Perko dvignil pest, da bi z njo udaril sobesednika, bi to lahko vzbujalo javno zgražanje in bi zaslužilo obsodbo.

»Takega primera pa prvostopna oblast ni imela pred seboj, ko je po precej dolgem poteku časa po proslavi (delavskega kulturnega društva 'Solidarnost') dobila občutek, da mora tožnika (Vencelja Perka) kaznovati,« je dr. Štempihar opozoril tudi na večmesečno oddaljenost od dogodka, ki je Vencelju Perku nakopal globo zaradi pozdrava s stisnjeno pestjo, ki ga je okrajno glavarstvo Kamnik kaznovalo z globo po čl. 74 zakona o notranji upravi, kakor da bi Perko koga nameraval udariti. »Tožnik (Vencelj Perko) pa ni nikomur pretil, se ni z nikomer prepiral, temveč je imel pozdravni govor, ob sklepu katerega je za večji poudarek pristnosti izraženih želja napravil kretnjo z roko, stisnjeno v pest. Navzoči so ta govor očitno odobraval. Tožnikov primer je bil torej z vidika čuvanja javnega reda in miru ali varovanja

dostojnosti na javnem kraju prav nasproten primeru, za katerega bi bilo mogoče uporabiti čl. 74 z. n. u.,« je dr. Štempihar utemeljeval nepravilno uporabljeni zakon: »Nobenega dvoma ni torej, da je potrditve kazenske razsodbe (s strani banske uprave) v tožnikovem (Perkovem) primeru tipična nepravilna uporaba zakona. Podan je zaradi tega ta tožbeni razlog.«

Prav tako je dr. Štempihar napravil v Perkovem imenu pritožbo glede globe din 500, ki je kraljeva banska uprava prav tako kakor prve ni hotela razveljaviti, čeprav je dr. Štempihar vzel odgovornost glede 'žalitve oblasti' v prvi Perkovi pritožbi v 'zadevi Kamnik' nase in je bil zaradi tega ne samo upravno kaznovan, marveč tudi sodno preganjan. Tudi to odločbo banske uprave, ki jo je Vencelj Perko zaradi razlikovanja prve odločbe (potrditev globe din 200) imenoval 'odločbo B', je dr. Štempihar po Perkovem pooblastilu tožil pri Upravnem sodišču v Celju 'zaradi bistvene pomanjkljivosti postopanja ter zaradi nepravilne uporabe zakona, kakor sledi':

»1. Za pravilno oceno pogrešk v postopanju in odločanju tožene stranke (banske uprave v Ljubljani) v danem primeru kaže (bi bilo prav), da upravno sodišče primerja izpodbijano odločbo z odločbo (A) ... Tožena stranka je zaradi v narekovaju 'žalvivih mest' pritožbe tožnika (Vencelja Perka) ... obsodila po čl. 78 z. n. u. dr. Štempiharja in tožnika (Vencelja Perka), vsakega od njiju pa s pomočjo razlogov, ki se medsebojno bijejo,« je o medsebojnem nasprotovanju izrečenih kazni Perku in njemu zapisal v tožbi dr. Štempihar in nadaljeval: »Taka neverjetnost (nekaj tako nemogočega) bi bila razumljiva (bi bilo razumljivo), če bi omenjeni odločbi izstavili dve različni oblasti iz dveh različnih upravnih spisov, ki nimata nobene medsebojne zveze. Tožena stranka (banska uprava v Ljubljani) pa je obe, nasprotujoči si odločbi izdala v istem upravnem listu. Tožnika (Vencelja Perka) je s pritožbo zavrnila, njegovo obsodbo pa potrdila iz razlogov, zaradi katerih bi moral (potem) biti dr. Štempihar oproščen vsake krivde in kazni, le-tega pritožbo pa je zavrnila in potrdila njegovo obsodbo iz razlogov, zaradi katerih bi moral biti (sedanji) tožnik (Vencelj Perko) oproščen vsake krivde in kazni. Tožena stranka (banska uprava) je s takim postopanjem pokazala ne samo prezir do tožnika (Vencelja Perka), marveč je prezrla tudi svoje lastne razloge in nagibe, oziroma da je za kaj takega sposobna, kadar naj ji ta način pomaga potrditev kazenske razsodbe prve stopnje,« je dr. Štempihar pokazal na pravo podobo kraljeve banske uprave v Ljubljani pod vodstvom klerofašističnega bana in — kar se Jesenic tiče — zvestega hlapca Kranjske industrijske družbe dr. Marka Natlačena. »Napadena odločba,« je ta odstavek zaključil dr. Štempihar, »je zaradi tega sad pomanjkljivega postopanja, to pa je bistveno, saj je prav zaradi takega pomanjkljivega postopanja tožena stranka (banska uprava) zavrnila (Perkovo in seveda tudi dr. Štempiharjevo) pritožbo.«

V drugem odstavku je dr. Štempihar izpodbijal trditve v odločbi (B) banske uprave, da je Vencelj Perko prvo pritožbo, katere del je bil 'domnevno žaljiv', lastnoročno podpisal, ko pa je Vencelj Perko lahko dokazal, da pritožbe ni lastnoročno podpisal, marveč je njegovo ime na pritožbo napisal njegov pooblaščenec:

»Odločilna trditve izpodbijane odločbe je v očitnem nasprotju s spisi in izreka objektivno neresnica,« je v tožbi na upravno sodišče zapisal dr. Štempihar in navedel kot dokaz zavrnitve njegove pritožbe s strani banske uprave, ki je 'obremenila isti podpis kot falzifikat', ki ga je hotela banska uprava naprtiti dr. Štempiharju in ga tako oblatiti s falzifikatorjem in ga diskredi-

tirati kot odvetnika. To pa je bilo tisto protislovje med odločbo Venclju Perku in odločbo dr. Štempiharju: »Če bi tožena stranka (banska uprava) ne zagrešila tega nasprotja s spisi in z resnico, bi morala tožnikovi (Perkovi) pritožbi ugoditi in prvostopno odločbo (okr. glav. Kamnik) razveljaviti. Ker tega ni storila, je zagrešila bistveno pomanjkljivost postopanja in nepravilno uporabo zakona.«

Tretji odstavek Perkove tožbe proti kraljevi banski upravi je dr. Štempihar posvetil prvi pritožbi, ki jo je sestavil in podpisal s Perkovim imenom:

»Tožnik (Vencelj Perko) je dokazal, da je naročil odvetniku dr. Štempiharju, naj sestavi pritožbo, jo zanj podpiše in odpošlje. Tožnik je dokazal, da je zastopnik vse to storil. Popolnoma brezpredmetno je, ali je dr. Štempihar tudi formalno nastopil, ali pa le dejansko, ker spada to vprašanje v obseg pooblastila med tožnikom in njegovim pooblaščenecem in odvetniki po odvetniškem zakonu niso dolžni svoje izdelke vselej tudi formalno izkazovati, marveč ne smejo samo dajati svojega podpisa na od neodvetnikov izdelane sestavke. Zato tožena stranka (banska uprava v Ljubljani) nima pravice izvajati posledice iz okoliščine, da dr. Štempihar pritožbi ni dodal svojega podpisa, niti priložil pooblastila tožnika. To je samo zadeva razmerja med tožnikom in pooblastiteljem in tožene stranke (banske uprave v Ljubljani) ne briga.«

Potem dr. Štempihar daje izpodbijalni odločbi banske uprave prav, ker je štela prvo pritožbo za Perkovo vlogo: »Saj je imel tožnik vendar ta namen. Prav ima (banska uprava) tudi, ko pravi, da je bil dr. Štempihar ob sodelovanju pri pritožbi tožnikov (Perkov) pomočnik in svetovalec in da je dr. Štempihar kot tak tožniku (Perku) tudi odgovoren. Iz teh ugotovitev pa še ne sledi kazenska odgovornost tožnika za breztožnikovega sodelovanja izvršeno pooblaščenstvo, torej (Perkova kazenska odgovornost) za tuje delo. Če obstaja kaka krivda, je kriv samo pooblaščenec,« je dr. Štempihar zopet jemal vso odgovornost nase, »ne pa pooblastitelj, ki pri delu sploh ni sodeloval. O kaki (Perkovi) sokrivdi ni govora. O tem govori in dokazuje tožena stranka (banska uprava) sama z odločbo o zavrnitvi pritožbe dr. Štempiharja samo zaradi tega, ker le-ta deluje kazenskopravno z zastopniško odgovornostjo,« je dr. Štempihar tudi na ta način podal Perkov tožbeni razlog zaradi nepravilne uporabe zakonov, ker je izpodbijana odločba kraljeve banske uprave v Ljubljani potrdila krivdorek okrajnega glavarstva Kamnik, 'opiraje se na razloge, ki krivdorek izključujejo, kolikor so ti pravilni'.

»Četudi bi dopustili, da odgovarja tožnik za vlogo, ki jo je zanj napravila in vložila tretja oseba, je izpodbijana odločba pravnozmotna, ker razpravljajo inkriminirana mesta pritožbe pogojno in mislijo na ovaditelja, t. j. na tistega neznanca, ki je po domnevi sestavljavca pritožbe (dr. Štempiharja), opravičljivi zaradi njemu znanega upravnega spisa, javil prvostopni oblasti, da je tožnikova kretnja (stisnjena pest) povzročila ali vzbujala javno zgražanje. Iz upravnega spisa proti tožniku (Venclju Perku), še bolj pa iz sodnega spisa proti tožniku pri okrajnem sodišču v Kranjski gori Kps 15/40 — prvostopna oblast (Policijski komisariat Jesenice ali pa okr. glav. Kamnik) preganja namreč tožnika tudi zaradi postopka po paragrafu 302/2 k. z. — pa je razvidno, da prav tega ni nihče javil prvostopni oblasti, marveč je prav ta oblast zato, da dejanje tožnika (Venclja Perka) sploh lahko podredi pod določbo čl. 74 z. n. u., pristavlja sama tisto potrebno 'vzbujanje javnega zgražanja', ki ga dejansko nikjer ni bilo.«

Dr. Štempihar je tako opozoril tudi na razpravo pred okrajnim sodiščem v Kranjski gori proti Perku in njemu samemu, na katerega se je brez dvoma na zahtevo Kranjske industrijske družbe, ki je večkrat javno rohnela proti jeseniškim advokatom in pri tem mislila predvsem dr. Štempiharja in dr. Aleša Stanovnika, spravila oblast.

Dr. Štempihar je v Perkovi tožbi zoper bansko upravo v Ljubljani na upravno sodišče v Celju pojasnil, da je prej navedeno 'bilo odkrito šele ob poteku sodne obravnave' 30. aprila 1940. Sodišče je namreč 'zahtevalo pojasnila', ker se mu 'ovadba prvostopne oblasti, sklicujoča se zgolj na vsebino pritožbe, ni zdela posebno sklepčna in upravičena'. »Ko je bil tožnik obsojen po prvostopni oblasti, je imel pred seboj samo lastno vednost, da ni njegov nastop vzbujal nobenega javnega zgražanja, temveč nasprotno: odobravanje... Iz nasprotja med resnico in trditvijo oblasti (da je vzbujal javno zgražanje), je moral sklepati, da je nekdo prijavil prvostopni oblasti neresnico, da pa se oblast na dotičnika zanese in ga krije pod 'uradno ugotovitvijo', kakršno oblast vedno napravi, če je ovaditelj neimenovan, in če hoče, da ostane navedenemu neznan.«

In zdaj je dr. Štempihar prešel na tisto, kar mi vzbuja domnevo, da je okrajno glavarstvo Kamnik reagiralo zaradi Perkovega proletarskega pozdrava ne samo od sebe, marveč na zahtevo banovine in drugih činiteljev, ki jim je bil Perko kot delavski voditelj in kot rdeči župan v občini Koroška Bela trn v peti. Poročilo političnega pripravnika Urbanija, ki je kot policijski agent prisostvoval praznovanju tridesetletnice »Solidarnosti«, so izvlekli iz arhiva v času, ko je banska uprava pripravljala aretacijo podpisnikov letaka »Delovnemu ljudstvu Slovenije« in »Kaj hočemo«.

»Politični pripravnik Urbanija je naznanil uradu zgolj, da je tožnik (Venclj Perko) dvignil pest,« je zapisal v Perkovo tožbo kraljevske banske uprave na upravno sodišče v Celju dr. Štempihar in poudaril, da poročilo agenta Urbanija ni bilo niti naznanitev, marveč je dogodek 'samo zabeležil in svojemu uradu poročal'. »Tisto 'vzbujanje javnega zgražanja' torej v postopku prvostopne oblasti ni dejanska okolnost, marveč pravna opravičba podreditve dejanja s krenjo pod čl. 74 z. n. u. v svrhu utemeljitve krivdoreka. Ta opravičba pa je bila uporabljena brez ovadbe,« je zapisal dr. Štempihar, kar je razkril iz postopka pred okrajnim sodiščem v Kranjski gori.«

Tako je prišla zadeva Kamnik pred upravno sodišče v Celju, to pa je pomenilo, da bo preteklo zopet nekaj mesecev, preden se bo upravno sodišče s tema dvema Perkovima tožbama ukvarjalo.

Še nekaj pojasnil ob pismu dr. Štempiharja
z dne 8. maja 1940

V že omenjenem pismu z dne 8. maja 1940 je dr. Štempihar v pismu Venclju Perku zopet omenil trboveljskega rudarja Umeka. Poleg tega je zapisal, da na 'vesti o skorajšnjem svidenju' ne sme dati ničesar, kar Venclja Perka ni presenetilo, saj se položaj za internirance ni spreminil:

»Naš položaj je tak, kot je bil, le s to razliko, da smo 10. t. m. dobili novega konfiniranca iz Slovenije — Šeška Jožeta, profesorja iz Kočevja. Bil je pred odgonom že tri mesece pri vojaki in so ga pripeljali kar od vojakov. Vozili so ga po šubu ves teden od Ljubljane do tu. Kakor pravi, je bila pot obupna. Odlok o njegovi konfinaciji je datiran z 20. februarjem.«

Šeškov prihod v konfinacijo v Bilečo omenja tudi Kardoš v svojem dnevniku, dne 11. maja pa je o tem pisal v nekem svojem pismu tudi Rudi Čačinovič:

»Včeraj smo dobili novega tovariša v našo šolo. Odlok ima še od 12. februarja (datum je identičen s Perkovicim, a to ni bisvteno — M. K.). Doma je iz Kočevja, kjer je bil nekaj časa tudi v službi. Je vrstnik in univerzitetni tovariš 'Tomekovemu' staremu (Janko Liška), ki ga pozna. Sedaj imamo Slovenci zopet nesrečno številko 13.«

Kljub temu pa so 11. maja 1940 izpustili iz taborišča Pepco Kardelevo in Vujasinovića, dva dni kasneje, kakor je v svoj dnevnik zapisal Kardoš, pa še Korena in Verteša. Morda je prav to vzpodbudilo Krefta, da je 13. maja zapisal v pismo domačim:

»Moja stvar bo najbrž tudi ugodno rešena, kajti do sedaj so jih izpustili že polovico, in kakor se sedaj stvari razvijajo, tudi nas ne bodo mogli več dolgo 'držati' tukaj.

O izpustu Kardeljeve in Vujasinovića je poročal tudi Vencelj Perko v svojem pismu dr. Štempiharju 12. maja 1940.

Novica, da je inž. Stanko Osvald doma, za Perka ni bila skrivnost, saj so mu o tem poročali od doma že drugi pred dr. Štempiharjem, ki mu je poročal:

»Stane (Osvald) je doma, Adolf (Jakhel) pa ne, ker je dobil brzojav od Janeza (načelnikačasne obč. uprave Kor. Bela Erhaha), da ni pričakovan. (Erhah ga je namreč odpustil. — M. Kl.) Adolf je bil nekoliko neroden, ker je poprej vprašal, ali naj pride, namesto da bi kar prišel.«

Potem je dr. Štempihar pisal zopet o inž. Osvaldu.

»Če pa je Stane doma že 14 dni, je tudi to res, da se še ni oglasil pri meni, čeprav sem ga prosil, ker sem vložil njuno (Jakhljevo in Osvaldovo) pooblastilo v sodni spis. No, mogoče ima Stane prav sedaj doma nakupovanje prirastka v družini, pa zato ne more priti.«

Morda pa inž. Osvald ni prišel zaradi česa drugega? Vencelja Perka so namreč obvestili drugi, da je inž. Stane Osvald 'pisal neko vdanostno pismo Janezu (Erhahu)'. Kot komunist si Vencelj Perko kaj takega ni mogel misliti o komunistu, saj je v tej stvari v odgovoru dr. Štempiharju zapisal, da je 'to vest sprejel z rezervo' in isto priporočal tudi svojemu odvetniku, seveda šele potem, ko se bo o tem prepričal.

Sicer pa je dr. Štempihar poizvedoval sam:

»Kar bom še te dni zvedel in mogel poročati, ti bom sproti poročal,« je zapisal in zaključil pismo s pozdravi Perku, Kralju, Umeku, Benedičiču in vsem drugim.

Ob dr. Štempiharjevem pismu Venclju Perku
11. maja 1940

Dne 11. maja 1940 je dr. Štempihar poslal Venclju Perku, Ignacu Kralju, Francu Benedičiču in trboveljskemu rudarju Jožetu Umeku odloke s 'prekrški', zaradi katerih jih je banska uprava pod banom dr. Natlačenom februarja konfinirala v Bilečo. Za 'utemeljitev' teh odlokov je potrebovala natančno tri mesece, saj so ti odloki datirani s 6. majem 1940. Ti odloki, ki jih je policijski komisariat na Jesenicah dne 9. maja 1940 izročil dr. Štempiharju, so bili pravzaprav zavrnitev pritožb, ki so jih omenjeni konfiniranci prek dr. Štempiharja vložili že prvi teden. Iz odlokov oziroma zavrnitev pritožb pa je bilo razvidno, da se je banska uprava prizadevala, da bi s svojimi utemeljitvami izključila pristojnost Upravnega sodišča v Celju, ali pa je poizkušala vsiliti svoje mišljenje o 'krivdi' konfinirancev temu sodišču, kakor je v svojem pismu z dne 11. maja menil dr. Štempihar.

V tem pismu je dr. Štempihar poleg Venclja Perka, Ignaca Kralja, Franca Benedičiča in Jožeta Umeka omenjal tudi Tomaža Godca in trboveljčane Kavška, Rudmana, Čečevo in Senegačnika, za katere je prav tako 'vložil tožbo proti odredbi konfinacije', čeprav vsi ti niso bili v Bileći ali po so bili že izpuščeni in konfinirani v domačem kraju. Med omenjenimi je bil tudi Tomaž Godec, znani športnik in napredni družbeni delavec v Bohinju. Iz njegovega življenjepisa, ki ga je Tomaž Godec napisal avgusta 1941 v partizanih, lahko razberem, da je bil leta 1940 trikrat po en mesec vpoklican na orožne vaje. Pred tem pa je zapisal, da se je leta 1939 bolj 'bavil z obrtjo in s tem, kako bi se rešil dolgov', mimo tega pa se je kot predsednik Zveze kmečkih fantov in deklet v Bohinju še intenzivneje vključil 'v vedno večjo fazo proletarske borbe', kakor je zapisal, ker je 'Evropa dobivala vedno bolj fašistično lice in je bil zato podtalni boj (KPJ) vedno močnejši', njega pa je 'aprila 1940 bistriški orožniški komandir ožigosal z aktom za komunista', ni pa omenil odredbe za konfinacijo, ki jo je v pismu Venclju Perku omenil dr. Štempihar. Morda je to odredbo vseboval prav 'akt bistriškega orožniškega komandirja', ki ga Tomaž Godec omenja in v stavku, da je 'imel doma orožnike vselej za petami' in da so bile 'hišne preiskave na dnevnem redu', ker je bil 'sopodpisnik Oklica delovnemu ljudstvu', zaradi česar je bil 'zahrbtno preganjan'.

Tomaža Godca je boj povezal tudi s takratnimi najpomembnejšimi revolucionarji na Gorenjskem, kakršna sta bila Vencelj Perko in učitelj s Srednje Dobrave pri Kropi Stane Žagar, h kateremu je Godec večkrat prišel, kakor mi je leta 1954 pripovedovala hčerka narodnega heroja Žagarja Savica Hočevar, prihajal pa je tudi k Perku ter se spoprijatelžil z njim in s Perkovim dekletom, učiteljico Žugičevo, ki je Tomaža Godca spoznala že na svojem prejšnjem delovnem mestu na Štajerskem, kamor je prihajal k svojemu dekletu Toni Demšarjevi. Ko je bila Žugičeva premeščena v Javorniški rovt, kjer je spoznala Venclja Perka, takratnega koroškobelskega župana in kmalu postala njegovo dekle, sta Tomaž Godec in Godčevo dekle, prav tako učiteljica, prihajala večkrat k njima

na obisk. Tako sta se Tomaž Godec in Perko spoprijateljila, čeprav sta sodelovala že prej tako v času občinskih volitev leta 1936, še bolj pa v času državnozborskih volitev konec leta 1938, torej v času, ko je režim JRZ oviral predvolivno kampanjo opozicije, tako da so se agitatorji za opozicijo Vencelj Perko, dr. Aleš Stanovnik in dr. Ivo Štempihar slikali z zavezanimi usti, zaradi česar je bil 9. januarja 1939 Vencelj Perko upravnno kaznovan z globo.

»Politika (JRZ) je zavajala narod s pomočjo vere, ljudstvo je klonilo pod težo kruhoborstva,« je avgusta 1941 zapisal Tomaž Godec o tem času v svoj življenjepis. »Le mala skupina tajnih borcev je ostala. Prišla je doba občinskih volitev. Videti je bilo, da bodo potekle brez resne opozicije. Naša mala skupina (na Bohinjski Bistrici) pa je sklenila, da gre v (volilni) boj za vsako ceno, čeprav smo vedeli že vnaprej, da ne bomo zmagali (zaradi prej omenjenih razmer: zavajanje ljudstva s pomočjo vere in teže kruhoborstva). Toda prizadevali smo se ljudstvu pokazati pot pravice in mu odpreti oči, da bi spregledalo in videlo, kako naši nasprotniki zavajajo poštene ljudi s pomočjo politične svinjarije, pri tem pa se poslužujejo vere kot orožja. Organizirali smo po vaseh sestanke, ki pa so bili povsod prepovedani, a so se kljub temu vršili. Z našo razlago o gospodarstvu in ljudskih pravicah smo dobivali simpatije pri poštenih ljudeh. Kljub težavam smo zbrali vaše zastopnike, da smo sestavili kandidatno listo. Zrebel je določil mene za kandidata. Ko so nasprotniki zvedeli, pa se je začel divji boj (mišljeno: so začeli divji boj, pri čemer so se posluževali vseh sredstev pritiska na ljudstvo). V nasprotni grupi je bil kandidat Šimnovec in s kaplanom Burjo sta začela obupno gonjo nasproti nam vsem in meni z (umazanimi) očitki, da nisem veren človek, da ne znam gospodariti, da znam le smučati in uganjati turistiko. Nas je bodrilo vodilo, da pokažemo resnico (gosposke pravice, ki ni bila nikoli ljudska pravica) narodu, nasprotniki pa so se posluževali političnega in verskega pritiska na ljudi. Simpatije pa so se resno nagibale k nam, zato so nasprotniki dva dni pred volitvami (1938) poklicali v Bohinj ministra dr. Miha Kreka (ki je bil Bohinjec — op. M. Kl.), da jih je (kot domačin z obljubami) rešil. Nastopil sem na njegovemu shodu, pa so mi nasilno vzeli besedo. V takih razmerah smo videli, da bo ljudstvo klonilo pod silo (nasiljem) političnih razmer in zaradi nezrelosti za pravično borbo. Na dan volitev smo dali mi narodu (volilcem) svobodo (svobodno izbiro), nasprotniki pa so volilce gonili na volišče z vsem nasiljem. V boju (za glasove) so 'štihali z vsemi barvami bivših strank' (to je meščanskih, ki so bile avgusta 1941, ko je Tomaž Godec pisal svoj kratki življenjepis, že bivše), mene pa so naposled ožigosali kot člana skupine komunistov. Dejanjsko smo izgubili, toda mogoče, ki so se udeleževali (za opozicijo) v tem boju, so bili na svoj, čeprav pičli uspeh ponosni.«

Potem je Tomaž Godec zapisal, da so bili volilci kmalu po volitvah razočarani. Kmalu po volitvah ga je 'Šimnovec prosil odpuščanja', ko je spoznal, da je 'z neresnico nastopal' proti Tomažu Godcu. (Še večje razočaranje nad bivšo gospodo in režimi pa so nekdanji režimski podporniki in volilci doživeli leta 1941 in v času okupacije dokončno pokazali tej gospodi hrbet, saj so Bohinjci skoro stoodstotno aktivno sodelovali v narodnoosvobodilni borbi.)

Perkova pojasnila k odločbi banske uprave o
»vzrokih« za njegovo konfinacijo

Če sem mimogrede z besedami Tomaža Godca orisal čas ob volitvah, sem ga zaradi odloka banske uprave v Ljubljani, ki je zavrnila Perkovo pritožbo zoper konfinacijo v Bileci tudi zaradi Perkovega delovanja

v tistem času, kakor bomo videli iz citirane odločbe same. V tej odločbi je rečeno, da je Vencelju Perku 'z odločbo z dne 6. 2. 1940 ... policijski komisariat na Jesenicah odredil na osnovi paragrafa 2 uredbe o spremembi in dopolnitvi zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi z dne 15. decembra 1940 ... začasen kraj bivanja pod oblastvenim nadzorstvom v Bileči, srez Bileča', ker moti 'red in mir':

»Proti tej odločbi policijskega komisariata na Jesenicah,« je rečeno v banovinski odločbi z dne 6. maja 1940, »ste vložili pravočasno pritožbo na Kraljevsko bansko upravo.

Kraljevska banska uprava je pregledala navedbe pritožbe in napadene (izpodbijane) odločbe, kakor celi (slovensko: ves, celoten) razpravni spis ter na osnovi par. 122, točka 5 zakona o občem upravnem postopku pozivno (slov.: sklicujoč se pri tem) na predpis točke 2, paragraf 2 citirane uredbe o spremembi in dopolnitvi zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi o d l o č b a , da se pritožba odbije (slov.: zavrne), napadena (od Perka izpodbijana) odločba pa se potrdi kot v zakonu osnovana.«

Potem je Kraljevska banska uprava Dravske banovine v Ljubljani navedla razloge za zavrnitev Perkove pritožbe, ki pa so vsi celo po takratnih jugoslovanskih zakonih stali na majavih nogah. Odločba je najprej 'ugotavljala', da je bilo 'v teku postopka policijskega komisariata na Jesenicah ugotovljeno', da je konfinirani Vencelj Perko 'motil red in mir':

»Ta okolnost je glede Vaše osebe ugotovljena v sledečih dejstvih,« navajam dobesedno v jeziku sestavljalca odločbe, ki je ponekod sprta s slovenskim pravopisom in pravopisnimi pravili: »Sopodpisali ste letak 'Vsemu delovnemu ljudstvu Slovenije' in 'Kaj hočemo', ki je bil v mesecu novembru 1939 izdan kot program za ustanovitev politične stranke pod imenom 'Zveza delovnega ljudstva', ki ni odobrena od ministrstva notranjih poslov in ki naj bi bila po svojem programu v bistvu komunistična ali temu blizu stoječa stranka. Razširjanje tega letaka je zabranilo državno tožilstvo v Ljubljani z odločbo z dne 14. 11. 1939, K. št. 3/80/39, in to iz razloga, ker ta letak vsebuje po členu 1/1, čl. 3 in 4 zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi kazniva dejanja.

S podpisom tega letaka (Tomaž Godec ga v svojem življenjepisu imenuje Oklic delovnemu ljudstvu — op. M. Kl.) ste jasno dokazali, da ste solidarni s kršilci javnega reda in miru, ki so letak izdali.

Radi tega ste bili prijavljeni državnemu tožilstvu pri državnem sodišču za zaščito države v Beogradu, kateri je v smislu par. 33. odst. 1 zakona o državnih sodiščih za zaščito države to prijavo odstopil državnemu tožilstvu v Ljubljani v svrhu kazenskega postopanja proti Vam radi krivde dejanja iz čl. 3, 4 in 5 zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi in čl. 69 zakona o tisku.«

Vse to je bilo res. Vencelj Perko, kakor že vemo iz že citiranega protesta občinskega odbora Koroška Bela (protesta, ki ga je kr. banska uprava navajala tudi kot vzrok za razpust obč. odbora marca 1940), je bil 17. novembra 1939 v zvezi z omenjenim letakom zaslišan na policijskem komisariatu na Jesenicah, tri dni kasneje, dne 20. novembra 1939, pa aretiran in odpeljan v Ljubljano, kjer so ga ponovno zaslišali in ga vprašali, zakaj je ta letak podpisal, on pa je odgovoril, da je to storil zaradi tega, ker je smatral vsebino letaka za pravilno, kakor je zapisal dne 14. maja 1940 tudi v svojem pismu dr. Ivu Štampiharju, v katerem je navedel tudi to, da je bil potem v preiskavi od 20. novembra do

29. novembra 1939, potem pa kot vsi aretirani podpisniki pred sodiščem oproščen sleherne krivde, ker pa je odločba Kraljeve banske uprave v Ljubljani enostavno zamočlala, saj bi potem ne mogla navesti osnovnega razloga za konfinacijo delavskega voditelja in zakonito izvoljenega župana občine Koroška Bela.

Drugi razlogi pa so imeli še manjšo težo:

»25. 3. 1937,« je pisalo v banovinski odločbi o zavrnitvi Perkove pritožbe zoper konfinacijo. »Vas je policijski komisariat na Jesenicah kaznoval po par. 23 zakona o društvih, shodih in posvetih na 500.— din globe.«

Ta upravna kazen se je nanašala na zasedanje Saveznega sveta dne 7. februarja 1937, na katerem je bila osrednja točka razprave nova kolektivna pogodba, ki jo je Kranjska industrijska družba hotela vsiliti delavstvu in katere izkoriščevalski značaj je delavstvu razkril prav Vencelj Perko že na omenjenem delavskem shodu 17. januarja 1939 in s tem sprožil bes delničarjev KID in drugih svojih političnih nasprotnikov v prvi vrsti proti sebi, kar je razvidno iz vseh člankov o novi kolektivni pogodbi v Tovarniškem vestniku KID. Tudi v tej kazni, ki jo je policijski komisariat na Jesenicah 25. marca 1937 naložil Vencelju Perku, Francetu Ravniku, Viktorju Stražišarju in Francu Rozmanu zaradi zborovanja Saveznega sveta (sveta SMRJ) na Jesenicah, ki se je 7. februarja pečal z osnutkom nove Kolektivne pogodbe, predloženim s strani KID, se zrcali tesno sodelovanje Kranjske industrijske družbe s policijskim komisariatom na Jesenicah, ki je navadno sindikalno posvetovanje označil za neprijavljeno, oziroma nedovoljeno in protizakonito, torej kot prekršek proti zakonu o zborovanjih. Vencelj Perko, kakor je 14. maja 1940 sporočil dr. Štempiharju, je to kazen, ki jo je navajala odločba banske uprave med vzroki za Perkovo konfinacijo v Bileci, plačal.

Kot tretji 'prekršek' in vzrok za Perkovo konfinacijo je banska uprava v Ljubljani navajala:

»Dne 23. 2. 1938 ste bili kaznovani po čl. 1 naredbe kraljeve banske uprave iz leta 1932 na 300.— din globe.«

Ta globa se je nanašala na letak zaupniškega plenuma delavcev KID, izdan 29. decembra 1937. V tem letaku je zaupniški plenum opozoril na nezakonitost, ki jih je Kranjska industrijska družba samo v letu 1937 zakrivila proti delavskim zaupnikom in drugim zavednim delavcem. Ta letak, žal, ni ohranjen, ohranjeno pa je neko drugo Perkovo poročilo (Potek razvoja dogodkov v podružnici SMRJ na Jesenicah in Javorniku).

Nekatere stvari iz leta 1936 (aretacija Jožeta Čelesnika in Franca Ravnika 17. septembra 1936, Odprto pismo KID delavstvu z dne 5. septembra 1936, odpoved kolektivne pogodbe s strani KID 30. novembra 1936, odprto pismo Vencelju Perku, Jožetu Čelesniku in Ignacu Kralju, s katerim jim je KID zagrozila z odpustom) so nam znane in so se leta 1937 nadaljevale že 6. januarja 1937 pri pogajanjih za novo kolektivno pogodbo, s katero je KID hotela odvzeti od delavskih zaslužkov mesečno okrog 1.400.000 din, na kar je opozoril Vencelj Perko na že omenjenem delavskem zborovanju 17. januarja 1937. Šest dni kasneje, dne 23. janu-

arja 1937, je KID vrgla na cesto delavske zaupnike in delavske funkcionarje Ignaca Kralja, Jožeta Čelesnika in Viktorja Stražišarja. Mesec kasneje, dne 21. februarja 1937, je hlapec Kranjske industrijske družbe Policijski komisariat Jesenice prepovedal vsa javna delavska zborovanja (med to pa, kakor vemo, je protizakonito štel za nezakonito tudi zasedanje Saveznega sveta). Dne 24. februarja 1937 je z uporabo vseh sredstev pritiska na strokovne organizacije dosegla KID podpis kolektivne pogodbe kljub odklonitvi podpisa s strani SMRJ in tako slavila trenutno zmago nad razrahljano delavsko enotnostjo, trenutno zato, ker sta JSZ in NSZ kmalu spoznali, da je bil njun podpis v škodo delavstvu, kar sta, kakor pravi Vencelj Perko v poročilu o poteku dogodkov v SMRJ na Jesenicah in Javorniku, kmalu priznali, da nista ravnali prav. Toda ta narušena delavska enotnost je takrat prišla Kranjski industrijski družbi kakor nalašč, da je iz tovarne odstranila najdoslednejšega delavskega borca Venclja Perka, poleg njega pa še Franca Ravnika, edinega, še neodstranjenega komunista iz prvega povojnega vodstva komunistične partije na Jesenicah od takratne vodilne trojke, ki so jo tvorili predsednik Štefan Weiss, izgnan ob Obznani iz Jugoslavije, tajnik Ciril Košir, ki je prav tako moral leta 1924 zapustiti Jugoslavijo (glej spominski članek Franceta Klopčiča) in blagajnik France Ravnik, še vedno vztrajni delavski borec, ki ga je KID postavila na cesto skupaj z Vencljem Perkcom, ki je to leto (aprila 1937) postal ustanovni član Komunistične partije Slovenije, udeleženec ustanovnega kongresa in član prvega Centralnega komiteja KPS. Dne 23. marca 1937 je KID obema odpovedala delovno razmerje. Potem pa so sledili odpusti drugih najbolj zavednih delavskih borcev: dne 1. aprila 1937 odpust Albina Pibernika in Antona Thalerja, 15. aprila 1937 Jožeta Mavca, 9. junija 1937 znanega režiserja dramske družine jeseniške »Enakosti« Alfonza Oblaka, 11. junija 1937 Viktorja Zavelcino in Vilka Lepina ter 21. junija Jožeta Hamersčaka.

Razrešitev delavskih zaupnikov, zmanjšanje njihovega števila od 31 na 16, odpust najbolj borbenih zaupnikov in drugih naprednih delavcev — same nezakonitosti celo v okviru socialne zakonodaje iz oktroirane ustave iz leta 1931, zaradi česar je zaupniški odbor izdal letak, ki pa ga je policija zaplenila, člane zaupniškega zbora pa kaznovala z globo, proti kateri so se nekateri pritožili, nato pa preko dr. Štempiharja vložili tožbo na upravno sodišče v Celje, ki je kazen razveljavilo in je tudi Venclju Perku, ki takrat pritožbe ni vložil, ni bilo treba plačati. Naj še omenim, da je ta letak pozival delavstvo, naj se zaradi nezakonitosti in krivic, storjenih s strani Kranjske industrijske družbe, ne udeleži volitev za obratne zaupnike, razpisanih za januar 1938, oziroma da se zaradi prej omenjenih vzrokov 'volitve za delavske zaupnike, ki so bile razpisane za januar 1938, to leto ne bodo vršile'.

Torej se je kraljeva banska uprava v Ljubljani tudi v tej točki, ki jo je navajala kot vzrok Perkove konfinacije, opirala na 'kazen', ki jo je Upravno sodišče v Celju že v začetku leta 1938 razveljavilo kot nezakonito, oziroma kot nepravilno uporabo po čl. 1 naredbe kr. banske uprave iz leta 1932.

Kot tretji in prav tako za lase privlečeni vzrok za Perkovo konfinacijo v Bileči je odločba banske uprave v Ljubljani navajala globo 'z dne 15. oktobra 1938 po čl. 3 cestne uredbe v višini din 50.—'.

Ta 'vzrok' je bil med navedenimi 'vzroki' kraljeve banske uprave naravnost smešen, saj je jeseniška policija kaznovala z globo Vencelja Perka 'zaradi ovadbe, da je vozil konec septembra ali v začetku oktobra s kolesom po levi strani ceste'. Ko pa je Perko zahteval pričo, oziroma ovaditelja, ki bi ga bil videl v tistem času na cesti, je policija sama razveljavila to globo.

»Pritožbi so ugodili, vendar pismenega odloka o tem nisem prejel. Obvestil me je samo policijski stražnik Florijančič konec oktobra ali v začetku novembra 1938.« je v zvezi s tem 'vzrokom' 14. maja 1940 Vencelj Perko pisal dr. Štempiharju.

Kot četrti 'vzrok' in 'dokaz' za Perkovo 'motenje javnega reda in miru' je kraljeva banska uprava v Ljubljani navajala globo v znesku din 500.—, s katero je policijski komisariat na Jesenicah kaznoval Vencelja Perku 9. januarja 1939 po čl. 74 zakona o notranji upravi 'in ki se je nanašala na predvolivno kampanjo Združene opozicije pred državnoborskimi volitvami decembra 1938'. Kakor je že razvidno iz Kardeljevega Odprtega pisma dr. Vladku Mačku, takratnemu nosilcu liste Združene opozicije, je na tej listi kandidiral tudi Vencelj Perko kot namestnik kandidata dr. Stanovnika in kot tak opravljal skupaj z dr. Alešem Stanovnikom in dr. Ivom Štempiharjem predvolilno agitacijo, vendar jim je oblast predvolilne shode enostavno prepovedala. Da bi pokazali protest proti takemu ravnanju, so se na domislico dr. Aleša Stanovnika ali dr. Iva Štempiharja slikali z zavezanimi usti. To pa je v splošni gonji Kranjske industrijske družbe in upravne režimske oblasti proti jeseniškemu revolucionarju in koroškobelskemu županu Venclju Perku izrabil policijski komisariat na Jesenicah in po omenjenem čl. 74 z. n. u. kaznoval Perka s prej navedeno globo.

Tudi ta 'zadeva je bila z amnestijo likvidirana', mimo tega pa Perku 'očitano dejanje' (razširjanje slik z zavezanimi usti med volivci pred decembrskimi državnoborskimi volitvami leta 1938) policija ni mogla dokazati, kar naj bi po Perkovem mnenju poleg amnestije v zvezi s to zadevo dr. Štempihar v tožbi proti banski upravi še posebej poudaril.

Potem je zavrnitvena odločba banske uprave navajala:

»S podpisom navedenega letaka je ugotovljeno, da ste širili miselnost, ki je v nasprotju s sedanjim socialnim in državnim redom ter tvori kaznivo dejanje po zakonu o zaščiti javne varnosti in reda v državi.«

Ta odstavek zaradi vrinjenih odstavkov o prej navedenih globah nima logične zveze z lepakom »Vsemu delovnemu ljudstvu Slovenije« in »Kaj hočemo«. Človek, ki prebira to odločbo banske uprav z dne 6. maja 1940, se ne more znebiti vtisa, da se je njenega sestavljavca dr. Hubada lotila nekakšna zadrega, saj je ob 'vzrokih za konfinacijo', ki jih je navedel, kot pravnik in kot človek mogel začutiti, kako neosnovani in neznatni so za cdvzem svobode človeku, ki ni storil drugega, kakor to, da se je

dosledno boril za pravice jeseniškega delavstva, in nad katerim je bila v štirih letih pred — vse prej kakor upravičeno — konfinacijo zagrešena cela vrsta nezakonitosti celo po tedanjih veljavnih zakonih. Torej je Perko moral trpeti preganjanja za stvari, ki jih je počel legalno in ki jih zakon ni prepovedal, ilegalnih dejanj pa mu oblast ni mogla očitati, saj bi jih morala poprej odkriti in dokazati. Kot človek bi moral ob takem razmišljanju dr. Hubad spoznati, kako zelo krivičen je družbeni red, ki mu je služil. Kot človek in pravnik je vsekakor moral čutiti, kako so njegove odločbe, s katerimi je zavračal pritožbe konfiniranih zoper njihovo konfinacijo, na šibkih nogah in izvite iz trte, vseeno pa je zmagal v njem uslužbenec in hlapec protiljudske oblasti. Zato je skušal zadrego premagati z novimi utemeljitvami 'o pravilnem ravnanju' prvostopenjske oblasti — policijskega komisariata na Jesenicah, čeprav je prav dobro vedel, da je ta izdal odlok za Perkovo, Kraljevo, Benedičičevo konfinacijo šele na zahtevo banske uprave Dravske banovine in njenega bana dr. Marka Natlačena, prav tako kakor druge odloke za druge konfinirance v Sloveniji. Toda tudi te 'utemeljitve' niso postavile odločbe na trdnjše noge, pa čeprav se je zatekel (v Perkovem primeru) k 'podpisu navedenega letaka', ne da bi pri tem povedal, za kakšen letak gre, saj je bila 'utemeljitev' za letak »Vsemu delovnemu ljudstvu Slovenije« in »Kaj hočemo« dokončno 'utemeljena' že v prvem 'razlogu' za Perkovo konfinacijo. Toda dr. Hubad je v svoji pravni in morda tudi človeški zadregi, ki pa v njem ni prebudila ne pravnika ne človeka, marveč zvestega hlapca krivične oblasti, kot tak moral najti nekaj, s čimer bi bilo 'ugotovljeno', da je Vencelj Perko 'širil miselnost, ki je v nasprotju s sedanjim socialnim in državnim redom' in je kot taka kazniva 'po zakonu o zaščiti javne varnosti in reda v državi':

»To dokazuje tudi dejstvo, da so pod Vašim vodstvom kot predsednika občine Koroška Bela nekateri občinski funkcionarji širili omenjeno miselnost in delovali v smeri, ki je važnim državnim interesom škodljiva. Vsled (navajam v dr. Hubadovi uradni slovenščini — M. Kl.), tega so bili radi kaznivega dejanja po zakonu o zaščiti javne varnosti in reda v državi aretirani in prijavljeni državnemu tožilstvu pri državnem sodišču za zaščito države sledeči: pomožni občinski tajnik občine Koroška Bela Jakhel Adolf, ki je bil aretiran 19. 2. 1940. V zvezi z njim je bila dne 16. 2. t. l. aretirana učiteljica gospodinjske šole Rupena Mara, zaposlena v občini Koroška Bela. Dne 13. 3. 1940 je bil na Slov. Javorniku aretiran pogodbeni inženjer omenjene občine. Drugi član uprave Kralj Ignac je pa bil iz tega razloga dne 7. 2. 1940 konfiniran v Bileću.«

Ni čuda, če se je Vencelj Perko v svojem pismu dr. Štampiharju v zvezi 's podpisom na navedenem letaku' vpraševal, za kakšen letak naj bi šlo:

»Glede očitka 's podpisom letaka' (?), da sem širil prepovedano miselnost, Ti sporočam, da me zaradi česa takega ni nihče ne opomnil ali zaslišal ali kaznoval ... «

Tudi vodstva pri širjenju 'prepovedane miselnosti' nad Adolfom Jakhlom, Maro Rupeno in drugimi mu ni mogel nihče dokazati. Njega kakor omenjene je v delovanju vodilo komunistično prepričanje, pri-

padnost boju delavskega razreda in delovnega ljudstva, boju, ki ga je usmerjala Komunistična partija Jugoslavije in Komunistična partija Slovenije, katere ustanovni član in član njenega centralnega komiteja je Vencelj Perko tudi bil vse od aprila 1937. Kolikor pa je šlo za vodstvo omenjenih ljudi, je šlo za vodstvo župana med občinskimi odborniki in ljudmi in občinski službi. Te odnose je lahko z mirno vestjo označil za 'službene' ali pa za družabne, do kakršnih ima sleherni človek pravico. Vseeno pa svoje upravičene jeze na krnitev demokratičnih pravic s strani buržoazije ni mogel, niti ni hotel v svojem pismu dr. Štampiharju prikriti prav zaradi tega, ker je vedel, da bo to pismo prišlo v roke cenzure:

»V kolikor pa bi se moglo reči, da so bili ti odnosi (z Jakhlom, Rupenovo in drugimi) tudi politični odnosi, je pa to stvar državljskih pravic, ki jih priznava zakon vsem, ne samo pristašem JRZ.«

Sicer pa je poleg že omenjenih 'razlogov' načelnik upravnega oddelka Dravske banovine dr. Hubad po pooblastilu bana dr. Marka Natlačena našteval še druga 'kazniva dejanja', ki jih je 'zagrešil' Vencelj Perko 'po zakonu o zaščiti javne varnosti in reda v državi' in zaradi katerih 'je oblast že tudi v prejšnjih letih morala proti njemu postopati':

»Ponovno so morale biti pri Vas izvršene hišne preiskave. Ponovno ste bili aretirani in v preiskavi, tako n. pr. v letu 1935, v mesecu marcu 1936, v mesecu juliju 1937.«

Te letnice, oziroma datume je Vencelj Perko takole pojasnil v pismu 14. maja 1940 dr. Štampiharju:

»Glede nadaljnjih očitkov kaznivih dejanj po zakonu o zaščiti javne varnosti in reda v državi navajam naslednje: Leta 1936 (in ne 1935!) so mi 1. marca napravili hišno preiskavo. Našli niso ničesar. Zapisnik o preiskavi imam doma. Takrat me je ljubljanska policija zaprla in me zasliševala, če sem sodeloval pri propagandi za Ljudsko fronto. Imeli so me zaprtega tri dni in me nato izpustili in opustili. Do leta 1937 sem imel potem mir...«

Ta »mir« je bil seveda mišljen kot mir, ki ga je do 15. junija 1937 dala Vencelju Perku policija, saj vemo, da se je že v začetku 1937 začel najostrejši boj Kranjske industrijske družbe proti njemu, najprej z odvzemom mandata glavnega zaupnika in nato z odpustom iz službe, po drugi strani pa tudi kot proti županu občine Koroška Bela, o čemer priča poročilo generalnega direktorja KID Noota predsedniku upravnega sveta KID in vodilnemu delničarju Avgustu Westnu o izidu volitev delavskih obratnih zaupnikov, ki ga povzemam po Perkovi zgodovinski razpravi »Iz naših bojev v občini Koroška Bela«:

»V prilogi Vam pošiljam poročilo našega zaupnika, iz katerega boste razvideli, na kateri višini, kakor trdi gospod Leskošek, je zborovanje potekalo! Zanimivo je tudi to, da Perko ni govoril kot delavec, marveč kot župan občine Koroška Bela in da s strani policije ni bilo ničesar storjeno, ko je bilo govora o Španiji itd. Morda pa je s strani banovine dan kak nalog, ki je v prvi vrsti zainteresirana, dobiti vzrok za razpustitev občinskega odbora na Koroški Beli. Policijsko poročilo pošljem takoj, ko ga prejmem.«

Brez dvoma da je Kranjska industrijska družba to svoje nezadovoljstvo nad policijo sporočila tudi le-tej, ta pa se je potrudila in začela še bolj oprezati za koroškobelskim županom Vencijem Perkom. In ker ni imela sreče, da bi ga zalotila pri kakem 'prepovedanem' dejanju, mu je skušala podtakniti nekaj, česar ni storil. Tako je prišel 25. junij 1937, o katerem je Vencelj Perko v že omenjeni razpravi zapisal:

»Dne 25. junija 1937 sem šel v Ljubljano po službenih opravkih. Bil sem na banski upravi, na železniški direkciji in v Dobrunjah, kjer je v ubožnici živel eden od naših ubožcev. Sestal sem se tudi s Francem Leskoškom in se z njim pogovoril o političnih vprašanjih. Ko sem se zvečer vrnil na Javornik, sta me pri vlaku čakala dva organa policijskega komisariata z Jesenic in mi sporočila, da želi govoriti z menoj policijski komisar dr. Wohinz in da naj stopim nazaj na vlak in se peljem na Jesenice na komisariat. Ker sem odklonil, sta mi napovedala aretacijo in tako smo šli peš na Jesenice.

Takoj so me zaslili in komisar mi je povedal, da ima podatke, da sem se davi ob četrt na pet zjutraj peljal skozi Jesenice s kolesom in imel zavoj, v katerem je bila ilegalna literatura. Ob enih ponoči so me izpustili, dne 6. julija 1937 pa je o tem razpravljala občinski odbor in ostro obsodil ravnanje policije ter sklenil poslati protest na bansko upravo, obenem pa tudi ovadbo na državno pravdnništvo v Ljubljani zoper policijskega komisarja Milana Wohinza, policijskega nadzornika Henrika Jesiha in ostale policijske organe, ki so sodelovali pri nezakoniti aretaciji župana in tako zlorabili uradno oblast, mimo tega pa sklenili še poslati banski upravi predlog, da krivce suspendira in da po ugotovljeni krivdi premesti krivce z Jesenic.«

Na tako dejanje občinskega odbora Koroška Bela je jeseniška policija reagirala tako, da je koroškobelskega župana Vencija Perka 8. julija 1937 ponovno aretirala. Zaslisevali so ga štiri dni, zatrjevali, da imajo pričo, ki da ga je videla. Ko je zahteval, so to pričo tudi pripeljali. Bil je tovarniški vratar Dežman, ovaduh, agent KID in policije, ki se ni ustrašil laži s svetohlinskim obrazom, kakršnega je kazal tudi kot 'honorarni cerkveni mežnar'. Trdil je, da je Perka videl in da sta se celo pozdravila. Perko je v protest proti takemu policijskemu podtikanju stopil v gladovno stavko, med jeseniškim in javorniškim prebivalstvom pa je naraščalo razburjenje, zaradi katerega je jeseniška policija odpeljala Perka v policijske zapore v Ljubljani.

Za vse to je vedel tudi dr. Štempihar, saj je prav on pravno posredoval in potem sporočil v Ljubljano Venciju Perku, da bo kmalu izpuščen in da naj zato preneha z gladovno stavko. Istočasno je občinski odbor o postopanju s Perkom obvestil vse občinske uprave v radovljiškem okraju, pa tudi o tem, da se policijski komisariat na Jesenicah za proteste odbornikov občine Koroška Bela niti ne zmeni, niti jim noče pojasniti, zakaj so aretirali župana:

»G. župan se še vedno nahaja v policijskih zaporih. V znak protesta... izvaja gladovno stavko. Policijski komisariat... odklanja vsak sprejem člana uprave naše občine z izgovorom, da je šef (policijski komisar Milan Wohinz) prezaaposlen.«

Tako je bilo rečeno v apelu na občinske uprave radovljiškega okraja, obenem pa je bil v njem tudi dokaz, da se je ta dan koroškobelski župan Vencelj Perko nahajal v Ljubljani, kar je vedela tudi banska uprava, saj

se je, kakor vemo, oglasil tudi tam, potrdila pa bi to lahko tudi železniška direkcija, ki so jo v svojem apelu tudi omenili in tako pokazali na umazanost jeseniške policije in ovaduha in 'honorarnega' mežnarja Dežmana, čeprav ju niso omenjali.

»Mnenja smo, da je začela neka, sicer nam znana stran velikopotezno in preračunljivo akcijo v denunciacijah, da bi s tem onemogočila zakonito, pošteno in dosledno delovanje voljenega občinskega odbora in njegove uprave ter da bi ustvarila razlog za razpust občinskega odbora s strani nadzorne oblasti.«

Tako je pisal v imenu župana Perkov namestnik Anton Noč na občinske uprave v okraju, podobno pismo pa je naslovil tudi na radovljiško okrajno glavarstvo. V tem pismu je rečeno, da na občini prevladuje mnenje, da je 'pravi razlog za županovo aretacijo tudi v tem, ker so na seji dne 6. julija 1937 razpravljali tudi o razmerah v tovarni Kranjske industrijske družbe na Javorniku in o aretaciji župana 25. junija 1937'.

Seveda tudi okrajni glavar ni bil na strani občinskega odbora Koroška Bela. Dne 15. julija 1937, je sklepe občinskega odbora Koroška Bela 'zadržal od izvršitve'. Morali so vložiti tožbo na Upravno sodišče v Celju, ki celo po takrat veljavnih zakonih ni moglo ravnati drugače, kakor da je odločbo okrajnega glavarja razveljavilo.

Vse te stvari so bile dr. Štempiharju znane. Zato jih Vencelj Perko v svojem pismu 14. maja 1940 ni podrobneje opisoval, marveč je dr. Štempiharja samo opozoril nanje. V pismu je omenil, da je imel ob aretaciji 8. julija doma in na občini policijsko preiskavo in da je bila ta kakor vselej negativna. V policijskih zaporih v Ljubljani je bil do 16. julija 1937, ko je bil izpuščen in oproščen, ker je bila Dežmanova ovadba brez osnove.

Načelnik upravnega oddelka Dravske banovine po pooblastilu bana dr. Marka Natlačena tega seveda ni omenil, marveč je to aretacijo smatral kot 'razlog' med podobnimi 'razlogi' za Perkovo konfinacijo v Bileci. Še več! Ker se mu kljub vsemu niso zdeli vsi ti 'razlogi' zadostni je privlekel na dan še 'razlog', ki sploh ni spadal v kompetenco upravnih oblasti:

»Kot svoječasni predsednik podružnice strokovne organizacije SMRJ na Jesenicah ste delovali v nasprotju z interesi organizacije ter državnimi interesi, tako da je bil odbor (jeseniške) podružnice v mesecu novembru 1936. leta po centralnem odboru SMRJ v Beogradu razpuščen.«

To je bilo res in bežno vemo tudi zakaj. Centralni odbor SMRJ je zahteval, da jeseniška podružnica SMRJ izstopi iz Medstrokovnega akcijskega odbora. To pa bi seveda bilo izdajstvo nad akcijsko enotnostjo delavskega razreda in njegovega boja. Zato odbor v podružnici SMRJ pod predsedstvom Venclja Perka, tajnikom Janezom Mlakarjem in blagajnikom Karlom Ažmanom zahteve beograjske centrale SMRJ, ki so jo imeli v rokah socialni demokratje, ni mogel izpolniti in jo je odbil, zato pa je centrala razrešila podružnični odbor na Jesenicah, kar je bil pravzaprav njen cilj, odkar je bila v odboru levica.

Nekaj podobnega so na Jesenicah doživeli že leta 1923. Tudi takrat so bili v podružničnem odboru kovinarske organizacije na Jesenicah komunisti. Tudi takrat je centrala razrešila odbor v glavnem na zahtevo Jurija Jerama. To pa je v podobnem položaju kakor leta 1936 (tudi leta 1923 je KID pritiskala na delavske mezde) pripeljalo do ustanovitve sindikata Neodvisne delavske partije Jugoslavije (29. avgusta 1923). Sedaj pa te možnosti ni bilo, saj KPJ ni imela nobene dovoljene politične in sindikalne organizacije. Zato je bilo izdajstvo centrale SMRJ leta 1936 mnogo večje kakor leta 1923, saj se je centrala Saveza metalskih radnika Jugoslavije, ki se je smatrala za razredno in socialistično delavsko strokovno organizacijo, postavila ne samo v isto fronto s Kranjsko industrijsko družbo in fašistično oblastjo JRJ v boju proti akcijski enotnosti jeseniškega delavstva, marveč je indirektno, vendar popolnoma jasno namignilo oblasti, da je razpuščen jeseniški podružnični odbor komunističen. Razumljivo, da je to dejanje centrale SMRJ, oprto na okorele socialdemokratske politikante in oportuniste na Jesenicah samih, močno pognalo vodo na mlin Kranjske industrijske družbe, da se je opogumila udariti po nosilcih in organizatorjih akcijske enotnosti delavstva, jih s pomočjo banske uprave razrešiti delavskih zaupniških funkcij ter jim odpovedati delovno razmerje. Nekaj podobnega kakor centrala SMRJ je od jeseniške podružnice Narodne strokovne zveze zahtevala tudi centrala te organizacije, češ da je 'Medstrokovni akcijski odbor' jeseniškega delavstva delo komunističnih trojk', v krščanski Jugoslovanski strokovni zvezi pa je prišlo do razkola, desnica se je pridružila fašističnemu Jugorasu, oziroma njegovi filiali v Sloveniji — klerofašistični Zvezi združenih delavcev.

Pritisk njunih central na ti dve nemarksistični delavski organizaciji — na NSZ pritisk liberalnega kapitala, na JSZ pa slovenskega klerikalnega vrha — je bil navsezadnje Venclju Perku še razumljiv, saj se je zavedal, da sta obe meščanski stranki v Sloveniji potrebovali tidve organizaciji za cepitev akcijske in razredne enotnosti delavstva, za ohranitev buržoazne oblasti in kapitalističnega družbenega sistema, medtem ko pritisk centrale SMRJ, ki se je smatrala za marksistično razredno organizacijo delavstva, ni bil drugega kakor popolno izdajstvo boja za osvoboditev delavstva izpod kapitalističnega izkoriščanja v perspektivi, pa tudi boja 'za krušno delavsko stvar', kakor je to vsakdanjo potrebo razrednega delavskega boja nekoč imenoval Ivan Cankar v polemiki z oportunistom Antonom Kristanom, ko se je le-ta lotil Ivana Cankarja zaradi njegove kritike delovanja JSDS kot stranke, ki 'ni videla naroda, in naroda, ki ni videl stranke', kar je pomenilo v tistih usodnih dneh v zadnjem letu prve svetovne vojne, da je ta stranka na usodne dogodke za osvoboditev slovenskega naroda in osvoboditev delavstva nepripravljena.

Usoda socialnih demokratov v fašistični Italiji in še bolj znana zaradi bližnje preteklosti v Hitlerjevi Nemčiji ni jugoslovanskih socialnih demokratov prav ničesar izučila, čeprav so se kazali tudi v Jugoslaviji že pod Stojadinovićem znaki, še bolj pa pod Cvetkovićem in še bolj v letu 1940 pod Cvetković-Mačkovim režimom, da prihaja čas, ko bo k fašizmu stremeča oblast nekega dne udarila tudi po socialnodemokrat-

skem političnem in delavskostrokovnem gibanju in da bo režim skušal nekega dne strpati s silo delavstvo v fašistični Jugoras — ináčico Mussolinijevega Dopolavora in Hitlerjeve Arbeitsfront, če se takim namenom delavstvo vseh prepričanj, v prvi vrsti pa marksistično, razredno osveščeno delavstvo ne bo enotno in odločno postavilo po robu.

Vencelj Perko je že po izkušnjah v julijski stavki javorniško-jeseniškega delavstva v letu 1935, pa tudi pri pripravah za ustanovitev Medstrokovnega akcijskega odbora vedel, da so voditelji strokovnih organizacij nagnjeni k 'politikantstvu', to se pravi, da so svojo funkcijo smatrali 'politično' in se pravzaprav še vedno 'šli politiko' v meščanskem pomenu besede. Tudi, ko so ustanavljali Medstrokovni akcijski odbor, so se kazale težnje, kdo bo v tem odboru imel 'prvo besedo', čeprav je bilo v Medstrokovnem akcijskem odboru pomembno le-to — skupen boj delavstva ne glede na politično pripadnost za skupno delavsko stvar, kar pa v končni posledici takega delovanja ni moglo biti nič drugega kakor razredni spopad s kapitalizmom in kapitalističnim družbenim redom za osvobajanje in v končni fazi za osvoboditev delavskega razreda izpod kapitalizma. Treba je bilo biti potrpežljiv in se nenehno zavedati, da ne besede, pač pa spoznanja in dejanja v vsakdanjem boju osveščajo razredno še neosveščene delavce v razredno zavedne borce za delavske pravice.

Vsega tega (tako sodim po ohranjenih dokumentih) se je Vencelj Perko živo zavedal. Nekateri v vodstvih strokovnih organizacij so bili še vedno obremenjeni s 'strankarstvom' v meščanskem pomenu besede in z oportunizmom, kar je vedel že pred izbruhom julijske stavke 1935, izbruh sam pa je to resnico potrdil, saj so voditelji strokovnih organizacij posegli v stavko šele, ko je bila stavka legalizirana, in se združili v Vrhovni medstrokovni odbor, ki pa je delavski boj bolj zaviral kot pospeševal.

»VMO je delala popolnoma samovoljno in brez kontakta s stavkajočimi delavci,« lahko beremo v brošuri »Jesenice« (1936, str. 59). »Zaradi tega je bilo delavstvo brez pravega vodstva in je plavalo v negotovosti; naravno je, da je zavoljo tega borbenost nekoliko pojenjala. Glavni zaupnik (Vencelj Perko — op. M. Kl.), ki je prisostvoval pogajanjem kot ekspert, je dobil od zastopnika VMO (člana SMRJ — op. M. Kl.) svarilo, naj ne nastopa tako 'revolucionarno', ker je njegova funkcija le posredniškega značaja. — Bogle kakšna je bila funkcija VMO?«

Perko je vedel, da so nekateri iz vodstev strokovnih organizacij po nalogu svojih političnih gospodarjev, ti pa po nalogu lastnikov Kranjske industrijske družbe, med stavko delovali razkrojevalno na enotnost stavkajočih.

»To je bil 'likvidacijski maneuver',« beremo lahko v brošuri »Jesenice«. »Dne 19. (julija 1935) je neka skupina že silila iz tovarne, čeprav so bila pri pogajanjih še najvažnejša vprašanja, to je: sprejemanje delavstva, amnestija, vzpostavitev ponovnega obratovanja... Predstavniki VMO niso nikoli pozabili na zborovanjih v tovarni omenjati težav podjetja in naglašati njegove vrline, nikdar pa niso pozvali delavstva na odločno borbo in vztrajnost, niti niso omenjali težav delavstva in šikan, ki jih mora trpeti. Očitno so tudi oni menili kakor podjetje, da so za slabo stanje krivi 'hujškači'. Omeniti je treba, da je J. Jeram nazval stavko za opereto — priznanja pa zaradi tega (pri delavstvu) ni žel.«

Kljub tem in še nekaterim senčnim stranem pa je med stavko večina delavstva jasno videla črto med seboj in kapitalisti. Videla je, da so kapitalisti kot razred v boju proti delavstvu enotni kljub različnim meščanskim političnim in svetovnonazorskim prepričanjem. Torej je bila enotnost potrebna tudi delavcem, če hočejo izbojevati svojo pravico. To spoznanje pa je bilo tista osnova, na katero je bilo mogoče graditi organizirano akcijsko enotnost delavstva vseh treh strokovnih organizacij.

Gledano z zgodovinske retrospektive je bilo osnovanje Medstrokovnega akcijskega odbora v zadnjem petletju pred Hitlerjevim napadom na Jugoslavijo veliko organizacijsko dejanje KPJ in pobudnika te organizacije Vencelja Perka na Jesenicah, saj je prav ta oblika služila leta 1941 kot osnova za organiziranje Osvobodilne fronte v jeseniškem železarskem revirju, vsekakor mnogo večje, kakor se je to zdelo organizatorjem leta 1936 in 1937, ko je postal Medstrokovni akcijski odbor tarča vseh nazadnjaških sil v delavskem gibanju in glavna tarča kapitalistov, ki so v Medstrokovnem akcijskem odboru videli sebi najbolj nevarno organizacijsko obliko, proti kateri so uporabili vsa sredstva svojega pritiska in pritiska oblasti.

Medstrokovni akcijski odbor je bil ustanovljen 23. junija 1936, o čemer so 27. junija 1936 obvestili javnost s posebnim letakom »Obvestilo in poziv vsemu delavstvu pri Kranjski industrijski družbi«:

»Zastopniki vseh treh strokovnih organizacij: SMRJ, JSZ in NSZ podružnice Jesenice, Javornik in Blejska Dobrava (letak dopolnjujem, kolikor lahko uganem, kaj je na desnem robu pisalo, ker je unikat ohranjen v poškodovanem stanju, kakor je razvidno iz klišēja) so na svojem skupnem razgovoru dne 23. 6. 1936 razpravljali o splošnem položaju delavstva doma in vobče v zvezi s tem o položaju delavstva v Sloveniji. Ta položaj je iz dneva v dan slabši. (Naša ali delavska?) neaktivnost, razdvojenost in ponižno prenašanje udarca za udarcem, daje podjetju korajžo (da spreminja samovoljno?) akordne postavke brez sporazumnega sodelovanja organizacij, potom delovnega reda. Ne pri(znava naših ali delavskih?) najskromnejših želja, zahtev in upravičenih intervencij, vsled česar so vse razprave in intervencije (delavskih zaupnikov, organizacij?) brez pravega rezultata. Delavce privatnih firm (tu je predvsem mišljen Slograd in druga gradbena podjetja, ki so gradila za KID) se zaposluje pri delih, ki so vezana na kolektivno pogodbo. (To pa) ni samo kršitev naših zakonitih pravic, temveč gre v škodo tudi naši Bratovski skladnici, ki je s (takim početjem pri)krajšana za prispevke teh delavcev. Kaznovanje delavcev kljub določilom delovnega reda, za naj(manjši ali najbolj neznamen) prestopok takojšen odpust, nam ne daje nobene garancije, da jutri tudi mi ne bomo na cesti, če ne (bomo enotni) dali skupnega odpora proti temu.

Proti temu organiziranemu navalu na naše pravice in proti popolnemu zasužnjenju (s strani) kapitala se moramo braniti le skupno s koncentracijo vseh naših sil.«

Naj k temu citatu iz letaka Medstrokovnega akcijskega odbora o formiranju in namenu te organizirane skupnosti navedem, da je bil 'informativni sestanek za ustanovitev Medstrokovnega akcijskega odbora sklican 8. junija 1936 ob 19. uri v Delavskem domu na Jesenicah', kakor je zapisano v ohranjenem zapisniku s te seje, na kateri so SMRJ zastopali Vencelj Perko, Janez Mlakar in Jože Čelesnik, NSZ Adolf Lajnar in Markovič, JSZ pa Alojzij Pukšič.

Informativni sestanek je začel pobudnik Vencelj Perko in v svojem uvodnem nagovoru na podlagi dejstev poudaril 'potrebo za skupne nastope vseh treh strokovnih grup' v boju za delavske zahteve in za obrambo že priborjenih, a s strani KID nenehno kršenih delavskih pravic.

Tudi krščanski socialist Alojzij Pukšič je pritrdil potrebi skupnega organiziranega nastopa in dejal, da je 'Jugoslovanska strokovna zveza razmišljala o taki potrebi že leto dni', poleg tega pa poudaril, da bi se ta 'skupni nastop uporabil samo (v boju za dosego) strokovnih in materialnih stvari', 'vprašanj svetovnega nazora pa bi se pri teh akcijah ne smeli dotikati'.

Predstavnik NSZ Adolf Lajner je nato prebral izjavo predsednika Narodne strokovne zveze z Javornika Franca Kralja, v kateri je zatrjeval, da je bil on 'osebno vedno za skupni nastop. Lajner se je potem načelno strinjal s Pukšičevo izjavo. Markovič je prav tako 'poudaril, da naj bi vprašanja svetovnega nazora ostala ob strani, ker gre v prvi vrsti za strokovne stvari', za skupen in enoten boj strokovnih organizacij. Pukšič je potem opozoril na posameznike (imenoval jih je 'godrnjače'), ki bodo nasprotovali skupnemu nastopu, vendar bo treba iti mimo njih.

Iz teh izjav, pa tudi drugih, izrečenih na tej seji, je bilo videti, da se voditelji JSZ in NSZ še ne morejo znebiti nekaterih 'strankarskih' predsodkov. Tako je na primer Adolf Lajner kot predstavnik NSZ, po številu članov tretje med strokovnimi organizacijami v tovarnah KID, terjal za svojo organizacijo predsedniško funkcijo v Medstrokovnem akcijskem odboru. Predlagal je Tina Zupana za predsednika, Pukšiča za podpredsednika, Perka pa za tajnika, naposled pa je obveljal Pukšičev predlog, ki je za predsednika Medstrokovnega akcijskega odbora predlagal Vencelja Perka kot predstavnika najmočnejše strokovne organizacije na Jesenicah, podpredsedništvo je pripadlo njemu, tajništvo pa organizaciji Narodne strokovne zveze.

Potem je Vencelj Perko predlagal, da bi o svojem sklepu obvestili svoje organizacije v Ljubljani s pozivom, naj podpro organiziranje delavstva tudi po drugih krajih v Sloveniji. Perkov predlog o skupnih nabi-ralnih akcijah za funkcioniranje Medstrokovnega akcijskega odbora, so predstavniki NSZ in JSZ zavrnil. Izdatke, ki bi jih imel Medstrokovni akcijski odbor, pa naj bi financirali po 'ključu delavskih zaupnikov', to se pravi v razmerju števila zaupnikov vsake posamezne strokovne organizacije v tovarni, o čemer pa so se pogovarjali šele po ustanovitvi.

Dne 18. junija 1936 so se zedinili za 'platformo Medstrokovnega akcijskega odbora vseh treh strokovnih organizacij' na naslednjih postavkah:

»1. Akcijski odbor tvorijo predsedniki vseh treh delavskih strokovnih organizacij, podružnice na Jesenicah in Javorniku. Kot eksperta sodelujeta oba glavna zaupnika.

2. Po funkcijah sestavljajo odbor predsednik, podpredsednik in tajnik, blagajnik pa bo določen po sporazumu v centralnem odboru (MAO).

3. Dodelitev funkcij določata vrstni red in število članstva (posamezne strokovne organizacije, vključene v MAO).

4. Poleg paritetnega zastopstva v tem odboru je vsako majoriziranje izključeno in sklepi so veljavni za kot soglasno sprejeti za vse tudi v primeru enega protivnega glasu.

5. Delokrog delovanja je strogo strokovnega značaja. Odklanja se vsako politično vprašanje (mišljeno: politično delovanje MAO, do katerega pa je kljub tej, na zahtevo JSZ in NSZ sprejete deklarativnosti v spopadu s podjetjem in pojavom 'zelenega' sindikata, filiale fašističnega Jugorasa Zveze združenih delavcev nujno že v samem začetku prišlo in je naposled že sam akcijski program Medstrokovnega akcijskega odbora vseboval pomembne točke političnega boja, kot boj proti fašizaciji strokovnih organizacij, boj za svobodo združevanja, govora, tiska, prepričanja in stavke — op. M. Kl.).

6. Idejne smernice podpisanih organizacij so nedotakljive. Tozadevne spore je dolžna vsaka stran (organizacija) čimbolj ublažiti.

7. Priznavajo se pravice posameznih organizacij. Privilegij v tem oziru je izključen. (Tudi upoštevanje te točke bi po razrednem delovanju Medstrokovnega akcijskega odbora preraslo v skupen delavski ekonomski in politični boj proti razrednemu sovražniku in vladajočim meščanskim strankam ne glede na to, katera stranka bi bila na oblasti. To pa bi bil tisti boj, za katerega je komunistom šlo že izza Marxovega Komunističnega manifesta sem, to je za razredni in ne za ozki in delavstvo razdvajajoči meščanski strankarski boj, ki je meščanstvu potreben za obdržanje oblasti meščanskega razreda, torej za obdržanje stanja, v katerem spada delavstvo med izkoriščane razrede).

8. Seje se vodijo parlamentarno (demokratično). Sklepi, vnešeni v zapisnik, so polnoveljavni (obvezni za slehernega), če so zapisnik podpisali vsi člani odbora, oziroma z izjemo enega samega člana.«

Taka je bila platforma MAO, kakršno so določili na seji 18. junija 1936. Akcijski program je na tej seji vseboval deset točk, ki pa so jih v končni formulaciji izoblikovali v dvanajst točk: (Najpomembnejše je navedel že Vencelj Perko v svojem zapisu o Julijski stavki 1935, mislim pa, da ne bo nikogar motilo, če jih navedem vse, kakor so bile zapisane na letaku »Obvestilo in poziv vsemu delavstvu pri Kranjski industrijski družbi):

»1. Proti vsaki fašizaciji strokovnih organizacij in njih razpustu.«

Mislim, da je prav ta točka zgodovinsko najpomembnejša, saj sta se KID in oblast prizadevali, da bi s pomočjo fašizacije strokovnih organizacij izbili delavstvu iz rok orožje delavskega razrednega boja.

Druga točka je napovedovala boj:

»2. Za svobodo koalicije, svobodo tiska in govora, svobodo prepričanja in (štrajka).« Kako je pisalo na letaku, ne morem ugotoviti, ker je letak na tem mestu poškodovan. V osnutku je rabljena beseda »štrajk«. v brošuri »Jesenice« (str. 83) pa je ta točka zapisana v lepi slovenščini: »Za svobodo združevanja, svobodo tiska, govora, prepričanja in stavanja.

»3. Proti demontaži slovenske industrije.« (V brošuri »Jesenice«: Proti uničevanju slovenske industrije.)

»4. Za popolno izvajanje delavske socialne zakonodaje in proti demontaži iste.« (V brošuri »Jesenice« ... in proti uničevanju iste.)

»5. Za uvedbo 40-urnega tedna ob nezmanjšani obstoječi mezdi.«

»6. Za mezde, ki naj osigurajo (v cit. brošuri: ki naj zagotovijo) obstoj delavski družini.«

»7. Za popolno izvajanje kolektivne pogodbe.«

»8. Za pravičen delovni red.« (V cit. brošuri: Za pravičen in socialen delovni red.)

»9. Za splošno uvedbo plačanih dopustov, družinskih in stanovanjskih (doklad).«

»10. Za graditev delavskih stanovanj in za izvedbo zaščitnih in higienskih (naprav).«

»11. Za takojšnjo rešitev vseh spornih točk in novih akordnih postavk.«

»12. Proti krivičnemu kaznovanju delavstva in za zahtevo, da se odpuščeni delavci zaposlijo ponovno pri svojem prejšnjem delu.«

Od devete točke dalje je v brošuri »Jesenice« (str. 83) formuliran akcijski program v nekoliko lepši slovenščini, pa tudi točk ni dvanaest, marveč enajst (ta je formulirana tudi v letaku, vendar brez numeracije):

»9. Za takojšnjo rešitev vseh spornih vprašanj in novih akordnih postavk. K spornim vprašanjem spadajo tudi zahteve glede delavskih dopustov, družinske in stanovanjske doklade, graditev delavskih stanovanj in izvršitev varnostnih in higienskih naprav.«

»10. Proti krivičnemu kaznovanju delavstva in za zahtevo, da se odpuščeni in premeščeni delavci zaposlijo ponovno pri svojem prejšnjem delu.«

In še enajsta točka akcijskega programa v brošuri »Jesenice«:

»Podpisane delavske strokovne organizacije, ki tvorijo MAO se zavezujejo, da se bodo za izvedbo teh zahtev borile z vsemi razpoložljivimi silami.«

Seveda medstrokovni akcijski odbor ni ostal samo pri manifestu. V Perkovem arhivu je ohranjen neki predlog, oziroma osnutek predloga na Generalno ravnateljstvo Kranjske industrijske družbe na Jesenicah. V tem predlogu je kot prva zahteva, da se 'pogodbeni zapisnik o delni uvedbi dopustov raztegne na vse delavstvo in sicer po petih letih službe do zaključnega (morda: zaključenega) 21. leta'. Treba je namreč vedeti, da večina delavstva plačanih dopustov sploh ni imela, oziroma je bilo trajanje dopusta tako malenkostno, da ga z besedo dopust sploh ne moremo imenovati. V nekem pogovoru o tistih časih med Venceljem Perkom, Francem Konobljem in menoj poleti 1974 je Vencelj Perko dejal, da on sam ni imel ves čas svoje zaposlitve pri Kranjski industrijski družbi niti en sam dan plačanega dopusta, ko pa si jih je delavstvo priborilo (v veliki meri prav po Perkovi zaslugi in drugih revolucionarnih delavskih zaupnikov), pa je bil Vencelj Perko že odpuščen. Toda tudi takrat (to sem zapisal že leta 1956 ali 1957 v svoj prvi rokopisni zapis Prispevki k zgodovini jeseniškega delavstva na strani 373) je bil tudi najdaljši delavski dopust samo osem dni na leto, do katerega pa je imel delavec šele pravico po petindvajsetletni zaposlitvi pri Kranjski industrijski družbi. Na svoj prvi plačani delovni dopust je smel po petih letih zaposlitve (4 dni dopusta), po desetih letih zaposlitve pri KID je imel 5 dni dopusta, po petnajstih letih 6 dni, po dvajsetih letih 7 dni, po petindvajsetih letih pa se je z osmimi dnevi plačanega dopusta prenehala rast dopustnih dni.

Med drugimi zahtevami v predlogu strokovnih organizacij, združenih v Medstrokovni akcijski odbor, pa so še bile

zahteva po razveljavitvi določbe čl. 3, odstavek 1 kolektivne pogodbe z dne 28. aprila 1934, ki je ukinjal zaposlenim delavcem družinsko in stanovanjsko doklado, ki so ju prejeli do 26. aprila 1932, ko je po izprtju delavstva marca 1932 Westen vsilil delavstvu svojo kolektivno pogodbo, dokler delavstvo ni z enotno akcijo na pobudo komunistov pomladi 1934 izsililo podpisa nove, ki jo je Westen s sodelničarji zavlačeval vse do 28. aprila 1934, vendar tudi ta ni vsebovala omenjenih doklad, ki jih je delavstvo izbojevalo že pod bivšimi delničarji

zahteva po plačilu razlike med bolniškim zavarovanjem in mezdo po čl. 1154 B odredbe o delavskem zavarovanju in ne po čl. 219 o. z.

zahteva po higienskih in varnostnih zaščitnih sredstvih po obratih, ker so ta sredstva bila še vedno taka kakor pol stoletja nazaj

zahteva po obnovi ugodnosti pri nakupu kurjave po znižani ceni, ki si jo je delavstvo izbojevalo že pod bivšimi lastniki, a jo je Westen po izprtju marca 1932 ukinil

zahteva po plačilu nadurnega dela in sicer v delovnikih 50 %, ob nedeljah pa za 100 %

zahteva po uvedbi osemurnika pri ekonomatu

zahteva po šesturniku v martinarni in omogočenju zakonitega odmora martinarjem

zahteva po desetodstotnem povišanju zaslužka v kategorijah izpod 46 din dnevnega zaslužka, saj je Westen po 31. marcu 1932 znižal delavski zaslužek od 5,6 % do 7 %

zahteva po izpolnitvi izjave, ki so jo dali lastniki zadnje dni marca 1932, da bodo novi delovni red izdelali ob sodelovanju delavskih zaupnikov, česar pa KID ni izpolnila in je leta 1936 izdala delovni red, ki pa — kakor je zapisano v brošuri »Jesenice« ni pomenil 'napredka niti za afriške sužnje' (str. 80)

zahteva po gradnji stanovanj za delavce, ker je 'bilo stanovanjsko vprašanje še vedno na dnevnem redu, podjetje je v ta namen kopičilo delavski denar v svoje rezervne sklade, nato pa ga uporabilo pri nakupu novih delnic tako, da so stari delničarji plačali v resnici za delnico samo 10 % (15 din) za vsako tretjo delnico namesto 150 din ter tudi na ta način ropali delavstvo

zahteva, da bi KID novozaposlene delavce sprejemala sporazumno z glavnima delavskima zaupnikoma KID, kar bi seveda preprečilo možnost obstoja fašistične ZZZ, v katero so se vpisovali brezposelni največ zato, da bi prišli do zaposlitve pri KID

zahteva, da bi v obratih, kjer so nenehno podaljševali delovni čas, vpeljali rezervne skupine in tako omogočili vsem delavcem zakoniti 24-urni odmor v tednu

zahteva po ponovni zaposlitvi vseh kaznovanih in odpuščenih delavcev

zahteva po rešitvi vseh spornih točk, ki so ostale nerešene še na pogajanjih ob zaključku generalne stavke julija 1935 ali pa je do takih spornih točk prišlo kasneje, saj 'podjetje ni (postalo) danes nič boljše kakor nekdanje' in je tudi 'danes vodi(lo) borbo proti naši (delavski) socialni zakonodaji, izigrava(lo) kolektivno pogodbo'

zahteva, da KID za enako kvalifikacijo in za enak način dela enako plačuje delavstvo kakor na Jesenicah tudi na Javorniku

zahteva, da se pogodba in dogovori dosledno izvajajo po vseh obratih

zahteva, da se glavnemu zaupniku na Savi (Jesenicah) da prosti čas za opravljanje njegove funkcije, glavnemu zaupniku v tovarni na Javorniku pa potreben pisarniški lokal

zahteva, da bi delavci zasebnih firm ne smeli opravljati po obratih KID del, ki so spadala v področje pogodbenih plačil delavcev, zaposlenih pri KID

in zahteva po zaposlovanju mladoletnih delavcev pri težkih delih in strojih (nevarnih za neizkušene mladoletne delavce).

To so bile zahteve, ki bi jih delavstvo pod vodstvom Medstrokovnega akcijskega odbora izbojevalo, ko bi Kranjski industrijski družbi ne pomagale sile meščanskih političnih organizacij, ki so pritiskale na NSZ, katere vodstvo je nudilo tem silam najmanj odpora, in na JSZ, v kateri je duhovščina dosegla razcepitev, tako da se je del njenega članstva včlanil v fašistično ZZZ, najbolj tehtno utež, ki se je je KID na svoji vagi najbolj razveselila, pa je bila zahteva centrale SMRJ, da jeseniška podružnica izstopi iz Medstrokovnega akcijskega odbora in se pri tem opirala na okorele socialdemokratske posameznike na Jesenicah in se o razmerah v jeseniški podružnici celo konzultirala z Jurijem Jeramom, čeprav je ta potem, ko je izgubil svojo vodilno vlogo v jeseniški podružnici SMRJ, izstopil iz le-te in se politično organiziral v Jugoslovanski nacionalistični stranki.

Padec Jurija Jerama v SMRJ po njegovem skoro desetletnem neprekinjenem voditeljstvu je omogočil prav Westnov špekulantski manever

konec 1931 in v prvem četrtletju 1932, oziroma njegovo obnašanje v tem obdobju proti vsem, ki so delavstvo svarili, naj Westnu ne naseda in ga — žal, zaman — pozivali na akcijo. Ko se je potem zgodilo, kar so najbolj revolucionarni delavci napovedovali, se je delavski bes v organizaciji SMRJ obrnil prav proti Juriju Jeramu. Delavci 'so spoznali, da so bili ogoljufani in zapeljani' (»Jesenice«, str. 53). Več kakor 600 jih je ostalo na cesti. »Vsa jeza se je obrnila na voditelja — na občnem zboru (v letu po izprtju delavstva) je ta, nekdanji vsegamogočni, žalostno propadel. Prišel je na površje Ivan Čelesnik, Franc Toman je ostal tajnik, blagajnik pa Karl Ažman,« je o prvem pojeramovskem vodstvu podružnice SMRJ na Jesenicah zapisano v brošuri »Jesenice« (str. 53).

Ivan Čelesnik si je priboril to zaupanje članstva SMRJ s svojimi 'tedanjimi nastopi' proti KID in Juriju Jeramu in bi 'po svojih tedanjih nastopih sodeči lahko postal dober delavski voditelj' (»Jesenice«, str. 45), vendar je (navajam isti vir) 'kmalu zašel na stranpota in ko se je postavil na lastne noge, je začel tudi sam korakati že po izhojenih (mišljeno: Jeramovih) potih. In prav tako kakor Jurija Jerama v času Westnovega špekulantskega manevra in Westnovega oropanja delavstva z vsiljeno pogodbo po izprtju, je Ivana Čelesnika izpodneslo njegovo 'voditeljsko' obnašanje v času pogajanj in sklepanja kolektivne pogodbe v letu 1933 in v začetku 1934, ko je potem, ko je delavstvo z ustavitvijo strojev izsililo podpis kolektivne pogodbe, skupaj z desničarskimi oportunisti v podružničnem odboru SMRJ smatral kot 'dolžnost, da razkrinka dotičnega, ki je pri mezdnih pogajanjih dal pobudo, da se obrati ustavijo' (»Jesenice«, str. 57).

Tako in podobno delovanje pa je imelo tudi za delavstvo škodljive posledice. Delavski pesnik in pisatelj Tone Čufar je v svoji drami »Polom«, ki je nastala prav iz takratnih razmer v delavskem gibanju na Jesenicah, pokazal pravi obraz oportunističnih in sporazumaških delavskih voditeljev, obenem pa je prikazal tudi lik pravega, delavski stvari brezkompromisno zvestega delavskega voditelja v liku Jurmana, ki ga je (tudi to naključje se mi zdi za oblikovanje revolucionarne Perkove osebnosti pomembno) igral na odru jeseniške »Enakosti« prav Vencelj Perko, čez dobro leto glavni organizator generalne stavke delavstva, zaposlenega pri KID. Ta stavka pa je pomenila tudi za Ivana Čelesnika konec njegovega 'voditeljstva' v SMRJ. Članstvo ga 1. septembra 1935 ni več izvolilo v podružnični odbor, čeprav so 'stari' (odborniki socialdemokratske oportunistične smeri) zaradi slabe udeležbe somišljenikov 'opozicije' (revolucionarnega krila jeseniške podružnice SMRJ) še dobili večino.

»Veliko število opozicionalcev je ostalo doma,« je očitil kronist v brošuri »Jesenice« opozicionalcem, s tem pa odkril še neko slabost v takratnem delavskem gibanju na Jesenicah, namreč: neodpustljivo ležernost in brezbržnost organiziranega delavstva po veliki, lahko bi rekli zares manifestativni enotnosti v času stavke, kakor da je z le-to že vse priborilo in da je dosledno nadaljevanje boja že nepotrebno. Vseeno pa je opozicija od 12 glasov na občnem zboru leta 1934 narasla na sto glasov, čeprav 'opozicija (na občnem zboru) sploh ni dobila besede, razen glavnih zaupnikov' Venclja Perka in Ignaca Kralja.

'Naštimanci' so razgrajali in zahtevali takoj volitve. (Gl. »Jesenice« str. 62).

Tako je bil izvoljen 'stari' odbor z 200:100 glasovom. Izvoljeni so bili za predsednika Franc Škrlič, za tajnika Franc Toman in za blagajnika Karel Ažman, med katerimi pa je bil proti opoziciji najbolj nastrojen prav tajnik, kar lahko razberemo iz ohranjenih dokumentov ter kot tak poleg Ivana Čelesnika najbolj zagrizen zagovornik socialnodemokratskega oportunitizma in ukrepov, ki jih je proti 'opoziciji' v jeseniški podružnici podvzela centrala SMRJ. Sicer pa citirajmo potek dogodkov v podružnici SMRJ iz brošure »Jesenice« in drugih ohranjenih dokumentov do rezultata na občnem zboru podružnice 1. septembra 1935 dalje:

»Opozicija napreduje (mišljen volilni rezultat od 12 na 100 glasov) gotovo ne zaradi 'razbijaštva' in 'hujskaštva', kakor so jo 'führerji' dolžili, marveč zato, ker so končno tudi naši kovinarji spoznali, da opozicija koraka po pravi (razredno delavski) poti, da zastopa res delavsko miselnost in da je pripravljena (sleherni hip) boriti se za naše skupne koristi. Delovanje stare uprave je bilo že s tem obsojeno. Obsojena (so bila s tem) tudi vsa tista umazana obrekovanja in ovadbe, kakor tudi podli volilni maneuver.«

S temi besedami, ki jih bralec brošure »Jesenice« ne more do kraja razumeti, ker so nepojasnjene in ki jih je lahko razumel samo delavec iz tistih časov, saj je brošura mislila s tem stvari, ki so segale komaj leto nazaj pred njenim izidom. Tu so bile (to sklepam po drugih ohranjenih dokumentih) mišljene državnozborske volitve, pri katerih je tajnik SMRJ ponujal socialnodemokratske glasove na Jesenicah JNS, torej stranki, ki je nadaljevala v državi monarhofašistično politiko z Jeftičevim režimom, potem njegovo tajniško poročilo na občnem zboru 1935, zadeva z »Rdečim praporom in nekim letakom, razmnoženim na podružnični šapirograf, kar lahko razberem po Federlovem zapisniku v sporu Ravnik-Toman, ki ga je obravnavalo častno razsodišče.

To častno razsodišče SMRJ se je sestalo 3. novembra 1935. Predsednik je bil s. Bešter iz Kamnika, ki je najprej ugotovil navzočnost vseh povabljenih, ko pa je ugotovil, da ni Tomana, se je oglasil Ivan Čelesnik in dejal, da bi bilo 'najbolje, da bi ne bilo niti obtoženca niti tožnika' in da je 'obdolžitev (Tomana) tako resna in težka, da se bo moralo nekaj ukreniti (proti Ravniku), ker drugače ne bo nikoli miru', obenem pa je, še preden je predsednik častnega razsodišča Bešter dal staremu komunistu in delavskemu borcu Francetu Ravniku besedo, podal izjavo, da 'z obema rokama podpiše (Tomanovo) tajniško poročilo (na občnem zboru podružnice SMRJ leta 1935), ker se z njim v celoti strinja'. Šele potem je spregovoril France Ravnik in navedel razloge, zaradi katerih je tajniku Tomanu zalučal v obraz, da je 'policijski špicelj'. Prvi tak razlog je bil, ker je Toman požgal (ilegalni komunistični list) »Rdeči prapor«, ki ga je neznano kje dobil, nato pa 'šel to zadevo prijaviti na policijo, oziroma žandarmerijo'.

»Posledica tega je bila, da so imeli potem njegovi tovariši in sodelavci preiskavo. Torej se je Toman zaradi osebne varnosti (pred oblastjo) zavaroval, ni pa pomislil, kakšne posledice bi lahko nastale, če bi orožniki kaj takega ali

podobnega dobili, saj bi bili v primeru, če bi orožniki kaj našli, zaprti po nedolžnem, pa četudi bi prišli v posest 'Rdečega prapora' ali do česa podobnega, kakor je prišel Toman.«

O tajniškem poročilu na občnem zboru jeseniške podružnice SMRJ 1. septembra 1935 je povedal, da je Toman prenesel najnovejšo okrožnico URSSJ, naperjeno proti komunistom, naravnost na opozicijo v podružnici, torej prav na delavstvu najbolj zveste in razredno najbolj zavedne sile v podružnici, katerih ugled je ob julijski stavki 1935 narasel tudi med delavstvom nemarksističnih strokovnih organizacij, kar so v tistem času čutili tudi voditelji JSZ in NSZ med svojim članstvom in kar prav gotovo ni bilo vseh okorelim socialnodemokratskim silam v SMRJ, ki so se imele samo odsotnosti dela članstva, ki je podpiral 'opozicijo', morda pa še mnogo bolj načinu, na kakršen so bile izvedene volitve, zahvaliti, da 1. septembra 1935 ni zmagala 'opozicija' in tako prišla do vodstva v podružnici SMRJ na Jesenicah.

Toda vsi znaki (to se je kazalo tudi po drugih industrijskih središčih v državi, kjer je prihajalo do stavk) so kazali, da komunisti v URS-ovih sindikatih prihajajo do vpliva, to pa se je centrali SMRJ zdelo nevarno in prav tako njej 'zvestim' funkcionarjem v posameznih podružnicah, ki so se potem, ko so odpovedali pri različnih borbenih delavskih akcijah odpovedali in se pokazali kot oportunisti in sporazumaši s kapitalisti, zatekali h klikarstvu, pa tudi h grožnjam, da bodo z opozicijo opravili, če ne drugače pa s policijo, ne da bi se pri tem zavedali, da s takimi grožnjami še bolj rušijo svoj ugled med delavskimi množicami in da z njimi še bolj razgaljajo svoje izdajstvo delavskega boja in s tem tudi delavskega razreda.

Tudi na Jesenicah so bili primeri takih groženj, o katerih so mi že v letih 1950—1959 pripovedovali Janez Mlakar, Alfonz Oblak, Štefi Lehmann-Fedrl, Lovro Albreht in drugi, nekaj pa sem jih zasledil šele ob pisanju tega zapisa med ohranjenimi dokumenti iz arhiva Vencija Perka, med njimi tudi med njegovimi rokopisnimi beležkami, naslovljenimi z »Vzroki, zaradi katerih je prihajalo do notranjih sporov v podružnici SMRJ na Jesenicah« in ki segajo že v leto 1934, v čas predsedovanja Ivana Čelesnika. Tako na primer lahko beremo, da je predsednik Čelesnik na občnem zboru podružnice SMRJ 'zasramoval Lovra Albrehta', da je na pr. Franc Toman ob priliki gladovne stavke trboveljskih rudarjev, s katerim se je sprožil plaz stavk v letih 1934—1936 in ki so bile kovačnica akcijske delavske enotnosti, o tej stavki dal 'telefonsko poročilo', v katerem je dejal, da so 'štrajk uprizorili komunisti in fašisti' (10. maja 1934). Dne 11. junija 1934 je 'predsednik (Ivan Čelesnik) grozil sedmim sodrugom, da bodo izginili, če treba tudi s silo in policijo'. Nedemokracija v podružnici SMRJ se je izražala na primer tudi v primerih, ko delegat za kongres v Beogradu, ni bil izvoljen, marveč enostavno odrejen, ali pa pri volitvah obratnih zaupnikov delavstva, zaposlenega pri KID, januarja 1935, ko je 'predsednik (Ivan Čelesnik) zahteval od zaupnikov, da podpišejo reverz', da bodo delovali po njegovih navodilih in zahtevah. Prihajalo pa je tudi do javnih napadov na 'opozicijo' v Delavski politiki

'o 22 plačancih'. Ob začasnem izstopu nekaterih članov (Pogačnik, Jože Čelesnik, Franc Rozman), ki ga je povzročilo vodstvo podružnice, je Ivan Čelesnik zagrozil Pogačniku, da bo 'nekega dne opozicijo ukrotil, če treba tudi s policijo'. Prav tako je trgovec Krašovec (član ilegalne KP) obtožil Ivana Čelesnika denuncianstva, saj se je sam trkal na prsa: »Ti, ki so zaprti, naj se meni zahvalijo.« »Glavni zaupnik,« je pod št. 17 »Vzrokov za spore v podružnici SMRJ na Jesenicah« zapisal Vencelj Perko, »ga enako obtoži (zadeva med stavko),« nato pa je pod št. 18 zapisal, da je Franc Ravnik na občnem zboru podružnice SMRJ dokazal '(Ivanu) Čelesniku, da je izdajalec', nato pa navedel pod št. 19 še Tomanovo tajniško poročilo na občnem zboru 1935, ki je mimo drugih vzrokov povzročilo spor Ravnik-Toman, ki ga je obravnavalo častno razsodišče 3. novembra 1935.

O Tomanovem tajniškem poročilu kot o vzroku Ravnikove obtožbe Tomana je v ohranjenem Federlovem zapisu z zasedanja častnega razsodišča rečeno naslednje:

»V tajniškem poročilu na občnem zboru 1. septembra 1935 je (Toman) citiral tudi okrožnico tajništvu URSSJ, to pa na takšen način, da je bilo vsakomur razumljivo, da cela stvar cika na 'opozicijo' in da se jo javno denuncira za 'čelijaše' in agente, ki delajo po tujih navodilih... Dalje je bila (v tajnikovem poročilu) tudi obtožba, da ima 'opozicija' svoje tajne sestanke in seje.«

Na tem občnem zboru, kakor že vemo, je Ivan Čelesnik prenehal biti predsednik, zato pa je začel zganjati klikarstvo s pomočjo članstva v martinarni, ki je sicer tvorilo v podružničnem članstvu SMRJ manjšino, vseeno pa se je Ivan Čelesnik prizadeval, da bi delal novemu podružničnemu odboru težave, tako da je novi predsednik Franc Škrlič že 9. oktobra 1935 ugotovil na saveznem svetu, da v podružnici SMRJ na Jesenicah 'obstajata dva savezna sveta, eden v martinarni, eden v Delavskem domu'.

To vprašanje so skušali rešiti na seji saveznega sveta 25. oktobra 1935, ki sta se je (po Perkovem zapisu »Vzroki sporov v SMRJ na Jesenicah«) udeležila tudi Krekić (soc. dem., član centrale URSSJ) in tajnik strokovne komisije v Sloveniji France Leskošek. Na tej seji je Ivan Čelesnik priznal, da je večkrat grozil opoziciji, Toman pa, da je šel (verjetno glede zadeve z »Rdečim praporom«) na policijo. Krekić je razumljivo zagovarjal Tomana, seja sama pa se je končala 'brez pravega sklepa', kakor je pod št. 21 »Vzrokov« zapisal Vencelj Perko.

V oktober 1935 je spadala tudi zadeva s podružničnim šapirografom, ki sta si ga sposodila Franjo Federl (Slavko) in Albin Pibernik in na katerem sta razmnožila neke letake (žal niso ohranjeni) o potrebi enotne fronte. O tem je v že omenjenem ohranjenem rokopisnem zapisniku zapisal Franjo (Slavko) Federl (»Spor s. Ravnik-Toman, pod točko 3):

»Šapirograf: v mesecu oktobru sta s. Federl in Pibernik razmnoževala neke letake za enotno fronto na šapirografu. Ko je s. Federl prinesel (šapirograf) nazaj v pisarno — je bila ravno seja upravnega odbora — je dal Toman iniciativo (dal pobudo), da se posname kopija, da bodo videli, kaj smo pisali. Dotično kopijo je potem prinesel na navedeni savezni svet ter z njo grozil, da že vedo, kaj

'smo pisali na savezni šapirograf', sodrug Ravnik pa je ob tem pripomnil: »Vidiš ga, špiclja. Torej,« je zapisal Federl, »tudi v tem se je Toman pokazal, da ima popolno detektivsko vlogo in da vohuni in tudi preti in denuncira.«

Kar se tiče obtožbe, da je Toman ponujal dr. Obersnelu delavske glasove za listo JNS, je o tem povedal Perku in Pikonu Tine Zupan, takratni predsednik NSZ.

Vse to je Franc Ravnik povedal tudi pred častnim razsodiščem, nekatere stvari, ki jih je Ravnik premalo pojasnil, pa sta pojasnila še Vencelj Perko in Franjo Federl, tako da jih Ivan Čelesnik ni mogel ovreči s protidokazi, čeprav se je še nadalje zavzemal za Toman in čeprav bi rad dosegel, da bi razsodišče udarilo po Francetu Ravniku.

Tudi predsednik častnega razsodišča s. Bešter iz Kamnika, je ugotovil, da je 'glede postopanja z Rdečim praporom Toman res obsojanja vreden in da je napravil veliko napako, ker ni o tem obvestil sodelavcev zaradi nedoglednih posledic, ki bi jih lahko doletele'. Prav tako se je Bešter strinjal z Ravnikovo obtožbo o Tomanovem tajniškem poročilu 'zaradi tako težkih obdolžitev čelijašenja in tajnih sestankov' opozicije in da take stvari 'sploh ne spadajo v poročilo o delovanju podružnice':

»Če je že hotel opozoriti članstvo na okrožnico URSSJ, bi moral to storiti drugače,« je Tomanovo tajniško poročilo ocenil predsednik častnega razsodišča Bešter, menil pa je, da je 'Toman zagrešil tudi napako, ker na občnem zboru ni pojasnil, zakaj je prišlo do tajnih sestankov', ki so bili pred občnim zborom 'glede priprav na občni zbor'. »Tajniško poročilo,« je po Federlovem zapisu dejal predsednik častnega razsodišča Bešter, »je tudi zaradi tega obsojanja vredno, ker je politične zadeve pomešal s strokovnimi zadevami in da je nekatere sodruge tako prikazal za neakšne agente, ki rovarijo proti oblasti in obstoječemu družbenemu redu.«

Tu je Bešterju segel v besedo Ivan Čelesnik in ponavljal, da ni razloga za obdolžitev proti Tomanu, obenem pa pomenljivo dejal Beštru, da se čudi, ker Bešter obsoja Tomanovo poročilo. Tudi zadevo s šapirografom je vzel nase in rekel, da je on opozoril 'sedanjega predsednika Škrlja, da si je Federl sposodil šapirograf' in mu dejal, da ga je 'treba čuvati' in nikomur posojati. Prav tako ni Toman, marveč on sam zahteval da 'se vzame kopija', in da se 'take politične stvari ne smejo razmnoževati na savezni (podružnični) šapirograf'.

Ko je govoril o teh 'političnih stvareh', so ga nekateri člani opozicije, spomnili na petomajske volitve, pa tudi na pretnje, s katerimi je obmetaval posameznike, če ne bodo tiho, Toman pa ga je pri tem podpiral: »Imamo tu, kaj smo pisali,« kar je verjetno veljalo bodisi za Federla, bodisi za Pibernika ali koga drugega od opozicije in kar je bilo treba seveda razumeti, da imajo socialdemokratski 'voditelji' v rokah dokaz, s katerim bi lahko vsak hip postregli oblasti ali tovarni, ti pa — kakor vemo — sta imeli svoje agente in sta bili o marsičem obveščeni, kar se je dogajalo in sklepalo v Delavskem domu pri »Jelenu«.

Bešter je hotel vplivati pomirjevalno, kar pa bi naposled pomenilo, oprostiti Tomanu in tako dati potuho nedelavskim pojavom v podruž-

nici SMRJ in tistim, ki so se odrekli razrednemu boju, čeprav ne vselej v besedah, a vselej v dejanjih. Braniti buržoazno, v tem času že k fašizmu stremečo oblast in njen družbeni red pred 'agenti' in 'plačanci tujih sil', kakor so nazivali resnične delavske borce in revolucionarje, prav gotovo ni moglo koristiti delavstvu in njegovemu boju. Bešter je po eni strani poudarjal, da 'morajo biti delavci kompaktni in ne smejo zmeraj gledati (na to), kaj mislijo razni forumi ali posamezni funkcionarji o političnem življenju, oziroma o razvoju' in da se 'zaradi takih stvari ne smejo drug drugega izpodrivati' ali celo 'spraviti na tak način poštene sodruge ob kruh in v zapor', po drugi strani pa je predsednik častnega razsodišča Bešter 'apeliral na mirno poravnavo', da o tej stvari 'ne more razsojati', ker so 'napake res velike, tako na eni, kakor tudi na drugi strani'.

Potem se je razvnela debata. Franjo Federl in Vencelj Perko sta terjala pravično razsodbo, ki bi, presojana po razredni delavski vesti, morala obsoditi Tomanovo početje, ki ga je Čelesnik skušal zaviti z raznimi izjavami in izmikanji ter obdolžitvami Ravnika, češ da se on sklepom ne bo pokoraval, da mu je tako rekel sam, Franc Ravnik pa ga je prekinil in dejal, da to ni res, pač pa je res, da je rekel, da ga 'ne more nihče prisiliti, da bi svoje mnenje o Tomanu spremenil'. Zdaj se Ivan Čelesnik ni mogel več obvladati in je napadel Vencelja Perka, Franceta Ravnika in Franja Slavka Federla, češ da so 'vsi lažnivci' in da je 'res, da snujejo celice in da je bilo Tomanovo poročilo res namenjeno pojavom v podružnici in da so bili imenovani povod, da je tajnik Toman podal na občnem zboru tako poročilo'.

Napadeni so ostali mirni. Vencelj Perko je samo ponovil Beštrove ugotovitve in dejal, da je predsednik razsodišča s svojimi izjavami 'ugotovil krivdo' in da zato sam k tem ugotovitvam nima nobenih pripomb več. Zdaj se je Bešter začel izmikati in predlagal 'salomonsko' rešitev s predlogom, da bi tako Toman kakor Ravnik 'oba svoje obdolžitve preklcala in bi tako vso to zadevo likvidirali'.

Tedaj se je oglašil Federl in dejal, da je taka rešitev nemogoča.

»To je nemogoče,« je rekel. »To bi bila pravzaprav le obsodba Ravnika, ne pa Tomana.«

S Federlom se je strinjal tudi Vencelj Perko, predsednik častnega razsodišča, Bešter pa se je zatekel k izjavi, da bo 'napisal poročilo o poteku celotne razprave in ga poslal centralni upravi, ki bo prav gotovo morala žagati'. Koga pa bo centrala 'žagala', so lahko predvidevali. Kljub temu pa je Fedrl zahteval od Beštra, da pošlje kopijo svojega poročila, Ivan Čelesnik pa se je Federlovi zahtevi postavil po robu, češ da bi 'opozicija potem uporabila to poročilo za blatenje funkcionarjev (mislił je sebe, Tomana in podobne) v svoje namene in naj se ga zato ne pošlje', vendar je Bešter vseeno obljubil, da bo poročilo poslal vsem.

»Opozicija je povsod delovala s ciljem iskrenega sodelovanja z vsem delavstvom,« je zapisano o tem času v brošuri »Jesenice« (str. 62).

Tega pa socialni demokratje Krekičevega kova niso mogli, oziroma hoteli razumeti. Krekič je 15. novembra 1935 pisal v listu »Delavec« proti enotni fronti delavstva. Na ta članek je reagiral »Delavski obzornik«

v svoji 6. številki z dne 21. decembra 1935 v članku »Zakaj ne odgovorite na delavska vprašanja?«, ki ga je napisal neznan avtor, ki pravi, da 'velika večina organiziranega in neorganiziranega delavstva v Sloveniji vprašuje vedno bolj glasno, zakaj še ni prišlo do združitve strokovnih organizacij v Medstrokovno zvezo dela' in to 'na podlagi vseh tistih zahtev, ki so skupne vsem strokovnim organizacijam':

»Združene strokovne organizacije bodo sila, s katero bo podjetnik moral računati in še kako računati! Kaj ne bo potem lažje doseči skupnih delavskih zahtev? Seveda! Kaj ne bo potem veliko lažje pritegniti neorganiziranega delavstva v strokovne organizacije? Seveda! Tako dejanje bo pritegnilo tisoče neorganiziranih v strokovne organizacije, ker se bodo prepričali, da je v slogi in v organizaciji moč. A kljub razpoloženju samega delavstva za združitev še vedno vodstva strokovnih organizacij ne razumejo, da taka združitev ni nikak mane-
ver, ne napram organizacijam, ne napram tistim strokovnim vodstvom, ki hočejo iskreno delati v interesu delavstva.« (Delavski obzornik, št. 6, 21. 12. 1935, str. 2)

V takem smislu je na primer tudi 'opozicija' v podružnici SMRJ na Jesenicah na občnem zboru 1. septembra 1935 'izjavila, da je pripravljena podpirati novi odbor v vseh delavskih zahtevah'. (»Jesenice«, str. 63) Odločno pa je naperila boj proti samovoljnim 'voditeljem', kar se 'nikakor ne sme smatrati za boj proti delavstvu, najsi bo tega ali onega svetovnega nazora ali politične pripadnosti' (»Jesenice«, str. 62). Ta boj je korist vseh. Osebnost (v smislu 'voditeljskih' ambicij) in demagogijo moramo izločiti iz delavskih vrst. (»Jesenice«, str. 62). Vendar tega 'voditelji' niso hoteli razumeti.

»Ne razumejo in nekateri — tako je videti n o č e j o še razumeti kot n. pr. Krekič, da je velikanska in delavstvu škodljiva zmota, boriti se proti združitvi strokovnih organizacij in proti enotnosti delavskega gibanja sploh. Ne pozabite, da se resnični nasprotnik (od zadovoljstva) smeje, ko vidi, da je ost vaše ('voditeljske') borbe naperjena ne proti njemu (kapitalistu, razrednemu sovražniku), temveč nasprotno proti posameznim skupinam, ki se bore za zahteve delavstva. Mi obsojamo ljudi, ki padajo v tako zmoto, pa naj se nahajajo v kakršnikoli organizaciji ali izven organizacij ali kjerkoli,« je pisal 21. decembra 1935 neznani avtor (podpisan z 'Organiziran delavec J. K.') v »Delavskem obzorniku«, listu, ki je začel 8. oktobra 1935 izhajati v Ljubljani in se boriti za akcijsko enotnost delavstva vseh strokovnih organizacij.

Te zmote je pisec članka »Zakaj ne odgovorite na delavska vprašanja?« obtožil tudi Strokovno komisijo v Sloveniji:

»V to zmoto pada tudi Strokovna komisija za Slovenijo. Namesto da bi jasno odgovorila na delavsko vprašanje, ali je za združitev strokovnih organizacij ali ne, pa daje v skriti obliki v svojem navodilu 'Vsem centralam, oblastnim odborom in vsem podružnicam organizacij URSSJ v Sloveniji' nalogo za nov napad na tiste, ki so za združitev strokovnih organizacij ... V tem navodilu pravi Strokovna komisija, da se je treba boriti proti tistim, ki smatrajo: 'Delavci, sami vodite svojo organizacijo, sami odločajte, kako in kaj, funkcionar pa naj bo le izvršilec vaše volje in sklepov ... In zaključek navodila je, da je treba tiste, ki zastopajo stališča demokracije (v delovanju organizacije) in ki so za združitev strokovnih organizacij 'izključiti' ... Krekič je napisal odkrito (v »Delavcu«, št. 16) članek proti notni fronti, proti združevanju strokovnih organizacij. In to je sprejela Strokovna komisija kot svoje. Izključite vse, kar je za

združitve strokovnih organizacij, to je parola Krekića. Tega si (pri Strokovni komisiji) ne upajo napisati in zato pravijo ob zaključku navodil: 'Točnejša navodila in dneve, ko se bodo vršile konference, bomo sporočili pravočasno'.«

In nadalje:

»Prepričani smo, da člani URSSJ ne mislijo tako kot tisti, ki so pisali ta navodila, in da tudi vsi člani Strokovne komisije niso na takem stališču. Upamo, da bodo konference, ki jih sklicuje Strokovna komisija, povedale, da je Strokovna komisija v veliki zmoti in da se bomo delavci združili v Medstrokovno zvezo dela, če drugače ne, tudi proti volji Strokovne komisije.« (Delavski obzornik, že cit. št. 6)

Da socialni demokratje niso gledali v delavstvu kot celoti delavskega razreda, marveč samo v tistem, ki je pripadal njihovim sindikatom, bi iz tega časa lahko navedel vrsto dokazov. Zaradi takega gledanja niso mogli razumeti tistih članov v vrstah svojih sindikatov, članov, ki so se borili za akcijsko enotnost delavstva ne glede na svetovnonazorsko pripadnost, torej tudi za enotnost delavstva izven marksističnih strokovnih organizacij. Tako so bili pripravljeni podpirati tudi delavske stavke samo takrat, kadar so jih organizirala in vodila njihova 'vodstva', če pa so jih — kakor na primer v stavki količevskih delavcev v Bonačevi tovarni papirja — vodile druge strokovne organizacije — JSZ ali NSZ — pa teh stavk niso smatrali za svojo zadevo, to pa se pravi, da jih niso hoteli podpreti s solidarnostnimi akcijami, bodisi s solidarnostnimi stavkami, ali vsaj z nabiranjem podpore stavkajočim. Zato so prav ob stavki količevskih delavcev kritizirali Zvezo delavskih žena in deklet, pa tudi opozicijo v svojih vrstah, ki se je borila za solidarnostno podporo stavkajočim, čeprav je pri tem le-ta opozarjala tudi na napake, ki jih je v količevski stavki zagrešila JSZ, oziroma njen tajnik Lombardo že ob samem izbruhu le-te 17. avgusta 1935 in ki je 8. oktobra 1935, ko je začel izhajati »Delavski obzornik«, še trajala. S kritiko teh napak ob izbruhu stavke so prav delavci, ki so se v edino dovoljeno organizacijo v Bonačevi tovarni papirja na Količevem — v JSZ organizirali 'brez razlike (svetovnonazorskega in političnega) prepričanja, ker so čutili, da je le v (organizirani) skupnosti in slogi tista moč, ki jih lahko zavaruje pred napadi posameznega podjetnika kakor tudi združenih podjetnikov' (Delavski Obzornik, št. 1, 8. okt. 1935 »Junaški boj delavcev v tovarni za papir in karton na Količevem), dosegli, da so Lombardove zahteve (takojšen sprejem odpuščenega delavca F. Bukovca nazaj na delo, odslovicev ravnatelja Wultscha in tretja, s strani Delavskega obzornika kritizirana zahteva po odpustu 'tujcev') dobila 'popolno delavsko obliko' z zahtevo po kolektivni pogodbi, ki jo je Lombardo ob izbruhu stavke imel za manj pomembno in dejal, da bi se o njej lahko pogajali kasneje, a jo je prav na delavsko zahtevo potem postavil kot osrednjo zahtevo stavkajočega delavstva. Druga velika napaka, ki jo je JSZ storila, je pa bila v tem, da je ustregla Bonaču, da so delavci že po izbruhu stavke izpraznili vagone z materialom, namesto da bi te vagone izrabili kot pritisk na Bonača, da bi zaradi ležarine, ki bi jo moral plačati železnici, na delavske zahteve mnogo prej pristal. Ob to kritiko se je obregnila

tudi JSZ, toda delavstvo je dajalo tej kritiki prav, kar so izražali tudi na stenskem časopisu, ki so ga na predlog 'neznanih sil' začeli izdajati med stavko:

»S tem je dobilo delavstvo uspešno sredstvo za izobraževanje, dobilo je pobudo, da samo piše in si samo pojasni svoj položaj in svojo borbo, obenem pa je s tem dobilo organ za uresničevanje prave proletarske demokracije.« (Del. orzornik, prej cit. št. — Ti stavki so se v moji Rdeči kantati spremenili v verz: Količevski delavci svojo besedo so napisali na rdeči letak — prip. M. Kl.)

Za kovanje akcijske delavske enotnosti, za kakršno so se borili v tistem času slovenski komunisti, pa je bila pomembna predvsem solidarnostna pomoč stavkajočim:

»Po šestih tednih junaškega boja je delavstvo na videz še vedno na istem mestu kot poprej,« naj citiram zaključni odstavek prej omenjenega članka v Delavskem obzorniku. »Toda v teh šestih tednih se kaže velik napredek. Delavska zavest se je prebudila . . . Zavest, da je delavstvo, ki nima ničesar skupnega z izkoriščevalci, prerasla vse drugo. Od moralnih zahtev (po pravičnosti) se je premaknilo težišče (boja) na gospodarske zahteve in le še korak je, da se to delavstvo zave svojih političnih pravic. Gibanje v tej smeri pospešuje široka podporna akcija, ki je povsod naletela na tople simpatije. Tudi Zveza delavskih žena in deklet je že nabrala dokaj prispevkov. Izjema so žal nekateri socialdemokratski voditelji, ki v delavcu, ki je drugačnega svetovnega nazora nego oni, ne vidijo več delavca, nego tujca, ki ni vreden podpore, pa čeprav se odločno bori s kapitalom. Ta solidarnost, ki so jo pokazali vsi sloji, tako kmetje kot delavci po drugih tovarnah, obrtniki kot trgovci iz bližnje in daljne okolice, navdaja lahko krepke borce za delavske pravice na Količevem z gotovostjo, da bodo po tej vztrajni in odločni poti (delavskega boja) zmagali.«

To so bile nove besede, ki niso imele nobene zveze z meščansko pojmovanim strankarstvom, v katerega je že zdavnaj zapadla socialna demokracija in zaradi katerega je tudi na delavski boj gledala 'strankarsko', ne pa kot na skupno akcijo vseh delavcev, tako kakor so na ta boj gledali resnični revolucionarji že iz časov Marxovega Komunističnega manifesta sem, po katerem so komunisti pravzaprav tista združevalna sila v delavskem gibanju, ki ni nasprotna težnjam drugih delavskih strank in združenj, marveč postaja vodilna le zaradi orožja, ki se ga v boju za osvoboditev delavstva poslužuje, znanstvenega socializma, ki gleda na zgodovino kot na boj med razredi in ki na podlagi tega boja in dialektičnega materialističnega razvoja človeške družbe pozna pot do delavske osvoboditve, ki je lahko le delo delavcev samih, prav tako kakor je lahko bodoča človeška družba — socializem in njegov razvoj v komunizem lahko samo delo delavskih rok.

Vsega tega, kar je kasneje potrdil tudi naš zgodovinski razvoj sam, pa socialni demokratje niso, oziroma niso hoteli videti. Zato je tudi v dnevni praksi delavskega gibanja njihove 'voditelje' od dna do vrha, če se preprosto in razumljivo izrazim, razvoj puščal in pustil zadaj, pa naj so se mu — gledano po jeseniškem primeru in celoti — še tako postavljali po robu. Komunistična opozicija, ki se je borila za akcijsko enotnost vsega jeseniškega delavstva, je v boju za delavske zahteve obljubila podpirati septembra 1935 izvoljeni odbor SMRJ, ta pa je 'kmalu pokazal

svojo labilnost in neiskrenost' (»Jesenice«, str. 63), kar smo lahko spoznali prav v sporu Ravnik-Toman, še bolj pa je to prišlo do izraza ob pripravah za volitve obratnih zaupnikov delavstva pri KID.

»Ves notranji spor v podružnici SMRJ na Jesenicah je stopil z volitvami za obratne zaupnike v novo fazo. Upravni odbor je razveljavil listo saveznega sveta, črtal s te liste glavnega zaupnika s. Vencelja Perka in bivšega glavnega zaupnika s. Franca Ravnika ter postavil na njihova mesta druge kandidate,« je zapisano v brošuri »Jesenice« (str. 63)

Savezni svet, ki je sprejel omenjeno kandidatno listo za volitve delavskih obratnih zaupnikov, je zasedal 8. januarja 1936. Kandidate so predlagale in izvolile sekcije SMRJ po obratih na svojih občnih zbiorih, savezni svet pa je sprejel to listo s 27 glasovi proti enemu samemu glasu. Kljub temu je to soglasno sprejeto listo podružničin odbor SMRJ zavrnil in postavil svojo, na kateri ni bilo ne Perka ne Ravnika. Delavci so bili ogorečni, upravni odbor pa ni upošteval protestov večine članstva, ne sklepa večine, da ne gredo volit, če ne bo upravni odbor upošteval liste, postavljene demokratično po obratih in potrjene na saveznem svetu. Tudi opoziciji ni uspelo, da bi skupaj z upravnim odborom našla skupno rešitev, in opozicija je bila prisiljena, da je postavila svojo listo, ker bi drugače pretil listi SMRJ velik polom.

»Upravni odbor,« tako lahko beremo v brošuri »Jesenice« (str. 63), »je vse poskušal, da postavitev liste opoziciji onemogoči. Predsednik je začasno demisioniral... In ko ni šlo drugače so v sporazumu s predstavnikom NSZ onemogočili določeno število glasovnic in (s tem) po pripadnosti volilcev sodeč (odvzeli) en mandat opoziciji. Toda volja delavstva je zmagala. Ta boj je bil obenem tudi preizkušnja sposobnosti in odpornosti opozicije za bodoče delo. Od osem zaupnikov SMRJ je opozicija dobila pet (kljub temu, da je bil en mandat uničen. Glavni zaupnik je ostal Vencelj Perko, ki mu je bilo s tem dano polno zaupanje, kljub blatenju in raznim ovadbam.«

Tudi Vencelj Perko je v svojem poročilu za kongres SMRJ o »Poteku razvoja dogodkov v podružnici SMRJ na Jesenicah in Slov. Javorniku«, ki naj bi ga na tem kongresu prebrali v primeru, če bi na kongresu izključene člane napadali in bi se zaradi nenavzočnosti na kongresu ne mogli braniti, zapisal, da je lista saveznega sveta, ki je bila demokratično postavljena, dobila 450 glasov, medtem ko je 'oficialna', nedemokratično postavljena lista prejela samo 269 glasov. V tem poročilu Vencelj Perko odgrinja splošne razmere, ki so po septembru 1935 zavladele v podružnici:

»Odbor, izvoljen septembra 1935, ni mogel, oziroma ni bil sposoben napraviti v podružnici red. Predsednik je delal tako, da je resolucije, izglasovane na javnih zborovanjih, zaklenil v miznico z besedami: 'Naj čaka boljših časov!' namesto da bi jih odposlal na pristojno mesto. S. Vrankar, zastopnik centrale, kadar je prišel na Jesenice, je najprej poiskal stike z bivšim odborom in celo Jurijem Jeramom, ki je bil iz organizacije izključen, javno ožigosan kot izdajalec delavstva in od tedaj eden od vodilnih pri JNS na Jesenicah. In v takem ozračju se je pripravljala občni zbor podružnice.

Dne 9. II. 1936 je bila v Ljubljani seja med centralnimi zastopniki in predstavniki podružnice, ki so se sporazumeli glede kandidature za bodoči upravni odbor. Po tem sporazumu naj bi bodoči upravni odbor tvorili 3 zastopniki grupe

Ivan Čelesnik, 3 zastopniki grupe Vencelj Perko in 4 nevtralni. Kako pa se je ta sklep izvajal, je najbolj jasno videti iz zapisnika saveznega sveta z dne 15. marca 1936.«

Po zapisniku, ohranjenem v Perkovem arhivu, se je tega saveznega sveta udeležil tudi predstavnik centrale Vrankar, v razpravi pa so sodelovali takratni predsednik jeseniške podružnice Franc Škrli, ki je 'uvodoma pojasnil namen seje saveznega sveta', poudaril 'potrebo skupnosti na složen napad na razrednega sovražnika', potem pa prepustil besedo Vrankarju, zastopniku centrale. Ta je najprej zahteval, da bi ugotovili 'kompetentnost tega (zasedajočega) saveznega sveta', oziroma, če so 'navzoči opolnomočeni, da kaj sklepajo, da bi potem lahko njihovi sklepi obveljali', obenem pa vprašal, kateri obrati (sekcije SMRJ po obratih KID) so na seji zastopani. Po Perkovem mnenju, sestanek ni bil 'popolnoma kompetenten za sklepanje o tako pomembni zadevi, ker člani niso bili o tem poprej informirani', predsednik Škrli pa je rekel, da 'po vtisu smatra, da so prisotni kompetentni, da sklepajo in da so v glavnem zastopani vsi obrati' in je zato smatral, da bo 'sklep navzočih obveljal tudi po obratih'. Potem je Vrankar pojasnil 'prizadevanje centrale, da spravi jeseniško podružnico do složnega dela', kaj pa si je pod 'složnim delom' mislil, je že večkrat dokazal s svojim delovanjem in z delovanjem centrale proti revolucionarnim in delavsko razredno najbolj zavednim članom v jeseniški podružnici. Zato ne bom navajal vsebine celotnega dokumenta, marveč bi v zvezi s tem sestankom, oziroma s predvidenim občnim zborom omenil samo bojkot Čelesnikove grupe, ki se je naslajala na martinarsko sekcijo. Iz zapisnika ni razvidno, ali je bil kdo od te grupe razen Avgusta Vistra na tem zboru. Zapisnik med navzočimi, ki so se udeležili razprave na tem sestanku, ne omenja tajnika Tomana, ki je molčal, ali pa ga sploh ni bilo. Vrankar bi rad, da bi 'razpravljali o novem predsedniku', ki bi po njegovo 'moral biti zares sposoben in reprezentant za delovanje tudi izven Jesenic', vendar 'tak, ki v dosedanjih medsebojnih borbah v podružnici ni bil preveč soudeležen'. S tem je očitno hotel odvrniti pozornost navzočih od sestave novega odbora, zato pa se z njegovim mnenjem ni strinjal Vencelj Perko in menil, da je 'treba razpravljati o odboru kot celoti in ne samo o bodočem predsedniku'. Menil je, da bi bila dolžnost vsake grupe, predvidene za novi odbor, da bi se ravnala po interesih celote v podružnici in v tovarni, ne pa zapadala samovolji in ambicioznosti kakega posameznika. S svoje strani je zagotovil, da se bo njegova grupa (ki se je borila za akcijsko enotnost ne samo v podružnici, marveč za akcijsko enotnost vsega delavstva) delala v takem interesu, potem pa pozval še martinarje, naj bi tudi oni povedali svoje mnenje. V imenu le-teh pa se je oglasil Avgust Vister in očitno povedal to, kar mu je naročil 'voditelj' te grupe Ivan Čelesnik, da 'bojnega glasovanja ne bo, ker martinarjev na občni zbor sploh ne bo', nakar je povzel besedo predsednik Škrli: »Martinarji so odpovedali svojo udeležbo in s tem tudi sodelovanje na občnem zboru in v upravi (podružnice). Torej bo samo ena lista in prosim, da mi to listo izročite.«

Toda Perkov namen ni bil, da bi martinarji ne bili v odboru in je zato vprašal, če z Vistrovo izjavo 'odklanjajo tudi vsako kandidaturu na skupni listi', nakar je Avgust Vister ponovil: »Martinarji ne gredo niti na občni zbor niti na listo« To je omajalo tudi blagajnika Ažmana, ki je po eni strani obsojal stališče martinarjev, vendar pa je, 'ker je uvidel, da složnega delovanja ne bo', odrekel tudi svojo kandidaturu na skupni listi. Franjo Federl, zapisnikar te seje saveznega sveta, pa je opozoril Ažmana, da 'njegov sklep ni pravilen', ker obsoja sklep martinarske sekcije (ki prav gotovo ni služil interesom delavstva pri KID), sam pa odklanja kandidaturu na skupni listi in s tem v novem odboru, ki je (s člani, ki so bili predvideni za ta odbor) vselej zastopal stališče (delavske) skupnosti. Prav zato je bilo po Federlovo potrebno, da Ažman vztraja s svojim delom tudi v prihodnje v novem odboru.

»Občni zbor je ... 16. III. 1936 ... kljub bojkotu Čelesnikove grupe rezerviral tri odborniška mesta za martinarje ... toda grupa Čelesnik je tudi to odklonila,« je že v citiranem poročilu zapisal Vencelj Perko. »Sekcija martinarjev se je popolnoma izločila od dela in ni več hotela vplačevati članskih prispevkov. Razgovor med upravnim odborom in martinarji ni rodil uspeha.«

Novi upravni odbor, izvoljen 16. marca 1936, so tvorili predsednik Janez Malenšek, po njegovem odstopu pa Vencelj Perko, tajnik Janez Mlakar in blagajnik Karel Ažman. Ko je Vencelj Perko postal predsednik jeseniške podružnice SMRJ, je prepustil mesto glavnega zaupnika delavstva pri KID Jožetu Čelesniku.

Delo novega odbora je bilo vse prej kakor lahko. Človek se ne more znebiti vtisa, da je bil bojkot martinarske sekcije pod vodstvom Ivana Čelesnika, če že ne načrtno odrejen s strani centrale SMRJ, pa vsaj z njenim odobravanjem, saj proti Čelesnikovemu klikarstvu ni ukrenila nobenih sankcij, pač pa jih je pripravljala proti novemu odboru, ki se je lotil dela 'z vso vnemo, da bi prišlo med (vsem) delavstvom (pri KID) do enotnosti' (»Jesenice«, str. 67) s pobudo o ustanovitvi Medstrokovnega akcijskega odbora, kakor že vemo, vseeno pa se mi zdi potrebno, da citiram o tem še nekatere stvari po že citiranem Perkovem zapisu o poteku razvoja dogodkov v podružnici SMRJ na Jesenicah in Javorniku, v katerem je Perko leta 1937 obravnaval tudi delo odbora SMRJ, izvoljenega 16. marca 1936:

»Novi odbor je delal, kakor je pač mogel. Podpore in nasvetov ni dobival od nikoder, ne od centralnega odbora, ne od bivših funkcionarjev podružnice. V takem položaju je začelo še podjetje (KID) s poostrenimi napadi na naše delavske zaupnike in organizacijske funkcionarje. In ker podružnica ni dobila podpore, predvsem iz vrst onih, ki bi jo bili najbolj dolžni in jo tudi (samo na jeziku) obljubljali, je morala podružnica s svojimi predstavniki iskati skupnost z drugimi organizacijami, da bi si tako zagotovila odpornost in moč proti pritisku podjetja.«

Potem je pisal Perko o ustanovitvi MAO 18. junija 1936, o zahtevah, ki jih je MAO vložil na podjetje 1. julija 1936 in o katerih sem že pisal, o pismu KID z dne 5. septembra 1936, o pripravljanju primerne psiho-

loškega razpoloženja s strani KID za uresničitev pritiska na delavstvo o aretaciji Jožeta Čelesnika in Franceta Ravnika 17. septembra 1936 prav na zahtevo KID.

»Danes je dokazano, da tedaj ni bilo nobenega povoda za njuno aretacijo. Temu pritisku s strani KID in s strani oblasti se je pridružila centralna uprava (SMRJ) s tem, da je podružnični odbor popolnoma onemogočila pri delu. Predvsem pa je zahtevala dne 28. 9. 1936:

1. da mora podružnica z dopisom na podjetje s svoje strani preklatic potom MAO vložene zahteve;

2. da mora podružnica takoj izstopiti iz MAO in o tem obvestiti članstvo potom našega časopisja;

3. da bo v nasprotnem primeru (če zahteve centrale SMRJ ne bodo izpolnjene) o nadaljnjih merah sklepal plenum Centralnega odbora SMRJ.«

Tako se je začelo 'prizadevanje centrale, da pripravi jeseniško podružnico do složnega dela', kakor je sedaj postalo popolnoma jasno, kaj je Vrankar komaj pol leta prej mislil. Take zahteve centrale SMRJ upravni odbor jeseniške podružnice ni mogel sprejeti, saj bi izpolnitev pomenila izdajo skupne delavske stvari, izdajo lastnega razreda. Dne 7. oktobra 1936 je odbor pod predsedstvom Vencelja Perka zahtevo centrale SMRJ zavrnil. Dopis o zavrnitvi ni sestavljen izizzivalno. Čeprav je imel MAO vsebinsko popolnoma novo, delavsko razredno in s tem revolucionarno podobo, se je Vencelj Perko naslonil že na prejšnje skupne nastope vseh treh strokovnih organizacij še iz Jeramovih časov in skušal na tak način prikazati, da MAO pravzaprav ni ničesar novega:

»MAO, oziroma skupno delovanje strokovnih organizacij obstaja že iz časa Jurija Jerama, kar dokazujejo podpisi vseh treh organizacij na kolektivnih pogodbah, ki jih sami niti ne moremo odpovedovati, niti spreminjati. To, kar je bilo prej neoficalno, je sedaj samo oficialno (imenovano z imenom) in nič drugega. Pri 2600 delavcih 800 naših članov ne more delati čudežev.«

Tako je zapisal Vencelj Perko kot podpisnik odborovega odgovora centrali SMRJ, obenem pa jo glede očitkov združevanja z JSZ in NSZ v MAO opozoril, da je to združevanje v skladu z Marxovim geslom: Proletarci vseh dežel, združite se! V svojem kasnejšem zapisu Potek razvoja dogodkov v podružnici SMRJ na Jesenicah in Slov. Javorniku pa je to dejanje imenoval s pravim imenom:

»Če bi podružnica izvršila zahtevo centralne uprave, bi to pomenilo izdajstvo vsega delavstva in (delavskih strokovnih) organizacij...«

Potem je Vencelj Perko očital centralni upravi SMRJ, da ta pred svojo zahtevo o izstopu jeseniške podružnice iz MAO ni 'nikoli zahtevala pojasnila o nalogah, prednostih', ki jih je imel MAO v delavskem boju, pri pobudnikih za ustanovitev tega medstrokovnega delavskega akcijskega foruma, pač 'pa je dobivala obvestila o Medstrokovnem akcijskem odboru od nasprotne, podružničnemu odboru in Medstrokovnemu akcijskemu odboru sovražne strani'. Posebno značilen za izdajstvo delavske stvari s strani centralne uprave SMRJ pa je naslednji odstavek v prej citiranem Perkovem dokumentu:

»Centralna uprava je (potem, ko je upravni odbor podružnice SMRJ na Jesenicah njeno zahtevo 7. oktobra odbil) svojo grožnjo uresničila in z dopisom z dne 9. 11. 1936 razrešila oba podružnična odbora, tako na Jesenicah kakor tudi na Javorniku. Istočasno je **centralna uprava SMRJ smatrala za potrebno, da je ta svoj sklep sporočila tudi podjetju KID in okrajnemu glavarstvu v Radovljici.** (Podčrtal M. Kl.)

To sporočilo centralne uprave SMRJ razrednemu delavskemu gibanju sovražni KID in oblasti sumljivo sovпада z razrešitvijo glavnih zaupnikov delavstva pri KID — javorniškega glavnega delavskega zaupnika Ignaca Kralja in jeseniškega glavnega delavskega zaupnika Joža Čelesnika ter delavskega zaupnika Viktorja Stražišarja, ki je bil obenem predsednik podružnice SMRJ na Javorniku, samo dvanaajst dni poprej, dne 28. oktobra 1936.

Potem se je dne 22. novembra 1936 na zahtevo centralne uprave SMRJ vršil izredni občni zbor jeseniške podružnice, ki sta se ga udeležila člana centrale Vrankar in Čurković in ki sta se še pred občnim zborom sestala z martinarsko grupo Ivana Čelesnika v neki kavarni na Jesenicah, torej s takratno 'opozicijo' proti upravnemu odboru jeseniške podružnice, ki je z Vencijem Perkom, Janezom Mlakarjem in Karlom Ažmanom prešla v roke delavsko razredno najbolj predanih sodrugov, trinajst dni poprej razrešenih prav zaradi povezovanja jeseniškega delavstva v akcijsko enotnost proti razrednemu sovražniku in ki bi jih centralna uprava SMRJ rada nadomestila z martinarsko sekcijo pod vodstvom Ivana Čelesnika. Pogovor je bil seveda brezuspešen, saj so 'čelesnikovci' še vedno 'odklanjali vsako sodelovanje v podružnici mnogo bolj zaradi Vrankarjeve finančne politike, kakor pa zaradi (razrešenega) vodstva jeseniške podružnice'.

Po tem sestanku s 'čelesnikovci' je prišlo do pogovora z razrešeno upravo jeseniške podružnice, med katerim je Čurković dejal, da so 'martinarji (čelesnikovci) brez vsake razredne zavesti in tudi politični analabeti'.

Kaj je Čurković s temi izrazi hotel doseči? Na izrednem občnem zboru naj bi izvolili 'nov odbor' po želji centralne uprave, ki sta jo zastopala prav on in Vrankar, okorel desničar, oportunist in izdajalec delavskega razreda, ki se je popolnoma razkril pet let kasneje, ko so se skoro vsi jeseniški socialni demokratje, ki so leta 1936 še vedno podpirali in uresničevali zahteve desničarske centrale, kakor vsi drugi pošteni delavci ne glede na svetovnonazorsko pripadnost odzvali klicu KP in OF v boj proti okupatorju in domači izdajalski gospodi, ki se ni mogla več skrivati za razne verske in nacionalne krinke in ki se je pokazala z obrazom, na kakršnega so opozarjali že leta prav poborniki za akcijsko enotnost delavstva vseh treh strokovnih smeri in ki jih je v tem času podpirala tudi večina članstva SMRJ, kar je dokazoval tudi izredni občni zbor jeseniške podružnice, na katerem so člani zahtevali ponovno postavitve razrešenega odbora, ta pa je, da bi mu ne očitali, da 'razbija' strokovno organizacijo, pomagal pri postavitvi novega odbora, čeprav ni verjel ljudem

Vrankarjevega kova in obljubam, da bo centrala nudila vso 'pomoč' novemu odboru, in pozivom 'k vztrajnemu delu na težkem strokovnem polju'.

Kakšna je 'pomoč' centrale, oziroma Vrankarja osebno bila, nam pove nadaljnja kronika dogodkov, kakor jo je pred kongresom SMRJ leta 1937 napisal Vencelj Perko:

»Dne 30. 11. 1936 je KID odpovedala kolektivno pogodbo in objavila v tovarniškem listu (Tovarniški vestnik KID) novo po fašističnem vzorcu. O tem smo opozorili centralno upravo, ta pa (se za to ni zmenila in) je odgovorila namesto tega, naj podružnica v bodoče poviša članske prispevke (članarino) in tako zbere sredstva, da bi centralna uprava vzdrževala v Zenici nekaj ljudi, ti pa naj bi ustvarili tam močno organizacijo (SMRJ) v svrhu boja za izboljšanje tamkajšnjih mezd in delovnih pogojev...«

Ko bi šlo Vrankarju res samo zato, da bi se s pomočjo močne organizacije SMRJ v Zenici izboljšali življenjski in delovni pogoji tamkajšnjega delavstva, in ko bi pri tem v dopisu centralne uprave ne pisalo, da bi na tak način 'zmanjšali konkurenčnost Zenice nasproti Jesenicam', bi Vrankarjev predlog ne bil sumljiv. Tako pa je bil, saj je podoben predlog v času pogajanj za novo kolektivno pogodbo dal tudi podpredsednik upravnega odbora KID Avgust Praprotnik, Vrankarjev sošolec, s katerim se je Vrankar še vedno tikal in se z njim pogovarjal, kakor da bi Praprotnik ne bil razredni nasprotnik delavskega razreda, s tem pa tudi 'nasprotnik' Vrankarja, ki se je imel za socialdemokratskega 'voditelja' delavstva. Prav ta predlog je dišal po sodelovanju med Praprotnikom in Vrankarjem, saj je prav Praprotnik, če sem prav razumel Vencelja Perka v nekem pogovoru in si prav zapomnil, ponujal nagrado prav razrešenim in odpuščenim delavskim zaupnikom, naj bi se zaposlili v Zenici in organizirali delavstvo proti zeniški železarni ter to podjetje oslabili s stavkami ter tako 'zmanjšali v korist jeseniškega delavca (misli pa je: v korist delničarjev KID) konkurenčno sposobnost zeniške železarne proti jeseniški', pa je moral Praprotnik že tedaj spoznati, da v tem primeru nima opraviti s kupljivimi delavskimi 'voditelji' Vrankarjevega kova, pač pa z neuklonljivimi borci za delavsko stvar, ne glede na to, ali gre za jeseniško ali za zeniško ali kakršnokoli delavstvo v državi.

Vsega tega Vencelj Perko takrat v Poročilo o poteku razvoja dogodkov v podružnici SMRJ na Jesenicah in Javorniku ni napisal, pač pa je dovolj jasno opozoril na skrajno podobnost Vrankarjevega predloga s Praprotnikovim, nato pa zapisal:

»Razumljivo je, da podružnica v takih razmerah (in za tak namen) ni mogla misliti na nova finančna sredstva (zvišano članarino), oziroma na nove obremenitve (članstva) za zunanje akcije, marveč se je morala pripraviti za boj doma.«

Ker se jeseniška podružnica ni strinjala z Vrankarjevim predlogom, je centralna uprava poslala dopis, po katerem naj bi odslej plačevali jeseniški in javorniški člani SMRJ članarino, moški po postavkah za I. razred, ženske po postavkah za II. razred. Tudi to je bil pritisk na akcijsko politiko jeseniške podružnice, saj se plačevanje članarine po omenjenih

postavkah ni zahtevalo niti v bolj ugodnih časih od Jurija Jerama, ki je od nekdanjega, v tem času že pokojnega tajnika centrale SMRJ Bračince prejemal celo plačilo 'na akord' za nabiranje novih članov, niti ne od nekdanje uprave(?), katere predsednik je bil obenem tudi centralni predsednik(?), pač pa je centralna uprava to zahtevala od jeseniške podružnice prav v času, ko je prestajala napade ne samo s strani razrednega nasprotnika in oblasti, pač pa tudi s strani centralne uprave, ki bi morala jeseniški podružnici v boju proti lastnikom KID in drugim razrednim nasprotnikom pomagati.

Ta 'pomoč' pa je bila samo pomoč Kranjski industrijski družbi, opisane stvari v Perkovem poročilu o poteku razvoja dogodkov, napisanem leta 1937 pa nam še bolj osvetlijo že v tem sestavku opisani boj KID proti Vencelju Perku, Jožetu Čelesniku in Ignacu Kralju, ki se je začel javno z Odprtim pismom KID proti omenjenim dne 28. decembra 1936 in nato z odpusti. Kakor že vemo, se je to dogajalo v času pogajanj za novo kolektivno pogodbo, proti kateri je nastopil prav Vencelj Perko z dokazom, da hoče KID s to pogodbo vsak mesec oškodovati delavstvo pri mezdah za okrog 1.400.000 dinarjev itd., kar že vemo in zato ne bom ponavljal, le to bi še dodal, da centralna uprava SMRJ pri tem ni podprla jeseniškega delavstva in da je k pogajanjem poslala 'samo opazovalca v osebi s. Vrankarja', kakor je zapisal Vencelj Perko že v citiranem poročilu, ta pa se je prav gotovo na tistem strinjal z vsem, kar je storila KID z razrešenimi delavskimi zaupniki, ki tudi Vrankarju niso bili pri srcu, da so delovali kot funkcionarji v podružnicah SMRJ na Jesenicah in Javorniku, in ki jih je KID odpustila — 23. januarja 1937 Ignaca Kralja, Jožeta Čelesnika in Viktorja Stražišarja, 23. marca 1937 pa še Franca Ravnika in Vencelja Perka, potem ko ju je 6. marca 1937 banska uprava protizakonito razrešila kot zakonito izvoljena delavska zaupnika za leto 1937. Tudi volilni rezultat pri teh volitvah za delavske zaupnike je pričal, katera lista SMRJ (Ivan Čelesnik je zopet postavil svojo) je med delavstvom uživala več zaupanja, s tem pa tudi več zaupanja pri članstvu v podružnici SMRJ. Od 2602 volilnih upravičencev je dobila lista, SMRJ 1355 glasov, lista Ivana Čelesnika pa samo 184 glasov.

»Kljub napadom na jeseniško podružnico SMRJ z vseh strani, je njeni listi (listi borcev za akcijsko enotnost delavstva) zaupalo ne samo članstvo SMRJ, ampak tudi člani drugih (strokovnih) organizacij,« je že v prej citirano poročilo lahko zapisal Vencelj Perko.

Med dogodki, ki sem jih v zvezi z odpuščenimi delavskimi zaupniki in v zvezi s pogajanjmi za kolektivno pogodbo januarja, februarja in marca 1937 že opisal, kar zadeva boj KID proti razredno neuklonljivim borcem za delavske pravice in kar zadeva podporo oblasti lastnikom KID, moram pa iz že citiranega Perkovega poročila o poteku razvoja dogodkov v podružnicah SMRJ na Jesenicah in Javorniku citirati še naslednje odstavke o izdajalskem Vrankarjevem početju na Jesenicah:

»Dne 9. III. 1937 je prišel na Jesenice s. Vrankar in imel sestanek z Jurijem Jeramom (sedaj viden pristaš JNS) in pozneje z grupo Ivana Čelesnika. Prišlo je do sklepa, da se podružnična odbora ponovno razrešita, na njuno mesto pa bo centralna uprava postavila komisariat. Vrankar se je tako v imenu central-

ne uprave pogovarjal z ljudmi, ki so že celo leto delovali izven organizacije in ki so v tem času napadali politiko centralnega vodstva, posebno blagajniško poslovanje s. Vrankarja.«

Perko s tem odstavkom seveda ni branil Vrankarja, saj so jeseniški komunisti že zdavnaj (na pr. Janez Mlakar na kongresu SMRJ v Celju) napadali Vrankarja zaradi njegovega blagajniškega poslovanja (takrat je šlo za njegov nepotreben izlet v imenu SMRJ v Švico). Perko je name-raval samo opozoriti na 'pomoč centralne uprave', ki sta jo obljubljala Vrankar in Čurković na izrednem občnem zboru novemu odboru, ki pa Vrankarju najbrž že ob 'izvolitvi' ni bil po volji, s tem pa tudi ne cen-tralni upravi, ki je sklenila tudi le-tega razpustiti.

»Dne 12. III. 1937 je podružnica dobila dopis od centralne uprave, da sta obe podružnični upravi (na Jesenicah in Javorniku) ponovno razrešeni. 'Slovenec', glasilo JRZ je prinesel isti dan, t. j. 12. III. obvestilo, da je 'bodoči mož na Jese-nicah Ivan Čelesnik iz martinarne in da bo prišlo v podružnici SMRJ do spre-memb odbora. To se pravi, da je 'Slovenec' to moral vedeti že dan prej kakor sama podružnica. Dopisnik 'Slovenca' je tovarniški uradnik in glavni urednik Tovarniškega vestnika KID.«

Tudi ta povezava je bila več kakor sumljiva. Na dan, ko je KID odpovedala delo Venclju Perku in Francu Ravniku, je centralna uprava SMRJ izključila iz članstva deset sodrugov, med njimi vseh pet razreše-nih in odpuščenih delavskih zaupnikov.

»Obveščamo te, da te je Centralna uprava SMRJ v Beogradu na svoji seji 22. marca t.l. na temelju Saveznih pravil čl. 6. točka d in e izključila iz član-stva SMRJ. Izvoli gornje prejeti na znanje!«

Tako je v imenu SMRJ, podružnica Jesenice, z dopisom z dne 26. mar-ca 1937 sporočil Venclju Perku takratni predsednik Rudolf Kunšič (ki se je leta 1941 razkril kot petokolonec in hitlerjevec, ki je po vojni pobegnil v Avstrijo). Med izključenimi člani sta bila poleg omenjenih delavskih zaupnikov še Albin Pibernik in Anton Thaler, kolikor lahko razberem iz ohranjenega Perkovega poročila o poteku razvoja dogodkov v podružnicah SMRJ na Jesenicah in Javorniku.

To je bil vrhunec izdajstva delavskega razreda na Jesenicah s strani centralne uprave SMRJ. Iz organizacije so bili izključeni ljudje, ki niso videli delavskega razreda samo v članstvu SMRJ, marveč tudi v drugih strokovnih organizacijah — v krščanski JSZ in nacionalistični NSZ, pa tudi v neorganiziranem delavstvu in verjeli v akcijsko združitev vsega delavstva v boju za njegovo osvoboditev. Toda vodilni socialni demo-kratje v SMRJ se za to niso menili, čeprav so se posledice teh izključitev pokazale prav v podružnicah SMRJ na Jesenicah in Javorniku v izsto-panju članov, ki so zapuščali SMRJ (zopet podobno kakor leta 1923) kljub temu, da so jih izključeni pozivali, naj ostanejo v organizaciji, da bi ne postal položaj za organizacijo še slabši.

»Nekoč najmočnejše (delavske strokovne) organizacije na Jesenicah ni bilo več,« je v že citirano poročilo zapisal Vencelj Perko.

Izključenim članom se je tak potek dogodkov v podružnici SMRJ na Jesenicah zdel katastrofalen. Zavedali so se resnosti položaja in so zato že 17. maja 1937 hoteli pomagati takratnemu odboru podružnice SMRJ pri ponovni graditvi organizacije. Svoje simpatizerje so pozivali, naj se vrnejo v organizacijo in v ta namen izdali tudi poseben letak s pozivom: »Nazaj v organizacijo!« Poleg tega so storili vse, kar je bilo mogoče, da bi delavstvo pri volitvah za delavske zaupnike (1938) volilo listo SMRJ, čeprav podružnično vodstvo ni izpolnilo vsaj nekaterih predpogojev, ki bi izključenim članom omogočili uspešnejšo agitacijo. Kljub temu pa so s svojim vplivom in borbenim slovesom, ki so ga uživali med delavstvom vseh prepričanj, dosegli, da je lista SMRJ, ki je štela takrat samo 203 članov (celo manj kakor po razkolu leta 1923), pri volitvah prejela 1609 glasov in tako še vedno prednjačila pred drugimi listami v tovarnah KID na Jesenicah in Javorniku.

Toda upravni odbor podružnice SMRJ se po 17. maju 1937 ni spremenil. Ni ga izmodril padec števila članstva na najnižjo raven v obdobju po prvi svetovni vojni. Prizadevanju izključenih in pri delavstvu zaradi borbenosti za delavske pravice najbolj uglednih članov, da bi se člani, ki so po njihovi izključitvi izstopili iz organizacije, vrnili vanjo, celo posmehovali, kar izpričuje njihova Izjava, ki so jo 13. novembra 1937 objavili v 91. številki Delavske politike in ki jo navajam v celoti:

»IZJAVA.

Ljudje, ki so svojčas bili vodilni funkcionarji v podružnici SMRJ na Jesenicah, so izdali letak z naslovom »Jeseniškemu delavstvu«, v katerem pozivajo delavce, da vstopijo v SMRJ in delajo za njegov prosep. Ta letak je ponatisnil tudi »Delavski list« z dne 22. oktobra 1937.

Pričakovali smo, da bo odziv na ta poziv velik, saj se je vedno naglašalo, da do danes organizacija ne zaznamuje nobenega prirastka in to, kakor smo se uverili, prav zaradi predmetnega poziva.«

To je res, ker članstvu, ki je izstopilo iz organizacije, ni bilo vseeno, ali organizacija ubira delavstvo razdvajajoča ali akcijsko združujoča pota v boju proti podjetju in razrednemu nasprotniku nasploh. Da pa stare, delavstvo razdvajajoče 'strankarske' poti v meščanskem pomenu besede dne 17. maja 1937 postavljeni podružnični odbor ne namerava zapustiti, je le-ta dokazal z zaključkom te Izjave, v kateri je od članstva zahteval, da se podredi stari 'strankarski' politiki v meščansko demokratičnem pomenu besede, ne pa v spremembi te politike v smislu demokracije, kakršno pojmuje razredno zavedno delavstvo, ker mu meščanska demokracija, kakor je dokazala zgodovina in še dokazuje sodobna meščanska družbena stvarnost, ne zagotavlja uresničitve popolne demokracije, ki jo lahko izbojuje le delavski razred zase in za človeštvo, osvobojeno od kapitalističnega izrabljanja in meščanske oblasti, ki to neenakost in izrabljanje omogoča in uzakonjuje. Na stališčih take, za delavstvo in druge izrabljane sloje nedemokratične 'demokracije', ki se je v Jugoslaviji že spreminjala v fašizem vladajoče JRZ, pa je stala tudi jugoslovanska socialna demokracija in z njo tudi omenjeni podružnični odbor SMRJ na Jesenicah, ki se je kot tak pokazal tudi s svojo Izjavo, objavljeno v Delavski politiki, ne samo v boju proti Venclju Perku in drugim,

'svoj čas vodilnim funkcionarjem', kakor jih ta Izjava v svojem uvodu imenuje, ob zaključku pa izpoveduje, da se v svojem odnosu do delavskega boja in članstva ne namerava spremeniti:

»Tudi mi pravimo, da se delavci morajo organizirati v SMRJ, saj je dela za vse dovolj, pri tem pa naglašamo eno: z nikomer se nimamo nič za pogajati (dobeseden prepis — op. M. Kl.), z nikomer nič 'glihati' v organizacijskih vprašanjih. Tu je savezni statut, ki pove in določa vse. Kdor z njim soglaša in hoče pošteno po njem delati, nam je dobrodošel, vse drugo pa o d k l a n j a m o. — Upravni odbor S. M. R. J., podružnica Jesenice.«

Te svoje pogoje so podčrtali in tako zaprli vrata v podružnico delavsko najbolj zavednim članom — komunistom in njihovim somišljenikom.

Taka je dokumentarno rekonstruirana podoba takratnih razmer v SMRJ in Vencelj Perko je popolnoma upravičeno zapisal v pismu dr. Štampiharju dne 14. maja 1940:

»Kar se tiče mojega delovanja v SMRJ in moje predsedniške funkcije, Ti je tako vse znano. Zato Ti podrobnosti ne bom opisoval. **Da smo,**« tu je mislil sebe in druge izključene sodruge, **»delali samo v interesu delavstva** in da je bilo to delo v skladu z zakoni, **ni potrebno poudarjati** (podčrtal M. Kl.). Poudarjati pa mi ni treba tudi tega, da je bila izvršitev odlokov (centrale SMRJ) proti predpisanim pravilom in s tem tudi proti zakonu,« je zapisal in s tem verjetno mislil tudi na odločbo banske uprave, ki je to dejanje centralne uprave SMRJ proti Vencelju Perku poleg drugih, že opisanih 'obdolžitvev' in 'prekrškov' navajala kot vzrok Perkove konfinacije v Bileči.

Podobnih navedb se je banska uprava poslužila tudi pri Ignacu Kralju in ga dolžila podobnih 'prekrškov', zaradi katerih je moral v Bilečo. Morda so bile navedbe banske uprave pri Francu Benedičiču nekoliko drugačne, vendar ne o teh ne o Kraljevih ne morem napisati kaj določnejšega, ker se tadva odloka banske uprave nista ohranila. Edino, kar lahko zapišem glede odloka banske uprave proti Benedičiču, je stavek iz citiranega Perkovega pisma dr. Štampiharju: »Odločno izpodbijaj tudi očitke na Benedičičevem odloku, češ da sem bil ponovno kaznovan zaradi kršenja sedanjega družbenega reda.«

Na dan, ko je Vencelj Perko pisal navedeno pismo dr. Štampiharju (14. maja 1940), se je režim v taborišču v Bileči ponovno poostрил. Dan poprej sta bila izpuščena Koren iz Šoštanja in Verteš, toda že 14. maja 1940 (verjetno zaradi petja Bilečanke in drugih revolucionarnih pesmi) je Komanda mesta prepovedala petje v klubu in biti na sprehodu brez srajce. Dne 15. maja je k tej šikani komandir taborišča Terzić prepovedal nositi odeje na sprehod k Trebišnjici, obenem pa hotel izzvati taboriščnike z grožnjami: »Ja ću vas več naučiti pameti!« potem, ko je prečital neko naredbo, nato pa poudaril, da 'on zapoveduje samo žandarskim bajonetom'. Dne 16. maja je prišlo do spora z njim zaradi odej, izpuščeni pa so bili ta dan slikar Baruh, Boro Milutinović in Rajko Jovanović. Dne 22. maja je Kardoš zapisal v svoj dnevnik, da so se 'žandarji preselili v glavno stavbo', proti temu pa so jetniki naslednji dan protestirali na raportu. Dne 24. maja so zaradi Terzićevih šikan odbili večerjo, upravnik pa je izjavil: »Ja nisam nikakav sluga, oni pa neka jedu ili ne.«

V naslednjih dveh dneh — dne 25. in 26. maja 1940 pa so z gladovno stavko protestirali proti Terzičevemu nasilju. V tem času je namreč okrajni glavar Stajić, ki je nadomeščal Jojića, enostavno odšel iz Bileće (Apih, str. 94), komandir taborišča Terzić pa je uvedel stari režim, podvojil je straže okrog zgradbe in jih namestil tudi v zgradbi na hodnikih z ukazom, da naj uporabijo strelno orožje ob vsakem ugovoru taboriščnikov. Mimo tega so v tem času zamenjali vrsto orožnikov in jih nadomestili s suroveži.

Proti vsemu temu so se jetniki pritoževali in v zvezi s tem poslali tudi pritožbo na notranje ministrstvo, obenem pa napovedali gladovno stavko, ki je dosegla svoj namen. Terzić svojih ukrepov ni smel uresničiti. Dne 30. maja 1940 se je vrnil tudi okrajni glavar Jojić, glavni upravnik taborišča, dan poprej pa je bil izpuščen prvi jeseniški taboriščnik — Franc Benedičič.

To je bil mesec, ko je Hitler začel z napadom na Nizozemsko in Belgijo ter s svojo ofenzivo proti Franciji.

»Razširjenje vojne na Belgijo in Holandsko je povzročilo veliko zaskrbljenost med malimi balkanskimi narodi, ki tudi čutijo, da jih neke imperialistične sile ogrožajo. Taka zaskrbljenost se opaža tudi pri nas v Jugoslaviji, ki se ne more pohvaliti, da bi mejila na prijateljske dežele. Nasprotno Jugoslavija meji na države, ki so doslej v različnih oblikah postavljale svoje pretenzije do Jugoslavije ali do posameznih njenih pokrajin ne glede na njihove nasprotne (nemške in italijanske) izjave,« je v delno že citiranem »odgovoru vsem vojnim hujskačem in klevetnikom naše partije« o tem pisal v št. 3—4 ilegalni partijski list »Proleter« in opozarjal na nevarno zunanjo politiko Jugoslavije, obenem pa v isti številki vpraševal: »Mar se bo nadaljevalo z dvolično zunanjo in notranjo politiko?«

Ta članek pozdravlja navezavo trgovskih stikov s Sovjetsko zvezo, obenem pa terja tudi 'pakt o medsebojni vzajemni pomoči s Sovjetsko zvezo, kajti:

»Sedanja vojna je prinesla strašno nevarnost tudi Jugoslaviji. Narodi Jugoslavije so drhteli za svojo usodo in pod vodstvom Komunistične partije Jugoslavije so nenehno, vedno odločneje in odločneje zahtevali, naj se spremeni omahljiva in sumljiva zunanja politika, ki je vodila narode Jugoslavije v neogiben propad. Toda borba za te zahteve, kakor tudi borba proti vojni je zavzela posebno odločen in širok obseg, ko se je jeseni 1939 začela druga svetovna vojna. Delavski razred Jugoslavije na čelu s Komunistično partijo Jugoslavije je drago plačal svojo borbo za neodvisnost Jugoslavije. Sto in sto delavskih borcev in komunistov je vrženo v koncentracijska taborišča. Na ulicah Beograda, Splita itd. je tekla kri delavskih borcev. Zatrt je ves resnični delavski tisk. Skratka režim Cvetković-Maček je izvršil besen napad na delavski razred, ki se ne samo nadaljuje, temveč postaja še srditejši.«

Kot dokaz takega postopanja je članek mimo koncentracijskih taborišč navajal tudi dogodke ob prihodu sovjetske trgovinske delegacije zaradi ratifikacije trgovske pogodbe, sklenjene med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo:

»Javnost do zadnjega trenutka ni bila obveščena o prihodu, ko pa je zvedela zanj, se je na hitro roko zbralo okrog 4—5000 delavcev in meščanov, da bi na kolodvoru pričakali in pozdravili sovjetske predstavnike. Policija je to bru-

talno preprečila; z bajoneti in puškinimi kopiti je razganjala zbrano množico v ogorčenje vseh Beograščanov, ki so se začudeno spraševali, zakaj se to dela. Pri tem je policija aretirala nad sto mirnih delavcev in drugih meščanov ter jih potem v glavnjači pretepla...»

Tako je poročal »Proleter« v št. 3—4 o prihodu sovjetskih trgovinskih predstavnikov, med katerimi je bil po najnovejših odkritjih znanega revolucionarja in zgodovinarja delavskega gibanja pri nas — Franceta Klopčiča tudi prvi tajnik partijske organizacije na Jesenicah Ciril Košir, ki se je moral že v času Neodvisne delavske partije Jugoslavije pred buržoaznim nasiljem in brezposelnostjo zateči v tujino, v Sovjetsko zvezo, kjer je postal njen državljani. (Glej prispevek Fr. Klopčiča v tej knjigi zbornika »Jeklo in ljudje«.)

Ilegalno partijsko literaturo so v tem času prejemali tudi taboriščniki v Bileći, za kar je poskrbela partijska organizacija v mestu in jo 'dostavljala' v neko votlo vrbo ob Trebišnjici na ozemlju, določenem za sprehod jetnikom. Tako so v tej vrbi prejeli tudi Prvomajski proglas CK KPJ. O tem proglasu navaja Milan Apih v svoji knjigi »Sredi pušk in bajonetov« (str. 93) neko zelo zanimivo pričevanje:

»Nekega dne, ko smo se ravno odpravljali na sprehod, je neki okoliški kmetič prišel pred našo kasarno in pomolil tak letak (Prvomajski proglas CK KPJ) pod nos žandarju, ki je stražil našo zgradbo. 'Tole sem našel na njivi, pa ne vem, kaj je, ker ne znam brati. Pravijo pa, da je nevarno!'

Ko je žandar videl, kaj ima v roki, je brž poklical narednika. Ta je začel kmeta na vse pretege spraševati, kje je dobil letak. Kmetič pa venomer svojo: 'Na njivi, brate — na svoji njivi! Saj vidiš, da je še ves od zemlje...'

'Ali veš, da je to komunistični letak?'

'Kako bi to vedel, če pa ne znam brati?'

'Pa si že slišal kaj o komunistih?'

'E, slišal, slišal! Kakor vidiš, rastejo kar iz zemlje in bodo gotovo zavladali v državi in na vsem svetu!'

Ne vem, ali je bil ta kmet res tako preprost, ali pa se je zvito pretvarjal. Žandar je najbrž verjel v prvo, ker ga je samo ozmerjal z budalo in ga nagnal iz kasarne...»

V »Pomurskem vestniku« (7. maj 1959) sem naletel v odlomku nekega Kreftovega pisma z dne 19. maja 1940, da so se tiste dni 'po Štajerskem raznesle govorice, da sem že popolnoma prost (Kreft namreč), kar pa na žalost ne odgovarja resnici':

»Te vesti širijo samo zato, da bi ljudi nekoliko pomirili. Lahko si misliš, kako je v tej situaciji (verjetno je mišljena navezava stikov med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo — op. M. Kl.) težko (oblasti) zagovarjati tako postopanje proti nam. Če bo pritisk na vlado še nadalje tako velik, nas gotovo ne bodo mogli več dolgo imeti tukaj in preselitev v Autovac — najzakotnejšo hercegovsko vas, s katero nam od časa do časa groze, bi bila tudi preprečena in edini izhod (za oblast) bi bil, da nas izpuste domov.«

V tem pismu je Ivan Kreft odkril tudi, da so v drugi polovici maja v Bileći govorili o novih izpustih:

»Za prihodnji teden je napovedan odhod večje skupine. Če se bo napoved uresničila, nas bo od začetnega števila ostala samo še dobra četrтина.«

Toda že naslednji teden je Ivan Kreft pisal o gladovni stavki, za katero je 'dal povod orožniški poveljnik, ki si je vtepel v glavo, da po hišnem redu ni dopustno, da bi vsi tukaj konfinirani skupaj večerjali ali obedovali':

»To je samo povod, vzrok je globlji. Kakor veš, nam že ves čas obljubljajo svobodo in odpravo taborišča. V preteklem tednu so imeli v načrtu odpust skupine 11 konfinirancev, pa jih do danes še niso odpustili, iz česar sklepamo, da prav tako njihova obljuba o likvidaciji taborišča po 1. juliju ni nič drugega kakor pesek v oči javnosti, ki je razburjena nad početjem vlade, ki je vse drugo kakor demokratična. Posebno beograjska javnost s stalnimi delegacijami in izjavami močno pritiska na odgovorne ljudi in energično zahteva razpust taborišča. Da bi to demokratično javnost podprli, smo zaenkrat stopili v omenjen dvodnevni gladovni štrajk...«

Še pred to stavko je 21. maja 1940 o poslabšanju razmer v taborišču pisal tudi Vencelj Perko dr. Ivu Štempiharju:

»... Gotovo se boš čudil, da Ti zopet pišem, vendar ... je potrebno, da ste naši pravni zastopniki o vsem (kar se zopet dogaja v taborišču) natančno poučeni. Kakor sem Ti že javil, se je naš položaj ... začel ponovno poslabševati. Sicer je res, da skušajo od časa do časa napraviti videz popuščanja, prav tako pa je tudi res, da se potem ponovno spravijo nad nas (v smislu proslulega hišnega reda). Pri tem (kakor vselej) prednjači poročnik Terzić. Dne 15. t. m. nam je odvzel odeje, ki smo jih nosili na sprehod k Trebišnjici ... Dne 16. 5. je prišel v srbsko sobo in zagrozil: 'Ja ću vas naučiti pameti!' V makedonski sobi pa je dejal: 'Ja zapovedujem samo bajonetima'. Tako ta gospod po svoje tolmači upravnikove uredbe. Zdaj nam dovoli dohod v druge sobe po opravkih, zdaj pa zopet ne. Zadnjič ... nam je prepovedal celo slovo od izpuščenih konfinirancev. Ti odnosi se zaradi takih in podobnih incidentov, ki jih skuša sam izzvati, vedno bolj zaostrujejo in so v nevarnosti celo naša življenja. Ker pri tem upravnik (Stajić) ne kaže volje, da bi nas zaščitil (pred Terzićem), notranje ministrstvo pa na naše pritožbe in spomenice ne reagira, smatramo potrebno, da o tem obvestimo svoje pravne zastopnike in jih opozorimo za vsak primer, če se nam kaj pripeti. Zato te prosim, da stopiš v stik tudi z drugimi pravnimi zastopniki in da skupaj obvestite merodajne, kako v taborišču z nami postopajo in jih spomnite na odgovornost (ki bo padla tudi nanje), če se komu izmed nas kaj pripeti in ponovno terjajte odgovor na naše pritožbe in spomenice, ki smo jih poslali notranjemu ministrstvu 17. februarja, 11. marca in 30. aprila 1940. Pritožbe so bile podpisane in kolkovane, vendar do danes nismo prejeli še nobene odgovora.«

Šele v času gladovne stavke in zaradi ponovnih protestov zlasti beograjske demokratične javnosti, so se na notranjem ministrstvu prvič zganili, kakor sem zasledil v že citiranem Kreftovem pismu, objavljenem v Pomurskem vestniku (maja 1959):

»Da naša akcija (gladovna stavka) ni ostala brez uspeha, potrjuje dejstvo, da je sam pomočnik notranjega ministra smatral za potrebno, priti danes v nedeljo v notranje ministrstvo in nam sporočil, da bo takoj o vsem obvestil notranjega ministra. Istočasno pa je izjavil, da notranji minister za vso stvar ne nosi odgovornosti, ker je s svoje strani že zdavnaj pristal na likvidacijo taborišča. Tisti, ki mu mečejo pri tem polena pod noge, se po njegovi izjavi nahajajo na policiji v Ljubljani, Skopju in Beogradu...«

Tako so se na notranjem ministrstvu izgovarjali na podrejene organe verjetno v upanju, da bo tudi ta novica, kakor vse druge o Bileći, prodrla v javnost in učinkovala nanjo pomirjevalno. Dejstvo je, da je

novica o gladovni stavki v Bileči dosegla Jesenice že v času, ko je dr. Ivo Štempihar pripravljaval v imenu svojih bileških klientov Venclja Perka, Ignaca Kralja, Franca Benedičiča in Jožeta Umeka tožbe proti banski upravi Dravske banovine. Kakor sam pravi v pismu Venclju Perku z dne 30. maja 1940, je imel vse tožbe razen njegove in deloma Kraljeve napisane že 22. maja, odposlal pa jih je 26. maja. Kot prvo je napisal Benedičičevo, ker se mu je zdela najlažja, potem pa Umekovo in tožbo za Tomaža Godca, ki je bil — kakor zvmemo iz omenjenega dr. Štempiharjevega pisma ta čas konfiniran v šentpetrski kasarni v Ljubljani. Prav dogodki, o katerih mu je pisal Vencelj Perko 21. maja (to samo domnevam), še bolj pa dogodki, do katerih je prišlo v taborišču v Bileči po 22. maju 1940 (ta datum omenja sam) so dr. Štempiharja zamudili, ker jih je hotel preveriti, in nato vnesti v Kraljevo tožbo, ki je 'prišla na vrsto kot predzadnja', in v Perkovo tožbo, ki jo je dokončal šele 30. maja kot 'zadnjo', ker je bila 'najtežja', kakor je Venclju Perku istega dne napisal v pismu sam in dejal, da se mu je to zdelo 'koristno', ker mu ni bilo treba enakih stvari v vseh tožbah prepisovati, marveč je te stvari v Perkovi tožbi 'sproti pilil in jih jasneje izražal'.

V tem pismu govori dr. Štempihar tudi o nekem Kraljevem pismu, ki ga je prejel tiste dni in v katerem mu je Ignac Kralj predlagal, da 'bi notranje ministrstvo obvestil o vsebini razlogov, ki jih je banska uprava navajala v opravičilo konfinacij'. Ta domislek se je zdel dr. Štempiharju dober:

»To nameravam čimprej storiti, ne morem pa takoj, ker moram navedbe za tako poročilo skrbno prereseti in jih skrajšati na suhe zglede (ter z njimi jasno pokazati), kako ničevni in izmišljeni so bili konfinacijski razlogi v navedbah banske uprave.« (Dr. Št. v pismu Perku 30. 5. 1940)

Iz 'specifikacije stroškov' je razvidno, da je dr. Štempihar v zvezi z Bilečo maja 1940 — 1. maja 1940 pregledal 'informacije o intervencijah', prejel Bajukovo pismo in mu odgovoril nanj, pisal dr. Ribarju in dr. Prodanoviću v Beograd, 5. maja pisal Venclju Perku, 9. maja izpisoval beležke iz pisma dr. Ribarja in sestavil peticijo pravnih zastopnikov na ministra za notranje zadeve, izpisoval beležke iz pisma dr. Modica, pravnega zastopnika prof. Mirka Koširja, napravil zaznambe roka za tožbe zoper odločbe banske uprave, 11. maja pisal dr. Modicu, Venclju Perku v Bilečo in dr. Ribarju v Beograd, imel telefonski pogovor z dr. Modicem, 15. maja je ponovno pisal Venclju Perku (to pismo je ohranjeno, v njem pa v glavnem piše, da so 'govorice o vdanostnem Osvaldovem pismu Janezu Erlahu izmišljene') in Perkovi sestri Delo-pustovi, 18. maja si delal beležke iz Perkovega pisma, 20. maja je pisal Venclju Perku dopisnico v Bilečo, že pred tem pa se je 17. maja lotil in dokončal Benedičičevo tožbo na upravno sodišče proti banski upravi in se s tem delom (za Umeka, Perka, Kralja, Godca) ukvarjal vse do 30. maja. V zvezi s tem (vsaj tako domnevam) je 21. maja ponovno pisal dr. Ribarju v Beograd, 23. maja si je napravil beležke iz Perkovega pisma, 27. maja je poslal brzojavko dr. Ribarju (morda prav zaradi

stavke v Bileći) oziroma, kakor je razvidno iz prej omenjenega pisma Venclju Perku, sporočil 'sporočilo, ki ga je prejel od Mirka (Koširja), in mu hkrati pisal pismo, prav tako, kakor je glede omenjenega Koširjevega sporočila iz Bileće pisal tudi prof. Mirku Koširju v Bilečo (naj citiram dr. Štempiharja):

»Sporočilo, katero sem prejel od Mirka, sem brzojavil v Beograd dr. Ribarju, od njega pa še nimam sporočila o izvršenem. Upam, da se je položaj popravil.«

Verjetno je dr. Ribar takoj po prejemu brzojavke interveniral in morda prav on povzročil, da je notranje ministrstvo prvič reagiralo? O vsem tem je pisal istega dne še dr. Modicu in dr. Dečku v Zagreb.

Ko je 30. maja 1940 pisal Venclju Perku, še ni vedel za Benedičičevo izpustitev. Toda že 1. junija 1940 si je zabeležil: »Zaznamba vrnitve Benedičiča, zaznamba prejema Vencljevega pisma.« (Specifikacija stroškov). Toda prepis tožbe za Benedičiča je že 30. maja 1940 odposlal v Bilečo prav tako kakor prepise za Kralja, Umeka in Perka kot priloge Perkovemu pismu ('4 priloge: A—C). Ohranjena je samo Perkova tožba, naslovljena na upravno sodišče v Celju:

»**Tožba stranka:** P e r k o Vencelj, delavec in župan, Javornik, t. č. na prisilnem bivališču v Bileći, ki jo zastopa s pooblastilom pri že vloženi tožbi tožnika z dne 20. 5. 1940 izkazani: odvetnik dr. Ivo Štempihar, Jesenice na Gorenjskem (Slovenija) »Hotel Triglav«.

V današnjih časih bi človek skoro prezrl ta, za dr. Iva Štempiharja značilen pa tudi pogumen naslov, v katerem ni rabil uradne in še iz časov monarhofašistične Živkovićeve diktature izvirajoče kot edino dovoljene oblike za Slovenijo: Dravsko banovino, s katero so Slovenijo kot narodno skupnost, s tem pa tudi Slovence kot narod v letih monarhofašistične diktature črtali iz zgodovine. Dr. Štempihar pa, kakor je razvidno iz glave njegovih spisov je rabil dosledno in verjetno tudi kot protest proti vele-srbskemu jugoslovanstvu izraz Slovenija, ki ga 'tožena stranka' uprava Dravske banovine ni upala uporabljati, čeprav se je v tem času široko-ustila o svojem 'slovenstvu'.

»**Tožena stranka:** Kraljeva banska uprava dravske banovine v Ljubljani. Zaradi odločbe tožene stranke z dne 6. 5. 1940.«

S to tožbo je prešla zadeva konfiniranih v Bilečo v svojo drugo fazo, s katero pa se bomo seznanili v IV. knjigi zbornika »Jeklo in ljudje«.

Konec 1. dela.

Bertolt Brecht

PESEM O SA-MANNU

*Želodec mi je krulil.
Zaspal sem od gladu.
Deutschland erwache!
Me zbudil klic je v snu.*

*Za klicem sem marširal,
Ne da bi vedel kam.
Baje v Reich Tretji gremo
In kruh baje bo tam.*

*In ko sem že marširal,
Ga vidim: debeluh
Ob meni je korakal
In kričal: Delo! Kruh!*

*On v visokih škornjih
In najbrž sit kot bog.
Ob njem korak ubiral
Sem gladen, bosonog*

*Rad v levo bi marširal,
Me v desno sune on.
Zdaj stopam na povelje
Kot slep rudarski konj.*

*In z njimi, ki so siti,
Korakam gladen, bled
V Reich Tretji, kjer znabiti
Za lačne ne bo skled.*

*Revolver so mi dali:
Ubij ga! Tvoj sovrag!
Šele, ko bil je mrtev,
Sem videl: bil je brat.*

*Zdaj vem: tam so mi bratje,
kjer vse nas družijo glad.
A jaz še z njim marširam,
z njim, ki je moj sovrag!*

*Tako je brat umrl.
Jaz sam sem ga ubil.
A vem: če brat ne zmaga,
bom v črni bedi zgnil.*

(Prepesnil Miha Klinar)

Билећа — Панорама Требишњице

БИЛЕЋА

Билећа — Главни извор Требишњице

Slovenski interniranci v Bileči

1. dr. Dušan Kermavner	13. Ivan Kreft
2. Ignac Kralj	14. dr. Alojz Mihelčič
3. Oskar Kovačič	15. Alojz Ocepek
4. Franc Benedičič	16. Alojz Hochkraut
5. Ivan Keše	17. Rudi Čačinovič
6. Jože Umek	18. Vili Maurer
7. Milan Apih	19. Stanko Bajuk
8. Štefan Kovač	20. Anica Vipotnik
9. Rudi Koren	21. Angelca Ocepek
10. prof. Mirko Košir	22. Pepca Kardelj
11. Aladar Kardoš	23. Vencelj Perko
12. Peter Šprajc	

Notranje ministrstvo

Beograd

Predmet :

Dr. Štempihar Ivo, odvetnik na Jasenicih, kot pravni zastopnik v Bilječu v taborišču konfiniranih pooblastiteljev :

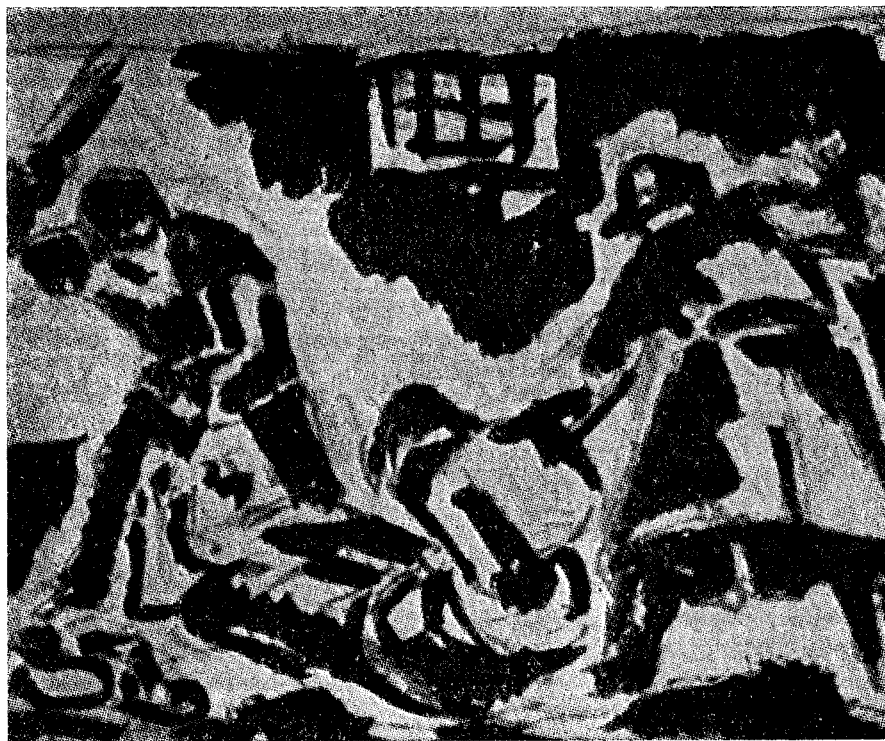
- 1/ Benedičiča Franca, krojača, Jasenice na Gor.,
- 2/ Kralja Ignacija, trgovca, Javornik na Gor.,
- 3/ Perka Venclja, župana /predsednika občine/ na Koroški Bili, Javornik na Gor.,
- 4/ Umeke Jožeta, kudarja, Loke 384 - Trbovlje;

vloži nadzorstveno pritožbo v aneksu št. 133 in sl. z.b.p. in št. 2 uradbe z dne 13.12.1939.

Z dobesedno enakimi odločbami z dne 6.2.1940 sta policijski komisariat na Jasenicih in okrajno glavarstvo v Laškem odredila uporaj navedenih pooblastiteljem prisilno bivališče v Bilječu, kjer bodo stanovali pod oblastvanjem nadzorstvom v taborišču in kamor so dospeli poleg ostalih konfinirancev tudi navedeni štirje pooblastitelji podpisane dne 2/ 10.2.1940. Policijski komisariat je storil to glede pooblastiteljev od 1/ do 3/ pod opr.št. Pov.182/1, okrajno glavarstvo v Laškem glede pooblastitelja 4/ pod opr.št. 57/4-40.

Dobesedna enakost zadevnih odločb, čeprav so bile izdane - celo iste - ga dne - od dveh oblasti tako različnega in oddaljenega sedeža, mi dokazuje, da so bile izdane navedene odločbe po nalogu oblasti višje stopnje, in ne iz lastnega preudarka oblasti, ki sta odločbe podpisali, tako da je dejanski odreditelj prikrit in neznan. Da odločbe niso bile izdane po lastnem preudarku tistih oblasti, ki sta odločbe podpisali in ki sta po redu stanja res pristojni, potrjuje tudi okolnost, da uporaj navedeni konfiniranci niso izza 16.12.1939 izvršili prav nobenega dejanja, ki bi izločilo značaj motenja javnega reda in mira, Umek Jože pa se je nahajal ob času izdaje odločbe celo v zaporih uprave policije v Ljubljani, torej niti ni bil na svobodi.

Faksimile 1. strani pritožbe dr. I. Štempiharja glede interniranih Venclja Perka, Ignaca Kralja, Franca Benedičiča in Jožeta Umeke

Đ. Andrejević-Kun: Žandarji mučijo Mošo Pijada (Risba v Bileći 1940)

2)

ODVETNIK
DEJIVO ŠTEMPIHAR
ZAPRISLEGANI SODNITOLMAC
ZA ANGLEŠKI, FRANCOŠKI IN NEMŠKI JEZIK
JESENICE NA GORENJSKEM
(SLOVENIJA)
HOTEL "TRIGLAV"
Telefon št. 641 Račun Polne Izn. št. 10.539
Pisarna je v sobotah popoldne zaprta

224337
303740

Jesenice, na Gor., dne 18.2.1940.

S.
Vencelj Berko, župan občine Koroška Bela,
t.č. Bileče - zetska banovina.

Dragi Vencelj,

Tvoja sestra je zvedela, da imam danes v Kranjski gori pri sodišču Tvojo razpravo s KID, kar je bilo razpisano 9.t.m., kar se je KID odpovedala dokazu po spisih Upravnega sodišča v Celju, in mi je izročila priloženo pismo za Tebe, da ga priložim svojemu.

O poteku razprave Ti poročam z dostavkom ob koncu pisma. Zdaj pa se lotim Tvoje in Tvojih tovarišev tekoče zadeve. Izmed konfinirancev zastopam tudi Umeška Jožeta iz Lok 384, Trbovlje, pa še ne vem, ali je dospel v Bileče. Za Vas tri /Tebe, Kralja in Benedičiča/ sem doslej napravil redno pritožbo, kakor tudi za Umeška, nadalje nadzorstveno pritožbo na notranje ministrstvo posebno zaradi ravnanja pri odvodu. Sklep občinskega odbora Koroška Bela je že sestavljen in soglasno sprejet in odide na različna mesta. Prepis nadzorstvene pritožbe je pripravljen, da pojde s splošnim pismom na razne naslove. Oskrbel sem si "kučni red za konfinirane u Bilječu", in sicer iz Beograda, torej mi je znan. Vendar mislim, da to pismo prejmeš, ker izvira od Tvojega in ostalih konfinirancev pravnega zastopnika, ki je po odvetniškem zakonu upravičen biti v zvezi z Vami. Razum tega sem obveščen, tudi iz Beograda, da je g.sreski načelnik v Bileču korekten uradnik, ker je on najbrže nadrejen upravniku taborišča, kaže, da zahtevate konfiniranci, da ima vsaj mesečne, če ne štirinajst dnevne raporte v taborišču on, seveda, kolikor se ne bi mogli sporazumeti z upravnikom samim glede dobrega ravnanja.

Vsi svoji Vaši se zelo brigajo za Vašo usodo in so stalno pri nas, Vaših zastopnikih. Kar se mene tiče, mislim, da sem doslej vse, kar je treba, vsaj pripravil, če ne tudi stegnil. Bil sem tudi na davkariji, kjer so se pa žalibog postavili na stališče, da se tiče letošnja fasisja lanskega obračuna; zato sem Vaše svojce opozoril, naj fatirajo po lanskem in naj pripomnijo, da so Vas dne 7.t.m. odvedli v konfinacijo. Občinski svet na Jesenicah bo imel v ponedeljek priložnost, da se peča z zadevo, zaradi Benedičiča, ker prebiva v občini, zaradi Vaju pa, ker sta obč.funkcionarja, čeprav v drugi občini. Vloga za trg. zbornico je pripravljena. Z ostalimi zastopniki iščem stikov v svrhu čimbolj skladnega in uspešnega, pa tudi odločnega nastopa.

Ko moram zdaj zaradi odhoda k sodišču pretrgati to pismo do poročila o razpravi, Te prosim, da sprejmeš od mene in od ostalih znancev najboljše pozdrave in želje, kar velja tudi za sledeče moje znance, o katerih sem zvedel, da so doli, ozir. ki jih zastopam.: Kralja, Benedičiča, Kermarvarja, ~~XXXXXXXXXX~~, Bajuka, Koširja, Korena, Sprajca, dr.Mihelčiča, Apiha, Kovarčiča, Osepka, Hochkrauta, dr.Kovača, Maurerja, Kešeta, Umeška, Kardoša, Čacinoviča, Kardeljevo, Dovčevo in Vipotnikovo.

Zanimalo Te bo, tudi ostale, da je ban dr.Batlačen odgovoril na moje pismo in sem dobil odgovor en dan po Vašem odhodu, piše pa, da je bilo dotično svarilo, ki ga je potrdil, mišljeno blagohotno in da naj ga tudi jaz blagohotno obravnavam. Jaz sem prejem pisma potrdil, se zahvalil za pismeno potrdilo ustmenega svarila in ga opozoril, da so včasih - in taki časi so sedaj - blagohotnosti neprijetne in nezaželene. Tako se je ta korespondenca tudi končala.

Še enkrat : Najlepše pozdrave :

Perku v Bilečo
Prvo pismo, navedeno, navedeno
da je minister soci. pol. razvil in prijatelj odloči

Prvo pismo dr. Štepiharja V. Perku v Bilečo

ODVETNIK
DR. IVO ŠTEMPIHAR
ZAPRISEŽENI SODNI TOLMAC
ZA ANGLEŠKI, FRANCOŠKI IN NEMŠKI JEZIK
JESENICE NA GORENJSKEM
(SLOVENIJA)

HOTEL "TRIGLAV"
Telefon št. 641 Račun Pošte št. 10.539
Pisarna je v sobotah popoldne zaprta

303740

Jesenice na Gor., dne 26.2.1940

4)

G. Vencelj Perko, župan občine Koroška Bela,
B i l e č a, Zetska banovina.

Dragi Vencelj,

v odgovor na Tvojo dopisnico z dne 21.t.m. sporočam najprej, da je obč.K.B. napravila sklep uprav 21.t.m. Na seji obč.odbora na Jesenicah je bil predlog prošnje na bana, naj hitro reši pritožbo in ji ugotovi, zavrženje molče /brez pojasnila/ s 14 : 8 glasovom. V Tvoji tožbi ca.KID je napravil prepis sodbe Franc in Ti ga - kakor mi pove sestra Mohoričeva - že poslal. Zato mislim, da ne potrebuješ o razpravi drugega podatka, kakor mogoče tega, da dr.Puc ni vedel za odločbo ministrstva in je bil nekoliko presenečen. Navajal ni proti njej ničesar. Utemeljitev sodbe pa meni ni všeč, ker razlaga odločbo ministrstva tako, da samo posredno - "implicito" - razveljavlja odločbo z dne 6.3.1937, in ne, da jo izrečno razveljavlja. Bomo videli; hladnost je na mestu.

Z odborniki K.B. sem v stikih. Vendar ne v preveč dobrih. Tako sem šele v petek, 23.t.m., da je obč.tajnik /novi/ odsoten že od 19.t.m. in ga še ni nazaj. V petek je tudi odšel Edi, ki pa se je včeraj popoldne vrnil po kratkem bivanju v Ljubljani v bližini št.peterske cerkve. Po mojem je šlo za dognanje, kako je prišel Edi v posest hišnega reda v postopkih KID, ker se nek sklep občine K.B. sklicuje na to, da mu je ta hišni red znan.

Nacova žena je bila pri meni in vprašala za nasvet, ali kaže napraviti vloge na pol. komisariat in na bana, in sicer poleg pritožbe, ki je bila napravljena. Opozoril sem jo na to, da je po postavi predvidena pritožba že napravljena, da se izvršeni tudi vsi drugi, kolokovani in nekolokovani opravi, vsled česar mislim, da bi bili z nadaljnjimi vlogami zvezani samo izdatki za koleke, torej izdatki, ki sicer niso veliki, vendar v teh razmerah težko pregljivi. G. Ban je že v trboveljskem primeru odkrito izjavil, da priprošnikov v teh predmetih ne sprejema in ne posluša. Meni je ta izjava G. bana pravzaprav zelo všeč. To je tako, kakor če se jeziš, da ti streha zamaka, pa si neenkrat opaziš luknjo, skozi katero zamaka. Sedaj veš za vzrok in vir zamakanja. Ker imam ~~hukukukuk~~ v Račovljici vselej kak opravilo, doženem tam dobre zveze za intervencije, posebno pa v Zagrebu in v Beogradu.

Od prepisov mojih pritožb, izdelanih in vloženi na Vas, sem vse uporabil, razun priloženega, ki se tiče nadzorstvene pritožbe na ministrstvo. V ostalem se bojim, da priloge niso prikladna stvar pri pismih. Zato mi oprostite, če ne bo druge priloge, kot prej omenjena. V bistvu sem napravil podobne pritožbe, kakor v drugih primerih začetkom januarja, samo to sem še dodal, da je v pritožbi obenem tudi urgencia odločbe o rešitvi pritožbe v smilu čl.22 zakona o državnem svetu. Učinek take pripombe v vlogi Ti bože znan. Na žalost je rok v zakonu - za dane primere - zelo dolgačasen.

Upam, da si že v posesti mojega čeka, ki je iz neke poravnave. Vsi se tukaj trudimo v danem smislu. Tudi Aleša sem opozoril na to, da ~~ga~~ ~~ne~~ skupaj.

Prav lepa hvala Tabi in vsem ostalim, ki se podpisujetejo za čiljivo, za pozdrave, ki si jih sporočili. Želim Vam vsem skupaj moči in volje za prestopanje obstoječih razmer in uspeha v skrajšanju njih. Doplej pa ohranite dobro voljo, zdravje in bodite gotovi, da tukaj ne mislimo vsi skupaj na dosti drugega, kakor na Vas. Kadar imas keke želje /ali jih imajo ostali/, se kar javi. Če bo mogoče, bomo ustregli kar najhitreje.

Pozdrave :

1 priloga.

Pismo dr. Štepiharja V.Perku s poročilom o zavrnitvi predloga opozicije v jese-niškem občinskem odboru, da bi se le-ta zavzel za izpustitev konfinirancev iz Bileče

V soboto popoldne je pisarna zaprta

Dragi Vencelj!

Padel sem tako globoko v odvetniško rutino, da se kar težko spravim do pisma, katerega ne narekujem v stenogram. Zato Ti tako pozno odgovarjam na dopisnico z dne 21.2.t.l.

Vsi smo bili veseli, da si se oglasil in da si nabral toliko podpisov. Da je tudi Ivan pri vas, sem šele tako zvedel. Toliko vas je, da je človeku zunaj Bileće kar nerodno.

Sprašuješ, kaj smo napravili. Zastopam Dovčevo in Kardeljevo. Vložil sem pritožbo in sedaj urgenco, ta mi daje pravico, da v treh mesecih vložim tožbo na Upravno sodišče, če ne dobim nobene rešitve. Vložil sem tudi nadzorstveno pritožbo. Kolektivno smo pa zastopniki v teh zadevah zahtevali od Odvetniške zbornice, da napravi svoje.

Pravno se mi zdi stvar popolnoma jasna, vsaj za vse tiste izmed vas, ki so bili pregnani iz svoje domovinske občine. Glede teh je primena uredbe gotovo pro-

Pisma dr. Joža Vilfana V. Perku v Bileće

tiustavna. Samo da bo Upravno sodišče imelo toliko poguma, kot ga je imelo svoj čas za Natlačena! Formalno so pa konfinacijske odločbe tako in tako nezakonite.

Naša Odvetniška zbornica je pa taka kot vedno.

Ali smo kaj napravili privatno, pa ne spada v to pismo. Na vsak način skrbimo sedaj predvsem za vas v Bileći.

Prosim Te, povej, Korenu, ki me je tik pred odhodom prosil, naj zanj vložim pritožbo, da sem odstopil zastopstvo dru Vitu Kreigherju, ki je lažje priskrbel potrebne podatke.

Gospod

Iskreno pozdravljamo Tebe

P e r k o Vencelj

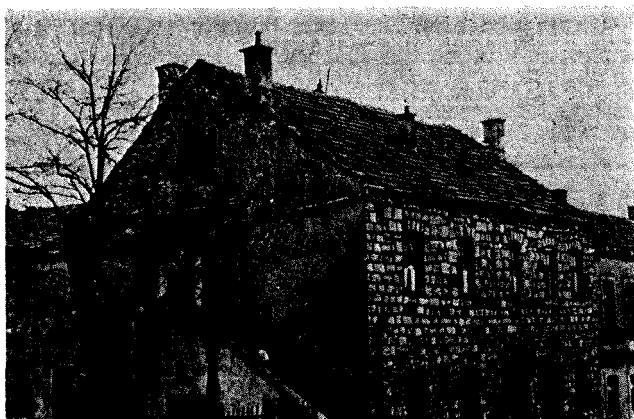
in vse tovariše

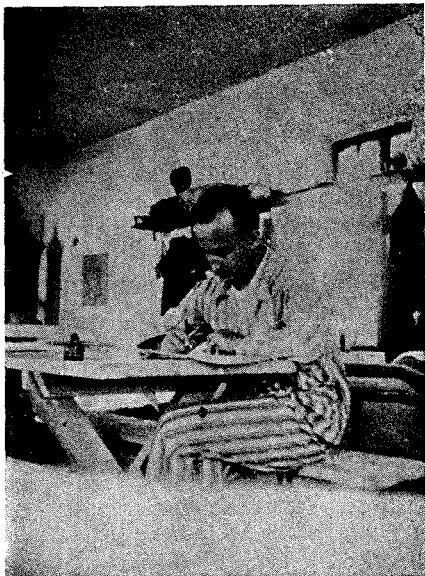
delavec in župan

Bileća, Sresko načelstvo - Konfinacijsko taborišče.

Hotel »Bristol« v Bileći, kjer je bil leta 1933 »interniran« dr. Marko Natlačen, od leta 1935 dalje klerofašistični ban Dravske banovine, in kjer je dr. Ivan Ribar sprejel leta 1940 konfinrance

УПРАВА ОПШТИНЕ КОРОШКА БЕ- ЛА РАЗРЕШЕНА ЈЕ ДУЖНОСТИ

Љубљана, 19 марта

Бан Дравске бановине др. Марко Натлачен разрешио је дужности целу управу општине Корошка Бела која се налази у близини Јесеница.

Против председника ове општине г. Венцла Перка пре извесног времена полицијски комесаријат у Јесеницама подео је истрагу у вези са његовим политичким радом. Цела општинска управа на овој седници у децембру прошле године упутила је протест захтевајући да се поступак против председника обустави и да се поведе истрага против органа полицијског комесаријата. Среско начелство у Радовљници поништило је ову одлуку општинског одбора, а банска управа одбила је тужбу. Управни суд у Целу после тога размотрио је жалбу општинског одбора и констатовао да је одлука среског начелства у Радовљници незаконита. Општинска управа у Корошкој Бели после 15 фебруара ове године одлучила је да поново протестује против поступка комесаријата, али је и ова одлука општинског одбора поништена.

У вези са овим одлукама општинског већа бан Дравске бановине разрешио је сава дужности целу општинску управу у смислу § 130 општинског закона, мотивишући своју одлуку важним општем државним интересима. У исто време бан др. Натлачен поставио је привременог општинског управног одбора на челу са г. Јанезом Ерлахом.

ХСС У СРЕЗУ МАНАРСКОМ

Чланак у »Politiki« о разřešitvi zakoni-
to izvoljenega občinskoga odbora Ko-
roška Bela.

Če bi se prišlo do tega, da bi se
vsebinsko razpravljalo o tej stvari, bi
se moralo razpravljati o tej stvari, bi
se moralo razpravljati o tej stvari, bi
se moralo razpravljati o tej stvari, bi

Mednarodno

41)
V osem urah od 20. v. m. odpravi
ste določili vseh sedem opistimskih odborov
Kraljeve Beke. Kako su se u tom dnu
potrebale i neke ustavnosti to je
Vas, da bi se prišlo do tega, da bi se
de o tej stvari razpravljalo.

"Politika"

Beograd.

Uredništvo "Politike" od 20

"Kraljeva Beke, da objavi u "Politici" ova dopisna k tacem izmisljeni, te pas-
vinski opistimskog odbora u Kraljevskoj Beke, koji ste dodeli 20. avg. 1940.

Opistimski odbor protestirao je protiv postupka policijskog komara-
rijata u Jasenovcu u novembru prošle godine zbog nerazumnog protrepanja
opistimskog komararijata i hapšenja predsednika opštine u vezi sa omiziranjem
"Saveta, udruženja naroda", a u februaru ove godine zbog protrepanja predsed-
nika i klagavice opštine u koncentracioni logor u Pitome, kao što ste
izpravno istakli, upravni sud u Beči je u prvom slučaju konstatovao
da se opistimski odbor protivio nezakonitog pravu, dok u drugom
slučaju je nije odlučio. Napomenuti narodu, da je isti opistimski odbor
godine 1937 istakao zbog nerazumnog hapšenja i samovoljnog
pritvora predsednika opštine protestovao protiv postupka policijskog
komararijata u Jasenovcu. Odluka opistimskog odbora je i tada poništen
svakom načelniku u Beogradu. Na žalost opistimskog odbora upravni sud
u Beči je konstatovao da je zaštita lične slobode pred nezakonitim
mjerama upravnih vlasti ne samo pravo, već i dužnost opistimskih
organa.

Ivaki misli da se stvori sud k postupku bava Javne
kanovine koji je razorio opistimski odbor Kraljeve Beke, zbog izmisljeni
protesta protiv nezakonitog ličnog lične slobode ovog predsednika, a
sad i klagavice i koji je postavio opistimski komararijat iz onih
članova opistimskog odbora, koji su ma da su bili kao članovi K.R.E.
u opistimskoj se mislimo za ono protest zbog kojeg je dan opistimski odbor
razorio.

Zahvaljujući Vama, na objavljenju ovog objašnjenja, blazim sa
odličnim stvaranju predsednik opšt. Kraljeve Beke

Pitome, 24. IV. 1940.

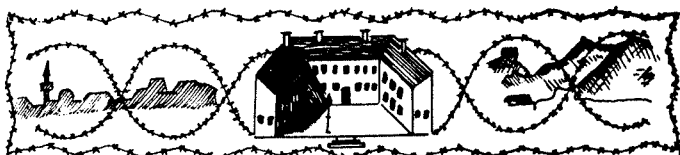
Klagavica

Nat. Senec

Pitome

Faksimile rokopisnega osnutka Perkovega in Kraljevega pojasnila na članek v »Po-
litiki«

Daleč zdaj si, domovina,
nas izgnali so,
ko da krivi smo zločina,
ker te ljubimo.

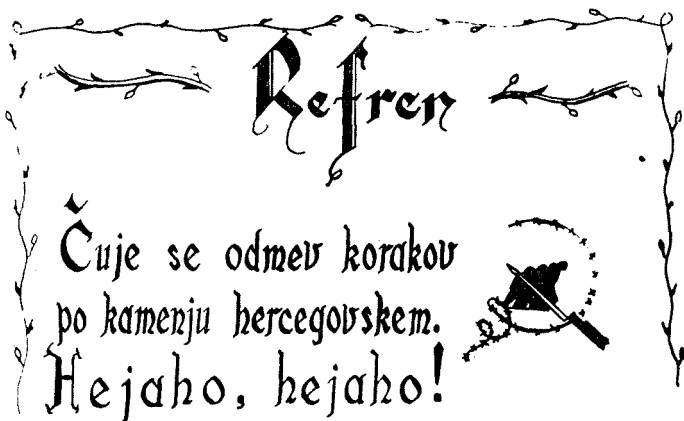
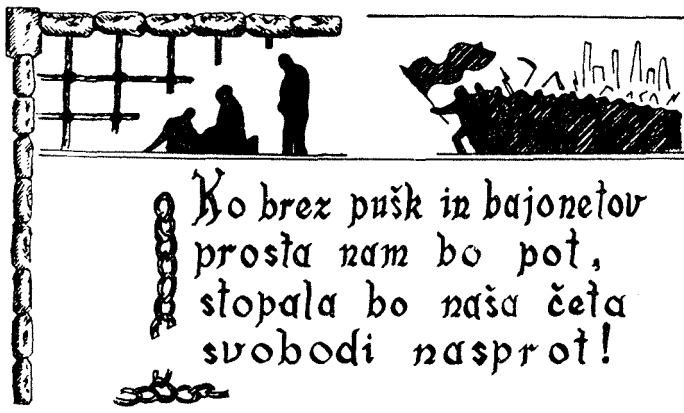
ANĐELČIČ A. T. LIRIČAR
RADOVLJICA

Vzeli materi so sina,
ženi so moža,
lačna je doma družina,
dosli je gorja.

Že v Sibirijo gonili
brate so negdaj —
pa je prišel konec sili,
kje tiran si zdaj?

I Slovni in zbirnik je kot upor v Vičjevodre (vzro-
jni teagim.) Dokaž, kaj je in tovariši, kater
so bili tam konfinirani leta 1939.

Pesem konfinirancev,

I
~~Stoji~~ prišči in bojanetov

reči makiš stoji,

se pomurke mure to

in filerimiki kor,

Daleč zloj s' domovino,

mor izjuna so,

to du koru mro zlojino,

kor te ljubimo!

VI
Vzeli makiš ro nina,

zelo so mroja,

koru je, doma derzina,

do te je gorja.

Perko

buje se odmev beskov, po konerju hehegovrken, he-ja-to, he-ja-to.

IV

že v librijo gorih,

brate so neblaji,

pišel pa je to kor sil,

bje tiam je zloj?

V

Stoji makiš in tapenje,

koji jeie makiš,

pišo novo bo zivjenje,

anjte mro beski!

VI

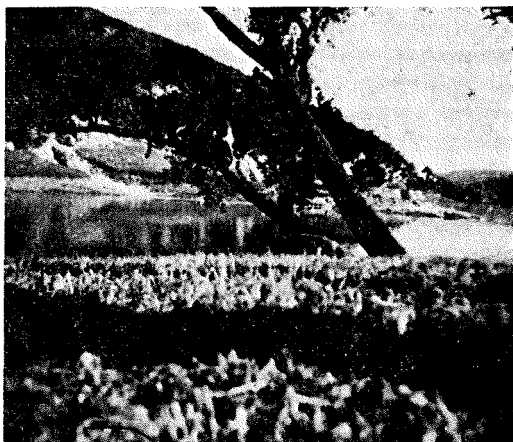
Ko bje prišči in bojanetov

pro te nam bo pti,

beskolo bo makiš to

maboka uspot!

Na Trebišnjici, kjer je bila slovita vrba, v katero so skrivali konfiniranci pisma, ki niso smela skozi taboriščno cenzuro in po katera je prihajal tajni kurir

France Benedičič

Angelina ~~W. E. E.~~
 Srebrnjaska ul. 42
 Beograd.
 12. 4. 69

Druge gostie in ¹⁹⁷⁰ Bilece 29. 6. 42
 Gospodine Tida sem danes
 izpustila na slobodo in
 da odidem kmalu druzini
 izpustim sem semu jast
 izpustite cepi jast
 in tudi Tancal
 Tancal.

Benedičičevo sporočilo sestri o izpustitvi iz Bileće